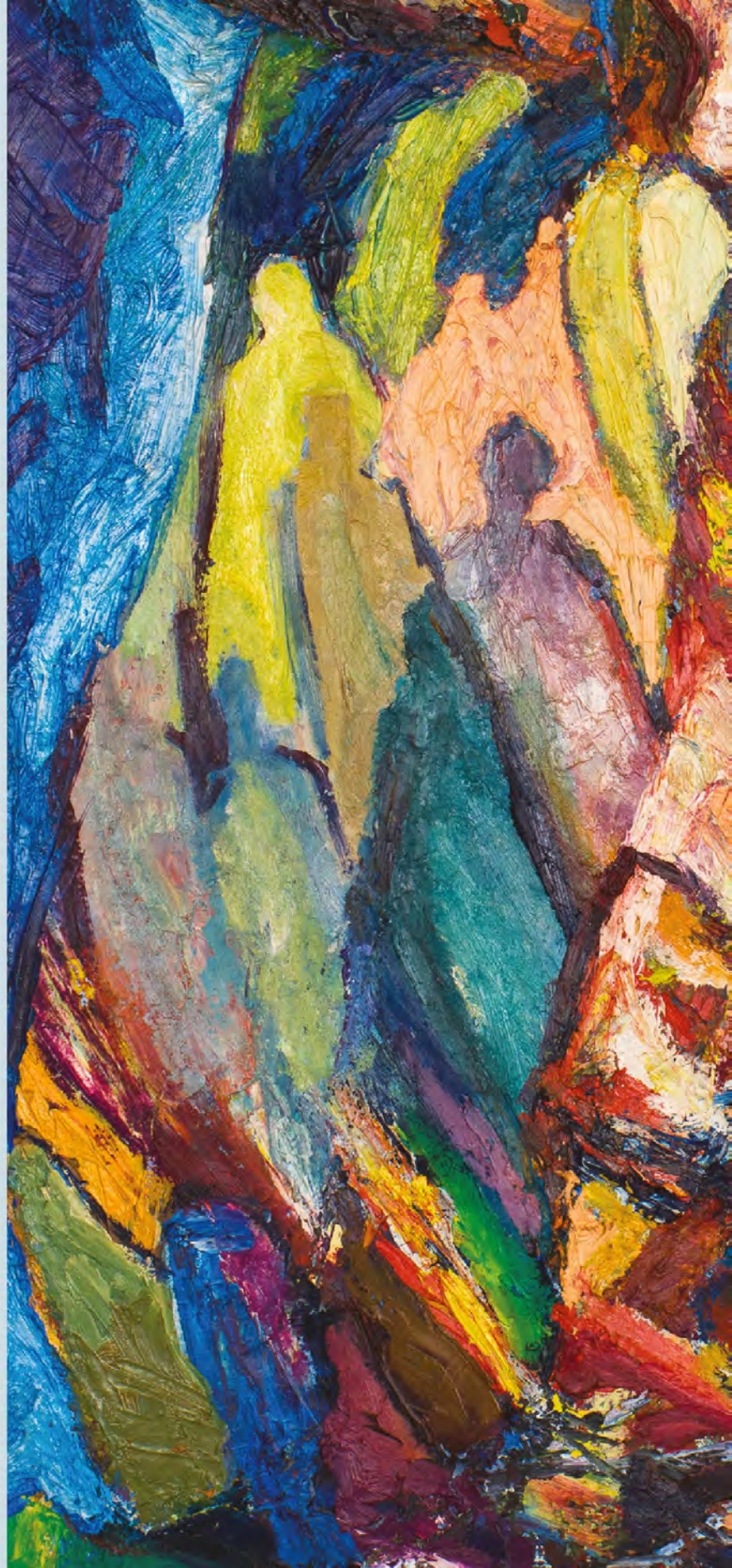

Limba ROMÂNĂ

Nr. 9-12 (219-222) 2013 Revistă de știință și cultură

ANUL XXIII
Chișinău

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 9-12 (219-222) 2013

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactor Tatiana CURMEI

Operator Veaceslav MOSCALU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Eleonora BRIGALDA, *Moldova* (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ana BANTOȘ, Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03**

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

pagina web: www.limbaromana.md

S U M A R

ARGUMENT

- Nicolae MĂTCAȘ
Destinul limbii, destinul revistei 7

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Cristinel MUNTEANU
Discursul repetat și titlurile jurnalistice atipice 11
- Ioan MILICĂ
Proverbe și politică 20

COȘERIANA

- Eugenia BOJOGA
Al IV-lea congres internațional *Eugeniu Coșeriu* 33
- Anton HORVATH
**Premise ale unei discuții de principiu pe marginea „identității”
 între limbaj și poezie** 41

PRO DIDACTICA

- Maria ABRAMCIUC
Recitirea classicilor. Nuvela *O alergare de cai* de Constantin Negruzzi 63
- Victoria VÂNTU
Deideologizarea discursului liric în poezia basarabeană șaizecistă 68
- Eugenia MINCU
Povestea lui Vasile Vasilache – poveste existențială a românului 78
- Doina DRĂGUȚ
Goticul în artă, literatură, muzică 88

GRAMATICĂ

- Cristinel MUNTEANU
Tipuri de sinonimie 94

Emilia OGLINDĂ
Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive și funcționale 105

Aliona SOBOL
Echivalente românești ale verbelor aspectuale din limba rusă cu prefixul *do-* 114

ITINERAR LEXICAL

Anatol EREMIA
Ortografierea numelor geografice 121

CRITICĂ, ESEU

Adrian Dinu RACHIERU
G. Călinescu – un estet cinic? 130

Gheorghe CHIVU
Manuscrisele *Divinei Comedii* 149

Diana VRABIE
Jack London: aventura scriiturii autentice 163

PORTRET

Ana BANTOȘ
Alexe Rău, călcând ușor pe muchia poeziei 169

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Margareta CURTESCU
Peisaje literare din Basarabia în dimensiunea istoriei 174

Ioan MILICĂ
Limbajul poetic eminescian 179

Ion CIOCANU
Început și continuare 182

Lidia CODREANCA
O gramatică inedită din Basarabia sec. al XIX-lea 185

LECTIILE ISTORIEI

- Dorin CIMPOEȘU
Instituția prezidențială la românii basarabeni 198
- Vlad MISCHEVCA
Moldova de peste Nistru 212
- Dinu POȘTARENCU
Limba română în sfera învățământului din Basarabia (III) 229

ANIVERSĂRI

- Gheorghe Gonța – cercetător și profesor de vocație 243
- Gheorghe GONȚA
**Țara Moldovei între Imperiul Otoman și Marile Puteri Creștine
 la mijlocul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea** 246

BASARABIA NECUNOSCUTĂ

- Iurie COLESNIC
George Doru-Dumitrescu la Chișinău 262

RESTITUTIO

- Andrei CRIJANOVSKI
Nicanor Rusu: un destin greu încercat 274
- Nicanor RUSU
Coincidențe: Eminescu și Leopardi 278

PROZĂ

- Liliana ROSTEA
**Sper, dar...; Umbra cu ochii verzi; Tic-taaac; Pasul...;
 ...departe de gura lumii** 293

JURNAL

- Leo BUTNARU
Jurnal despre amânatul sfârșit al lumii (II) (Lituania, 21-28 mai 2012) 306

DIALOGUL ARTELOR

Valentin CIUCĂ	
Eleonora Brigalda – vitalitatea structurilor cromatice	317
Ana MARIAN	
O fascinantă lume, vatra neamului	320
Eleonora BRIGALDA	
Istorie și culoare (<i>pagini color</i>)	I-XVI
Lina CODREANU	
Viorel Huși – pictor din „orașul culorilor rumene și al luminii”	324
Doina DRĂGUȚ	
Brâncuși – în conștiința scriitorilor lumii	338

Nicolae MĂTCAȘ

Destinul limbii, destinul revistei

N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., poet, publicist, traducător, om de stat.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și corector a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române, „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

La finele lui 1990, înflăcărați de rolul ce-i revenea limbii române în haina ei firească, latină, în edificarea înălțătoarelor sentimente de conștiință identitară românească, a suveranității și independenței republicii față de imperiu și a reorientării spre tradițiile istorice și reîntregirea neamului, puneam la cale, temerar, cu Ion Dumeniuk și Alexandru Bantș, înființarea revistei „Limba Română”, care, cum ar fi spus părintele imnului nostru actual Alexie Mateevici, să lumineze poporul cu lumina cea dreaptă a adevărului. Orientată, în primul rând, spre cerințele școlii de toate nivelurile, ea viza pregătirea sub aspect metodic și informativ în domeniul limbii și literaturii materne a cadrelor didactice și a elevilor, mai cu seamă în ceea ce privește familiarizarea cu operele scriitorilor de valoare din întreg spațiul românesc, care nu fuseseră studiate la facultate, dar nici admise, în condițiile persecutării a tot ce era un bun național comun, să circule liber pe piața internă pentru un cititor interesat, precum și cu elemente din istoria, cultura și civilizația neamului românesc. Pe parcursul celor 22 de ani de apariție, fără a se pierde din vedere scopul principal – inițierea profesorilor și pregătirea elevilor în arta de a naviga de sine stătător și cu siguranță în oceanul incomensurabil al limbii literare și al literaturii române de pretutindeni –, aria preocupărilor revistei s-a extins într-atât, încât aceasta a devenit o veritabilă revistă de știință și cultură. Indis-

pensabilă încă de la început, cu autoritatea binemeritată pe care și-a câștigat-o în rândurile cititorilor drept urmare a noutății informației, varietății temelor abordate și a competenței cu care sunt elucidate, accesului pentru prima oară la valorile de vârf ale întregului patrimoniu cultural (monumente de limbă, literatură, folclor, istorie, artă etc.), a prestigiului autorilor (somități științifice în domeniu, reputați scriitori, istorici, critici literari, metodiști, oameni de cultură și artă, filozofi etc. din republică, din Țară, de pe mapamond) și a colegiului de redacție, este cu atât mai necesară în timpul de față, când setea de informare dintr-o sursă sigură și bine documentată a crescut simțitor, iar problemele arzătoare privind deideologizarea științei și demitizarea istoriei și a literaturii, depășirea crizei identitare, cunoașterea obiectivă a istoriei neamului, reintegrarea literaturii regionale în circuitul de valori general românesc, educarea și culturalizarea tineretului în spiritul dragostei față de carte și de frumos, dialogul artelor, asigurarea competitivității operelor de artă locale cu cele din circuitul românesc și european etc. sunt pe agenda zilei.

Intuiam încă de la început prin ce dificultăți vom avea de trecut, pe parcurs am avut de înfruntat și altele, neprevăzute, însă lucrăm ferm convinși că le vom învinge pe toate. Credeam că în marea bătălie pentru renașterea națională a românilor basarabeni, pentru suveranitate, independență, tricolor, imn, limbă de stat, alfabet latin, literatură, cultură și istorie națională, conștiință identitară și demnitate de neam nu suntem singuri, că în acest act de patriotism suntem încadrați toți, de la vlădică până la opincă, de la salariat până la businessman, că la promovarea și apărarea valorilor naționale vor participa toți – cu inima, cu mintea și cu finanțele. Timpul, cu părere de rău, a arătat că, de fapt, revista are același destin ca și limba română din spațiul nistro-prutean. Anii m-au convins că pentru învățământ și cultură, adică anume acolo unde o societate care aspiră spre civilizație ar trebui să investească generos, la noi se alocă cele mai puține mijloace. Iar de problema limbii – a limbii de stat, literare, comoara națională a unui neam civilizată – nu se mai interesează nimeni dintre cei ajunși la putere.

Deși presa demult nu mai este subvenționată de Guvern și în oceanul de rechini ai căpătuirii supraviețuiește care și cum poate, constat cu durere acum, la sfârșit de an, că revista de suflet „Limba Română” de la Chișinău traversează cea mai dificilă perioadă din întreaga sa existență (mai ingra-

tă decât pe vremea comuniștilor!), că pe parcursul anului 2013 (ultimele două cifre să fie cu adevărat fatidice?) nu a avut finanțe pentru a salariza echipa de redacție, din care motiv riscă să-și înceteze apariția. Revista, care este difuzată gratis în bibliotecile școlare din republică, pentru profesori și elevi, în anul curent, împreună cu Ministerul Educației al Republicii Moldova, a lansat proiectul „Revista «Limba Română» în fiecare școală din Republica Moldova”, acțiune salutară având în vedere penuria de carte din bibliotecile noastre. Pentru realizarea acestui proiect de anvergură, redacția a reușit să identifice doar mijloace financiare pentru hârtie și cheltuieli tipografice (menționăm că acest sprijin a venit din partea Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni), dar căutarea unor sponsorizări pentru acoperirea altor cheltuieli redacționale, inclusiv salariale, a eșuat. Scrisorile parvenite din partea conducătorilor unor instituții guvernamentale, a unor lideri politici etc. ca răspuns la intenția revistei de a afla aliați în mediul celor care, cum se zice, au în mâini pâinea și cuțitul denotă nu numai indiferență, neglijență, dar și o înțelegere eronată a rolului unei publicații de știință și cultură, cum e revista „Limba Română” (fondată, de altfel, în 1991 de către Ministerul Științei și Învățământului, unde subsemnatul a avut onoarea și necazul să răspundă de gestionarea dificilelor și complexelor reforme demarate în acei ani). Revista „Limba Română” a fost (și a rămas!) tribuna ce a contribuit substanțial la schimbarea mentalității cadrelor didactice din învățământ și în special a celor preocupate de introducerea în programe a limbii și literaturii române și a istoriei românilor de pe întreg spațiul românesc. Din acest considerent răspunsul încropit în grabă și trimis pe adresa redacției de către actualul Minister al Educației, teoretic coautor al proiectului sus-menționat, este iresponsabil și derutant, înfățișând o stare de lucruri mai mult decât alarmantă. Citez, păstrând și redactarea prestigioasei instituții, numai o frază din documentul din care transpare cu toată forța formalismul cras și nepăsarea: „Totodată, ținând cont de stringenta necesitate în ajutorul financiar la care vă referiți, Ministerul Educației recomandă să faceți apel fondatorilor acestei reviste”. Adică mesajul e pe cât de limpede, pe atât de cinic: dacă doriți să salvați revista, adresați-vă răposatului Ion Dumeniuk, pensionarului Nicolae Mătcaș și actualului redactor-șef – Alexandru Bantoș. Citind depeșa, te întrebi involuntar: cu asemenea „specialiști” din subordine tânăra doamnă ministru Maia Sandu speră că va reuși să pună în aplicare noul Cod al Educației? Crede cineva că asemenea proiecte de maximă importanță pot

fi duse la bun sfârșit fără o colaborare fructuoasă și bine orchestrată cu publicații având o bogată și variată experiență, între care, evident, revista „Limba Română” se impune în mod detașat? Mă întreb, de asemenea, ca fost ministru (meditând cu îngrijorare la destinul prefacerilor ce se preconizează în școala națională, inclusiv la așa-numita istorie integrată, la limba și literatura română, disciplină compromisă de incompetența și amatorismul diverșilor „specialiști” și „autori” de manuale și metodici, care, afirmă pedagogii, cultivă, în fond, nu dragostea, ci disprețul față de cuvântul vorbit și scris): care va fi destinul limbii române, ce se va întâmpla în viitor cu revista noastră, dragii și săracii mei sinceri cititori și, pe de altă parte, căpătuiții mei peste noapte tineri „capitaliști”, înstrăinați de limba și cultura națională? Ce veți difuza în 2014 în școli, domnilor funcționari de la Ministerul Educației?

Ce perspicacitate și intuiție trebuie să fi avut marele lingvist Eugen Coșeriu, venit din înfricoșătoarea lume a capitalismului sălbatic, care, acum 12 ani, vorbind despre un deceniu de destin al revistei „Limba Română” de la Chișinău, lansa un S.O.S. de la timona corabiei aflate în fața unui iminent naufragiu, avertizând lumea intelectuală și de bun-simț din republică: „Să nu lăsăm să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, **dacă dispăre și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea fundamentală a omului ca ființă spirituală: limbajul**; dimensiune care pentru noi se prezintă sub forma limbii noastre istorice: **limba română**. Ceea ce înseamnă că, **dacă această revistă moare** – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, **începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine**” (subl.n. – N.M.).

Chiar nimeni dintre actualii conducători ai Republicii Moldova – miniștri, viceministri, parlamentari, șefi de departamente etc. – care, la urma urmei, au avansat în tagma cărturarilor și a ierarhiei sociale ajutați și de revista „Limba Română”, să nu conștientizeze că această publicație are acută nevoie astăzi de susținerea instituțiilor statului pentru a supraviețui? Cine ne împiedică să-i oferim această șansă de existență publicației care a devenit o carte de noblețe a neamului nostru și care ne reprezintă onorabil acasă și în lume?

27.11.2013

Cristinel MUNTEANU

Discursul repetat și titlurile jurnalistice atipice

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) al Universității „Al. I. Cuza” din Iași și lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. Domenii principale de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului, știința comunicării, discursul publicistic. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relațiile jurnalistice* [Leipzig, 1690] (2008, ca editor) și B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste o sută de articole și comunicări.

1. Despre problematica „discursului repetat” am discutat cu diverse ocazii¹. Este bine știut că Eugeniu Coșeriu înțelege prin acest concept o frazeologie în sens larg, adică tot ceea ce se repetă (în vorbirea unei comunități) într-o formă mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt a ceea ce s-a spus deja (proverbe, zicale, expresii și locuțiuni, citate celebre etc.). În cele ce urmează, mă interesează un aspect cu totul particular, adică modificarea acestor specii ale discursului repetat în titlurile jurnalistice atipice. Pentru tot ceea ce implică „convocarea” și transformarea *enunțurilor aparținând discursului repetat* [= EDR] în presa (în-deosebi) românească, pot fi consultate cu profit cele două lucrări ale lui Stelian Dumistrăcel (2006a și 2006b), foarte bogate în exemple, grupate (cu distincții suplimentare) în funcție de cele patru „figuri de construcție” quintiliene (*adăugare, suprimare, substituire și permutare*). În materialul pe care îl voi prezenta aici nu voi ține seama de această clasificare quadripartită, fiindcă, după cum se poate lesne observa, majoritatea exemplurilor înregistrate sunt încadrabile în categoria substituirilor. În consecință, voi organiza faptele adunate după alte criterii.

2. Înainte de a continua, sunt obligat să lămuresc ce înțeleg prin „titlu jurnalistic atipic”. Dintr-o sinteză scrisă de Ilie Rad, referitoare

la titlul jurnalistic în genere, aflăm că un astfel de titlu (compus „ca la carte”) – dincolo de exigența clarității și a caracterului incitant – trebuie să întrunească două calități: „[1] mesajul să fie excerptat din informația principală a articolului și nu din cea colaterală; [2] să existe o strânsă legătură între text și titlul purtat de acesta” (W. Schneider & D. Esslinger, *apud* Rad 2000: 44). Trecând în revistă și alte surse, Ilie Rad găsește aceeași recomandare: „titlul trebuie să fie scurt, dar focalizat exact pe punctul central al articolului” (*ibid.*). Profesorul clujean nu uită să precizeze că aceste rigori „se aplică mai cu seamă presei din perimetrul american sau vest-european, unde presa informează pur și simplu” (*ibid.*). Oricum ar fi, de vreme ce titlul oricărui gen de lucrare scrisă/redactată reprezintă un fel de nume al acesteia², înseamnă că orice titlu care se abate de la această normă poate fi etichetat drept „atipic”.

2.1. Cu siguranță, practica jurnalistică nu respectă întotdeauna teoria (adică acel „a trebui să fie”³) și de la această constatare nu se exclude nici născocirea titlurilor. Obiceiul nu este tocmai nou. Iată ce nota într-un jurnal B. Brănișteanu cu privire la presa românească interbelică: „Ziarul [...] reducând tot mai mult spațiul în care redactorul care are ceva de spus, silit să-și comprime gândirea ca într-un fel de pat al lui Procust, lipsește pe cititor de rația zilnică a sentimentului spiritului, îl aține la superficialitate și-i incumbă un fel de lene de a judeca; ba-l duce pe acea greșită cale a lenei de a gândi, cruțându-l de osteneala de a judeca și spunându-i oarecum prin grosimea titlului și a caracterelor tipografice: «Nu ce ai crede tu e interesant, ci ce-ți indicăm noi», prin zgomotul asurzitor și orbitor al titlurilor, *adeseori la unele ziare în completă contradicere cu ceea ce scrie sub ele* [s.m. – C.M.]” (*apud* Dumistrăcel 2006a: 109-110).

Mai aproape de zilele noastre, Rodica Zafiu observă reactivarea acestei practici înșelătoare în jurnalismul românesc de după Revoluția din '89: „Titlurile în trei timpi, impuse chiar de la apariția sa (în 1992) de cotidianul «Evenimentul zilei» și imitate apoi de multe alte publicații în căutare de succes la un public cât mai larg, rezumă știrea în forma unei micro-narațiuni centrate pe insolit, pe contraste, pe contradicerea așteptărilor cititorului. *Deși par să se supună unei reguli de concizie, titlurile cuprind date care nu au niciun rol în declanșarea și desfășurarea acțiunii;*

uneori, chiar date care nu se vor regăsi în text. E una din micile păcăleli ale genului [s.m. – C.M.]; ea s-ar putea totuși justifica prin ideea că senzaționalul nu aparține doar acțiunii în sine, ci și relației ei cu un cadru existențial mai larg. Circumstanțele evocate de la început îl implică pe cititor în poveste, oferindu-i un punct de contact cu lumea textului, din propria-i experiență practică ori culturală...” (Zafiu 2001: 13).

Fără să caute o justificare a procedului, același lucru îl consemnase deja și Ilie Rad, în secțiunea *Titluri evazive, care derutează cititorii*: „Există, în cazul unor astfel de titluri, o contradicție între semnificația titlului propriu-zis și conținutul articolului [s.m. – C.M.]. [...] În «Evenimentul zilei» (12 aprilie 1993, p. 2) citim că «Sâmbătă, la închisoarea Jilava, / Reverendul luteran Richard Wurmbbrand i-a învățat pe deținuți cum să evadeze». Noroc că în subtitlu se face imediat precizarea necesară: *Dar numai prin credința în Iisus*. După ce SUA au anunțat că România nu va putea intra în NATO în primul val, același ziar a publicat o știre din Cluj-Napoca, intitulată astfel: «România trece la represalii împotriva SUA», în care era vorba tot de un fapt banal, fără nicio legătură cu decizia administrației americane: consulul american de la Cluj-Napoca a fost... amendat fiindcă, la o trecere de pietoni, a ignorat culoarea roșie a semaforului!” (Rad 2000: 146-162).

2.2. Nemulțumit de încercările anterioare de clasificare a titlurilor jurnalistice, Stelian Dumistrăcel încearcă să proiecteze o altă tipologie a acestora, stabilind criterii mai riguroase, menite să conducă la realizarea unei clasificări fără rest. Luând în considerație (în primul rând) distincția dintre *comunicarea informativă* (neutră) și *comunicarea atitudinală* (argumentativă; seductivă, incitativă), profesorul ieșean deosebește, de asemenea, titlul jurnalistic (a) *informativ* de titlul jurnalistic (b) *atitudinal* (vezi Dumistrăcel 2006a: 122-124). Fără îndoială, cel atitudinal este, prin natura sa, cel care se „pretează” la modificările EDR, însă trebuie subliniat că – într-o practică jurnalistică normală / etică – autorii titlurilor în care sunt preluate și (eventual) transformate aceste EDR procedează într-o manieră care permite identificarea unei legături clare între titlurile respective și conținutul articolelor aferente. Altfel spus, prezența EDR în aceste titluri trebuie să fie „motivată”. În momentul în care o astfel de relație este foarte vagă sau inexistentă, avem de-a face tot cu un titlu jurnalistic atipic.

3. Tot după Revoluția din '89, o publicație satirică, „Academia Cațavencu”, și-a creat un obicei (s-ar putea spune chiar că a lansat „o modă”⁴, făcând și „prozeliți” printre jurnaliștii altor reviste) din a compune titluri amuzante, bazate pe jocuri de cuvinte / calambururi și, mai ales, pe modificări frecvente ale EDR. Am constatat că, de cele mai multe ori, titlurile în cauză sunt motivate, dar aplicarea generalizată a acestei „rețete” a dus, în cele din urmă, și la anomalii. Abuzul de titluri în care EDR sunt atrase și modificate în mod nejustificat poate fi întâlnit (de data aceasta, în majoritatea cazurilor) în rubrica permanentă „Internețe fără bătrânețe” dedicată spațiului virtual, jocurilor video, gadgeturilor ș.a.m.d. Dau mai jos un număr apreciabil de exemple, extrase exclusiv din rubrica / pagina cu pricina; în acest scop, am consultat toate numerele publicației AC apărute în perioada 2005-2006. Gruparea faptelor colectate este făcută, uneori, cu aproximație, întrucât multe dintre ele pot figura simultan la o clasă sau la alta.

3.1. Iată o serie de *modificări ale EDR bazate pe asemănările de natură sonoră⁵ dintre cuvintele substituite și inserțiile „referențiale”*⁶: „Șase sași în Sasser search” (AC, 27/2005, p. 21); „Să trailer bine!” (22/2005, p. 20); „Linux e cucoană mare” (21/2005, p. 21); „Poteraș la why m-aș duce” (21/2005, p. 20); „Să mp3-im bine!” (28/2005, p. 21); „Shut Down și... goool!” (21/2005, p. 20); „Nicio masă fără Copy/Paste” (20/2005, p. 23); „DVD et impera” (20/2005, p. 23); „iTunes, ras și frezat” (19/2005, p. 23); „Pocnind din bitch pe lângă Playboy” (19/2005, p. 23); „Decât codaș la oraș, mai bine-n SWAT-ul tău fruntaș” (19/2005, p. 23); „Flash menta pe Internet” (19/2005, p. 22); „Nu Skype-ați pe jos!” (16/2005, p. 20); „Spotul scuză mijloacele” (16/2005, p. 20); „Pe cine nu Flash să moară [,] nu te lasă să trăiești” (15/2005, p. 20); „Switchere și ți se va update” (15/2005, p. 20); „Un te duci tu, Gmail-ule?” (12/2005, p. 20); „Fericiți cei search cu duhul” (10/2005, p. 23); „Coliva unchiului .Com” (10/2005, p. 22); „Firefox – azi îl vedem și nu IE” (7/2005, p. 21); „Greu la deal cu cow-boy mici” (6/2005, p. 21); „Riddick [numele unui personaj dintr-un film SF] la fileu” (6/2005, p. 21); „Dumnezeu îți dă, dar nu îți bagă și-n site” (6/2005, p. 20); „Zip, Zip... ura!” (5/2005, p. 22); „C are Baba n-are moșu” (4/2005, p. 21); „Ghici CNN vine la cină” (4/2005, p. 21); „Ai card, n-ai parte” (2/2005, p. 23); „C-Office, c-o păți...” (1/2005, p. 22); „Team Speak, vrăjitoarelor!” (51-52/2006); „Nea Alecu, nea

Alecu, Thunderbird oaia și berbecu!’” (50/2006, p. 21); „Sam Fisher și-a luat NSA la purtare” (47/2006, p. 21); „Pică PR mălăiață în gura lu’ nătăfleață” (43/2006, p. 20); „Apa RCS, pietrele rămân” (41/2006, p. 21); „Precum în intercer.net, așa și pe Pământ” (38/2006, p. 20); „Phishing pe acoperișul fierbinte” (8/2006, p. 17 și 36/2006, p. 20); „Sfânta mp3-ime” (34/2006, p. 16); „Copyright-urile căpitanului Grant” (31/2006, p. 16); „Google ne-a luat ca din virtuală” (24/2006, p. 20); „eBay, Geta-i sor’ mea” (21/2006, p. 21); „GoldVish-ul unei nopți de vară” (20/2006, p. 21); „CERF și ți se va da” (19/2006, p. 20); „Coliba unchiului Norton” (10/2006, p. 19); „Cine-a *Trash* în noi, 21-22?” (8/2006, p. 16); „Cina *chat* de taină” (7/2006, p. 16); „UFO... viața mea!” (4/2006, p. 17); „Țara ADSL și baba se piaptână” (4/2006, p. 16); „...eu rămân la toate ANRC” (2/2006, p. 17); „Băh, GTA-i sor’ mea!” (25/2005, p. 20); „Bă, GTA e sor-mea” (28/2005, p. 21); „Actele la CTRL-ALT-DEL” (25/2005, p. 21); „Cum a nimerit worm-u’ Brăila” (24/2005, p. 21); „Sharp-ele cu ochelari” (28/2005, p. 21); „Coliba unchiului Atom” (32/2005, p. 19); „Ce iei pe mere dai pe David Perry” (34/2005, p. 18); „Geta-i Xerox-mea” (42/2005, p. 21); „F.E.A.R. al naibii, ce m-a speriat!” (43/2005, p. 21); „Puppet Master Piața Independenței” (45/2005, p. 20); „CRP și ți se va lua!” (47/2005, p. 21); „Chat, chat, chat, căpriță, chat” (49/2005, p. 21); „Din viață Skype cine poate” (48/2005, p. 21); „S-a întâlnit hoțu’ cu proxy-u’” (24/2005, p. 20); „Când pisica nu-i acasă, joacă șoarecii pe *mouse*” (39/2005, p. 20); „Mc și sfârc” (39/2005, p. 21); „Skype, să nu-i fie de deochi!” (22/2005, p. 21); „Am cu ce, eBay!” (37/2005, p. 21); „Cine Operă mai mult?” (40/2005, p. 21); „Bă, widget e sor-mea!” (50/2005, p. 21); „Să te temi de greci chiar și atunci când îți fac war-uri” (41/2005, p. 21).

3.2. Iată acum și o serie de *modificări ale EDR bazate pe asemănările de natură grafică dintre cuvintele substituite și inserțiile „referențiale”* (jocurile se percep, preponderent, grație scrisului): „Iarba rea din Strongholde piară / Piară dușmanii din țară” (AC, 34/2005, p. 19); „Învățați limba spamiolă!” (34/2005, p. 18); „Uptime noapte de dragoste” (35/2005, p. 20); „Basul și cu Zobtob-ul mare” (34/2005, p. 19); „Lasă-mă să te laser” (34/2005, p. 19); „Print și cerșetor” (44/2005, p. 21); „Nu iese fum fără Fox” (44/2005, p. 21); „După blog-uri suntem noi...” (45/2005, p. 21); „Bate F.E.A.R.-ul cât e cald!” (46/2005, p. 21);

„Programul «cornul și laptop-urile» (47/2005, p. 21); „Cornul și laptop-ele” (39/2006, p. 21); „Spy și câștigi” (40/2005, p. 21); „Banner-ul e ochiul dracului” (38/2005, p. 21); „Hack-ul, broasca și o știucă” (39/2005, p. 20); „Pe Microsoft îl trec toate Apple” (37/2005, p. 21); „Ce-am avut și chat pierdut...” (41/2005, p. 21); „Două Xfire, două paie... iei Ciuleandra? Na, bătaie!” (50/2005, p. 20); „Și cu AntiManele zece, care-i și întrece” (26/2005, p. 20); „Offline, file de poveste” (20/2005, p. 22); „Nu vă Apple peste bord!” (19/2005, p. 23); „Vrabia mălai virusează” (19/2005, p. 22); „On-line, file de poveste” (19/2005, p. 22); „Hackerii au dezgropat *F-Secure*-a războiului” (18/2005, p. 21); „CERF doresc eu ție, dulce Românie” (16/2005, p. 20); „Copiii lumii doresc *patch*-ul!” (14/2005, p. 23); „Copiii lumii doresc *Apache*” (31/2006, p. 16); „Cine MSN vânt culege furtună” (14/2005, p. 23); „Bardul din mIRC ești” (14/2005, p. 23); „Gmail, animalule!” (13/2005, p. 23); „Noi, cei din online întâi” (13/2005, p. 22); „Ce iei pe mere dai pe PR” (12/2005, p. 21); „Aptatare [sic!] la mediu” (9/2005, p. 21); „Netscape cine poate” (9/2005, p. 21); „De veghe în *slang*-ul de secară” (8/2005, p. 20); „O revistă curat murder” (7/2005, p. 20); „Să cauți Mac-ul în carul cu fân” (5/2005, p. 23); „Malițioase virusele pe la Windows se adună...” [cu continuarea, într-un alt articol, mai jos] „...se ascund în RAM-urile... Noapte bună!” (2/2005, p. 22); „Patentul englez” (51-52/2006, p. 21); „Lumina vine de la RSS” (49/2006, p. 20); „Dan, căpitan de Playstation 3” (45/2006, p. 21); „Mere, pere în *bannere* și gutui amărui” (42/2006, p. 21); „Delete de papagal” (42/2006, p. 21); „Call-ul de dar nu se caută la dinți” (32/2006, p. 16); „Scan-ul de dar nu se caută la dinți” (19/2006, p. 21); „Ce iei pe mere dai pe *peer to peer*” (26/2006, p. 16); „*Bannere* albe pentru zile negre” (17/2006, p. 21); „*Bannere* halbe pentru *file* negre” (19/2006, p. 20); „În *path* cu dușmanul” (14/2006, p. 21); „Nimic nou pe fontul de Everest” (11/2006, p. 18); „Tot *ban*-atu-i fruncea pe E-bay” (6/2006, p. 16); „Fă-te frate cu dracu’ până treci iPod-u’” (5/2006, p. 18); „*Zoep*, fii bărbat” (5/2006, p. 18); „Dau un regat pentru un *call*” (5/2006, p. 18); „Semne bune de belșug / Pentru brazda de sub *plug-in*” (5/2006, p. 18); „Spore la treabă!” (23/2005, p. 20); „Băietate, mai *add-on*-coa’ o bere rece!” (29/2005, p. 21); „Doom, Doom, să-nălțăm!..” (30/2005, p. 19); „De ce Combat clopotele, Mitică?” (31/2005, p. 21); „De GeCAD clopotele, Miti-

că?” (36/2005, p. 19); „MAI vino iar în gara noastră mică” (31/2005, p. 20); „Când o face plopul polimere...” (30/2005, p. 19); „Mail vino seara pe la noi, Ioneeele, dragă!” (32/2005, p. 18); „Și dacă spam-uri bat în geam...” (31/2005, p. 21); „Myst-ul lui Sisif” (33/2005, p. 19).

3.3. În continuare, redau și câteva *modificări ale EDR bazate (simultan) atât pe asemănările de natură sonoră, cât și pe cele de natură grafică dintre cuvintele substituite și insertiile „referențiale”*: „Acrylic sunt strugurii” (AC, 23/2005, p. 21); „Battlefield-ul cât e cald” (35/2005, p. 21); „Toate CDROM-urile duc la Roma” (42/2005, p. 21); „Caută și www găsi!” (43/2005, p. 21); „Dacă VoIP nu mă vrei, eu vă vreau!” (26/2005, p. 20 și 47/2005, p. 21); „Ana are *disclaimere*” (40/2005, p. 20); „Coliba *junk*-ului Tom” (38/2005, p. 20); „I pakistanez dau știre...” (41/2005, p. 20); „Office, viața mea” (10/2005, p. 23); „RCS încearcă marea cu DigiTV-ul” (3/2005, p. 23); „Toate drumurile duc la CivCity Rome” (39/2006, p. 21); „Și dacă RAM-uri bat în geam, / Și se cutremur floppy...” (16/2006, p. 21); „V-am *Prince*, prăjitoarelor!” (2/2006, p. 17).

3.4. Alte substituii apelează la echivalente (sau traduceri parțiale): „Rămâne cum am orbit” (AC, 22/2005, p. 21) – se are în vedere un joc pe calculator, Project Snowblind; „Don't *hârtie* me!” (51/2005, p. 21) – este vorba, probabil, de un trivial joc de cuvinte: *hârtie* înlocuiește engl. *sheet* [of paper] ‘foaie’ [de hârtie], ca omofon pentru engl. *shit* ‘excrement’, *Don't shit me!* însemnând, în slang, ‘nu mă enerva’/nu mă lua peste picior’; „Marele Firewall chinezesc” (26/2005, p. 21); „Google o cam *search* cu lumânarea” (12/2006, p. 19).

3.5. În cazuri aproape excepționale, se întâlnesc și substituii operate (în baza aceluiași tipuri de similarități) pe expresii / dicționale latinești: „In video *veritas*” (AC, 24/2005, p. 20); „Clasament sana in corpore sano” (22/2005, p. 21); „Mohamed sana in corpore sano” (36/2005, p. 19) [despre un virus „musulman”]; „Nihil sine video” (14/2005, p. 23); „Torrent, deci exist” (21/2006, p. 21); „Digito ergo sum” (15/2006, p. 20); „Veni, vidi, Vista” (10/2006, p. 19); „Manga cum laudae [sic!]” (9/2006, p. 17); „Wireless, sed less” (8/2006, p. 17).

4. Se pare că, în definitiv, contează mai puțin ce apare sub titlu. „Spectacolul” se dă deasupra și nu dedesubt. Titlul se desprinde de articol,

poate și din cauza faptului că, frecvent, titlul și articolul nu sunt, ambele, creația aceluiași gazetar. Se știe că în redacția anumitor publicații lucrează oameni specializați în producerea titlurilor, pricepuți să „potrivească” rândurile lor pe conținutul materialelor semnate de confrăți. Născocirea titlurilor aspiră să fie (dacă nu a devenit deja) o artă în sine. Dar (așa cum se întâmplă și în sfera artisticului propriu-zis), uneori, arta respectivă se întâmplă să fie doar un meșteșug. Or, vorba latinului, *est modus in rebus*. Îmi vin în minte comentariile lui G. Călinescu despre Cincinat Pavelescu (pe care criticul îl aprecia pentru lirica sa), cu referire la epigramistică: „Întrucât privește epigrama, producția aceasta, scuzabilă ca o petrecere, a devenit prin imitație o plagă, dând multora iluzia de a fi poeți, prin repetarea unor triste insipidități. Nici Cincinat Pavelescu nu se ridică deasupra demonstrațiilor de banchete. Cineva îi dă câteva rime: *nefastă, nevastă, el,chel* și poetul improvizează: «După ce-ntr-o zi *nefastă* / M-a prins soțul la *nevastă*, / De păr eu l-am luat pe *el*. / Morală: Avantajul d-a fi *chel!*»” (în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*).

Cel care inventează titlurile jurnalistice atipice este pus, pesemne, într-o situație asemănătoare, ajungând să conceapă titluri doar de dragul „rețetei” (tipice pentru AC), pretextând, eventual, că „n-a găsit altă rimă”. În felul acesta, titlul tinde să-și ia „zborul” și să lase în urmă „solul” articolului pe care ar trebui să-l reprezinte. Numai că este un zbor anormal și incomplet, de genul celui amintit în joacă de Marin Sorescu, fiindcă un astfel de gazetar este... într-o aripă: „Într-o noapte, într-o clipă, / Îmi dă unul o aripă. / [...] – Zice: «'Nfige-o subsuoară, / Du-te dracului și zboară»” (în vol. *O aripă și-un picior – Despre cum era să zbor*, 1970).

Note ■ ¹ Vezi, printre altele, Cristinel Munteanu, *Exerciții de stil pe tema discursului repetat*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 5-6, 2008, p. 8-12.

² Zic „un fel de nume”, deoarece analogia *titlu – nume*, deși utilă, merge / funcționează numai până la un punct.

³ În știința veritabilă, după cum ne învață Hegel, «onticul» se identifică, în mod necesar, cu «deonticul».

⁴ Evident, procedeul în sine există dintotdeauna, fiind întâlnit (în proporții mai reduse) atât în vorbirea populară, cât și la scriitori (ba chiar și în textele unor oameni de știință și / sau filozofi). În acest sens, numeroase exemple

pot fi găsite, de pildă, și într-o recentă carte a mea (vezi Munteanu 2012).

⁵ Uneori, pentru a putea percepe „fericitele” înlocuiri, cuvintele englezești trebuie citite „românește”.

⁶ De fapt, aceste inserții „referențiale” reprezintă, de regulă, în cazurile înregistrate, cam singura legătură dintre titlurile respective și conținutul articolelor titrate astfel.

Bibliografie selectivă

Dumistrăcel 2006a = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006.

Dumistrăcel 2006b = Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006.

Munteanu 2012 = Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și exemple*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

Rad 2000 = Ilie Rad, *Titlul jurnalistic*, în Mihai Coman (coord.), *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*, vol. II, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 44-61.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2001.

Ioan MILICĂ

Proverbe și politică

I.M. – lect. univ. dr.,
Departamentul de
Românistică, Facultatea
de Litere, Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
Domenii de competență:
lingvistică generală, retorică,
stilistică și poetică. Autor
al volumului *Expresivitatea
argoului* (2009). Co-editor
al mai multor volume și
membru în colectivele
științifice și redacționale ale
unor publicații periodice
precum „Text și discurs
religios” (Iași), „Limba
Română” (Chișinău),
„Argotica” (Craiova) și
„Analele Științifice ale
Universității „Alexandru Ioan
Cuza” din Iași”.

Recursul la proverbe este constant în discursul public¹. Studiul de față își propune să evalueze proprietățile discursive și metadiscursive ale paremiilor, conectivitatea lor discursivă și relația proverbelor cu secvențele discursive în care se actualizează. Analiza este plasată pe terenul teoriei pertinentei și al teoriei actelor de limbaj și este organizată în trei secțiuni, I. *Proprietăți discursive ale proverbelor*, II. *Proverb și context* și III. *Concluzii*. Faptele de limbă întrebuițate pentru a exemplifica și susține considerațiile teoretice au fost culese din stenogramele ședințelor parlamentare, prin investigarea corpusului lingvistic disponibil la adresa electronică <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.home>.

I. Proprietățile discursive ale proverbelor. Ostensivitatea proverbelor, capacitatea lor de a semnala schimbări în *universul cognitiv al vorbitorului* (Sperber & Wilson 1995: 38), reflectă existența mai multor proprietăți discursive ale enunțurilor paremiologice.

I.1. Un inventar minimal al respectivelor trășături ne arată că:

I.1.1. Paremiile sunt ostensive în măsura în care perspectiva pe care o fixează sau pe care o modifică dezvoltă un efect, în conjugare cu alte componente discursive. Astfel, în secvența discursivă „Un proverb românesc spune că

«ziua bună se cunoaște de dimineață» (subl. n.). La fel putem spune și faptul că anul bun de la început se cunoaște. Din păcate, constatăm, din analiza evenimentelor petrecute de la începutul anului și până în prezent, că poporul român nu va beneficia, nici în acest an, de ceva bun², proverbul creează cadrul unei analogii de care creatorul de discurs se folosește pentru a legitima o opinie. Proverbul impune o teză („ziua bună se cunoaște de dimineață”) pe care vorbitorul o valorifică analogic („anul bun de la început se cunoaște”) pentru a crea o antiteză („constatăm, din analiza evenimentelor, (...) că poporul român nu va beneficia, nici în acest an, de ceva bun”).

I.1.2. Proverbele reflectă judecăți de valoare (Norrick 1985: 16). Ele sunt folosite pentru a potența importanța unor evenimente, aspecte și situații din realitate reflectate discursiv (Hoffman & Honeck, 1987: 137). Enunțurile paremiologice dirijează, orientează, prin convergențele pe care le susțin, relația de continuitate între premisa și concluzia unei secvențe discursive date: „Parafrazând un vechi proverb românesc care spune că «Dumnezeu îți dă, dar nu îți bagă și în sac» (subl. n.), putem spune că România se află acum în situația în care are acces la fondurile structurale puse la dispoziție de către Uniunea Europeană, dar nu beneficiază de ele din cauza dezinteresului manifestat de Executiv față de elaborarea și adoptarea Strategiei postaderare³. Exemplul demonstrează că emițătorul are conștiința potențialului evaluativ al proverbului, intuiește și valorifică ostensivitatea acestuia pentru a dezvolta o secvență argumentativă. Proverbul problematizează raportul dintre un beneficiu (neașteptat) și (ne)fructificarea respectivului beneficiu: „[Dumnezeu]^{DONATOR} [îți]^{BENEFICIAR} dă, dar nu [îți]^{BENEFICIAR} bagă și [în sac]^{TINTĂ}”. Elementele cadrului proverbial sunt aproape identice cu cele din concluzia formulată de emițător: „[România]^{BENEFICIAR} (...) are acces [la fondurile structurale]^{TEMĂ} puse la dispoziție [de către Uniunea Europeană]^{DONATOR} dar nu beneficiază [de ele]^{TEMĂ} [din cauza dezinteresului]^{MOTIV} [manifestat de Executiv]^{TINTĂ}”. Concluzia este convergentă cu formularea paremiologică – [Uniunea Europeană]^{DONATOR} [ne]^{BENEFICIAR} dă [fonduri structurale]^{TEMĂ}, dar nu [ni]^{BENEFICIAR} [le]^{TEMĂ} [administrarea]^{TINTĂ} – ceea ce subliniază că ostensivitatea proverbelor, capacitatea lor de a semnala schimbările din universul cognitiv al vorbitorului, determină, prin formă și prin conținut, schimbări și în orizontul de înțelegere al receptorului, călăuzind auditoriul să adere la configurația

argumentativă propusă de locutor și transmisă prin recursul la proverb. Paralelismul creat de simetria rolurilor prezente în proverb și în intervenția discursivă a vorbitorului înlesnește legitimarea unei opinii și îi conferă autoritate.

I.1.3. Proverbele rezumă o situație sau recomandă un curs de acțiune (Dundes 2007: 128). Norrick (1985: 15) observă că enunțurile paremiologice sintetizează narațiuni sau argumentări⁴. Având ca ilustrare o secvență discursivă în care vorbitorul recurge la proverb pentru a da forță expresivă unui raționament, observăm că locutorul operează substituții⁵ în structura enunțului paremiologic pentru a-și legitima și ornamenta intervenția: „Dacă analizăm, însă, domnule președinte, stimați colegi, art. 10 alin. 2, care prevede cheltuielile de cercetare-dezvoltare în domeniul economic (...), se constată că, față de 2006, unde au fost 81,1 milioane, în 2007 sunt 80,09, mai puțin cu 0,2 milioane. Deci aceasta denotă o concepție care este, vorba aceea, prinsă în proverbele românești: *«deșteptul promite și păgubașul trage nădejde»* (subl. n.), ca să nu folosesc alt cuvânt!”⁶.

Luarea de cuvânt are organizare bimembră: argumentul și rezumarea. Argumentul se sprijină pe evidențe juridico-financiare, iar rezumarea amplifică, prin ornamentare, forța concluziei. Recursul la tiparul proverbial ilustrează forța adecvării. În raport cu proverbul „nebunul promite și prostul trage nădejde”, concluzia „deșteptul promite și păgubașul trage nădejde” se dezvoltă prin substituții lexicale (*deștept* → *nebun*, *prost* → *păgubaș*). Se dezvoltă, astfel, un act indirect prin care se evită, pe de o parte, posibilele conotații negative față de care auditoriul ar putea deveni ostil și prin care se amplifică, pe de altă parte, energia umoristico-ironică a enunțului. Eufemizarea prin substituție de constituenți proverbiali evidențiază competența expresivă a vorbitorului, capabil să re-modeleze un proverb pentru a semnală, prin acest procedeu, că punctul său de vedere este infailibil și pregătit să primească adeziunea auditoriului.

I.1.4. Proverbele reflectă intențiile comunicative ale vorbitorului (Norrick, 1985: 16, Hoffman & Honeck, 1987: 137). Un inventar exhaustiv al rolurilor pe care le îndeplinesc enunțurile paremiologice pentru a asigura exprimarea unei intenții de comunicare ar trebui să se întemeieze pe dinamica relației proverb – context, pentru a observa ceea ce emițătorul dorește să se înțeleagă și ceea ce receptorul înțelege

de fapt. În cele ce urmează ne limităm la a identifica și interpreta câteva din intențiile de comunicare frecvent observate în discursul parlamentar românesc actual:

a) Locutorul se „dizolvă” în „vocea” comunității: „Un vechi proverb românesc spune: «școala face omul om și altoiul pomul pom». Despre cât de importante sunt educația și întreg procesul educațional *nu cred că mai are rost să insist* (subl. n.)”⁷. Vorbitorul se solidarizează cu judecata de valoare exprimată în proverb și își legitimează punctul de vedere prin actualizarea autorității sapiențiale a proverbului.

b) Locutorul declanșează un atac la persoană: „Am stat și l-am ascultat pe Popescu Călin Tăriceanu, pe ceilalți, și-mi dau seama că, într-adevăr, proverbul care spune că «câinele moare de drum lung și... Tăriceanu de grija altora» (subl. n.), se potrivește cel mai bine. (Aplauze în Grupul parlamentar al P.S.D.)”⁸. În acest caz, tehnica de discreditare se dezvoltă prin substituirea unui constituent paremiologic („proștul”) cu numele de familie al persoanei asupra căreia se declanșează atacul („Tăriceanu”). Receptorul este îndemnat să dezvolte o echivalență între enunțul „câinele moare de drum lung și proștul de grija altuia” și enunțul „câinele moare de drum lung și... Tăriceanu de grija altora”, semnal de receptare ce presupune înlocuirea tipului uman (*proștul*) cu numele celui atacat verbal (Tăriceanu) și care are ca efect includerea persoanei astfel agresate în categoria umană exprimată de constituentul proverbial substituit.

c) Locutorul ironizează: „Boc și miniștrii lui se ghidează probabil după vechea zicală românească «fă ce zice popa, nu ce face el!» atunci când *îndeamnă la austeritate populația, în timp ce ei fac dezmăț pe banii contribuabililor* (subl. n.)”⁹. Ironia se dezvoltă prin analogie. În viziunea vorbitorului, guvernul este „popa” care „îndeamnă la austeritate”, dar care face „dezmăț pe banii contribuabililor”. Imperativul gnomic, reflectat de proverb, este raportat la prezentul evenimential al guvernării, dinamica modurilor verbale (*imperativ*, în proverb – *prezent*, în secvența discursivă analizată) fiind esențială pentru a marca schimbarea de temporalitate, dinspre atemporalitatea axiomei populare spre temporalitatea situației comentate de vorbitor.

d) Locutorul defăimează: „Un vechi proverb românesc spune că: «*lupul își schimbă părul, dar năravul, ba!*» (subl. n.). Asta i se potrivește de

minune *președintelui jucător, băutor, manglitor...* reșezat la Cotroceni pentru încălcarea flagrantă a Constituției”¹⁰. În acest exemplu, proverbul este folosit pentru a calomnia. Conectorul discursiv angajează echivalența între arhetipul exprimat de proverb (prădătorul, fiara) și calificativele jignitoare, care variază între clișeu (jucător), viciu (băutor) și fărădelege (manglitor) și prin care se realizează portretizarea peiorativă a persoanei agresate. Convergența stilistică lup (cu atributul nărav) – președinte (cu atributele jucător, băutor, manglitor) fixează o co-referință prin care se asigură legătura între individual și general, între individ și tipul uman de care el aparține, în concepția agresorului.

În termenii teoriei actelor de limbaj, proverbul exprimă credința că o acțiune pripită are efecte negative, fiind un enunț asertiv. Vorbitorul recurge la aserțiune pentru a-și exprima dezacordul, ceea ce înseamnă că enunțul expresiv („tot acest demers maratonist nu a reprezentat, în realitate, decât o altă scenetă deșănțată pusă la cale de regia pdl-istă”) este potențat de o axiomă paremiologică („graba strică treaba”). În acord cu demersul interpretativ propus de Sperber și Wilson (1995: 293), observăm că proverbul este valorificat ca ecou: dimensiunea asertivă a formulei sapiențiale este convertită în dimensiune expresivă.

Într-un alt exemplu, proverbul are rolul de a recomanda un curs de acțiune: „Un vechi proverb european spune că *e mai bine să călărești calul* pentru că e la fel de obositor dacă te plimbi pe partea stângă sau pe partea dreaptă a animalului. *Haideți să călărim calul* și să acceptăm varianta constituțională a proiectului de lege (subl. n.)”¹¹. În această secvență discursivă, enunțul proverbial funcționează ca model semantic și sintactic pe baza căruia vorbitorul își construiește argumentarea, paremia acționând ca un comentariu evaluativ (Norrick 1985: 14). Întrebuințarea aserțiunii paremiologice („e mai bine să călărești calul”) îi servește emițătorului pentru a dezvolta un enunț directiv („*Haideți să călărim calul* și să acceptăm...”).

II. Proverb și context. Un aspect central în descrierea relației între proverb și contextul în care acesta se actualizează este reprezentat de conectorii discursivi prin care se semnaleză schimbarea de la cadrul comunicării verbale realizate de cineva la cadrul sapiențial al enunțului paremiologic. Actualizarea proverbelor într-o secvență discursivă se manifestă prin adecvare, ceea ce înseamnă că proverbele sunt introduse de

mărci care evidențiază caracterul lor de „tezaur al înțelepciunii populare” (Anscombe 1994: 99). „Formula fixă” a paremiei se impune mai autoritar atunci când proverbele sunt introduse în context printr-un constituent inițiator (Ruxăndoiu 2003: 200). Dacă se are în vedere identitatea structurală a conectorilor, se poate face distincția între conectivitatea de tip „verbal”, reprezentată de utilizarea unor conectori de tipul „un proverb spune că” și conectivitatea de tip „nominal”, care constă în folosirea unor conectori precum „*vorba ceea, vorba aia, vorba proverbului etc.*”.

II.1. Prezența sau absența conectorilor care marchează recursul la proverb este crucială pentru a deosebi trei categorii de actualizare: *directă* („personală”), *indirectă* („impersonală”) și *mixtă*. Actualizarea *directă* („personală”) este caracterizată de absența conectorilor de marcare paremiologică și aduce în prim-plan „eul” vorbitorului, precum și modul în care acesta contopește formula paremiologică cu propria intervenție discursivă. Actualizarea *indirectă* („impersonală”) este caracterizată de prezența conectorilor de marcare paremiologică și scoate din prim-plan „eul” vorbitorului, reliefând, totodată, modul în care acțiunea discursivă a vorbitorului este „camuflată”, „deghizată”, „dizolvată” în sfera de cuprindere a enunțului paremiologic. Actualizarea *mixtă* este și „personală” și „impersonală”, în sensul că formulele paremiologice sunt integrate în intervenția discursivă a vorbitorului, iar conectorii de marcare proverbială figurează ca simple inserții ce îndeplinesc doar funcția de a semnala că ceea ce urmează este sau face parte dintr-un tipar gnomic, nemaivând și rolul de a „dizolva” „eul” vorbitorului în „vocea” comunității în care circulă proverbul.

Pentru fiecare dintre aceste trei tipuri de actualizare există mai multe grade de actualizare contextuală a formulelor paremiologice. Fiecare grad de actualizare semnalează cât de fidelă este actualizarea proverbului într-un context. Cel mai mare grad de fidelitate este reprezentat de redarea / citarea proverbului ca atare, fără deformări. Un grad mai mic de fidelitate îl are adaptarea proverbului la evenimentialul exprimat în context, prin adăugare, substituie, suprimare sau permutare de constituenți¹², operații care contribuie adesea la transformarea unor proverbe în anti-proverbe¹³. Un grad și mai mic de fidelitate față de proverb îl are parafrizarea paremiei într-un anumit context, iar cel mai mic grad de fidelitate îl are aluzia proverbială (Ruxăndoiu 2003: 175), procedeu discursiv prin

care se conservă din paremie măcar unul dintre constituenții investiți cu funcția de a reactiva enunțul proverbial în conștiința receptorului.

II.1.1. Actualizarea directă:

a) proverbul este redat: „PNL, PSD și PC să stea cumiți în banca lor că *cine sapă groapa altuia, cade singur în ea*. Degeaba se dau ei cocoși că *purceaua e moartă în coteș* și nici un cabinet de criză n-o poate învia (subl. n.)”¹⁴. Această secvență discursivă ilustrează convergența expresivă între proverbe și alte structuri idiomatiche (expresii și locuțiuni), fiind o dovadă a proceselor de solidaritate sintagmatică ce asigură unitatea intervenției discursive.

b) proverbul este adaptat: „Am învățat că *cine sapă groapa altuia are toate șansele să se umple de nămol* (subl. n.)”¹⁵. Vorbitorul deformează enunțul proverbial înlocuind secvența paremiologică „*cade singur în ea*” cu o considerație personală menită să stârnească hazul și să faciliteze acceptarea de către celălalt a opiniei exprimate.

c) proverbul este parafrazat: „Este un exemplu aproape clasic de hărnicie cu care *săpăm groapa altuia și cădem toți în ea*, de unde vom trimite dragi salutări populației de deasupra (subl. n.)”¹⁶. Parafrazarea ironică a proverbului presupune instituirea opozițiilor funcționale (persoană, număr) prin care se alterează identitatea enunțului gnomic.

d) proverbul devine aluzie proverbială: „În afară de piedicile puse economiei de către criza globală se va adăuga și această «*buturugă*» (subl. n.), care cu greu va putea fi trecută tocmai de către acei contribuabili mici care încearcă să facă ceva corect în țara asta și să creeze locuri de muncă”¹⁷. Constituentul proverbial *buturugă* ilustrează existența ancorei gnomic, definit drept procesul prin care o componentă a unui enunț paremiologic actualizează, în conștiința receptorului, întreaga formulă paremiologică.

II.1.2. Actualizarea indirectă:

a) proverbul este redat: „*O vorbă veche și plină de tâlc spune că cine se aseamănă... se adună* (subl. n.)”¹⁸. „Eul” discursiv al vorbitorului este „dizolvat” în „vocea” înțelepciunii populare, conectorul paremiologic „o vorbă” fiind caracterizat de două atribute-clișeu (*veche, plină de tâlc*) care întăresc forța sapientială a enunțului proverbial.

b) proverbul este adaptat: „Eu fac un apel la dumneavoastră, colegial, să fim, așa cum spune Constituția, în serviciul poporului, pentru că *vorba românească spune* «Cine seamănă vânt, culege furtună». S-a folosit și o altă vorbă românească – și îmi pare rău că nu este domnul Geoană, că pentru dânsul voiam să spun această vorbă – *cine sapă groapa demiterii, cade singur în ea* (subl. n.)”¹⁹. Secvența discursivă prezintă interes pentru că vorbitorul adoptă tehnica acumulării paremiologice. Citarea proverbului „Cine seamănă vânt, culege furtună”, pus în relație de echivalență semiotică cu enunțul „Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea”, întrucât ambele reprezintă reflectări ale raportului *cauză* („seamnă vânt” / „sapă groapa altuia”) – *efect* („culege furtună” / „cade singur în ea”), favorizează deformarea ironică a celui de-al doilea enunț sapiențial. Vorbitorul înlocuiește constituentul pronominal *altul-altuia* cu un substantiv, *demitere-demiterii*, pentru a semnală o mutație de natură referențială, de la un referent gnomic, ideal, la unul contextual, explicit („îmi pare rău că nu este *domnul Geoană* (subl. n.), că pentru dânsul voiam să spun această vorbă”).

c) proverbul este parafrazat: „Guvern nou, metode vechi. *Un vechi proverb românesc spune că bunele obiceiuri se păstrează*, iar noi, românii, indiferent de starea socială și opțiunea politică, din spirit patriotic, facem tot posibilul să-l respectăm (subl. n.)”²⁰. Deformarea formulei „Obicei nou, în țară veche” prin substituție de constituenți, cu rezultatul „Guvern nou, metode vechi”, permite introducerea unei parafraze sapiențiale („bunele obiceiuri se păstrează”), iar conectorul paremiologic mărește forța ironiei declanșate prin deformarea „Guvern nou, metode vechi” și amplificate prin parafrază. Acest mecanism poate fi descoperit și în alte devieri anti-proverbiale²¹.

d) proverbul devine aluzie proverbială: „*Există o vorbă la noi, cu ulciorul, și mai există alta, cu lupul* (subl. n.)”²² sau „Iată, PSD este un partid nou, cu siglă nouă, dar uită *proverbul românesc cu lupul și năravul* (subl. n.)”²³. Aluziile proverbiale reflectă potențialul pragmatilistic al suprimării. Din enunțurile proverbiale „Ulciorul nu merge de multe ori la apă” și „Lupu-și schimbă părul, dar năravul ba” se mai păstrează în planul de suprafață al discursului doar elementele proverbiale nucleare („cuvinte-cheie” Dumistrăcel 2006: 173). Conectorii paremiologici asigură redundanța necesară înțelegerii adecvate a intervenției discursive.

II.1.3. Actualizarea mixtă:

a) proverbul este redat: „În speranța captării unui electorat dezamăgit, o parte din opoziție încearcă să-și arate colții tocmai într-un moment care este neindicat. (...) Dar, *vorba proverbului*: «*fiecare pasăre pe limba ei piere*» (subl. n.)”²⁴. Întrebuintarea conectorului paremiologic „vorba proverbului” are rolul doar de a semnaliza identitatea enunțului proverbial. Vorbitorul nu are intenția de a-și „dizolva” „eul” discursiv în „vocea” comunității.

b) proverbul este adaptat: „Știi cum e *aia cu cine sapă groapa altuia*”²⁵. Conectorul metadiscursiv „aia”, rămășiță a conectorului paremiologic „*vorba aia*”, subliniază că, în asemenea contexte, valorificarea paremiei oscilează între actualizarea directă și cea indirectă. Ușurința cu care un receptor recunoaște și reconstituie întreaga formulă paremiologică pe baza unui fragment este hotărâtoare pentru a favoriza suprimarea unui segment proverbial, după cum se observă în secvența dată.

c) proverbul este parafrazat: „În primul rând, *când sunt mai multe moașe, cunoașteți proverbul cu copilul care rămâne cu buricul netăiat*, în al doilea rând, varianta inițială care se bazează pe decizia colectivă a consiliului local este mult mai democratică, mult mai bună (subl. n.)”²⁶. Parafrazarea proverbului „Copilul cu mai multe moașe rămâne cu buricul netăiat” este însoțită de o marcă paremiologică („proverbul cu”) a cărei funcție metadiscursivă este de a evidenția discontinuitatea sintactică între planul conectorului paremiologic (legat de planul enunțării) și planul parafrazei proverbiale (legat de planul enunțului).

d) proverbul devine aluzie: „Schimbarea nick-ului nu este echivalentul transformării în altcineva, *știi cum e cu năravul lupului...* (subl. n.) cred că asta-i cea mai ineficientă metodă de gestionare a multiplelor personalități”²⁷. Ca parte integrantă a conectorului paremiologic „(vorba) aia cu”, prepoziția *cu* ține de planul enunțării, nu de planul enunțului, așadar actualizarea este hibridă. Pe de o parte, vorbitorul dorește să introducă în chip direct, fără medierea unui conector paremiologic, aluzia privind „năravul lupului”, pe de altă parte, recunoașterea cuvintelor-cheie ca elemente constitutive ale unei paremii obligă la activarea unei rămășițe de conector proverbial, ceea ce face ca actualizarea directă să se combine cu cea indirectă.

III. **Concluzii.** Considerațiile de mai sus și studiile de caz legitimează afirmația că ostensivitatea proverbelor se manifestă deductiv și inductiv.

III.1. *Ostensivitatea deductivă* reliefează capacitatea unui proverb de a orienta și dirija construcția discursivă în care este actualizat: „Un proverb românesc spune că «ziua bună se cunoaște de dimineață» (subl. n.). La fel putem spune și faptul că anul bun de la început se cunoaște”. Proverbul este modelul sintactico-semantic pe baza căruia urmează a se dezvolta secvența discursivă. Întrebunțarea enunțului paremiologic semnaleză actualizarea înțelesului generic, potențial, „nesaturat” ca înțeles individual, contextual, „saturat”. Axa deductivă *general* → *particular* guvernează relația între proverb și contextul său de actualizare.

III.2. *Ostensivitatea inductivă* reliefează proprietatea unei secvențe discursive de a semnală recursul la un enunț paremiologic: „Și acestea sunt numai câteva din deficiențele noii legi, ceea ce evidențiază că proverbul «graba strică treaba» se poate aplica cu succes în cazul de față (subl. n.)”. Proverbul conferă autoritate construcției discursive pe care o rezumă. Înțelesul individual, contextual, „saturat” este validat de și cuprins în înțelesul generic, potențial, „nesaturat” al proverbului. Axa inductivă *particular* → *general* guvernează relația dintre context și proverbul „cerut” de acesta.

Înțelegerea proverbelor ca acte de limbaj indirecte conferă avantaje pentru analiza pragmatică și stilistică a relației proverbului cu secvența sau intervenția discursivă în care paremia se actualizează. Considerate ca enunțuri constatative (Austin 2005), proverbele descriu cunoașterea asupra lumii. Considerate ca enunțuri performative (Austin 2005), proverbele îndeplinesc roluri discursive dintre cele mai diverse. Astfel, constatări proverbiale precum „Graba strică treaba”, „Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea” ori „Lupul își schimbă părul, dar năravul ba” dezvoltă, prin actualizare contextuală, valori performative de tipul „Nu te grăbi”, „Nu face rău”, „Nu fi ipocrit”. Nu greșim dacă afirmăm că, în discursul public, prin intermediul aserțiunilor paremiologice se potențeză enunțuri expresive (se dezvoltă reacții emoționale) sau directive (se recomandă cursuri de acțiune). Descoperirea, descrierea și interpretarea acestor complexe realități de limbaj pot face obiectul unei monografii privind pragmatica și retorica recursului la proverbe în comunicarea politică.

Note

¹ Se numește discurs public gama de manifestări lingvistice din spațiul public. Fac parte din această categorie, între altele, producțiile publicistice, politice și cele dezvoltate în comunicarea prin intermediul internetului.

² Mihai Cristian Apostolache, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 12 februarie 2008; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

³ Monalisa Găleteanu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 17 aprilie 2007; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

⁴ Capacitatea de sinteză a proverbelor este analizată și în cele mai bune lucrări românești de paremiologie (Tabarcea 1982, Negreanu 1983, Ruxândoiu 2003).

⁵ Pentru alte exemple privind importanța acestei tehnici de reconfigurare a faptelor de discurs repetat a se vedea Dumistrăcel 2006.

⁶ Anghel Stanciu, PSD (PRM), Ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului, 5 decembrie 2006; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

⁷ Viorel Arion, PDL, Ședința Senatului, 3 martie 2008; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

⁸ Mihai Nicolae Tănăsescu, PSD, Ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului, 28 iunie 2006; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

⁹ Mugurel Surupăceanu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 2 martie 2010; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

¹⁰ Ioan Aurel Rus, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 12 iunie 2007; <http://www.cdep.ro>, accesat 26.10.2010.

¹¹ György Frunda, UDMR, Ședința Senatului, 12 martie 2008; <http://www.cdep.ro>, accesat 27.10.2010.

¹² Pe urmele lui Quintilian (1974), Grupul μ (1974) valorifică distincțiile privind cele patru categorii de transformări (*adiectio*, *detractio*, *immutatio*, *transmutatio*) pentru a propune o teorie generală a figurilor întemeiată pe operații retorice. Pe terenul cercetării românești, direcția propusă de Dumistrăcel (2006) s-a concretizat, între altele, într-o monografie asupra fenomenelor de discurs repetat în textul jurnalistic. Constituirea și reconfigurarea faptelor de limbă incluse în categoria discursului repetat sunt descrise din perspectiva operațiilor retorice identificate de Quintilian.

¹³ Termenul a fost pus în circulație de paremiologul Wolfgang Mieder (germ. *Anti-Sprichwort*, engl. *anti-proverb*) pentru a denumi orice deformare a unui proverb cu sco-

pul de a obține efecte ironice sau umoristice. Alți cercetători numesc aceste creații „perverbe” (engl. *perverbs*, cf. Honeck 1997).

¹⁴ Anonim, 21 septembrie 2010, <http://www.mediafax.ro/politic/iliescu-nu-se-poate-face-cabinet-de-crizadintr-o-opozitie-minoritara-si-cu-basescu-presedinte-7335797/foto>; accesat 27.10.2010.

¹⁵ me and just me, 12 decembrie 2008, <http://www.roportal.ro/discutii/lofiversion/index.php/t40911-750.html>; accesat 27.10.2010.

¹⁶ Adrian Păunescu, PSD, Ședința Senatului, 17 februarie 2003; <http://www.cdep.ro>, accesat 27.10.2010.

¹⁷ Radu Bogdan Țîmpău, PNL, Ședința Camerei Deputaților, 28 aprilie 2009. Secvența discursivă citată apare și într-o intervenție a lui Vasile Ghiorghe Gliga, PSD, Ședința Camerei Deputaților din 30 martie 2010, coincidența putând face obiectul unui alt fel de studiu despre originalitatea și pertinenta unor specii de discurs parlamentar; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

¹⁸ Dumitru Ioan Puchianu, PDL, Ședința Camerei Deputaților, 18 martie 2008; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

¹⁹ Nicolae Vlad Popa, Independent, Ședința Senatului, 21 mai 2007; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

²⁰ Ștefan Baban, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 25 iunie 2002; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

²¹ Formula „*La vremuri noi, oameni noi*” a permis geneza și punerea în circulație a antifrazei „*La vremuri noi, tot noi*”.

²² Antonie Iorgovan, PSD, Ședința Senatului, 14 februarie 2005; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

²³ Gheorghe Dragomir, PNL, Ședința Camerei Deputaților, 27 iunie 2006; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

²⁴ Constantin Dumitru, PNL, Ședința Senatului, 10 septembrie 2007; <http://www.cdep.ro>, accesat 28.10.2010.

²⁵ paul, 20 februarie 2010, http://www.agf.ro/frames/h_m_context.php?place=b&nr_mes=3326253; accesat 29.10.2010.

²⁶ Petru Lakatos, UDMR, Ședința Camerei Deputaților, 4 martie 2008; <http://www.cdep.ro>, accesat 29.10.2010.

²⁷ mio nombre, 26 iunie 2007, http://www.cafenea-ua.com/search/comments/enturi_cu_va/1; accesat 29.10.2010.

Bibliografie ■

- Jean-Claude Anscombre, 1994, *Proverbes et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative* în *Langue française*, vol. 102, nr. 1, p. 95-107.
- Jean-Claude Anscombre, 2000, *Parole proverbiale et structures métriques* în *Langages*, nr. 139, p. 6-26.
- Stelian Dumistrăcel, 2006, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Raymond W. Gibbs, Jr., 2001, *Proverbial themes we live by* în *Poetics*, vol. 29, nr. 3, p. 167-188.
- Grupul μ, 1974, *Retorică generală*, ediție în limba română de Antonia Constantinescu și Ileana Littera, Editura Univers, București.
- R. R. Hoffman, R. P. Honeck, 1987, *Proverbs, pragmatics, and the ecology of abstract categories* în HASKELL, R. (Ed.), *Cognition and symbolic structures*, Ablex, Norwood, NJ, p. 121-140.
- Richard P. Honeck, 1997, *A proverb in mind*, Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Dumitru Irimia, 1997, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- Georges Kleiber, 1999, *Les proverbes: des dénominations d'un type «très très spécial»* în *Langue française*, vol. 123, nr. 1, p. 52-69.
- Wolfgang Mieder, 2004, *Proverbs: a Handbook*, Greenwood.
- George Muntean, 1984, *Proverbe românești*, Editura Minerva, București.
- Constantin Negreanu, 1983, *Structura proverbelor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Neal Norrick, 1985, *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Mouton, New York.
- Quintilian, 1974, *Arta oratorică*, Editura Minerva, București.
- Pavel Ruxândoiu, 2003, *Proverb și context*, Editura Universității din București.
- Charlotte Schapira, 2000, *Proverbe, proverbialisation et déproverbialisation* în *Langages*, vol. 34, nr. 139, p. 81-97.
- John R. Searle, 1979 (1981), *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney.
- Dan Sperber, Deirdre Wilson, 1995, *Relevance: Communication and Cognition*, Blackwell Publishing.
- Cezar Tabarcea, 1982, *Poetica proverbului*, Editura Minerva, București.

Eugenia BOJOGA

Al IV-lea congres internațional *Eugeniu Coșeriu*

E.B. – lect. dr., Facultatea de Litere a Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Publicistă, traducătoare, membră a Societății Internaționale de Lingvistică Romanică, a proiectului „E. Coșeriu și manuscrisele sale”, Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen, Germania, a comitetului științific al Colectiei *Études linguistiques / Linguistische Studien*, coordonată de Universitatea Humboldt din Berlin și Editura Peniopoie din München (din 2005 până în prezent au apărut 10 volume). Domenii de cercetare: lingvistică generală, limbile romanice, sociolingvistică, semantică lexicală, istoriografie lingvistică.

Intitulat laconic *Oltre Saussure. L'eredita scientifica di Eugenio Coseriu (Depășindu-l pe Ferdinand de Saussure. Moștenirea științifică a lui Eugeniu Coșeriu)* cel de-al IV-lea congres internațional Eugeniu Coșeriu s-a desfășurat în zilele de 1-2 octombrie 2013 la Universitatea din Udine, Italia. Spre deosebire de congresele anterioare, manifestarea științifică din anul acesta s-a centrat, pe de o parte, pe teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu și implicațiile sale actuale și, pe de altă parte, pe concepția celebrului lingvist de la Geneva, 2013 fiind anul centenarului morții lui F. de Saussure. Ideea foarte inspirată a organizatorilor de a-i pune sub același numitor comun pe cei doi lingviști își are legitimitatea sa, întrucât, conform opiniei mai multor exegeți, dacă secolul XX, implicit lingvistica modernă, începe cu Ferdinand de Saussure – celebrul său *Curs de lingvistică generală* imprimând științei limbajului o viziune total nouă, de la care s-a dezvoltat apoi întreaga paradigmă structuralistă în științele culturii¹ –, atunci sec. XX sfârșește cu Eugeniu Coșeriu, care a dus mai departe achizițiile metodologice și teoretice ale structuralismului, încadrându-le într-o concepție unitară și coerentă și mult mai complexă asupra limbajului. În acest sens, amintim afirmațiile lui Gregorio Salvador: „Eugeniu Coșeriu

a fost cel mai mare lingvist din a doua jumătate a secolului XX. De aceea tot ce se va putea face de acum încolo la modul serios în domeniul lingvisticii va trebui să țină cont de gândirea maestrului de la Tübingen”².

Organizat deci sub semnul celor doi mari lingviști ai contemporaneității, congresul s-a desfășurat sub egida a două instituții italiene de prestigiu – Universitatea din Udine (Departamentul de studii umaniste) și Universitatea din Milano (Departamentul de studii literare, filologice și lingvistice), inițiativa aparținându-i atât Prof. Vincenzo Orioles de la Udine (exprimată încă în 2009, la congresul de la Cluj), cât și Prof. Maria Bologna de la Universitatea din Milano. Patronat de un comitet științific din a cărui componență au făcut parte nume de rezonanță în domeniul lingvisticii integrale (România fiind reprezentată de profesorii Mircea Borcilă de la Universitatea din Cluj și Eugen Munteanu de la Universitatea din Iași) și de un comitet organizatoric eficient (care i-au avut ca membri pe Raffaella Bombi și Marica Brazzo de la Udine, pe Francesco Dedè de la Milano și pe subsemnata)³, întrunirea științifică de anul acesta a avut ca arii tematice următoarele aspecte: 1) de la F. de Saussure la E. Coșeriu: *remodelarea* axiomelor saussuriene și depășirea crizei structuraliste; 2) cele trei niveluri ale activității lingvistice identificate de E. Coșeriu: *universal, istoric și individual*; 3) personalități și articulații ale istoriografiei lingvistice în lucrările lui E. Coșeriu; 4) viziunea coșeriană asupra funcționării sistemelor lingvistice, a arhitecturii limbii, a fenomenelor de varietate, asupra contactului dintre limbi și a traducerii.

Ar trebui să spunem de la bun început că nu e deloc întâmplător faptul că cel de-al IV congres Coșeriu s-a ținut la Udine. E. Coșeriu a colaborat ani de-a rândul cu Centrul de Plurilingvism din cadrul acestei universități, fiind membru de onoare al Comitetului său științific, iar cu câteva săptămâni înainte de moarte consimțise să participe – urma să deschidă programul științific cu o conferință în plen – la Colocviul *Romania e Románia: lingua e cultura romana di fronte all’Occidente*, dedicat limbii și culturii romane în context romanic, organizat la Universitatea din Udine⁴. Probabil așa se explică și faptul că *Studi in memoria di Eugenio Coseriu* a cura di V. Orioles – primul și cel mai substanțial (453 pag.) omagiu adus lui Eugeniu Coșeriu după trecerea sa la cele veșnice – s-a publicat tot la Udine⁵. De altfel, în Italia interesul pentru

concepția lui E. Coșeriu a sporit în ultimii ani, ceea ce se vede și din publicarea unor volume importante din opera sa: E. Coseriu, *Il linguaggio e l'uomo attuale. Saggi di filosofia del linguaggio* (2007), E. Coseriu, *Linguistica del testo* (ed. a V, 2008), E. Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio* (2010). Doctor honoris causa al mai multor universități din Italia, membru al prestigioasei Accademia dei Lincei din Roma (cea mai veche academie din lume, creată în 1603), E. Coșeriu a cultivat mereu relația sa cu Italia, limba lui Dante fiind unul din idiomurile sale preferate. Apreciind anii petrecuți în Italia ca o importantă perioadă de formare, de pregătire pentru viitoarea activitate științifică și didactică, E. Coșeriu va mărturisi că dacă România, prin liceul „Ion Creangă” din Bălți și prin primul an de Universitate la Iași (1939-1940) îl orientase spre știința de carte, trezindu-i setea de cunoaștere, atunci Italia l-a format, atât prin libertatea extraordinară pe care au știut să o mențină Universitățile italiene, chiar și în vremurile grele și de dictatură politică, cât și prin spiritul critic tradițional al științei și filosofiei italiene. Italia a orientat setea sa de universalitate, mai mult sau mai puțin vagă, spre domenii concrete și, în același timp, a lărgit orizonturile sale, chiar și în ceea ce privește unele lucruri pe care începuse să le intuiască deja din România⁶.

Revenind la congresul propriu-zis, în cadrul ședinței de deschidere (care s-a desfășurat în sala Roberto Gusmani din Palazzo Antonini) într-o ambianță solemnă și festivă au luat cuvântul Alberto Felice De Toni, rectorul Universității din Udine, Andrea Tabarroni, șeful Departamentului de Studii Umanistice al Universității din Udine, Fabrizio Conca, șeful Departamentului de Studii Literare, Filologice și Lingvistice a Universității din Milano și Vincenzo Orioles. Prestanța acestei manifestări științifice a fost asigurată și de prezența președinților celor mai importante asociații de profil din Italia: Giuliano Bernini (Associazione Italiana di Linguistica Applicata), Stefania Giannini (Società Italiana di Glottologia), Emanuele Banfi (Società di Linguistica Italiana). În acest context, a fost dat citirii mesajul dlui Rudolf Dinu, directorul Institutului Român de la Veneția, care a salutat călduros participanții la congres. A urmat apoi videoconferința *Eugenio Coseriu visto da Tullio De Mauro* (transmisă în direct), Prof. De Mauro, notoriu lingvist italian actual și fost Ministru al Educației, a punctat importanța concepției coșeriene din perspectiva zilei de astăzi și a evocat momente ale relației

sale de prietenie cu E. Coșeriu. În continuare, Johannes Kabatek (Universitatea din Zürich) a prezentat *Il sito www.coseriu.de e la memoria storica di Eugenio Coseriu*, după care au fost trecute în revistă congresele anterioare E. Coseriu (Aix-en-Provence 2007, Cluj-Napoca 2009, Almería 2011).

Cea mai mare parte dintre comunicările în plen s-au axat pe „dialogul” științific dintre E. Coșeriu și F. de Saussure. Astfel, Jörn Albrecht (Universitatea din Heidelberg) în *Il giudizio di Coseriu sul „vecchio” e sul „nuovo” Saussure* s-a referit la interpretarea coșeriană a contribuției saussuriene în domeniul lingvisticii generale și la ecoul științific al acesteia, precizând că E. Coșeriu nu a respins celebrele dihotomii *limbă-vorbire* sau *sincronie-diacronie*, ci le-a situat în orizontul limbii funcționale. Tot astfel și Gerda Haßler (Universitatea din Potsdam), în conferința sa *La doppia e tripla natura della lingua: ricezione e trasformazione dei concetti di Saussure da parte di Coseriu*, a demonstrat că spre deosebire de F. de Saussure (pentru care limba avea o natură dublă) și de structuraliști, E. Coșeriu introduce lingvistica printre științele culturii, inserând în acest domeniu metode ce provin din alte discipline adiacente. Natura triplă a limbajului este dusă mai departe prin intermediul aproprierii dihotomiei *energeia / ergon* al lui Humboldt, iar între *energeia* și *ergon* Coșeriu introduce conceptul de *dynamis*, ceea ce indică competența lingvistică sau actul de a dispune de tehnicile unei limbi. Concluzia dnei Hassler este că E. Coșeriu a contribuit bilateral la asimilarea teoriei structuraliste a lui Saussure: a corectat-o în mod substanțial, dar în același timp a și prezervat-o.

Rika Van Deyck (Universitatea din Gent) în comunicarea *Le Saussure d'Eugenio Coseriu* a insistat asupra componentei structuraliste a concepției lui E. Coșeriu, arătând filiația sa cu paradigma instituită de Saussure. Or, pornind de la lectura și interpretarea critică a *Cursului de lingvistică*, Coșeriu a introdus limba funcțională (obiectul de studiu al lingvisticii în viziunea lui Saussure) în planul al doilea, cel al limbilor istorice din trihotomia nivelurilor limbajului, integrând în concepția sa unificatoare asupra limbajului deopotrivă și dimensiunea varietății. Celor trei nivele de abstractizare Coșeriu le atașează trei lingvistici, trei tipuri de competență și trei istoricități, ceea ce extinde cu mult obiectul de studiu al lingvisticii, discipli-

na noastră devenind astfel, grație lui Coseriu, una integratoare sau integrală.

Aceeași problematică a fost reluată și în conferința *Dalla 'langue' di Saussure alla 'norma' di Coseriu*, prezentată de Maria Pia Marchese (Universitatea din Florența) și Aldo Luigi Prosdocimi (Universitatea din Padova). Cunoscători profunzi ai doctrinei lui E. Coșeriu, autorii s-au focalizat asupra conceptului de *normă*, considerând că, odată cu publicarea studiului *Sistema, norma y habla* (1952), E. Coșeriu intră definitiv în istoriografia lingvistică internațională. După apariția studiului *Sincronía, diacronía e historia* (1958) și a volumului *Teoria del lenguaje y lingüística general* (1963) se poate vorbi deja de o lingvistică coșeriană (N. Spence). Aceste studii reprezintă totuși doar aisbergul gândirii lingvistice a lui Coșeriu care va evolua apoi pe parcursul anilor '70-'80. Cât privește conceptul de *normă*, ca fiind contribuția majoră a lui E. Coșeriu în raport cu dezbateră dihotomiilor saussuriene și a paradigmei structuraliste în ansamblu, autorii cred că intuiții / anticipări ale acestui concept se prefigurează deja în textul *La lingua di Ion Barbu*, pe care E. Coșeriu l-a scris în perioada sa italiană (1948).

În *Sul concetto di stile*, Lorenzo Renzi (Universitatea din Padova) a explicat astfel de noțiuni coșeriene precum *dimensiune diatopică, diastritică și diafazică* (sau stilistică), văzute ca un complex ce variază în spațiu, timp și în comportamentul vorbitorilor. Or, tocmai această eterogenitate a limbii constituie, în viziunea lui E. Coșeriu, „arhitectura” sau structura externă a limbii, distinctă de structura sa internă ce se referă la formă și la funcțiile diferitelor părți ale limbii. Stilistica lui Coșeriu reprezintă studiul dimensiunii diafasice a limbii, fiind deci o stilistică a limbii, nu una a individului creator sau a limbajului poetic, cum credeau maeștrii săi italieni din epocă.

Printre comunicările în plen cu o tematică diferită de cea prezentată mai sus, menționăm *Empatia e investigación lingüística*, susținută de Johannes Kabatek (Universitatea din Zurich), de fapt, o invitație la a reconsidera *empatia* și cunoașterea originară a limbilor și a textelor ca fundamente prealabile ale oricărui studiu lingvistic. Faptul de „entrer dans la conscience des sujets parlants” la care se referea F. de Saussure sau, în termenii lui E. Coșeriu, competența lingvistului ca participant empatic la *energia* vorbitorului (care devine și a lingvistului) constituie fundamentul

oricărui demers lingvistic. Tot astfel, conferința *Límites y alcances de la „Lingüística del texto”* de E. Coseriu, prezentată de Óscar Loureda Lamas (Universitatea din Heidelberg) în care s-a susținut ideea că în cadrul situației actuale din domeniul studiilor textuale, deși se disting diverse modalități de interpretare și analiză, lingvistica „integratoare” a textului trasată de E. Coșeriu în 1981 (prin volumul său *Textlinguistik*) își menține în continuare actualitatea și valențe interpretative. Rosanna Sornicola (Universitatea din Napoli), în comunicarea sa în plen *Eugenio Coseriu e l’esperienza della rete „dia-”*, a evocat rolul pe care l-a avut E. Coșeriu în cadrul proiectului axat pe lingvistica varietății (diacronică, diatopică, diastratică și diafasică), proiect care, fiind inițiat de Eugeniu Coșeriu și Rika Van Deyck, a funcționat timp de 15 ani (până la moartea lui Coșeriu), experiență ce le-a oferit romaniștilor din țările occidentale un teren propice pentru dezbatere și colaborare științifică. Or, nucleul teoretic și metodologia comună a participanților la proiect l-au constituit teoria lingvistică a lui E. Coșeriu și cele patru tipuri de varietate lingvistică stabilite de lingvistul român. Karl-Georg Lettner (Universitatea din Viena), în *Sur le langage et l’ethnolinguistique: de l’altérité au principe linguistique de relativité*, plecând de la obiectul „limbaj”, considerat din punct de vedere integral și fenomenologic, a explicat principiul relativității lingvistice și cele patru fundamentele ale „ipotezei Sapir-Whorf”, precum și natura relației *language-thought-reality*.

Manuel Casado Velarde și Alberto De Lucas Vicente (Universitatea din Navarra) au prezentat conferința *Los verbos de comunicación desde una perspectiva integradora de base coseriana*, iar Jesús Martínez del Castillo (Universitatea din Almeria) – *Modes of Thinking in Language Study*. Subsemnata, în comunicarea în plen „*Lehr- und Wanderjahre*”. *Il periodo italiano nella biografia intellettuale di Eugenio Coseriu*, a scos în evidență semnificația de ansamblu a perioadei italiene în biografia intelectuală și umană a lui E. Coșeriu, considerând că anii de studiu la Universitatea „La Sapienza” din Roma, cu un intermezzo la Universitatea din Padova, și perioada de la Milano au reprezentat aspecte cruciale ale formării academice a lui E. Coșeriu. Dacă pe atunci Coseriu era deschis spre o gamă întreagă de posibilități – putea deveni critic de artă, scriitor, publicist, filozof, traducător profesionist etc. – grație Societății de Lingvistică de la Milano, a mediului intelectual milanez și a Prof. Vittorio Pisani, s-a

orientat definitiv spre lingvistică. Drept dovadă, în *Atti di Sodalizio E. Coșeriu* va publica primele, adevaratele sale studii de lingvistică: *Glottologia e Marxismo*, *Lingua e regime in Romania*, *Lingua di Ion Barbu* ș.a.

Printre comunicările prezentate în cadrul secțiunilor congresului – aproape toate extrem de interesante –, merită să fie menționate în special următoarele: *Il ruolo della 'Scuola di Copenaghen' nel 'rimodellamento' coseriano degli assiomi saussuriani*, susținută de Viggo Bank Jensen (Universitatea din Kopenhaga), *La architettura locucional como contraste cognitivo interlingüístico: el caso español / italiano*, prezentată de Luis Luque Toro (Universitatea Ca Foscari, Veneția), *Le statut typologique spécial du texte 'poétique' – une approche de la perspective théorique d'Eugeniu Coseriu* a Oanei Boc (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj), *Une linguistique des oeuvres est-elle possible?* a lui Marius Nagy (Universitatea din Tours), *Origini dell'integralismo coseriano* a Floarei Virban (Universitatea din Florența), *La metafora kenning quale unità del discorso ripetuto* a Flaviei Teoc (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj), *La formazione delle parole nella riflessione linguistica di Eugenio Coseriu* a lui Giovanni Gobber (Universitatea din Milano), *La norma di Coseriu e la norma dei grammatici* a lui Salvatore Claudio Sgroi (Universitatea din Catania), *Eugenio Coseriu e la riflessione linguistica sul tempo* a lui Alberto Manco (Universitatea din Napoli), *L'Umfeld sinfisico tra variabilità ed entorno: da Bühler a Coseriu. Riflessione teorica e ricadute empiriche nella linguistica italiana* a Francescai Dovetto (Universitatea din Napoli), *Il sostrato di Ascoli e quello di Coseriu* a lui Filippo Motta (Universitatea din Pisa), *Coseriu y el número tres* a lui Agustín Seguí (Universitatea din Saarlandes), *Presenza dei costrutti appartenenti al „discorso repetido” (Coseriu) nel linguaggio giornalistico italiano attuale* a Harietei Topoliceanu (Universitatea din Torino), *Der grammatische Status des Artikels in der Coseriuschen Sprachtheorie*, prezentată de Kennosuke Ezawa (Ost-West-Gesellschaft für Sprach- und Kulturforschung, Berlin) ș.a.

Partea științifică a fost completată cu o vizită la Muzeul Diocesano din Udine și cu cina festivă oferită în Casa della Contadinanza, aflată în Castelul din Udine, ceea ce a conferit o reușită deplină congresului *Oltre Saussure. L'eredità scientifica di Eugenio Coseriu*.

Note ■

¹ Amintim că F. de Saussure a fost cel care a definit pentru prima dată în mod explicit limba ca sistem de semne, iar în scopul degajării obiectului de studiu al lingvisticii a stabilit dihotomiile *limbă – vorbire, sincronie – diacronie*, precum și particularitățile semnului lingvistic (caracterul arbitrar și linear). Cf. F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*. Publicat de Ch. Bally și Al. Sechehaye, în colaborare cu Al. Riedlinger. Ediție critică de Tullio De Mauro. Trad. de I. Tarabac, Polirom, Iași, 1998.

² Gr. Salvador, *Eugenio Coseriu*, în revista „ABC” (Madrid), 7 decembrie 2002.

³ Alte detalii se pot afla din pagina web a congresului: <http://coseriu.uniud.it/>

⁴ Lucrările aceluși simpozion, scrie S. Reinheimer Râpeanu, s-au desfășurat astfel „sub semnul pierderii pe care a suferit-o lumea științifică internațională. Figura lui Eugeniu Coșeriu a fost evocată în repetate rânduri pe parcursul colocviului, pentru contribuția sa esențială în domeniul lingvisticii generale, în domeniul romanisticii, și – în mod particular, în acest caz – pentru spațiul pe care l-a dedicat limbii și culturii române în context romanic”, cf. S. Sanda Reinheimer Râpeanu, *Romania e Románia: lingua e cultura romana di fronte all'Occidente*, în „Observator cultural”, nr. 135, 24 sept. 2002.

⁵ A se vedea și recenzia noastră la acest volum: E. Bojoga, *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*, în „Limba Română”, nr. 4-6, 2006.

⁶ Cf. Capitolul dedicat Italiei din vol. J. Kabatek, A. Murguia, *Die Sache sagen wie sie sind... Eugenio Coseriu im Gespräch*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1996, p. 51-82.

Anton HORVATH

Premise ale unei discuții de principiu pe marginea „identității” între limbaj și poezie

A.H. – profesor de limba engleză, traducător. Obține doctoratul în științe filologice cu teza *Concepția integrală asupra relației dintre limbaj și poezie. O abordare hermeneutică a textului literar*. Semnează: *Dincolo de domeniul lingvistic al sensului textual, Considerații asupra unor concepte fundamentale în teoria lingvistică integrală* (2013), volumul de poezie *Întreire* (1999). A publicat traduceri (selectiv) din: John Bunyan, Philip Yancey, James L. Garlow, Peter Jones, Steve Stockman, Adrian Plass, Jeff Lucas ș.a.

0. Argument. În tezele sale din 1971¹, Eugeniu Coșeriu atrage dintru început atenția asupra faptului că nu urmărește să pună în discuție așa-numitele „relații”, ci problema *identității* între limbaj și poezie. Filozoful român pare să sugereze, în primă instanță, că o eventuală abordare a celor două forme fundamentale de cultură din perspectiva raportului existent între ele ar trebui să excludă, din principiu, situarea acestora în sfere conceptuale distincte între care s-ar stabili anumite „relații” de natură să le confirme, la urma urmei, tocmai trăsăturile divergente – altfel spus, că există, în natura lor, o premisă suficient de puternică încât să determine formularea problemei în termenii categorici ai „identității”. Pe de altă parte, reținem că avem totuși a face cu o „problemă”, iar nu cu o presupusă „teoremă”, al cărei adevăr n-ar mai necesita decât truda unei (noi) demonstrații. Coșeriu nu propune, de fapt, un excurs metodologic complementar de confirmare a unei realități, care, deși certă, s-ar dovedi prea complexă pentru a fi conștientizată numaidecât. Cu atât mai mult cu cât (sau tocmai pentru că), formulată și aproximată pe linia unei ilustre tradiții de gândire, ea rămâne, cu toate acestea, în termenii

lui Mircea Borcilă, o „formidabilă enigmă” (generatoare, firește, de orizont). Savantul de la Tübingen am spune că invită, mai curând, la stabilirea unor modalități de *încadrare* a acestora într-o sumă de perspective menite să-i pună, pe de o parte, în evidență legitimitatea „metafizică” (câtă vreme această identitate există, fără doar și poate, în planul creativității ca *energeia*) și, pe de alta, să o circumscrie fenomenologic ca principiu al unei procesualități inevitabil relative.

Acest mod de abordare (sau de „a ajunge la problemă”) va fi, în ultimă instanță, credem, cel în măsură să rezolve aparentul paradox al identității între un limbaj și poezie, care, în ipostazele lor manifeste, nu sunt, ca atare, identice. Cu argumentul radical al intersubiectivității limbajului, Coșeriu decide, oarecum deconcertant, în paragrafele concludive ale tezelor sale, că „identificarea între limbaj și poezie nu este acceptabilă”²: „și totuși, după ce am susținut cu atâta migală și poate și rigoare identitatea dintre limbaj și poezie, ca să încheiem, vrem să arătăm de ce nu poate fi acceptată această identitate.”³ Or, însuși efortul preliminar de „a susține” o asemenea idee demonstrează că, la un anumit nivel (într-o anumită dimensiune), conceptul este, „cu toate acestea”, valid sau că între zona de non-identitate relativă și cea de identitate absolută există o legătură incontestabilă, un spațiu intermediar, parcurs de Coșeriu, astfel încât să situeze discuția pe făgașul ei just, pe trei căi, „și anume: 1) pe calea determinării funcțiilor semnului lingvistic concret; 2) pe calea analizei stilistice și a teoriei literare; 3) pe calea filozofiei sau, altfel spus, a determinării esenței limbajului”⁴. Lingvistul nostru nu definește, aici, identitatea între limbaj și poezie, ci, raportându-se la ea ca la un aspect nu mai puțin problematic, *indică modalități de a ajunge la aceasta*, atât metodologic, cât și, mai cu seamă, în planul dinamicii sale culturale propriu-zise – un traiect pe deplin justificat câtă vreme pornește de presupuziția fundamentală a unității între intuiție și expresie, respectiv a priorității ontologice comune limbajului și poeziei deopotrivă. În măsura în care, așadar, *calea filozofică* (3) stabilește unul și același „quid” al celor două forme de cultură (creativitatea absolută, care, în ultimă analiză, este primordial de natură poetică), dar exclusiv, ca principiu original, la nivelul esențelor, *calea semiotică* (1) (a actualizării relațiilor semnice) își stabilește ca punct de plecare relativitatea prin excelență. Ne aflăm, aici, în momentul imediat (indistinct) ulterior aprehensiunii primare, când singura intenție este aceea, redusă la

maxim, de comunicare a unui concept structurat. Cu acest conținut de conștiință, omul *lingvistic* inițiază, în efortul de a-și interpreta propria lume, un întreg proces de reconstrucție și de recuperare a actualizării sale originare prin însăși „energia” acesteia, subliniind propensiunea fundamentală a limbajului (a culturii, a omului) de a se identifica, în cele din urmă, cu Poezia, utilizându-și propriile instrumente creative cu care a fost înzestrat în însăși survenirea sa. Dar pentru că, oricât ar încerca să-și actualizeze relațiile, semnul va rămâne fatalmente „prizonierul” relativității, intervine un termen median, sintetic, pe care îl configurează *calea „stilistică” sau literară* (2), unde disjunția dintre esență și fenomen, dintre absolut și relativ în tensiunea lor creativă caută o rezolvare („epiforică”, am spune) și, în consecință, instituie un nou stadiu, transgresiv, de semnificare ca *artă* a cuvântului – acesta este obiectul discuției pe marginea identității și aici, odată premisele stabilite, trebuie căutate „datele problemei”: plenitudinea funcțională a limbajului (activarea tuturor potențialităților sale creative) are, inevitabil, nevoie de un pas în plus, nu cantitativ, ci *calitativ*, în „lateralul” unei alte dimensiuni. *Procesul de identificare* a limbajului cu Poezia trece prin poezie sau, altfel spus, pentru a dobândi *sens „absolut”*, limbajul se oferă prin propriile-i resurse *metaforice* să devină semnificantul unui act (ne place sau nu s-o spunem) *revelatoriu*.

Pentru a înțelege însă implicațiile tezelor coșeriene asupra raportului dialectic dintre limbaj și poezie, trebuie să pornim de la următoarele fapte:

- 1) în pofida oricăror reducții uzuale (al căror efect nefast e acela de a dezrădăcina obiectul din solul propriei sale naturi), cultura⁵ nu poate fi înțeleasă ca „epifenomen”, ci, tocmai în temeiul ideii de *actualizare*, ca act uman constitutiv de situare ontologică într-un dublu orizont⁶, unde cunoașterea are loc ca activitate creativă în limbaj și, doar prin intermediul acestuia, dincolo de el;
- 2) dintre cele esențiale, specifică tuturor formelor culturii și „prioritar”, limbajului, este universaliala *creativității*, în virtutea căreia vorbim cu necesitate despre activități libere circumscrise unui obiect infinit⁷;
- 3) ipostaza fundamentală a creativității lingvistice se regăsește în creația *semantică*, respectiv ridicarea, prin reprezentare, la rang de con-

cept (sau conținut de conștiință) a intuiției, structurarea experienței umane sau delimitarea posibilităților ființei prin captarea unitarului, creație anterioară distincțiilor adevărat / fals, existent / inexistent și, ca atare, asimilabilă obiectivității prin excelență și / sau subiectivității „absolute”⁸;

4) creația primordială de semnificații inaugurează un proces permanent de (re)creație prin determinările sale ulterioare, dată fiind dimensiunea indisolubil complementară a *alterității* (sau a [inter]subiectivității „relative” – istorice și materiale – inerente limbajului ca mijloc de „comuniune”), proces care, în relația dintre norma și sistemul limbii, respectiv în sinopsisul nivelurilor (universal, idiomatic, individual), al punctelor de vedere (*energeia, dynamis, ergon*), al conținuturilor (designat, semnificat, sens) și al criteriilor de realizare (congruență, corectitudine, adecvare) integrante activității de vorbire în ansamblul ei, rămâne, ca intenționalitate, chiar dacă este în principiu de configurație *metaforică*, la nivelul așa-numitului „estetic natural”⁹;

5) „caracterul fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului” nu doar înlesnește, ci, de fapt, determină o nouă intenție de semnificare, un act de „delimitare a posibilităților ființei” exponențial, în cadrul căruia, pornind de la metasemia lingvistică¹⁰, survine raportul semiotic secund al *cunoașterii prin (re)creația de sens* în acord cu o tipologie duală (amfibică) a metaforicului și, implicit, a nivelului individual de manifestare a competenței expresive prin text¹¹.

Vom stabili, prin urmare, că reexaminarea limbajului de pe poziții integraliste, sub auspiciile (sin)tezei fundamentale potrivit căreia, în toate aspectele sale, limbajul este *activitate de creație* „prioritară” și bază a tuturor formelor culturii, nu doar facilitează, ci, în ultimă instanță, *obligă* la o (re)evaluare (în sensul unei limpeziri, mai curând) a oricăror discursuri, raporturi și abordări culturale.¹²

În contextul statuării limbajului ca formă de cultură „prioritară”, relația acestuia cu celelalte activități ale spiritului uman (de structurare, înțelegere, interpretare a lumii în vederea adevărului) devine limpede: precedându-le ontologic, le fundamentează totodată și le oferă o bază (creativă) pentru a perpetua procesul de cunoaștere. Limbajul stabilește, astfel, un complex de relații (imănente înseși ființării în resorturile

sale psihologice, intelectuale, afective etc.) în cadrul cărora, subiacent (sau „condiție” a) tuturor manifestărilor cu „conținut de conștiință”, emerge în ipostaze distincte sau, mai exact, specifice de activitate cognitiv-creativă – facilitează, cu alte cuvinte, prin categoriile pe care le incumbă, *actualizarea*¹³ potențialului de cunoaștere al discursurilor științifice, artistice și metafizice.

Dimensiune definitorie a existenței umane spirituale (și, ca atare, culturale), *poezia* devine ea însăși unul dintre domeniile care, datorită „defrișărilor” integraliste, refuză să mai fie percepută ca fenomen „de la sine înțeles”¹⁴. Coșeriu sugerează și, până la urmă, demonstrează, în descendența unei notabile linii de gândire, că poezia este o realitate a cărei circumscriere poate fi pe cât de riguroasă, pe atât de convingătoare (fără a-și pierde, precum se va vedea, nicio clipă, pe de altă parte, caracterul de „mister”), în interiorul căreia elemente aparent disjuncte coexistă și se completează.

Dacă în cazul științei și al filozofiei (lăsând la o parte discursul religios sau mi[s]tic, pe care îl vom considera, din punct de vedere expresiv, în specia textului poetic) – dimensiuni pragmatice și apofantice – este vorba în mod cert despre determinări ulterioare ale *logosului semantic*, privitor la artă¹⁵ și, în speță, la poezie, lucrurile par să se complice.

Pe de o parte, câtă vreme se vrea creație a unui subiect „absolut”, anterioară distincției adevăr / neadevăr și, prin construcția unei noi realități, anterioare distincției existență / non existență, poezia coincide cu însăși actualizarea primară și deci cu limbajul în sine, așa încât, făcând abstracție de aspectul intersubiectivității, precum și de statutul exponențial al semnelor instituit, la nivelul textului, prin sens, putem vorbi despre un principiu poetic al limbajului sau despre poeticitatea inerentă activității de creație lingvistică ca dimensiune ireductibilă sau plenară. În această situație – dată fiind neutralizarea ideii de alteritate și, implicit, a oricărei intenții de comunicare – toate reducățiile funcționale sunt, firește, abolite, iar limbajul dobândește calitatea unei invariante (teoretice și ideale), unde toate relațiile sale interne ar fi pe deplin actualizate. Cu alte cuvinte, fiind poezie (și deci act creativ de transgresare a acestei lumi în orizontul „misterios” al tuturor lumilor [im]posibile – sfidând, evident, orice logică...), limbajul se actualizează *pe sine însuși* până la a-și pierde, în fapt, rațiunea de a fi. Universalizând fără rest

particularul în aprehensiunea totală a indivizibilului prin intermediul unui subiect suficient sieși la modul „absolut”, limbajul își recuperează, în ultimă instanță, starea pură de *energeia*, găsind „expresia” desăvârșită a intuiției primordiale, și își asumă, astfel, esența, finalitatea și mecanismele poeziei¹⁶. În ciuda aparențelor, o asemenea linie de gândire nu ține totuși de ceea ce am putea numi, mai mult sau mai puțin peiorativ, „ficțiune teoretică”, odată ce, pe calea ideii de actualizare sau a implicațiilor sale ireductibile, acesta este „limanul” întregii tensiuni dintre limbaj și poezie: identitatea funciară, de esență, spre care, în ultimele lor consecințe, tind cele două forme culturale generatoare de „orizont”. Așa se și explică de ce, în procesul de actualizare a relațiilor semnului lingvistic, limbajul își creează, la nivel individual, posibilitatea *sensului*, oferindu-se drept „semnificant” textual al unui nou *semn*, ale cărui noi relații caută, la rândul lor, să se actualizeze, înglobându-le pe cele anterioare și, ca atare, identificându-se cu ele. Tocmai de aceea, *în perspectiva identității și din perspectiva non-identității dintre limbaj și poezie*, vom fi nevoiți să vorbim, mai curând, despre un proces de **identificare**.

Pe de altă parte, stabilind (în virtutea unei necesare reducții fenomenologice) că avem de-a face cu realități distincte (atât ca finalitate, cât și ca funcție), poezia și limbajul nu pot fi tratate, cu toate acestea, „independent”, cât, mai degrabă, „interdependent”. Dacă semanticitatea și alteritatea ar putea fi separate altcumva decât pur metodologic, atunci poezia ar rămâne, fără îndoială, în sfera unui subiect absolut incomunicabil, pe când subiectului relativ al limbajului, limitat de alteritate, i s-ar interzice accesul la ea. Or, asemenea pragmaticului și apofanticalui, poeticul pare, la rândul și în felul lui, că reprezintă o determinare ulterioară a logosului semantic. Chiar dacă poezia (și vorbim, aici, despre discursul artistic creator, prin aproximări inevitabile, al unor „lumi alternative”, iar nu despre lumile înseși ale Poeziei ca sublimări pe fundalul actualizării plenare) instanțiază o realitate „în sine” și scoate principal din discuție comunicarea *cu* cineva și, mai ales, *despre* ceva (reverberând „absolutul” subiectului), expresia ei (corelativă intuiției aferente) este, fatalmente, *lingvistică*. Se impune aici numaidecât observația potrivit căreia toate formele de cultură sunt, prin însăși condiția lor, lingvistice. Pe bună dreptate. Spre deosebire însă de toate celelalte forme culturale (cu excepția discursului mi[s]tic), poezia își revendică limbajul drept materie „plăsmuitoare” *activă*, căreia, prelu-

ându-i mecanismele structurant-creative, îi conferă, prin posibilitatea celei de-a doua semioze și a creației de sens, *însăși esența creatoare* și, ca atare, o *intenționalitate* aparte, nu atât de înțelegere și interpretare a lumii, cât de recreație a acesteia pe un plan transgresiv, unde cunoașterea lucrurilor și principiile gândirii se suspendă. Am fi tentați să ne întoarcem și să spunem că, astfel, statutul special al poeziei rezidă tocmai în faptul că, la urma urmei, ea este însuși limbajul, fie și exponențializat, o tentație căreia, în *εποχή*, trebuie, cu toate acestea, să-i rezistăm: „[N]u limbajul, ci limbajul absolut, dezlegat de celelalte subiecte, este identic cu poezia.”¹⁷ Limbaj pe care, ne grăbim să adăugăm, poezia, folosindu-l, caută, în ultimă instanță, să-l absolutizeze tocmai pentru a se recupera pe sine în principiul creator cu care îl înzestrea ea însăși încă de la început. Pentru ca limbajul să devină poezie și, totodată, pentru ca poezia să beneficieze în mod deplin de potențialul limbajului, procesul de actualizare a relațiilor semnice (de identificare) necesită punerea în act a unei ultime relații decisive, și anume tocmai aceea dintre „relativ” și „absolut”, respectiv cea dintre semnul propriu-zis și, la nivelul textului, sensul (prin excelență *metaforic*) căruia limbajul îi slujește drept nou „semnificant” și care devine aprehensiune, structurare, delimitare a posibilităților și, deci, „semnificat” al unei lumi situate dincolo de orice reducții.

1. **Conexiuni.** Științele, potrivit lui Eugeniu Coșeriu, se disting în funcție de întrebările cu privire la *quid*-ul sau esența lucrurilor și a ființelor. În acord cu acest criteriu, el vorbește, pe de o parte, despre esența individului, pe care o cercetează istoria, iar pe de alta, despre esența unei clase, de care se preocupă științele generalului, i.e. științele matematice (obiectele și relațiile pur formale), științele naturale (obiectele exterioare omului și omul considerat ca obiect exterior), științele culturii sau umaniste (obiectele create liber de om ca forme de conștiință care iau o anumită substanță, astfel încât, concretizându-se, să poată deveni intersubiective, precum limbajul, arta, religia). La alt nivel, vom întâlni însă o știință al cărei obiect este esența a înseși esenței sau, altfel spus, *quid*-ul *quid*-ului.

„În acest sens, filozofia întreabă cu privire la esența esenței, cu privire la tot ceea ce explică și poate constitui justificarea acestei esențe, conducându-ne la primele principii ale fiecărui mod de a fi.”¹⁸

În ideea unui studiu referitor la identitatea dintre limbaj și poezie din perspectiva orizontului hermeneutic pe care îl deschide lingvistica integrală și, cu precădere, lingvistica textului, un pas inițial de neocolit îl reprezintă examinarea premiselor filozofice de la care pleacă doctrina lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu. Pentru că, spre deosebire de alte paradigme, integralismul pune în centrul preocupărilor sale limbajul în plenitudinea sa dimensională, iar nu limba, căreia îi rezervă un statut bine definit în ansamblul de niveluri și puncte de vedere și pe care aceasta îl edifică. Înainte de a se constitui într-o lingvistică generală sau teorie a limbii, limbajul se întemeiază primordial – pe o traiectorie epistemologică firească, socotim – ca filozofie a limbajului¹⁹. Înainte, așadar, de a aborda studiul mecanismelor elocutionale, idiomatice ori expresive, bunăoară, într-o hermeneutică a textului poetic perceput atât în identitatea sa cu limbajul sub specia unui subiect creator absolut, cât și în nonidentitatea de principiu pe care o implică dimensiunea intersubiectivității, specifică, precum se va vedea, în mod constitutiv limbajului, este necesară o situare filozofică în măsură să legitimeze orice dezvoltare disciplinară ulterioară.

Din același trunchi filozofic se desprinde un domeniu crucial în fundamentarea cercetării noastre, și anume metaforologia integrală, ale cărei coordonate de principiu au fost trasate de Mircea Borcilă pe baza „creației metaforice în limbaj”. Fără a intra în detalii, noua antropologie culturală, cu reperele sale conceptuale cognitiv și creativ, se vădește de maximă importanță în abordarea hermeneutică a fenomenului poetic. „Caracterul fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului”, după formula pe cât de sintetică, pe atât de sugestivă a lui Coșeriu, oferă cadrul reconsiderării radicale atât a naturii limbajului, cât, mai ales și implicit, a creativității artistice ca formă exponențializată de semantizare. „Voi încerca, afirmă Mircea Borcilă, să argumentez, în acest sens, că trăsăturile îngemănate ale esenței cognitive și ale modalității creatoare oferă posibilitatea definirii preliminare a «competenței metaforice» într-un mod mult mai adecvat și mai fecund decât au făcut-o toate celelalte aproximări lingvistice în acest domeniu. Aceste trăsături vor fi disociate, în mod analitic, și considerate, pe rând, ca reprezentând cele dintâi *coordonate conceptuale* definatorii pentru abordarea integrală în metaforologie.”²⁰

Nu în ultimul rând, pe palierul hermeneuticii propriu-zise, se cuvine menționat caracterul cu necesitate *interdisciplinar* al acesteia. Ea însăși o știință „non-pozitivistă, idealistă, speculativă și, evident, *interpretativă*”²¹, hermeneutica literară frecventează un orizont epistemologic cuprinzător, fie că e vorba despre discipline fundamentale precum filozofia, istoria, antropologia, fie că se raportează la disciplinele generale ale literaturii și ale limbii (lingvistica, istoria și critica literară, poetica etc.).

„Ea va utiliza în demersul său tot ceea ce este important în aprehendarea, comprehensiunea și explicarea sensurilor operei, punând la contribuție toate datele pe care le posedă din alte domenii ale cercetării fenomenului literar: de la achizițiile istoriei și criticii literare, la datele cele mai noi ale simbolologiei sau metaforologiei.”²²

E firesc, prin urmare, ca Eugeniu Coșeriu să vorbească despre o „hermeneutică a sensului” atunci când sistematizează nivelul individual corespondent competenței expresive într-o lingvistică a textului.

„În ce privește sensul, se justifică și importanța specială pe care o are în lingvistica textului conexiunea intimă între teoria limbajului și cea a literaturii. Într-adevăr, planul sensului este, ca să spunem așa, dublu semiotic.”²³

2. Universalii. Ca orientare conceptuală întemeietoare în științele culturii, integralismul își revendică, pentru a repune bazele gândirii lingvistice din secolul XX, un teren filozofic ferm. „Realism” lingvistic, după unii, aflat într-o relație aparent paradoxală cu perspectiva mai curând „idealistă” pe care o adoptă Coșeriu însuși asupra limbajului²⁴, doctrina integralistă își stabilește coordonatele în acord atât cu o tradiție de gândire unitară în istoria filozofiei, cât și cu o viziune coerent fundamentată din punct de vedere epistemologic.

Întreg eșafodajul conceptual se ancorează în ceea ce Coșeriu numește, cu un termen de sorginte scolastică, universalii: noțiuni de maximă generalitate (tipuri, proprietăți sau relații apte să definească invariabilul într-un anume sistem de referință), operând în calitate de concepte ireductibile ale gândirii filozofice și, totodată, ca realități asumate, axiomatice, ale domeniului supus examinării. În domeniul universaliiilor limbajului (*lingvistice*, iar nu *ale lingvisticii*²⁵), se disting, în acord cu

înțelesul logic, cinci tipuri de universalitate: trei primare (conceptuală, esențială și istorică) și două secundare (selectivă și implicativă). Corespondente acestor categorii, vorbim, prin urmare, despre universalii posibile (*universally available*), esențiale (*universally necessary*) și empirice (*universally present*), respectiv despre universalii selective și implicative²⁶.

Situându-se în planul universaliiilor esențiale²⁷, Coșeriu pornește de la un sistem alcătuit din cinci asemenea realități prime în ceea ce privește limbajul: *creativitatea, semanticitatea, alteritatea, istoricitatea și materialitatea*²⁸, urmând să distingă gradul acestora de specificitate atât în raport cu fundalul integrator al culturii ca activitate liberă a omului din perspectiva științelor spiritului, cât și cu particularizările pe care le determină izolarea anumitor trăsături derivate. Prin urmare, dacă, în cazul creativității, vorbim despre o universalie caracteristică nu exclusiv limbajului, cât tuturor formelor culturii, în cazul istoricității și al materialității se va vedea că așa-numitele universalii secundare își găsesc rațiunea doar în sinteza selectivă a anumitor elemente definitorii specifice universaliiilor primare.

Socotind limbajul ca formă primordială a culturii – de același rang, însă deopotrivă determinantă în raport cu arta, știința, mitul –, Coșeriu îi atribuie din principiu universalii creativității, întrucât „toate activitățile culturale sunt activități de creație” și, nu mai puțin, libere: „[P]rimul universal, adică *creativitatea*, nu e caracteristic numai pentru limbaj, ci pentru toate formele culturii, adică pentru toate formele acestei activități libere sau culturale a omului. Adică se prezintă creativitatea tot așa și în artă, și în știință, și în filozofie. Și, în acest sens, creativitatea chiar coincide cu libertatea acestor activități, libertate – se înțelege – în sens filozofic: o activitate este liberă dacă obiectul ei este infinit, ceea ce înseamnă că nu este dat în prealabil, în mod anticipat, obiectul care trebuie realizat, ci obiectul este infinit, adică mereu dus mai departe, inventat mereu departe. În acest sens, toate activitățile culturale sunt activități de creație, nu numai limbajul.”²⁹

Asimilat, prin excelență, universaliei creativității, limbajul își articulează, apoi, definiția, revendicându-și două dimensiuni funciare și specifice, respectiv obiectivitatea și intersubiectivitatea, corespondente, în termeni universali, semanticității și alterității. Doar constatând această

triadă primară se vor putea abstrage sau deriva elementele secundare în măsură să circumscrie plener obiectul: istoricitatea și materialitatea.

Limbajul nu se poate manifesta decât istoric, întrucât, ca formă de creativitate, are loc în cadrul formei istorice a alterității: „[L]imbajul nu există decât sub formă de limbă, adică de tradiție istorică a unei comunități istorice, și de aceea această istoricitate este derivată din faptul că, pentru a putea fi în același timp alteritate, creativitatea trebuie să fie creativitate pe o bază comună mai multor subiecte.”³⁰

Corelativă istoricității este, în planul universalizării secundare, materialitatea, derivată din aceeași necesitate a alterității, însă cu aportul, de această dată, al semanticității. Odată ce semnificația nu poate fi decât internă, i.e. se găsește numai în conștiință, „ea trebuie să se prezinte în afara conștiinței, printr-un semn material”, pentru a deveni comună sau, mai exact, pentru a „stimula această creație internă în conștiința celuilalt”³¹.

„De aceea, și celelalte activități culturale, care implică, dacă nu semnificație, cel puțin sens, trebuie să se prezinte în lume, adică să fie realizate exterior, [pentru] ca acest fapt material exterior să poată stimula această creație internă în conștiința celuilalt, a unei semnificații sau a unui sens.”³²

3. Poeticitate. Schimbarea perspectivei investigaționale asupra lingvisticii ca „știință a culturii” și noua definiție a obiectului acestei discipline în termenii competenței lingvistice ca *dynamis* a limbajului în realitatea sa (integrală) de activitate creativ-cognitivă prin (1) natura obiectului (capacitatea omului pentru activitatea creatoare exclusiv în și inseparabil de activitatea de vorbire); (2) finalitate (activitate culturală liberă de natură „poetică”: *energeia* – esența creativă a limbajului) și (3) specificul demersului științific „umanist” (modul în care funcționează activitatea de vorbire din perspectivă funcțional-autonomă)³³ obligă, din principiu, la o repunere în discuție a poeziei ca formă culturală. Cu atât mai mult, cu cât, în planul studiilor integraliste, o contribuție decisivă la clarificarea domeniului o va avea noțiunea de „competență metaforică”, pe care Mircea Borcilă o situează, „concentric”, pe filieră coșeriană și, apoi, blagiană, la un nivel secund, exponențial capacității sau cunoașterii de natură „intu-

itivă”, în virtutea căreia realizarea „actului lingvistic” ca atare devine posibilă: „Abordarea integrală în metaforologie se constituie [...] pe temeiul conceptual al înscrierii «creației metaforice» în genul proximal al «creativității» vorbirii în general, situat, la rândul său, într-un gen proximal comun cu cel al creației «poetice» (într-un sens foarte larg).”³⁴ Subiectul aparent superfluu³⁵ al „poeziei” se (re)actualizează, prin urmare, cu necesitate. Identificând în activitatea de vorbire înseși resorturile creației metaforice, „[p]ropunând și realizând o reînțemeiere a disciplinei «pilot» a științelor umane în zarea ei originară, a viziunii antropologice humboldtine”, Eugeniu Coșeriu ajunge să stabilească (încă din 1952!) locul central al fenomenului metaforic în spațiul intern al finalității sau funcției primordiale a limbajului. „Întreaga abordare integralistă se construiește, de fapt, pornind de la recunoașterea «caracterului fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului». [...] Cum demonstrează marile savanți de la Tübingen și cei care l-au urmat, aceste rațiuni nu trebuie căutate în niciun fel de condiționare *externă* în raport cu actul lingvistic, deoarece ele aparțin acestuia *prin definiție*. Dacă finalitatea esențială a limbajului este «creația de semnificați», atunci metafora lingvistică, într-un sens larg, nu mai poate fi situată într-un sector derivat al «întrebunțării limbii», ci ea reprezintă un «fapt primar» și «inerent» logosului semantic, constituind, ca atare, un domeniu problematic central al științei lingvistice.”³⁶

În bună tradiție blagiană, lingvistul român concepe fenomenul metaforic și, implicit, activitatea de tip „poetic” drept dimensiuni constitutive ale existenței în cultură *prin intermediul manifestării primordial lingvistice*, cu care implică o relație de instituire reciprocă: „«[C]apacitatea» sau «facultatea» care «face posibilă» creativitatea metaforică nu poate fi căutată, în niciun caz, în afara activității de vorbire ca atare, și ea nu poate fi concepută ca ceva separat de această activitate în sine. [...] «[C]reația metaforică» se relevă a fi doar o «formă» specifică de creație «imaginativă» în limbaj, care nu poate fi concepută, în esența ei, ca o «abatere» sau o devianță în raport cu «esența» limbajului, ci, dimpotrivă, ca o potențare sau o *încununare a creativității lingvistice în general*.”³⁷

Odată experiența primară a ființării structurată (respectiv ulterior momentul *numirii*), demersul (re)creativ al limbajului asumă, în mod

fundamental, prin dimensiunea *spunerii*, mecanismele metaforicului. Dincolo de conceptualizarea inițială și de prezumtiva „arbitraritate” a acestei semnificări, orice nou semnificat și, de la nivelul sintagmei (ca ridicare la grad de *termeni* a lexemelor prin intermediul unei relații de ordin sintactic și subiacent semantic), orice nou sens vom spune că sunt de natură metaforică în cadrul unui proces permanent de „transfer” și resintetizare menit să releve propensiunea „poetică” a activității de vorbire la toate nivelurile și sub toate aspectele acesteia: „[O]biectivul nostru [este] să indicăm [...] locul creației metaforice în activitatea lingvistică propriu-zisă, care este totdeauna activitate «poetică» și, deci, creatoare, și să demonstrăm modul în care imaginația umană umple cu multiple semnificate metaforice continuurile fonice – care sunt cuvintele din punct de vedere fizic –, modul capricios în care își schimbă semnificatele, căutând mereu imagini expresive noi pentru a denumi ceea ce intuiția cunoaște și distinge și modul în care se stabilesc de fiecare dată relații noi între semnele moarte sau muribunde ale limbii, renovând-o continuu, *creând-o* în fiecare moment pentru a o adapta unor intuiții noi. Bucuria, tristețea, durerea și frica omului, modul său de a considera lumea și atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică. Omul cunoaște și în același timp gândește și simte, stabilește analogii inedite în intuiție și în expresie, analogii care conțin și manifestă modul său specific de a lua contact cu realitatea. Creațiile individuale sunt imitate, iar prin imitație se difuzează, devin tradiție, patrimoniu de modele lingvistice ale comunității, devin «convenționale», dar cel puțin pe parcursul unui anumit timp conservă amprenta unui individ creator care a realizat actul revelației inițiale.”³⁸

Întrucât consecințele unei asemenea perspective în planul judecății metaculturale sunt evidente, Coșeriu a înțeles, punând bazele unei lingvistici a textului ca hermeneutică a sensului, să redeschidă, așadar, inclusiv „dosarul”, aparent clasat, al „formidabilei «enigme» a filozofiei idealiste [...] privind identitatea *de esență* între «limbaj» și «poezie» (sau «artă», în general)”³⁹. Dacă, fiind creator de lume, limbajul își afirmă „poeticitatea” de principiu (ca *facere* – în sensul delimitării conceptuale a unor intuiții și reprezentări primare), prezența metaforicului în procesul de continuă recreație simbolică e de natură să sugereze că, mai mult decât atât, el s-ar substitui poeziei ca artă. Or, tocmai

prezența metaforicului – în sfera căruia se operează câteva distincții hotărâtoare – este cea care va servi, în ultimă instanță, drept contrargument adus împotriva unei atari unilateralități. Și asta întrucât, precum o demonstrează cu prisosință Coșeriu, în contextul aceleiași dinamici metaforice, se manifestă, aparent ireconciliabil, o tensiune permanentă între „relativ” și „absolut”.

4. În loc de concluzie. Câtă vreme denumim, în virtutea celor discutate, actul primordial de creație, respectiv de instituire transgresivă a oricărei lumi (de survenire a adevărului) ca fapt de cunoaștere (de aducere, prin intuiție, în expresie) într-un proces de actualizare (*energeia*), *Poezie*, iar, în esența sa de aprehensiune a indivizibilului și delimitare a posibilităților ființei (pe traseul celor două coordonate conceptuale fundamentale trasate de lingvistica integrală, respectiv cea *cognitivă* și cea *creativă*) actul de structurare primară a *acestei* lumi *limbaj*, identitatea celor două se impune ca de la sine înțeles: limbajul este, în acest sens, neîndoielnic, *Poezie*, iar *Poezia* este, în planul *acestei* lumi, limbaj – ca *esență* și ipostaziere „epifanică” (dacă ne este îngăduit acest termen) a *Poeziei* în limbaj.

Cu toate acestea, în definiția sa *integrală* (conform universaliiilor sale esențiale și, implicit, a nivelurilor și punctelor de vedere pe care le incumbă), limbajul, tocmai pentru că structurează *această* lume, capătă, în chiar procesul de semnificare, o latură deopotrivă istorică și materială prin intermediul alterității. Creativitatea inerentă oricărui semanticism, prin urmare, se relativizează, asumându-și toate determinările ulterioare, în virtutea cărora cultura umană, în ansamblul ei, funcționează și trebuie să funcționeze pe temeiul rațiunii sale de a exista (oricare am accepta că este aceasta). „Automatizându-se”, așadar, în logic și pragmatic, și asumându-și, în ordinea comunicabilității, un caracter reductiv de instrumentalitate, limbajul își „imobilizează” relațiile semiotice „inactive” într-un context sau altul, distanțându-se evident de *Poezie* (de unde și percepția comună a artei poetice ca „deviere” de la uzul „normal”).

Întrucât rămâne însă activitate de vorbire și, prin urmare, de (re)creație la toate nivelurile și în toate împrejurările sale, limbajul are posibilitatea de a-și institui (sau recunoaște) mecanismele creative inerente (ca „tehnică” sau competență poetică ori metaforică) pentru a-și re-

găsi, în actul uman de aspirație spirituală, energia poetică originară. Acest proiect se articulează prin propria exponențializare într-un tip de discurs aparte, de natură estetică, menit să-i actualizeze progresiv toate relațiile semnifice inerte. Așa încât va „născoci” o cale intermediară de recuperare a sursei sale creative cu însăși energia acesteia – arta, în speță ca literatură (al cărei loc privilegiat, la rândul ei, și-l va statua în raport cu celelalte arte sau activități creative, întrucât beneficiază de „materia” deja activă a limbajului propriu-zis), marcând, astfel, două domenii funcțional autonome, dar, prin excelență, *interdependente*.

Marele câștig al unei discuții pe marginea identității între limbaj și poezie (în contextul hotărâtoarelor deschideri ale lingvisticii integrale și, mai cu seamă, ale hermeneuticii sensului propuse de lingvistica textului) este, în cele din urmă, acela că, inacceptabilă fiind în domeniul fenomenalității, ea pune în temă adevărata dinamică a relației dintre limbaj și artă (între relativ și „absolut”), respectiv aceea a unei procesualități de *identificare* a limbajului cu Poezia pe calea artei poetice – dovedă limpede a faptului că limbajul este, în esență și ca proiect, poetic (fiind el însuși explicat prin Poezie) și că, pe de altă parte, literatura (poezia, cu deosebire) nu reprezintă nicidecum un simplu discurs cultural facultativ, cât unul necesar și, tratat cu aplecarea cuvenită, profund revelatoriu în „economia spiritului”.

Note ■ ¹ Cf. Eugeniu Coșeriu, *Teze despre tema „limbaj și poezie”, în Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1971 / 2009, p. 161-167.

² *Ibidem*, p. 165.

³ Eugeniu Coșeriu, *Limbajul poetic, Prelegeri și conferințe*, supliment al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, XXXIII (1992-1993), 1994, p. 161.

⁴ Eugeniu Coșeriu, *Teze despre tema...*, 1971 / 2009, p. 161.

⁵ „Cultura este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiții, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului. Și ce numim *spirit*, adică ceea ce se obiectivează în istorie sub formă de cultură? Este activitatea creatoare, este creativitatea însăși, nu ceva care creează, ci activitatea creatoare ca atare, *energeia*, acea activitate care este anterioară conceptual oricărui dinamism,

oricărei tehnici învățate sau experimentate. Iar omul crează cultura, este creator, este dotat cu *energeia*, în măsura în care trece dincolo de ceea ce a învățat, de ceea ce a câștigat prin experiență, prin cele două izvoare ale învățării, anume prin studiu și experiență, prin *mathesis* și prin *empeiria*.” (Eugeniu Coșeriu, *Deontologia culturii*, în *Prelegeri și conferințe*, 1994, p. 173).

⁶ „Produsul permanent, corolar al modului ontologic specific uman și al structurilor sale abisale, este «cultura». [...] Cultura o înțelegem ca o dimensiune complementară necesară a modului specific uman de a exista. Cultura ține de om în mod absolut și intră constitutiv în definiția acestuia: «omul este ființa metaforizantă»; adică omul este: 1) existență în orizontul misterului; 2) care mod atrage după sine inevitabil încercarea revelatoare, adică actul creator de cultură, actul al cărui conținut e impregnat de categorii abisale. Cu alte cuvinte, omul nu va putea fi lipsit de sfera culturii fără de a înceta să fie «om». Exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn.” (Lucian Blaga, *Cadrul teoretic. Amfibismul conștiinței*, în *Artă și valoare*, în *Trilogia valorilor III*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 23).

⁷ „[P]rimul universal, adică *creativitatea*, nu e caracteristic numai pentru limbaj, ci pentru toate formele culturii, adică pentru toate formele acestei activități libere sau culturale a omului. Adică se prezintă creativitatea tot așa și în artă, și în știință, și în filozofie. Și, în acest sens, creativitatea chiar coincide cu libertatea acestor activități, libertate – se înțelege – în sens filozofic: o activitate este liberă dacă obiectul ei este infinit, ceea ce înseamnă că nu este dat în prealabil, în mod anticipat, obiectul care trebuie realizat, ci obiectul este infinit, adică mereu dus mai departe, inventat mereu departe. În acest sens, toate activitățile culturale sunt activități de creație, nu numai limbajul. O activitate este liberă dacă obiectul ei este infinit, ceea ce înseamnă că nu este dat în prealabil, în mod anticipat [...], ci mereu dus mai departe, inventat mereu mai departe.” (Eugeniu Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în vol. *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 73-74). Vezi și Eugenio Coseriu, *Les universaux linguistiques (et les autres)*, în „Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists”, I, Bologna, 1974, p. 47-73.

⁸ „[F]uncția semnificativă trebuie înțeleasă din punctul de vedere al limbajului ca *energeia*, altfel spus, ca activi-

tate creatoare. De fapt, limbajul nu este, în primul rând, *întrebuințare*, ci *creație* de semnificate și, de aceea, nu este nicio simplă producere de semne materiale pentru semnificații deja date, ci este creație de conținut și expresie în același timp. Dar creația de semnificate este cunoaștere și unirea lor cu un semnificat sau altul, adică transformarea lor în conținuturi de «semne», este un mod de a le fixa și a le face obiective; prin urmare, se poate spune că limbajul ca *energeia* este, într-un singur act, cunoaștere și formă de fixare și obiectivare a cunoașterii înseși.” (Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*, în *Omul și limbajul său...*, 1968 / 2009, p. 47-48).

⁹ „Dacă omul este ființa care face din sine însăși o problemă și care se întreabă asupra propriei sale esențe, este evident că limbajul trebuie luat în seamă chiar din momentul punerii însăși a problemei omului, întrucât tocmai limbajul îl determină în primul rând pe omul ca atare și îl face să apară ca om. [...] Limbajul este, în mod sigur, fundamental pentru înțelegerea umanității omului; mai mult: este *funcția* prin excelență a umanității (a lui «a fi om»); dar este doar prima treaptă a umanului și doar înlesnește trepte ulterioare, cu care, totuși, nu se identifică.” (Eugeniu Coșeriu, *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual*, în *ibidem*, 1967/2009, p. 158-159).

¹⁰ „Situarea creativității semantice a limbajului și, în speță, a «creației metaforice în limbaj», în genul său propriu, al creativității culturale, reprezintă, de fapt, aspectul fundamental al abordării integrale în lingvistică și în metaforologie. Această situație impune, la rândul ei, exigența asumării unei platforme epistemologice de natură larg «fenomenologică» și constituirea unui demers științific de orientare «hermeneutică», pentru care obiectivul central și ultim al abordării științifice nu poate fi altul decât, tocmai, definirea competenței lingvistic-metaforice ca parte constitutivă a «competenței culturale».” (Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, serie nouă, VII-VIII (2002-2003), 2003, p. 56).

¹¹ „Limbajul se poate defini ca primă apariție – ca naștere – a umanului și ca deschidere a posibilităților proprii omului. De fapt, limbajul este prima înfățișare a conștiinței umane ca atare (dat fiind că nu există conștiință vidă și dat fiind că doar prin intermediul obiectivării sale conștiința se desprinde pe sine însăși, recunoscându-se ca altceva decât «lumea») și, în același act, prima înțelegere a

lumii din partea omului. Ca activitate liberă este, tot așa, prima manifestare a libertății omului. Ca activitate intersubiectivă este baza socialului și forma fundamentală a istoricității omului, motiv pentru care este și instrument de comunicare și instrument al vieții practice. Iar ca *înțelegere* a lumii este supoziție și condiție a *interpretării* lumii, adică a gândirii în toate formele sale și, cu aceasta, a căutării adevărului, care este prerogativă esențială a omului în univers.” (Eugeniu Coșeriu, *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual*, în *op. cit.*, 1967 / 2009, p. 159). Vom spune că, dinspre orizontul competenței expresive de natură metaforic-„plasticizantă” (și, datorită ei, în virtutea bagajului intuitiv pe care îl comportă), se manifestă tendința irepresibilă de transgresare a acestuia, de recuperare a unei dimensiuni plenare *κατ' ἐνέργειαν*, de rezolvare a tensiunii dintre subiectul relativ și cel absolut (printr-o identificare progresivă) în instituirea de lumi „alternative”, a căror configurare, prin activarea resorturilor ultime ale creației (pe palierul ontologic distinct al metaforei transemnificaționale), mijlocește „revelarea” *poetică* (i.e. mi[s]tică, artistică, filozofică) a sensului prim.

¹² Ca deschidere a *tuturor* posibilităților umane (iar nu ca funcție a uneia sau alteia dintre activitățile determinate), limbajul este *întemeietorul*. Dacă înțelegerea omului trebuie să pornească de la înțelegerea limbajului (întrucât umanul începe tocmai prin limbaj), trebuie să reținem că el reprezintă matricea oricărui studiu ulterior în domeniile de manifestare prilejuite de „mutația ontologică”. Condiție *sine qua non* a cunoașterii și creativității umane, limbajul astfel înțeles datorită operei, la rândul ei *întemeietoare*, a lui Eugeniu Coșeriu, deschide orizonturile unor clarificări fundamentale în cercetarea tuturor formelor culturii.

¹³ Le transferă (împărtășește) „energia” semnificativă pe care, prin intermediul unei competențe-tehnici (pe cale elocutională, idiomatică și expresivă), acestea o pot precipita într-un produs anume.

¹⁴ Paradoxal, în contextul mefienței față de definiții, „lirismul” tentativelor de definire (având în centru convingerea că totul se rezumă la... inefabil) vine, pe undeva, în contradicție cu certitudinea nemărturisită că poezia „este ceea ce este”...

¹⁵ Rămâne de discutat cu alt prilej (și în toată complexitatea problematicii) de ce s-ar putea afirma că arta, în *toate formele ei*, este esențialmente poetică și, ca atare, tributară creativității lingvistice.

¹⁶ Se subînțelege, în acest cadru, că, nici în cazul poeziei, nu vorbim despre textele particulare ori măcar despre specia căreia îi aparțin aceste texte, ci trimitem la ipostaza (nu mai puțin teoretică și ideală) a Poeziei ca „revelare” plenară sau creație de lume „absolută”.

¹⁷ Eugeniu Coșeriu, *Limbaajul poetic*, în *op. cit.*, 1994, p. 162.

¹⁸ Eugen[iu] Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri și conferințe*, 1994, p. 8.

¹⁹ „Discipline teoretice amindouă, filosofia limbajului și lingvistica generală se disting așadar prin obiectul lor de studiu. Pe cînd filosoful își pune întrebări precum cele privitoare la originea și esența limbajului uman și la caracteristicile sale universale, lingvistul încearcă să răspundă la întrebări cum ar fi: ce este o limbă, cum este alcătuită și cum funcționează o limbă, de ce și cum se schimbă limbile etc. Filosofia limbajului este așadar o disciplină prioritar speculativă, pe cînd lingvistica este una prioritar empirică, în sensul că pleacă de la și se întoarce întotdeauna la fapte de limbă concrete. Cu alte cuvinte, filosofia limbajului are ca obiectiv formularea unei teorii generale a limbajului uman, pe cînd lingvistica își propune formularea unei teorii a limbii.” (Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 13).

²⁰ Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, 2003, p. 61.

²¹ Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006, p. 179.

²² *Ibidem*, 2006, p. 188.

²³ Eugeniu Coșeriu, *Creativitate și tehnică lingvistică. Cele trei niveluri ale limbajului*, în *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 247.

²⁴ „Această concepție cu privire la limbaj a fost numită de Copceag «realismul lingvistic» și, într-un sens, are dreptate, pentru că e vorba de realitatea însăși a limbajului, așa cum se prezintă acestei «științe originare» pe care o are omul cu privire la sine însuși. Însă eu, în filozofie, o numesc «idealism», fiindcă cred că numai idealismul este realist și că toate celelalte forme ale filozofiei [...] sunt realiste numai în măsura în care sunt idealiste. Și, deci, se pare că toate celelalte forme nu văd realitatea universului și, mai ales, realitatea omului decât parțial și, într-un fel, chiar prin anumite devieri de la esența lucrurilor și a omului.” (Eugeniu Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, 2004, p. 69).

²⁵ „Universalile limbajului trebuie diferențiate net de *universalile lingvisticii*. Universalile limbajului sunt proprietăți ale limbajului însuși, care pot fi stabilite și identificate de către lingvistică, în timp ce universalile lingvistice sunt proprietăți ale lingvisticii, care se justifică doar la acest nivel prin exigențe de ordin intern ale lingvisticii ca știință.” (Eugeniu Coșeriu, *Universalile limbajului și universalile lingvisticii*, în *Omul și limbajul său...*, 1974 / 2009, p. 89).

²⁶ Cf., pentru detalii, *op. cit.*, 1974 / 2009, p. 73 și urm.

²⁷ „Cât privește universalile esențiale, trebuie insistat în primul rând asupra faptului că acestea se deduc din conceptele înseși de «limbaj» și «limbă» – în sensul că sunt elemente constitutive sau consecințe necesare în mod rațional ale elementelor constitutive ale acestor concepte, și nu din definițiile corespunzătoare. O definiție (dacă este vorba despre o definiție «reală») este rezultatul analizării conceptului pur, și nu invers. În plus, definițiile sunt propoziții: afirmă ceva referitor la ceva, implică analiză și sinteză (*διαφρασειν και σύνθεσιν*) și pot, din acest motiv, să fie false, în timp ce noțiunile intuitive pure, neanalizate, nu pot fi false” (*Ibidem*, 1974 / 2009, p. 78).

²⁸ „Noi înșine considerăm ca trăsături esențiale ale limbajului *semantismul, alteritatea [...], creativitatea și istoricitatea [...]*. Dar, la urma urmei, istoricitatea s-ar putea deduce din alteritate și din creativitate, așa cum *exterioritatea* limbajului (faptul că limbajul se exprimă într-o substanță) se deduce din semantism și alteritate” (*Ibidem*, 1974 / 2009, p. 80).

²⁹ Eugeniu Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, 2004, p. 73-74. Cf. Eugenio Coseriu, *Les universaux linguistiques...*, 1974, p. 47-73.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Cf. Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, 2003, p. 56 și urm.

³⁴ *Ibidem*, 2003, p. 67.

³⁵ Pe de o parte, datorită unei bogate istorii a gândirii estetice pe marginea acestei forme de artă (căreia i se acordă, așa cum se întâmplă la Hegel, un statut privilegiat, de altfel), poezia pare să-și fi dezvoltat toate tainele. Stilistica, teoria și critica literară par să fi cucerit definitiv domeniul. Pe de altă parte, în ciuda acestor eforturi (întrucât le-a lipsit, pe semne, argumentul „proxim”), poezia rămâne într-un con

suspicios de umbră ori de câte ori intră, astăzi, în „competiție” cu alte discursuri artistice (a căror expresie secundară transfigurează limbajul în medii mai accesibile sau mai puțin „conceptuale”). „Turnul de fildeș” al poeziei – pe care teoreticienii și, în speță, criticii literari îl aproximează cu grație (din postura de „artiști” ai interpretării) – pare să devină cu atât mai inexpugnabil, cu cât, având „instrumentul” limbajului la îndemână, „tot românul” devine, paradoxal, „poet”. În vreme ce faimoasa zicală nu e lipsită de justificare (dacă prin „român” înțelegem omul ca ființă culturală creativă prin limbaj, după cum tocmai încercăm să demonstrăm – și dincolo, poate, de pretențiile universaliste ale propriei noastre nații), poezia nu este o artă cu nimic mai „democratică” decât pictura sau muzica. „Instrumentul” acesteia (ca arhetip al tuturor instrumentelor, în ultimă instanță) reclamă măcar tot atâta înțelegere și exercițiu pe cât ar presupune formarea unui absolvent de conservator, bunăoară. „Tehnica” acestuia este, într-adevăr, însăși tehnica umanului și, tocmai de aceea, nu ne putem îngădui să-l tratăm „lăutărește”.

³⁶ Mircea Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, „Revista de filozofie”, XLIV, 1997, nr. 1-2, p. 150-151.

³⁷ Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, 2003, p. 57; 58.

³⁸ Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în *Omul și limbajul său...*, 1952 / 2009, p. 195.

³⁹ Mircea Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu...*, 1997, p. 152.

Bibliografie

Lucian Blaga, *Artă și valoare, Trilogia valorilor III*, Editura Humanitas, București, 1996.

Mircea Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, „Revista de filozofie”, XLIV, 1997, nr. 1-2.

Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, serie nouă, VII-VIII (2002-2003), 2003.

Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006.

Eugeniu Coșeriu, *Limbajul poetic*, în *Prelegeri și conferințe*, supliment al *Anuarului de lingvistică și istorie literară*, XXXIII (1992-1993), 1994, p.??

Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Cuvânt înainte de Mircea Borcilă. Traducere de Eugenia Bojoga, Editura ARC, Chișinău, 2000.

Eugeniu Coșeriu, *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Editura Academiei Române, București, 2004.

Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*. Traducere de Eugenia Bojoga. Antologie, argument și note de Dorel Finaru, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1952 / 2009, p. 167-197.

Eugeniu Coșeriu, *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual*. Traducere de Mihaela Pohoăț, Ramona Pohoăț și Dorel Finaru, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1967 / 2009, p. 135-160.

Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*. Versiune comparativ-cumulativă de Dorel Finaru, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1968 / 2009, p. 36-53.

Eugeniu Coșeriu, *Teze despre tema „limbaj și poezie”*. Traducere de Dorel Finaru cu colaborarea autorului, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1971 / 2009, p. 161-166.

Eugeniu Coșeriu, *Universaliile limbajului și universaliile lingvistice*. Versiune comparativ-cumulativă de Lavinia Seiciuc, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1974 / 2009, p. 73-111.
Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Editura Polirom, Iași, 2005.

Maria ABRAMCIUC

Recitirea clasicilor. Nuvela *O alergare de cai* de Constantin Negruzzi

M.A. – poet, critic literar, eseist. Dr. conf. univ., Catedra de literatura română și universală, Facultatea de Filologie, Universitatea „Alec Russo” din Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. A publicat versuri, articole de critică literară, eseuri în reviste din țară și de peste hotare: „Basarabia”, „Contrafort”, „Dacia literară”, „Poezia”, „Convorbiri literare”, „Familia”, „Semn”, semnând Margareta Curtescu. Cărți publicate: *Prinsă între clamele speranței*, Chișinău, 1997; *Simple bluesuri*, Chișinău, 2003; *Eternul Orfeu*, Chișinău, 2005.

Anunțată de Constantin Negruzzi, nuvela românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în pofida vulnerabilităților inerente începutului, consemnează manifestări notorii. Corelată cu biograficul și memorialisticul, cu socialul și istoricul, din care își extrage subiectele, specia fixează scene din viața autorului-narator sau se alimentează din imaginația sa, înregistrează moravurile contemporanilor, explorează trecutul național, evocând evenimente și personaje memorabile ale acestui timp.

Distingându-se, în epocă, prin rafinament artistic, nuvela *O alergare de cai* de Constantin Negruzzi conjugă, în mod fericit, elementele autobiografic, memorialistic și fictiv. Se știe că această proză, ca și celebra *Alexandru Lăpușneanul*, a fost publicată în primul număr al „Daciei literare”, dar, și la această impunătoare distanță temporală, nuvela cooperează, în mod uimitor, cu cititorul modern, care, pătrunzând în realitatea formală sau în „lumea verbală” (Roman Jakobson) a discursului artistic, descoperă instrumentele naratologiei moderne.

Nelipsită de artificii, axată pe melodramaticul „încadrat într-o narațiune de aspect memorialistic” (Nicolae Manolescu), prezentând frec-

vente schimbări de perspectivă, această proză, prin care, la 1840, genul epic românesc abia se anunța, denotă totuși o evidentă articulare interioară, obținută, cum observăm, din îmbinarea abilă a unor strategii naratologice, care, în fine, conduce la ordonarea originală a enunțării. Ceea ce se impune în primul rând în acest text, organizat în mod inedit, e interferența discursurilor narrative, căci cele două istorii, avându-și fiecare naratorul său, se intersectează frecvent, fapt ce se observă chiar din incipit: în timp ce prezintă minuțios cursa de cai, naratorul dialoghează cu doamna B., care, într-un moment, referindu-se la Ipolit, invocă un oarecare blestem, al Olgăi:

„O, Dumnezeu! Blăstemul Olgăi se împlini!.. Zgomotul gloatei ne curmă vorba. Alergătorii veneau”.

Urmează un pasaj, în care apare proiectată, în detalii, competiția, după care autorul revine la subiectul anunțat de interlocutoarea sa:

„– Ce Olgă, doamna mea, și ce blăstem? am întrebat.

– Asta e o lungă și tristă istorie, pe care îți voi spune-o deseară, îmi zice doamna B., suindu-se în trăsură. Rădicând storile, îmi zâmbi, făcându-mi un semn de adio cu buchetul de flori ce avea în mână. Ochii mei au urmat careta până ce am pierdut-o din vedere.

Seara am alergat la doamna B., pe care am găsit-o singură, așteptându-mă. Iată ce îmi spusă”.

Urmărind *ordinea narativă* din *O alergare ce cai*, nu constatăm expunerea simultană a evenimentelor, ci, cum se întâmplă frecvent în proza romantică și în cea modernistă, narațiunile înaintază paralel, secvențele din planuri narrative diferite alternează, fiind contrapunctate. Oricum, naratorul respectă și ordinea temporală, episodul final reconstituind ilar întâlnirea protagoniștilor după 22 de ani. Cele două povești de amor, între care există un evident raport de antinomie, sunt redactate în registre stilistice diferite: prima, *factuală*, e narată de autorul care își mărturisește sentimentele ce le nutrea pentru frumoasa chișinăuiancă; a doua, *ficțională*, intercalată în prima, expusă de doamna B., narator-martor, reproduce istoria tragică a polonezei Olga. *Perspectiva narativă*, marcată subiectiv, devine, în acest caz, internă. Astfel, ambele istorii, prima, de sorginte memorialistică, și a doua, cu subiect fictiv, se

cumulează, stratificându-se. În acest sens, C. Ciuchindel, prefațatorul volumului *Constantin Negruzzi, Păcatele tinereților* (Editura Hyperion, Chișinău, 1991), constată funcționarea, în text, a principiului numit *paralelismul epic*, concretizat prin alternarea tehnicii *simetriei narative* și prin *contrapunct*, truc narativ, în care secvențele conțin motive contrastive, plasate în raport de simetrie inversă: „Două cupluri, ca în *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu – am putea exclude posibilitatea ca marele scriitor să fi plecat de la C. Negruzzi?! – se situează, sub aspectul definirii structurii morale, în raporturi inverse, ca într-o formulă matematică, în care mezii și extremele se egalează între ele”.

În *O alergare de cai*, cele trei instanțe ale comunicării narative (autor, narator și personaj) se întâlnesc într-o singură identitate. Proiectat în text ca narator homodiegetic (intradiegetic), autorul apare în ipostaza de personaj-narator, asumându-și dublul rol: de eu narator (narator autodiegetic) și actant (protagonist). În acest caz, se știe că indicii textuali vizează utilizarea persoanei întâi, iar mărcile lexico-semantice denotă implicarea subiectivă și / sau afectivă:

„Mă simțeam foarte trist. Vroiam să plâng și nu puteam. Am deschis fereastra... Liniștea domnea pretutindeni, numai inima mea era turburată.”

Ca și doamna B., autorul-narator mai apare și în ipostază de *narator-martor*, căci joacă și rolul de observator al lumii narate, expunerea de la persoana întâi, în acest caz, alternând cu cea de la persoana a treia. Scena inițială a nuvelei, de exemplu, conține o relatare în perspectiva unui narator obiectiv, care descrie minuțios locul alergării și care, într-un pasaj următor, se deconspiră, narând în continuare de la persoana întâi. „Tînărul om smolit eram eu”, declară într-un moment autorul-narator, care, anterior, se identificase drept „un june brunet care, de pe barbetă și musteți, se cunoștea că era străin”. În același timp, ca instanță narativă principală, autorul își asumă și rolul de mesager, repovestind evenimentele auzite de la doamna B.:

„Istoria unei femei, spusă de o femeie, are un farmec deosebit. Copiez din albumul meu chiar spunerea doamnei B., încredințat fiind că cetitorul îmi va rămâne mulțămitor.”

În capitolul intitulat *Olga*, acest narator-mesager mimează doar situația sa pe planul secund al evenimentelor, căci se anunță prin con-

semnări sumare, prin intervenții ironice, prin interogații și precizări de tipul:

„Balzac era autorul favorit a doamnei B. care, mulțămindu-se de acest bun martur, îmi zâmbi sorbind infuzia copăcelului de China din ceașca de *vermeil*, și după puțin urmă...”

În realitate, narațiunea doamnei B. este monitorizată de autorul-narator, căci anume el îi regizează discursul, fragmentându-l, subordonându-l propriului ritm narativ. În timp ce doamna B. își evoca făgăduința de a nu iubi, expusă de ea, într-un dialog, lui Ipolit, autorul îi întrerupe narațiunea:

„– Și ai putut lua o asemenea sumeață hotărâre? am curmat eu.

– Oh! Să dai sama dacă am călcat-o, răspunsă ea tinzându-mi mâna...

Eram fericit.”

Pentru *a contrapuncta* melodramaticul relației amoroase Olga – Ipolit, autorul-narator apelează la ironie. Drept replică la depreciativele doamnei B, „cruzi, nesimțitori, infami, nelegiuți!”, adresate bărbaților, în contextul unei concluzii la tragedia Olgăi, autorul remarcă, într-o formulă ironică:

„În adevăr, am zis râzând, cum de nu cade trăsnetul să ardă pe niște asemenea necredincioși?

– Râzi, domnule, dar eu nu râd... Oh! Ai un aer nestatornic care mă îngrozește!

– Ah! Am strigat, luând un aer cât am putut mai melodramatic, poți a mă judeca acest fel? Socotește că eu n-am încă treizeci de ani și prin urmare sunt cinstit. De nu vrei să mă crezi, vezi ce zice Balzac în *Gobseck...*”

Complexă, expunerea din *O alergare de cai* balansează între romantic și comic, „narațiunea «cu sertar» relatând, de fapt, două povești de dragoste privite și finalizate în moduri diametral opuse (romantic-lacrimogenă una, parodic-umoristică cealaltă)” (Ion Pop (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. II, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, p. 757). Fragmentele memorialistice,

expuse în formulă realistă, alternează cu altele elaborate în cel mai impecabil stil romantic. Finalul, inoculat cu ironie, parodie și pastișă, demonstrează cum prozatorul se desolidarizează de clișeul romantic. Pronunțându-se negativ în raport cu proza pastorală a lui Florian, pe care o detestă pentru artificialitate, autorul-narator își descrie un vis eliberator, unde toate personajele se întâlnesc într-un cadru grotesc:

„Părea că mă aflu într-un mare salon îmbrăcat în doliu, unde ardeau două mari policandre cu lumânări de ceară galbenă. Olga dormea culcată pe o canapea. Ipolit o privea stând la capul ei. Doamna B. se gătea la oglindă fredonând aria din vodevilul rusesc *Kozacă stihotvoreță*. Prin salon se plimbau oi cu cordele verzi la gât și Sașa sărea șchiopătând și strâmbându-mă. Nu știu cât ținu acest popuri de vedenii, căci, când am deschis ochii, era ziuă mare”.

O lectură cu ajutorul recuzitei naratologice moderne îi dezvăluie nuvelei *O alergare de cai* aspecte apreciabile, care confirmă, o dată în plus, forța evocatoare a lui Constantin Negruzzi. Devine, astfel, justificată reflecția lui Nicolae Manolescu referitor la neglijența criticii literare în raport cu această inedită compunere epică: „Este absolut inexplicabil de ce o povestire atât de sofisticată narativ și care răstoarnă procedee ale prozei romantice în duplicatul lor parodic, folosind contrapunctul, intertextul și mixajul de stiluri, a găsit la comentatorii de ieri și de azi atât de puține cuvinte de prețuire” (Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, vol. 1, ediție revizuită, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 193).

Victoria VÂNTU

Deideologizarea discursului liric în poezia basarabeană șaizecistă

V.V. – lector superior,
Catedra limba română și
terminologie medicală,
USMF „Nicolae Testemițanu”.

Istoria liricii basarabene este marcată de un șir de drame și rupturi controversate. Perioadelor de avânt și de stagnare, de căutări ferverente le-au urmat, de obicei, ratări dureroase și îndelungate procese de reabilitare. Datorită unei forțe interioare revigoratoare, poezia a știut să reziste provocărilor și restricțiilor impuse de realitățile politico-sociale ale regimului totalitar, ostile dezvoltării spiritului estetic. Fenomenul este ușor sesizabil la o primă tentativă de pătrundere în peisajul literar postbelic pentru a observa principalele sale direcții de evoluție.

Epoca imediat postbelică a însemnat, în spațiul cultural de pe ambele maluri ale Prutului, o ruptură brutală, dramatică, totală cu tradițiile literaturii interbelice. În primul deceniu de după război literatura s-a manifestat sub semnul supunerii totale regimului totalitar comunist. Fiecare operă literară, indiferent de gen, vine să reflecte o imagine ideologizantă a realităților (preponderent sociale) din țară. Calvarul prin care trece Basarabia acestei epoci e camuflat în culori senine, de un idilism expres, în prim-plan fiind promovată o imagine utopică a statului modern. Transformările impuse de regimul sovietic sunt orientate nu doar spre restructurarea societății, dar și spre schimbarea mentalității maselor. Procesul de

distrugere a conștiinței naționale a fost un proces dureros, care, mai târziu, va necesita o perioadă îndelungată de convalescență și revenire la normalitate.

Literatura deocamdată devine un mijloc de transmisiune a principiilor ideologice ale partidului, fenomenul vădindu-se cu pregnanță în poezie. „Era timpul când orice simbol, orice metaforă, orice aluzie la vreo semnificație adâncă a amănuntului sau detaliului artistic absolute inerente procesului de creație, erau întoarse pe toate părțile, ca nu cumva să «ascundă» idei, atitudini, îndemnuri periculoase din punct de vedere ideologic” [1, p. 27].

Lirismul de profunzime cedează în fața excesului de patos, luminozitate și jovialitate în stilul oralității folclorice. Prevalența elementului epic și retoric, tendința scriitorilor de a crea doar o atmosferă de fericire și optimism au același efect negativ asupra poeziei: reduc mult dimensiunea lirică, exclud fiorul emoțional și orice spontaneitate a scrierii. În centrul atenției este țăranul în jurul căruia pulsează satul modern cu „reforme” socialiste caracteristice.

Dramatismul situației este accentuat de faptul că personalități ale literaturii autohtone, care în anii antebelici au dat dovadă de un real talent, precum Al. Robot, B. Istru, G. Meniuc, L. Deleanu sau Em. Bucov, după actul așa-zisei „eliberări” din 1940 se aliniaza noilor tipare proletcultiste impuse de ideologia de partid totalitară. Scriitorii, observă A. Burlacu, „dau probe de lașitate greu de prevăzut, dacă le urmărim creația până la «eliberare», (...) se simt obligați să cânte dezmațul și nebunia regimului de ocupație” [2, p. 28]. Mai mult, imediat după război ei devin ținta unor atacuri virulente în presa de partid, fiind acuzați de naționalism și de închinare la literatura decadentă a Occidentului.

O nouă etapă în evoluția liricii basarabene datează din a doua jumătate a deceniului al cincilea. Poeții încearcă să treacă dincolo de versificarea seacă a lozincilor partidului. Aria tematică se extinde marcând totodată și o reorientare de viziune. În acest context, artele poetice devin un prilej de detașare de problematica pur socială și de reflecții asupra destinului omului de artă, al creației ca formă de dăinuire în timp.

Odată cu dezghețul hrușciovian, lirica basarabeană își deplasează lent accentele, încercând o depășire a angajamentelor proletcultiste. Uni-

versul artistic se centrează în jurul unor simboluri cu o încărcătură tradițională (satul, casa părintească, neamul), cu reveniri la uneltele primordiale ale poeziei. Fenomenul este surprins de criticul A. Țurcanu în studiul *Resurecția creativității*: „Este începutul unor eforturi desperate de ieșire a literaturii de sub stăpânirea opresantă a canoanelor ideologice, estetice totalitariste. Exploziile de libertate vor alterna în continuare cu aspre lecții de «pedagogie ideologică». Stările de creativitate și patosul de integrare în tradiția națională vor fi subminate constant de agresivitatea imposturii și intransigența unor sânguincioși «veghetori» ai culturii” [3, p. 69].

Sporește fondul de investigație al poeziei. Stratul semnificărilor câștigă în profunzime, deși expresia literară, mimând formele oralității folclorice, mai lasă de dorit. De menționat, totuși, că interesul sporit pentru literatura populară, venerația clasicilor devine un bun prilej de revenire la uneltele firești ale poeziei.

„Plecând de la tradiție, poeții noștri intuiesc mai bine valoarea expresivă a procedeeelor, mobilul lor ascuns și se dedau mai puțin meșteșugului, experimentelor gratuite” [4, p. 35].

Valorificarea temelor și motivelor de sorginte folclorică: „satul” (N. Costenco, „În mine-i satul”, „Aici eu am să-mi scutur spicul”), „casa părintească” (Gr. Vieru, D. Matcovschi), „fântâna” și „fântânarul” (A. Lupan, V. Teleucă) devine o necesitate vitală și o obișnuință. E o direcție generală, pe care o regăsim la majoritatea poeților, atât din generația lui A. Lupan, Em. Bucov, N. Costenco, L. Deleanu, cât și a tinerilor debutanți Em. Loteanu, An. Codru, Gr. Vieru, D. Matcovschi, G. Vodă, I. Vatamanu ș.a. Putem afirma cu toată certitudinea că acestea sunt primele semne de revigorare a poeziei basarabene, constituind o treaptă importantă din traseul sinuos de la expresia de substanță ideologică la cea modernă. Artistul încearcă să-și construiască din aceste imagini un propriu edificiu de valori în care se regăsește atât în plan existențial, cât și în cel al creației.

„Artele poetice” publicate în acești ani au avut un rol esențial în descătușarea genului liric. A defini rolul poetului și al creației sale într-o societate unde acesta e puternic subminat devine un act de curaj. Este și un pretext pentru artistul încătușat de restricții ideologice de a-și ex-

terioriza universul lăuntric, trăirile, zbuciumul sufletesc. Un exemplu elocvent reprezintă celebra *Mea culpa* de A. Lupan. Această „palidă pocăință”, cum este adesea calificată în critica literară, reprezintă, totuși, în epoca dominației totale a dogmei totalitare, un punct de referință, unul care a reorientat traseul de evoluție al liricii postbelice autohtone și a schimbat concepția despre menirea etică și estetică a artei și a artistului.

Nu bucuria libertății de autoafirmare, dar conștientizarea individualității, unicității reprezintă accentele liricii celei de a doua jumătăți a anilor '60. Lirismul este dictat de stil. Imaginea se orientează spre amploarea exprimării. Aceste transfigurări poetice au reprezentat, fără îndoială, semne ale unei profunde conștientizări a individualității creatoare a poezilor.

Are loc o luptă pentru dobândirea valorilor de importanță vitală inițiată de poetul basarabean în procesul căutărilor artistice. Legăturile interioare stabilite cu literatura română și cu cea universală redirectionează poezia basarabeană pe o traiectorie firească de dezvoltare. Sporește aria de investigație poetică, sunt cultivate noi mijloace de expresie artistică. Factura ideatică a cuvântului câștigă în profunzime.

„Dacă opera de artă este un «univers», nu se poate exclude ideologia din sfera sa. Rămâne de discutat asupra naturii acestei ideologii...”, susține M. Braga [5, p. 13]. Un univers liric individualizat, proiectat sub semnul unei ideologii estetice diferită de cea impusă de dogmatismul stalinist al realismului socialist, regăsim în poezia lui Gr. Vieru, D. Matcovschi, L. Damian, Gh. Vodă, I. Vatamanu, An. Codru, An. Ciocanu, nume emblematice în poezia basarabeană a anilor '60.

Chiar și poezii care și-au format un nume în perioada premergătoare, își reorientează scrisul în direcția de dezvoltare a liricii propusă de generația tânără. Pentru aceștia procesul de reabilitare etică și estetică a scrisului a fost unul dureros. Creația lui A. Lupan reprezintă un exemplu revelator în acest sens. Accentele poeziei se deplasează de la subiecte de habitat „norodnic” spre efluvii de spiritualitate. Poetul se lasă contaminat de grandoarea și farmecul depărtărilor cosmice, de patima zborului; se supune chemărilor timpului, impregnându-și opera cu simboluri ale „noilor magistrale”. Romantismul, excesul de sentiment

și de gest specifice începutului de deceniu persistă în creația autorului pentru o perioadă mai îndelungată. Motivele astrale sunt evocate și în arte poetice. *Magistrale, Cântec pentru azi, Întâlnire, Justificare*, texte incluse în culegerea *Legea găzduirii* (1966) reprezintă definiri metaforice ale condiției omului de artă. Substratul reflexiv este mai puțin accentuat decât în cazul lui L. Damian sau V. Teleucă. Patetismul expresiei, imaginile hiperbolizate reduc fondul de idei al operei. Rămâne doar o undă de sinceritate confesivă care străbate dincolo de grandori stelare, ca în poezia *Cântec pentru azi* (1966): „Cu fiori îți bat la poartă, / pământean al vremii mele, / hărăzitul de soartă / să-ți duci cântecul prin stele. / Caut rodiile tale / Cu luceferii înalții / prin afunduri cardinale / sub lumini de constelații”.

În același an, 1966, apare un alt volum, *Insula cerbilor* de V. Teleucă, ce reliefează crezul artistic al acestui poet. El caută refugiu în adâncurile cântecului popular: „Doina, / cascada durerii din pieptul ciobanilor. / Am tresărit ce va zice lumea cea mare, / deprinsă cu ritmul / bubuitor din cântecul altor popoare” (*Doina*). Raportată la contextul în care a fost plăsmuită, poezia ar putea fi interpretată drept un îndemn de întoarcere spre propria ființă, de regăsire a identității camuflată de realități străine spiritului național. Autorul surprinde cu înfiorare revenirea liricii noastre la ritmurile melancolice de doină, o perfectă definire metaforică a stării de spirit dominante în Basarabia șaizecistă.

Meditând asupra esenței poeziei și relevând deplina libertate a actului creator și a creației sale, un alt autor, I. Vatamanu, afirma: „Poezia nu polemizează cu nimeni, este o floare la pălărie. (...) Cuvântul meu se angajează, țipă, se descătușează, se destăinuiește, iar când îl surprind destăinuit, îl scriu. Numai astfel pot munci” [6, p. 25]. Ideea o regăsim și în *Monologul poetului* (1964). Autorul apelează la repetiția imperativului „vorbiți!”, în scopul accentuării mesajului primordial al poeziei, acela de a spune adevărul. Artistul este îndemnat să vorbească cu „mamele”, cu „ostașii”, cu „tăcerea”..., simboluri ale unui dialog perpetuu cu lumea lăuntrică și cu cea din afară.

I. Vatamanu continuă să cultive în poezia publicată după 1960 anumite idei despre creație pe care le aflăm în lirica basarabeană interbelică. Constatăm tangențe între mesajul din textele citate și, spre exemplu, *Trubadurul* lui G. Meniuc, apărut încă în 1938, deși s-ar putea să fie la

mijloc și altceva – un loc comun al artelor poetice dintotdeauna. „Figuri de prim-plan în ierarhiile oficiale, poeții afirmați înainte de război cedează inițiativa «reală» debutanților deceniilor 6-7, trei dintre care – Gr. Vieru, A. Busuioc și N. Esinencu – vor modela întreaga mișcare lirică basarabeană de până la mijlocul deceniului 9” [7, p. 30].

Artistul, al cărui nume marchează revenirea poeziei la uneltele sale specifice, după o perioadă dramatică de declin și anchilozare, cel care devine efigia unei întregi generații literare este, indubitabil, Grigore Vieru. O nouă estetică sau, exprimându-ne cu un termen mai recent, o nouă est-etică se simte în culegerile *Numele tău* (1968) și *Versuri* (1971).

Rămânând fidelă fondurilor matriciale latente ale poporului, care-i stimulează dorința revelării marilor sensuri ale existenței, poezia lui Gr. Vieru, poetul considerat unanim mesager al românismului în Basarabia, vine cu o filozofie aparte, redată printr-o formulă poetică inedită.

Predilecția pentru tonurile folclorice, imaginile și stilistica specifică poeziei populare va crea impresia falsă de simplitate ușor accesibilă. Simplitatea formulei lirice vierene este, însă, doar o aparență. Poetul însuși afirma că intenția lui nu este de a fi „simplu”, ci „înțeles”. El își intitulează sugestiv placheta de versuri apărută în 1968 *Numele tău*. Însuși titlul insinuează ideea regăsirii identității individuale și a celei creatoare. Cartea e divizată în trei compartimente: „Cântece pentru mama”, „Cântece pentru pământ” și „Cântece de iubire”. Sesizăm între aceste titluri o puternică conexiune de semnificații. „Cântecul”, simbol repetat cu insistență, semnifică universul lăuntric al artistului. Este lentila în care se prefigurează valori general-umane precum „mama”, simbol al genezei, „pământul”, sugestie a patriei, istoriei, și „iubirea”, sensul primordial al vieții.

„Prin traiectoria literară a lui Grigore Vieru reconstituim traiectoria culturală a lumii românești de dincolo de Prut, față de care acesta s-a prezentat mereu ca un exponent” [8, p. 34]. Versurile sale nu se întemeiază pe acea stare generală de falsă bucurie caracteristică pentru opera (oficială) a multora dintre contemporanii săi. Lipsită de exces de gest sau de sentiment, această poezie reprezintă, totuși, transfigurarea lirică a unei tulburătoare concentrări de energie sufletească.

Să cităm un catren din cunoscuta bucată purtând titlul *Harpa*:

„Să cânte pot (credeam) și șarpii.

I-am pus ca grave strune harpei

alătura de coarda poamei

și sfântul fir de păr al mamei.”

Poezia a cunoscut diverse interpretări: de la alegorie a sentimentului matern la o tulburătoare meditație asupra actului creator. Omul de artă trebuie să surprindă și să exprime realități apropiate sufletului său, cosmosuri materne. Este o condiție indispensabilă creației. Amestecurile străine artisticului organic periclitează procesul de creație. Astfel, incompatibilitatea dintre arta veritabilă și cea făcută la comandă, dintre valoare și nonvaloare devine tot mai evidentă. Finalul poeziei vine cu un fior dramatic pe care l-am putea descifra drept aluzie la un patetic sens etic al cântecului poetului. Sesizăm, în această ordine de idei, similitudini evidente cu poezia *Cuvântul* de D. Matcovschi, text ce deschide placheta de versuri *Casa părintească* (1968). Lupta cu potențialii omniprezenții „dușmani”, cu „furiile”. reprezintă condiția primordială a actului de creație:

„Ia cu tine și-o secure

Că o să trecem prin pădure

Și-au să ne întâlnească furii.”

Surprindem în lirica viereană intercalarea subtilă a motivelor de diversă factură cu simbolul „mamei” într-o simbioză originală, fascinantă. Universul matern este singura proiecție a adevărului absolut, punctul de tangență dintre marele cosmos și cosmosul lăuntric. Prin prisma acestui simbol înglobator sunt formulate atitudini, reacții, viziuni despre lume, despre locul omului în societate, despre dragoste și creație. Condiția dramatică a artistului se insinuează puternic în poezia *Mama poetului*: „Fiul vine vara-n vacanță / supt / și fraged ca o faianță / se zbugiumă aprig / noaptea întreagă, / alături se chinuie mama sa dragă. / Poetul tot bate / în piatra hârtiei, / iar mama cu lacrimi / perina scrie”.

Truda istovitoare a poetului rezonază, în unison, cu „insomniile” materne, ca putere de înțelegere și forță ocrotitoare supremă a creației.

Sentimentele de profundă considerație pentru trecut sunt transpuse poetic în elogii de pietate față de înaintași. Mesajul e unul de adâncă sfințenie. *Legământul* sacru dintre opera acestora, prezentul poetului și viitorul copiilor săi se instituie sub lumina unui singur nume, Eminescu.

„Știu: cândva, la miez de noapte,

Ori la răsărit de Soare,

Stinge-mi-s-or ochii mie

Tot deasupra cărții Sale”.

Patosul poeziei este unul de adeziune la marea tradiție a literaturii și a spiritualității românești, de „legământ” sfânt dintre eul poetic și tezaurul spiritual național. Doar concepută ca o continuitate a acestui tezaur, poezia autohtonă demonstra o reală vitalitate și vigoare artistică în timp.

Conotații similare atestăm într-o altă lucrare care se înscrie în aceeași arie tematică: *Iezii lui Creangă*. Aici însă edificiul textului se instituie pe contrastul dintre tradiție și modernitate. Semnele modernității nu sunt blamate. Poetul reproșează omului contemporan doar ignoranța. Factorii de civilizație, materiali nu trebuie să pericliteze sistemul valorilor etice și estetice de care se conduce secole la rând o societate. *Iezii lui Creangă* sunt acele fire de legendă, din care se compune canavaua spirituală a unui popor. Ele mențin viu suflul poeziei în sufletul fiecărui om în secolul când dinamica dezvoltării tehnice pare să nu lase loc frumosului artistic.

Surprinzătoare este, în contextul dat, și încercarea de a defini truda artistului, apelând la motivul de joc, un joc de copil care captează în întregime toată ființa umană:

„Când eram mic,

mă jucam în cuvinte.

Jucam prost –

am pierdut aproape

toate cuvintele” (*Abecedar*).

Textul pare o reproducere în versuri a mărturisirii lui T. Arghezi: „Toată viața am avut idealul să fac o fabrică de jucării și, lipsindu-mi in-

stalațiile, m-am jucat cu ceea ce era mai ieftin și mai gratuit în lumea civilizată, cu materialul vagabond al cuvintelor date. Am căutat cuvinte care sar și fraze care umblă – de sine stătătoare...” [9, p. 241].

„Jocul” reprezintă o importantă sursă de cunoaștere, o cale de inițiere. Surprindem aici teama poetului de a pierde copilul pe care-l poartă-n suflet și, totodată, a posibilității fericite de a explora universul misterios al cuvintelor și a deveni o victimă a curgerii ireversibile a timpului. El rătăcește în labirintul literelor, fascinat de un joc magic a cărui importanță a perceput-o abia la vârsta maturității. Inițierea în misterul literelor, al cuvintelor este o filă importantă din inițierea în „cartea” vieții.

Semnificativ este faptul că apariția culegerii coincide cu perioada de vârf a poeziei basarabene în efortul ei de debarasare de sociologismul vulgar și de rehabilitare a esteticului. Sunt anii când genul liric încearcă insistent să-și afirme propria esență, mizând pe reflexivitate, sugestie, inefabil, îndepărtându-se de folclorizările facile și de versificările ideologizante ale perioadei precedente.

Aspirația zborului este treptat înlocuită de statornicia rădăcinilor, siguranța spațiilor terestre. Infinitul cosmicului, necunoscutul depărtărilor se reduc la spațiul sacru al meleagului natal și al casei părintești. Grandoarea peisajelor cosmogonice cedează în fața atmosferei de intimitate caracteristice casei și plaiului strămoșesc. Predilecția autorilor pentru tonalitățile melancolice, pentru stările de confort psihologic devine în perioada respectivă o chemare a timpului dictată de schimbarea de viziune, deplasarea de accente.

Mijloacele de supraviețuire la care apelează scriitorii se diferențiază devenind cu fiecare deceniu mai eficiente și mai elocvente. Excesul retoric, patetismul exagerat al expresiei specifice anilor '50 sunt înlocuite treptat de interiorizarea, individualizarea expresiei artistice. Scriitorii inițiază un proces de lichidare a îngrădirilor de creație și de extindere a „teritoriilor poetice”. Iar patosul romantic de care se contaminează lirica acestei epoci reprezintă o formă a manifestării de libertate, o cale de a descoperi valori general-umane, universale. Procesul de deideologizare a poeziei basarabene este un subiect incitant de cercetare literară.

Urmărirea imaginilor poetice într-o operă devine, fără îndoială, un lucru pedant și lipsit de semnificație, atâta timp cât ele nu permit depis-

tarea unor linii de forță care le ordonează într-un anumit sens, a unor direcții obsesive capabile să configureze stâlpii susținători ai universului liric. Realizarea procesului în baza creației poeților șaizeciști ne-a permis să stabilim câteva traiectorii, semne distinctive ale scrisului poetic: valențele ironiei, arta sugestiei, sentimentul vagului. Fuzionând în texte remarcabile printr-o tulburătoare sinceritate și sensibilitate, ele au determinat o regenerare a lirismului basarabean.

Încercând o evaluare sumară a „artelor poetice” ale poeților basarabeni șaizeciști, atestăm o schimbare radicală a concepției despre menirea creatorului în societate. Imaginea artistului obține o distinctă alură romantică, dublată de una contemplativă și tragică. În prim-plan apare un eu predispus la interiorizare. Astfel, renunțând la canoanele ideologice care au direcționat evoluția liricii până în a doua jumătate a anilor '60, poezia stabilește un nou sistem de prezentare și de evaluare a artistului și a operei sale.

Bibliografie

1. Ion Ciocanu, *Poezia și dramele vieții: Soarele și amara lumină a lui*. În: *Dreptul la critică*, Chișinău, 1990.
2. Alexandru Burlacu, *Texistențe III. Umbra lui Ulysse*, Profesional Service, Chișinău, 2013.
3. Andrei Țurcanu, *Resurecția creativității*. În: *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Tipografia Centrală, Chișinău, 1998.
4. Mihai Cimpoi, *Disocieri*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1969.
5. Mircea Braga, *Sincronism și tradiție*, Editura Dacia, Cluj, 1972.
6. Ion Vatamanu, *Nu recunosc altceva decât poezia angajată...* În: „Orizontul”, nr. 5, 1987.
7. Nicolae Leahu, *Poezia basarabenilor. De la „facere” la „re-facere” și (pre)facere*. În: *O istorie critică a literaturii din Basarabia*, Editura ARC, Chișinău, 2004.
8. Mihai Ungheanu, *Taina care mă apără*. În: „Limba Română”, nr. 1-4, anul XIX, 2009.
9. Tudor Arghezi, *Adevărul literar și artistic*, nr. 367 / 27 / 1927 / În: Emil Manu, *Arta poetică la români*, București, 1979.

Eugenia MINCU

Povestea lui Vasile Vasilache – poveste existențială a românului

E.M. – doctor în filologie, conferențiar, Catedra limba română și terminologie medicală, USMF „Nicolae Testemițanu”. Direcții de cercetare: lingvistică și terminologie.

Introducere. Povestea este cel mai frumos mod de a spune lucruri simple și profund de adevărate. Omul, satul, neamul – fiecare își are destinul său, iar destinul este o poveste. În cele mai multe tradiții cântatul cocoșului simboliza victoria luminii asupra întunericului și de aici victoria binelui asupra răului. Cocoșul se consideră simbol solar, pe care tradiția folclorică îl investește cu virtuți protectoare, izgonește demonii nopții, cheamă soarele. În *Ultima lună de toamnă* de Ion Druță, cântatul cocoșului prevestește venirea oaspeților; în *Poem* de Grigore Vieru, cocoșul din creasta casei este un protector în fața duhurilor malefice, dar și un simbol al comuniunii omului cu universul; cocoșul fiind un simbol cosmic [1].

Prima parte a romanului *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasile Vasilache a văzut lumina tiparului în anul 1966. Partea a doua a fost publicată în variantă de revistă la începutul lui 1972, „Nistru”, nr. 11-12, 1971; „Nistru”, nr. 1, 1972. „Asistăm la o înnoire fundamentală a romanului moldovenesc contemporan: capacitatea de a recepta zone de viață socială, psihologică, morală, o demonstrează fericit... Vasile Vasilache în *Povestea cu cocoșul roșu*”, menționa Mihai Cimpoi pe paginile „Culturii” din 1966 [2].

Mesaje ideal-estetice prezente în roman

1. „...ba el, boul, pășește înaintea omului, ba el, omul, pășește înaintea boului...” – problema „boulului inutil” și pierderea demnității de neam

Vita este inutilă în viața nouă, a tehnicii. Însăși vita nu-și recunoaște această situație de a cincea roată: „Eu îl port la cireadă și nu el pe mine...” [3]. Este vorba de Anton Orbu, condus de vaca sa în fiecare dimineață la cireada satului; numai astfel ce simte și el „în rând cu lumea”.

Se poate isca întrebarea, oare nu special l-a „orbit” Vasilache pe Anton, ca să-l lase condus de-o vită de-a lungul satului, dându-i posibilitate să-și mai șteargă de colb calitatea umană de a prețui? Să fie beteșugul lui Anton orbire simbolică a oamenilor săi, cu sufletele mocninde sub ploaia fierului (Anton își pierde vederea deoarece avea „o bucată de fier în tâmple, fierul îl orbise”).

Detalii interesante și destul de semnificative depistăm din text.

„Atunci Anton Orbul, pe numele de familie «Juncu», a târât după sine alt «junc»” [3]. „...dus de cozoroc de către un alt cozoroc” [3].

„Noroc, Cozoroc! Și eu îs Cozoroc și un Cozoroc mă duce la iarmaroc...” [3]. „...ba el, omul, pășește înaintea boului, ba el, boul, pășește înaintea omului...” [3].

Ce-i asta, o nouă armonie a omului cu natura, ce demonstrează unitatea lor, ori o amară ironie, o negare a calităților umane (a umanului)? Natura, tradiția, acuză, nivelând umanul. Omul, uitând de natură, uită de sine, devine o nulitate. Își pierde până și chipul, „un Cozoroc și un alt cozoroc”, „un junc târât de un alt Junc...”.

Omul, însă, nu-și înțelege situația. Oarba încredere în superioritatea sa îl face să piardă tactul în „călătoria” prin sat „cu o vită de cap”, pășind ba în fruntea boului, ba în coada lui. O scenă destul de amuzantă, aș zice: depersonalizarea omului și jalea dobitoacelor!

Boul și omul – un paralelism destul de izbitor și insultător. Dar în urma cărui eveniment are loc această nivelare? Fiecare are câte o pereche destul de neînsemnată: boul își pierde cununa, omul își rătăcește căciula. „Nu cumva funia asta i-a fost străbunelului o adevărată coroană?” [3];

și „Aha! mătăluță și fără cap mi-ai venit de la sediu... Ori gospodar, ori nu, halal. Poate să te îmbrobodesc?” [3].

Ne-am mai fi împăcat noi cu pierderile acestea neînsemnate, dacă n-ar domina-n semnificația acestora tensiunea etnică. Etnografismele pun în evidență probleme naționale majore: pierderea demnității atât personale, cât și naționale! Simbolul bourului, mistuit de istorie, regresează de la înălțimea mândriei naționale la „inutilitate” în secolul atomic. Trista poveste a bourului, trista „memorie” a moldoveanului: „...cum cândva era mândria codrilor, stăpânul izvoarelor, stătuse-n stema țării, pe steaguri, semn al nesupunerii... și înfruntase luna-semiluna cu coarbele...”, ca apoi să devină „mândria județului”.

Și acum „...el, cornoratul, să pășească umil, bleg, târât de o ață...! [3].

Și vina, desigur, o poartă cel rămas fără căciulă, fără memorie, fără neam.

Căci ce fusese până nu demult o căciulă pentru un moldovean, dacă nu „o coroană de crai. Da ia smulge-i craiului de pe căpățână ori, să zicem, scuipă-i în cea coroană, să vezi ce urlat scoate craiul: «La eșafod, nătângule!»” [3].

Iar dacă craiul își pierde coroana, atunci el devine pur și simplu un Juncu, ce-și târâie din urmă durerea – un alt junc.

„Așadar, fusese bourul o stemă, fusese și satul lui Serafim un sat de crai. Dar una câte una căciulile-coroane sunt «depuse» la picioarele lui Mihuț Ivanâci”, nu ale unui căpcăun oarecare, ci ale însuși președintelui colhozului. Cugetarea, judecata în colectiv, atitudinea globală, și nu de puține ori greșită, fatală, insuflată țăranilor, care credeau orbește în dreptatea a tot ce-i nou, a subliniat cunoașterea individuală, singura cale de stabilire a adevărurilor lumii; a înșelat o lume. În final, a lăsat-o fără „cușmă”, grăbindu-i momentul fatal: „A fi ori a nu fi!”. Ori poate și „cușma” (demnitatea națională) devine inutilă în vârtoarea secolului atomic, ca și boul?! Oricum, absolutizarea colectivului a clătinat conștiința propriilor virtuți (cine sunt?) și episodul „cușmei” îl considerăm semnificativ.

2. „...struna mea – struna viitorului e...” [3]

Printre filele romanului cu osârdie își face loc încă un personaj, destul de pretențios, moșneagul Zahariosu, „un scripcar vechi-vechi, mare crai, care se bate cu pumnul în piept pentru dreptate – i se părea lui” [3]; mai bine zis, o cerșește de la „cancelarie”.

Situația lui ne amintește vechea fabulă *Greierul și furnica* și trista-i morală: „Ai cântat, îmi pare bine // Acum joacă, dacă poți!”. De joacă moșului nu-i prea arde... Cu ce-a păcătuit moșneagul-greier? Cu aceea că o viață întreagă cântase doar, neavând grijă de bătrânețile sale. „Iarna” a sosit, iar satul-furnică din mare muzicant, om de artă („Zahariosu acesta o viață întreagă n-avusese altceva pe lume, decât vioara. N-avusese pe nimeni altcineva, decât Această vioară. Cu ea se mângâiase, cu ea se necăjise, se certase, se mâniase” [3]), îl simplifică până la o făptură ușuratică, care nu s-a îngrijit de propria-i soartă, crezând că-i mare excepție printre oameni și n-are nici în clin, nici în mână cu obiceiul pământului: de a avea o casă, o masă, un copil... Or, „înstrăinându-l și însingurându-l” doar din simplul motiv că venise vremea când degetele „nu-i mai simțeau ca altădată struna, vioara, arcușul” [3]; deci nu mai „simțeau nevoia de el, nevoia de un muzicant. Tot satul delaolaltă, bătrâni și copii...”, se dezise de el, lăsându-l în voia sorții să-și viseze „valsurile-n voie... Ciudatul!”.

Cu vioara Zahariosu își avea socotelile sale: „O-ngrop, zic! O-ngrop, ...vioara mea, nimănu-i trebuiește” [3]. Mânia însă-i trece, îi trece și cheful de a mai „prohodi” vioara și atunci intenția i se schimbă: „...o vând...” [3]. De fapt, de ce ne poartă Vasilache atâta pe lângă vioara moșneagului – ba o îngroapă, ba o vinde, decizându-se de dânsa? Simbolul vioarei este profund. Moldoveanul cântă din frunză, gură, nai, fluier, vioară...

Cântă și își păstrează „cântul” pentru „cei din urmă”, insuflându-le dragostea pentru neam și pentru creație.

Și „struna mea – struna viitorului e!” [3] – se destăinuiește Zahariosu. Numai că această strună devine și ea inutilă, nimănu-i trebuiește” [3]. Durerea și mânia moșneagului, durerea și amarul nostru: fiecare acum cântă doar pentru sine, ca și cucul... Ne pierdem cântecul, ne pierdem limba, ne pierdem neamul.

Iar Zahariosu urzește un plan întreg; trebuie lăsată ca moștenire și moșul hotărâște s-o vândă, nu s-o dăruiască. Motivul e simplu: acum vremurile s-au schimbat, se prețuiesc mai mult nu lucrurile dăruite, ci cele, care cer cât mai mult „fier scump”.

Dar vânzarea nu-i lucru ușor, căci de vândut poate ai ce vinde, dacă cumpărători nu-s pentru „lăcașul sufletului”. Și atunci, „...scripca o vând..., dar casa o dăruie celui de-mi cumpără vioara...”. Mai jignitoare idee, nici că se poate fi. Momeala îi destul de impunătoare pentru râma „practicismului” din „secolul automatizat”.

3. „Închinându-te unei icoane, vei fărâma altă icoană”

Conștientizarea valorii naturii, pusă în discuție de Vasile Vasilache în *Povestea cu cocoșul roșu*, vine să focalizeze un dureros adevăr: „Verdele dimprejur se frământă” [3]. Idolatrizându-se, omul își înalță propria icoană, închinându-i-se cu osârdie de rob.

Fatala chemare, ce i-a insuflat omului naiva încredere în superioritatea sa față de natură, el socotindu-se aproape domn al ei.

„Verdele dimprejur se frământă”, căci „și omul e o pricină pe capul stihilor: cine soarbe adâncurile, de rămâne boștură înăuntru pământului? Cine-i cheltuiește apa cea dulce...?” [3].

Practicismul „secolului automatizat” își cerșește pretențios partea de leu. Până și Serafim, suflet curat și sincer, care pe paginile romanului mai nu este identificat cu însăși suflarea „verdelui” („...doar truchina de copac pare să crească, să se înalțe... din lemnul ei, parcă se desprinde Serafim. Aname din truchină...” [3]), are momente de dubiu: „Să mai tai pădure ori să nu mai tai?” [3].

Natura a legănat, a crescut, a perfecționat omul, modelându-i trupul, lăsând, însă, plămădirea sufletului pe seama lui. A servit drept adăpost pentru fugari, alean – pentru neogoii, sprijin – pentru cei însingurați.

„Pădurea le face din mână: Negoșilor! Veniți încoace, poftiți la adăpost, la umbră, la răcoare, verdeață avem și pentru domniile voastre, însinguraților!” [3].

Omul s-a maturizat, s-a perfecționat, meșterindu-și aripi, aidoma lui Icar, și a hotărât că are tot dreptul să se amestece în soarta ei, pângărin-

du-i chipul și firea („Turiștilor! Voi ați făcut focul aici, sub stejar? Voi ași copt ciupercile aestate?” [3].

Tristul final al legendei lui Icar, tristul viitor al omului prea încrezut în sine, căci „ceara” se topește văzând cu ochii, pericolul crește și atunci... apar „împăunați ca doi găinari, – doi pădurari și amândoi cu frunze aurii de stejar pe la gulere, pe la cartuzuri, pe la mâneci... și dacă mai pui cele trei puști cu câte trei tăvi...” [3].

Pușca devine o categorie simbolică dominantă, o condiție a existenței umane, în „câine” crud, dar credincios slujitor, menit „să purifice” demnitatea conștiinței, „umanul”. „Acești găinari”, înfrunziți asemeni unor Adami, ajung să apere omul de om, țesând pânza fricii.

Dar... „Săracă tu, pădure! Sărace tu, stejare! Ah, ce vă mai pasc și pe voi niște ochi de balaur!” [3]. „Ochi de balaur, ochi de lup, ochii pădurarilor, «paznicii codrilor», ochi de orb, ochi de stăpân: «Iaca-i miezul nopții, da pădurea-i singuratică»” [3]. Singură-i pădurea!

Săracul Bălan, muge-n englezește, susține cele mai filozofice „dialoguri socratice”, frământat de valoarea ori nonvaloarea sufletului, dar nu se descurcă în cele mai simple lucruri: desfătându-se la răcoarea copacului este gata să scoată un „Muh!” („un imn umbrei și pădurii”). De fapt, e o greșeală; a încurcat „icoanele”. O mică mișcare și mulțămît „râde” atunci pădurarului; oricum, i se arată considerația de stăpân și domn al umbrei” [3].

Râde pădurarul, râde Vasilache, râdem și noi de propria-ne naivitate și doar „verdele dimprejur se frământă” [3], până când „se întâmplă că și verdele piere-n inima verii...” [3].

„Satiric prin natura harului său, scria Ion Druță, Vasilache, deghizându-se sub ornamentul complicat al șireteniei populare, a exprimat destul de multe adevăruri amare...”

Serafim devine un minunat pretext pentru autor de a pune în discuție variate probleme. Modul lui excepțional de a fi, de a recepționa „suscit” marele univers, marile „faceri și desfaceri” ale lumii mici încearcă să dicteze o specifică detaliere a problemei valorii naturii, aducând-o până la forma ei globală: care este esența omului și a existenței lui: „Tare prost am fost: cât pe ce să-mi cumpăr și o scripcă! Ca să vezi,

două case și la ele – și bou, și cățel, și ia uite-te ce pulbere se alege chiar dintr-un deal!...” [3].

Și Serafim cu firea lui naivă mai nu se hotărăște să devină pustnic (poate că sângele lui Dănilă Prepeleac se cam înfierbântase sub presiunea Marii „pierderi” de casă, nevastă, bou...). Singurătatea e și ea un mijloc de autocontrol, autojudecată, autocondamnare: „Am lăcaș, am să rămân sub ulmul ista, sub streășina lui”. Serafim se consideră solitar în drama sa, neînțelegând că singur își alege de-acum conviețuitorul – ulmul, suflarea și brațul naturii.

Simbolic lăcaș își alege eroul „...în buza râpei din stânga zări un perete alb-siniliu, proptit într-un ulm... În malul râpei crește El, ulmul”. Și aici se adăpostește omul, pe acest eșafod al naturii: miluire sau osândă? Desigur nu-i niciuna, nici alta, cu toate că anume condițiile existențiale impun omul să prețuiască ori să disprețuiască. E un „stâlp al infamiei”, o posibilitate în plus oferită omului de a-și revedea, recugeta faptele.

La început a fost un vis, (imitându-l pe Vasilache) o vedenie... „Am uneori un vis, ferească sfântul să se adeverească, – oftă Serafim, – un deal ponorât-ponorât... cât o țarină. Și la poalele lui o bătrânică... – una cât o smochină” [3]. S-a ponorât dealul, iar între două cuptoare „o băbuță, o bătrânică ca o smochină, își continuă litania de adineauri: „U-u-u-u, u-u-u-u! [3], mătușa Ileana Râpoaică”.

„În vin conștiința lui Serafim e tulburată de vedenii. De aici se declanșează elementul comic al scrierii...”, menționează Vasile Coroban [4, 5]. Da, într-adevăr, finalul e foarte „comic”: „Omule! Nu se mai aude pitpalacul în țarină! – așa a strigat ea dintâi și a încheiat: „Gătuie-mă, ucide-mă! [3].

Și asta-i măiestria lui Vasilache, creator de atmosferă, de jocuri: real, ireal; mare „făcătoriu” de scene „comice”, atât de usturătoare și crude, peticite într-un mare adevăr, despre Om și despre Viață. Aspru Vasilache...

4. „Da satul vuieste, da satul hohotește. / Râsete – fâsete, vorbă-n torbă, sare-n ciorbă, / gură-n gură – hăitură...” (Petru Cărare)

„Avalanșa de vorbe, deseori parcă aruncată pe o pânză picturală ca niște vopseli în pictura abstracționistă”, menționează criticul Hropotîn-

schi [6] „intrigă, chiar irită la început, dar cu încetul ne deprindem și vedem că e un procedeu și nu o îngrămădire incidentală de cuvinte”.

De bună seamă, stilul lui Vasilache cucerește, supune, dar uneori, în momente de eclipsă, te întreabă: oare nu joci la struna gratuită a autorului, care, întrecând măsura, zbârnâie cam fals... dar picioarele se mișcă involuntar, ajutate de cursul ritmic al sunetelor și atunci îți pare că asta-i o batjocură, o glumă de prost gust a lui Vasilache, la adresa ta, menită să confirme îndoielnicul adevăr: „Ai intrat în horă, joacă până la urmă”. Dar sufletele obolesc, dar ele ce înmoaie și atunci, când se lovesc și de vreo notă „naturalistă”, care zgârâie văzul și auzul... Eh, și scriitorul ista cam sare peste șa... De fapt, de ce Vasilache, dar nu stilul popular, susținut de autor în romanul cu pricina?! Căci vorba-i vorbă... Spusă pe înconjur, dar și pe de-a dreptul... după cum o cere situația. Și cu ce-i mai dulce adevărul dichisit?

„Idea aspră în formă dură”; dacă ar fi urmat autorul principiul dat, n-am mai califica noi romanul drept „comic”, ci fiind roman-clopotete...

„Omul venise la eroul nostru cu o funie în mână să i-o pună cravată la gât și să-l ducă mire la iarmaroc. Da el, bouțul, cu ambiții și capătul!... Și unde nu începe a alerga Ponoară din urma lui prin grajd și la un cot cât pe ce să-l înșface gospodărește de coadă, dar nu știu cum calcă odată greșit, cu piciorul stâng într-o plăcintă de-a lui Bălan. A alunecat mai ceva ca pe gheață!...” – face haz de necaz Petru Cărare [7], imitându-l pe cel cu „cocoșul” ori cu „bouțul”. Râsul perfecționează lumea. Râde Vasilache, râde *Povestea*, râdem noi, cu poftă, până la lacrimi, până când ne trezim, că râdem singuri, ca lupul, într-un dinte... de noi înșine: „Eh, și Vasilache cam...; trebuie ceva măcar mai...”

„– Așa-i zidit omul, râzi de alții și oftezi de tine. Au pătimit și se vindecă acum râzând” [3], ne liniștește căciula lui Vasilache...

„Dânsul mimează din stil popular, glumește, ironizează..., dialogurile le copiază pe cele auzite din gura țăranilor, fără sens, cu mai multe sensuri, abrupte, cu treceri de calambur, de la un gând la altul..., copiază vorbirea populară, dar o copiază cult”, menționează criticul Hropotinschi [6].

De fapt, „vorbirea populară nu prea se cere „copiată”, copiezi doar lucrurile ce nu le posezi, dar Vasilache nu pare lipsit la vâna țărănească

a limbii. De multe ori i se reproșă autorului că această *Poveste* nu prea sporește nivelul intelectual al țăranului, ci din contra.

Cine știe..., poate că reproșurile sunt „constructive”; folosind Vasilache mai multe neologisme și expresii „moderne” de calambur, ar lua fință și vreo nouă specie a poveștii. Lucru ciudat, dar muza lui Vasilache preferă să-și potolească setea la izvorul vorbirii și înțelepciunii populare.

Unele concluzii. Romanul lui Vasile Vasilache *Povestea cu cocoșul roșu*, cu toată simplitatea lui aparentă, este un roman cu multe „hopuri” și surprize subtextuale. De aici și pluralitatea de opinii în critica autohtonă. Alegoria dă viață unei noi povești de neam, care în al treilea cântat al cocoșilor anunță deșteptarea.

Tradiționala analiză literară a *Poveștii* avea ca obiect de studiu cuplul Serafim – Anghel, bouțul-filozof fiind socotit un „al treilea ochi”. Ne-am decis să ne limităm la „doi ochi”, cei ai satului din Ponoare, sat care, posedând sufletul lui Serafim și rațiunea lui Anghel, se zbat în frământarea vremii între „mersul înainte fără rezerve” și „pasul pe loc”. Pornind de la „noul personaj colectiv” – satul și finalizând cu problemele lui cotidiene, „inelăm” astfel tema discuției, devenită infinită, ca și povestea lui Vasilache, de fapt. Un nou personaj, o nouă descifrare a romanului.

Motivul muncii, cântat și „înălțat” în atâtea imnuri: satul, mânat parcă de bâta angheliană, îl interpretează în felul lui: – „Uh, blestemat e țăranul, rămă pământul, rămă...” [3].

Dureroasa problemă ecologică e adusă mână-n mână cu problemele existenței umane. Fuge dealul de sub sat, de sub biserică (credința), cimitirul (memoria), căci „și pământul are obiceiul de a se clinti din loc, dacă nu-i faci hatârul...” [3], dar „anghelul” satului indică un alt loc de trai și de odihnă. Ușurința satului, ce își leapădă rădăcina veche, străduindu-se să-și „fabrice” alta mai trainică și mai hrănitoare, e ușurința cameleonului de a-și schimba fața.

Istoria bouțului-filozof, alungat din ierarhia națională, din memorie și sânge; satul, privind-o cu ochiul lui Anghel (cel serafimic fiind orbit deja), o găsește doar istorie a unui dobitoc, nedat încă cu cireada.

Iar misterioasa dispariție a cușmelor... Satul e fără cușmă, faptele n-are cine le cugeta, judeca.

În mitologie, Zeul Ianus, zeul luminii și al soarelui, devenit zeul tuturor începuturilor; creator a tot ce există pe pământ, avea două fețe – una privea îndărăt – spre trecut, iar alta înainte – spre viitor. Ce va face satul cu cele două fețe ale sale: Serafim și Anghel? Perfecționându-și fața lui Anghel, și-o va menține pe cea serafimică, păstrându-și, astfel, cu sfințenie tradiția, neamul, filozofia existențială a românului – este doar o frumoasă speranță. Iar lecția constă în a ne face tema pentru acasă și „de a alege just ce este demn și ce nu este demn de reținut din *Povestea cu cocoșul roșu*”.

Bibliografie ■

1. Clare Gibson, *Semne și simboluri*, Wikipedia <http://www.referatexp.com/limba-romana/motive-si-simboluri-cocosul/>.
2. Mihai Cimpoi, *Înnoire*, în „Cultura”, 25 iunie 1966.
3. Vasile Vasilache, *Scrieri alese*, Literatură artistică, Chișinău, 1986.
4. Vasile Coroban, *Romanul moldovenesc contemporan*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1969.
5. Vasile Coroban, *Vasile Vasilache. Profiluri literare*, Lumina, Chișinău, 1972.
6. Andrei Hropotinschi, *Revelația școlii artistice*, Literatură artistică, Chișinău, 1979.
7. Petru Cărare, *Parodii și epigrame*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1976.

Doina DRĂGUȚ

Goticul în artă, literatură, muzică

D.D. – scriitor, matematician și jurnalist, Craiova, România. Redactor-șef al revistei de cultură „Constelații diamantine”.

Arta gotică a apărut în Franța, în prima jumătate a secolului al XII-lea, și s-a răspândit în vestul Europei (Anglia, Flandra, Spania) și centrul Europei (țările germanice, Cehia, Polonia). În România, arta gotică a pătruns prin secolele XIII-XIV, mai ales în Transilvania (prin monumente) și Moldova (elemente decorative). Parisul este focarul principal al artei gotice, de unde strălucirea sa se propagă în întreaga Europă.

Numit și „stilul arcului ascuțit”, stilul gotic se naște din arta romanică sub influența Crucidelor, a scolasticii și a misticismului religios.

Termenul „gotic” a fost introdus de celebrul arhitect și istoric de artă italian Giorgio Vasari, biograful celor mai renumiți arhitecți, pictori și sculptori italieni, în anul 1550, care făcea aluzie la tribul germanic al goșilor, pentru a defini o cultură de nivel inferior, o subcultură, cu alte cuvinte, „barbară”: „acești Goti, acești barbari care nu cunoșteau nimic din tradiția adevărată și-au creat un stil al lor, care se rezumă la un haos de săgeți, turnulețe, ornamente caraghioase și adaosuri de prisos, din care frumusețea clasică, simplă este cu totul înlăturată”¹.

Dezvoltarea artei gotice este strâns legată de cea a societății feudale, de înflorirea și dezvoltarea orașelor, ce se întreceau între ele prin

construirea de monumente cât mai grandioase. Și să nu uităm că goticul evoluează într-o societate de tip catolic, în care credința are un rol important, ceea ce duce la construirea de numeroase biserici și catedrale.

Gloria stilului gotic sunt catedralele, dar stilul gotic se regăsește și în construcții civile și militare, în palate comunale, în primării și palate de justiție.

În catedrale sunt concentrate aproape toate ramurile artei: sculptură, pictură, artele decorative, mobilier, vitralii, textile.

Despre catedrala gotică s-a spus că ar fi asemenea unei „Bibliei în piatră” sau unei „Istoriei a lumii”, deoarece multitudinea de personaje pare să ilustreze atât teme inspirate din biblie, cât și aspecte contemporane, inspirate din viața trăită de artiști.

Stilul gotic este caracterizat prin predominarea formelor arhitectonice înalte și zvelte, prin arcuri butante și bolți ogivale, prin contraforturi și vitralii.

Aparent fragile, edificiile gotice sunt foarte rezistente prin scheletul ferm al clădirii mai mult decât prin masivitatea pereților. Interiorul este prevăzut cu stâlpi înalți și puternici, ce dau impresia de eleganță sobră. Prin turnurile lor avântate și portalurile splendide, catedralele gotice fac, privite din exterior, o impresie deosebită, însă mai puternic impresionează prin interiorul lor, prin spațiul aerian, imaterial, în care ochiul privitorului nu întâlnește forme masive.

În ceea ce privește volumul și înălțimea, catedralele gotice le depășesc cu mult pe cele mai mari catedrale romanice: „privirea nu se lovește de forme masive aflate în penumbră, ci îmbrățișează dintr-odată întregul spațiu. (...) În catedrala gotică, toate elementele se află în diferite relații: arcurile nu reunesc numai sprijinele, ci iau parte și la tendința ascendentă dominantă și încadrează cele mai felurite perspective (...) În felul cum a fost concepută construcția arcadei se oglindește intenția din ce în ce mai accentuată a culturii medievale de a ține seamă de factorii psihologici în vederea realizării țelurilor ei ideologice”².

Amintim catedralele din Franța (Paris, Reims, Rouen, Chartres, Amiens), din Spania (Burgos), din Anglia (Worcester, Wells), din Germania (Köln, Bamberg).

În Franța, stilul gotic a cunoscut trei etape: gotic lanceolat, gotic radiant și gotic flamboiant.

Prima etapă a goticului, stilul lanceolat, a avut drept caracteristică prezența turelor-clopotniță, în formă de lance. Ascuțite, înalte, acestea dădeau impresia generală a sensului ascensional și asigurau caracterul de desfășurare pe verticală a edificiului. Exemple: catedrala din Chartres, Saint Denis din Paris.

Stilul radiant (rayonnant) este caracterizat prin razele care pleacă de la ferestrele sub formă de rozetă. Catedrala Notre-Dame din Paris (construită între 1163 și 1245, restaurată în secolul XIV) este considerată monumentul clasic al stilului gotic, capodopera goticului radiant. Toate reperetele dimensionale respectă corespondențele geometrice ce converg spre centrul compozițional al structurii (rozeta).

Stilului flamboiant îi este caracteristică bolta cu ogive în care arcele se pierd direct în stâlp fără să se sprijine pe un capitel. Este o abundență a decorării fațadelor cu sculpturi în relief și ronde-bosse, o adevărată dantelărie de piatră, dominarea golului asupra plinului fațadelor și acoperirea golului cu vitralii. Exemple: catedralele din Amiens, din Reims sau catedrala Westminster din Anglia.

În Germania, goticul pătrunde mai târziu, influențat de monumentele franceze. A existat o preferință pentru goticul lanceolat, cu turnuri-clopotnițe foarte ascuțite. Cele mai cunoscute monumente gotice sunt domurile din Köln, Regensburg, Nürnberg și Bamberg.

În Anglia se dezvoltă un stil gotic propriu, caracteristică fiindu-i masivitatea monumentelor. Principalele edificii gotice de aici sunt catedralele din Canterbury, Wells, Lincoln și Salisbury.

În Spania, influența stilului gotic francez apare la catedralele din Burgos și Toledo.

În Italia, goticul pătrunde mult mai târziu, această țară rămânând refractară în acest sens, datorită influențelor puternice bizantine. Cel mai reprezentativ monument gotic este domul din Milano, construit pe parcursul a cinci secole. În schimb, în Italia, se găsesc admirabile monumente gotice în arhitectura civilă, printre cele mai cunoscute fiind Palatul Dogilor din Veneția și admirabilul castel Ca d'Oro (Casa de aur) din Veneția.

În România, arta gotică a pătruns în secolele XIII-XIV în Transilvania și se regăsește în Biserica Sf. Bartolomeu și Biserica Neagră din Brașov, în Catedrala Sf. Mihail din Cluj, Castelul de la Bran, Castelul Corvinilor etc. Elemente specifice orașelor gotice se remarcă și în arhitectura civilă din orașele transilvănene Brașov, Sibiu, Sighișoara, prin modul de grupare a cartierelor, prin amenajarea piețelor publice, prin traseele străzilor etc.

Monumentele gotice impresionează prin înălțimea lor, prin solemnitate, prin verticalitatea zidurilor și a turnurilor, ce se avântă spre cer, prin estetica vitraliilor, ce fac ca lumina să pătrundă, la toate orele zilei, în mod feeric, iar vălul luminos multicolor îmbie spre meditație.

Sculptura gotică este reprezentată prin statui-coloane pe fațadele bisericilor, înfățișând siluete de regi și profeți, și se caracterizează prin umanizarea personajelor (prezentându-le câteodată în timpul unei convorbiri, pentru a le da o mai mare aparență de realitate), iar arta statuară se definește prin simplitate expresivă, eleganță și zveltețe. Ea s-a manifestat ca o funcție ornamentală a catedralelor și, în special, a portalurilor.

„Secolele XIV-XV aduc o serie de schimbări în ceea ce privește modul de alegere și tratare a temelor, pe fondul calamităților (Ciuma Neagră, Războiul de 100 de ani) și al propagării curentelor mistice; accentul cade acum pe descrierea spectacolelor suferințelor lumii, înmulțindu-se scenele care redau patimile Mântuitorului, sau unele scene macabre. Pe de altă parte, aceste schimbări aduc o mai mare naturalitate și o mai profundă coborâre în aspectele mai direct sentimentale de umanitate. De asemenea se înmulțesc redările de scene cotidiene, de obicei ca teme de zodiac.”³

În ceea ce privește pictura, aceasta rămâne subordonată arhitecturii până în secolul XV. Faptul că arhitectura gotică a redus suprafețele plane ale pereților, pictura va fi în mare parte eliminată, locul ei fiind luat de vitralii, acestea fiind „creația extraordinară a Evului Mediu”⁴. Totuși, ansambluri picturale originale au fost realizate de Simone Martini, Matteo Giovanni da Viterbo, Cinabue, Cavallini și Giotto di Bondone (magnificul ansamblu de fresce din Capella Scrovegni din Padova – capodoperă a picturii din secolul XIV italian și european).

În literatură, goticul s-a manifestat prin „romanul ororilor” sau „romanul negru” și a fost cultivat de scriitorii englezi (H. Walpole, Clara Reeve, Ann Radcliffe, G. M. Lewis, Ch. R. Maturin, Charlotte Brontë), în a doua jumătate a secolului XVIII și începutul secolului XIX, ca o reacție împotriva iluminismului. De-a lungul evoluției literaturii gotice, un rol semnificativ au jucat E. A. Poe, Lovecraft, Hoffman, Daphne du Maurier, Baudelaire.

Literatura gotică, denumită uneori și „horror gotic”, se crede că a fost inventată de scriitorul englez Horace Walpole, în romanul *The Castle of Otranto* (*Castelul din Otranto*), apărut în 1764.

Romanul gotic cultivă o atmosferă apăsătoare și morbidă, definită de prezența ruinelor, a castelelor bântuite de stafii și a peisajelor înspăimântătoare și stranii. Nu lipsesc elementele de magie și de supranatural, iar unul dintre motivele des întâlnite în literatura de acest gen îl reprezintă mitul vampirului. Ulterior, din gotic au derivat thrillerul și literatura paranormală. Scriitorul englez Brian Aldiss consideră că literatura science-fiction reprezintă o proiectare în viitor a genului gotic, având în vedere teme precum invențiile uimitoare cu monștri extraterestri, efectuate de savanți excentrici sau nebuni.

În muzică, mișcarea Goth a apărut la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, în Anglia, și s-a răspândit în diferite forme în Europa și în Statele Unite ale Americii. Această mișcare își are rădăcinile în mișcările muzicale punk și new wave, la care s-au adăugat elemente din romanele gotice și din filmele expresioniste germane.

Mișcarea Goth se caracterizează, mai ales, printr-un stil sobru spre macabru, estetica vestimentației fiind bazată pe culori întunecate la care se adaugă accesorii și elemente mistice, provocatoare. Ea se manifestă îndeosebi către periferia societății și este uneori asemuită cu satanismul, deși nu are nicio legătură cu acesta sau cu vreun cult religios. Membrii gotici abuzează de simbolurile religioase, mai ales a celor iudeo-creștine, cum ar fi crucifixuri, Steaua lui David etc.

Cu toate că a fost disprețuit și batjocorit de Renaștere, goticul a constituit o perioadă de avânt pentru umanitate. Arta gotică a dat lumii capodopere comparabile cu cele mai mari creații ale geniului uman. Epoca artei gotice a fost supusă, de-a lungul istoriei artelor, unor aprige și

vehemente contestări, dar a și beneficiat de elogi entuziaste. Pentru arhitectul francez Eugène Viollet-le-Duc, renumit pentru restaurarea edificiilor medievale, goticul era „singura arhitectură originală care a apărut în lume după antichitate”⁵.

Goticul a creat însă sentimente fără de care arta Renașterii ar fi de neconceput, maeștrii goticului fiind primii care, după secole, au reușit să (re)demonstreze în mod conștient că „omul este măsura tuturor lucrurilor”, așa cum spunea filozoful grec Protagoras.

- Note** ■
- ¹ *Apud* Willem Van Loon, *Istoria artei*, Editura Snagov, București, 2001, p. 204.
 - ² Mihail Alpatov, *Istoria artei. Arta veche și a Evului Mediu*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1962, p. 348.
 - ³ Constantin Suter, *Istoria artelor plastice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 177.
 - ⁴ Henri Focillon, *Arta Occidentului. Evul Mediu gotic*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1974, p. 106.
 - ⁵ *Apud* Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 5.

- Bibliografie** ■
1. Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, Editura Meridiane, București, 1979.
 2. Willem Van Loon, *Istoria artei*, Editura Snagov, București, 2001.
 3. Mihail Alpatov, *Istoria artei. Arta veche și a Evului Mediu*, Editura Meridiane, București, 1962.
 4. Constantin Suter, *Istoria artelor plastice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969.
 5. Henri Focillon, *Arta Occidentului. Evul Mediu gotic*, Editura Meridiane, București, 1974.

Cristinel MUNTEANU

Tipuri de sinonimie

1. Preliminarii

Se afirmă că sinonimia, indiferent de tip, reprezintă o parte importantă a noțiunii de *echivalență lingvistică*. Aceasta din urmă ar include, pe lângă sinonimie, „orice construcție sintactică, simplă (sintagmă) sau complexă (propoziție, frază, context), care redă, în «structura de suprafață», același conținut noțional din «structura de adâncime»” (Zugun 2000: 232). Nu întâmplător, O. Ducrot include definiția sinonimiei în capitolul *Structures superficielles et structures profondes* din dicționarul la care este coautor, numai că definiția dată de el lărgeste nepermis de mult limitele sinonimiei suprapunând-o, practic, echivalenței lingvistice așa cum o înțelegem noi: „Deux expressions (mots, groupes de mots, énoncés) sont dites *synonymes* si elles ont même sens, tout en étant matériellement différentes.” (Ducrot & Todorov 1972: 302).

1.1. Poate fi constatată frecvent tendința ca tot ce înseamnă echivalență semantică să fie catalogat drept fapt de sinonimie, după cum înșiși termenii *echivalent* și *echivalență* au devenit sinonime (relative) cu *sinonim*, respectiv *sinonimie*. Sorin Stati pune acest fapt pe seama lingvisticii moderne în cadrul căreia a avut loc o adevărată revoluție, atât în privința conceptelor, cât și a terminologiei: „En

linguistique moderne, qui a révolutionné la terminologie traditionnelle soit par la création des termes nouveaux, soit par le changement sémantique des termes «classiques», on emploie *homonymie* et *synonymie* pour des faits qui relèvent de tous les niveaux du langage” (Stati 1966: 133).

1.2. Eugeniu Coșeriu consideră că situațiile de tipul *Ion a citit această carte – Această carte a fost citită de Ion* sunt fenomene de „«sinonimie cognitivă», adică de echivalență în desemnare” (Coșeriu 2000: 129)¹. «Sinonimia cognitivă» nu ține de sinonimia propriu-zisă, de vreme ce privește desemnarea și structura de adâncime, adică nivelul universal (realitatea extraverbală). Sinonimia propriu-zisă este, întotdeauna, intralingvistică. Cu totul altceva este să definești sinonimia. Definiția se face la modul universal: nu definim sinonimia în limba română sau în limba engleză, ci definim sinonimia în general (ca noțiune).

2. Tipologia sinonimiei

Cercetările ultimelor decenii au evidențiat mai multe tipuri de sinonime și sinonimii, chiar pentru fiecare nivel al limbii în parte. Astfel, pe lângă *sinonimia lexicală*, mai pot fi relevate *sinonimia fonetică*, *sinonimia afixală*, precum și cea *morfologică*, cea *sintactică*, cea *frazeologică* și cea *lexico-frazeologică*². Mai mult decât atât, se poate vorbi și de *sinonimie paremiologică*, cu rezerva că astfel de enunțuri aparținând discursului repetat (în sens coșerian) nu țin de limbă (adică de competența idiomatice), ci de discurs.

2.1. Sinonimia fonetică

Sinonimia fonetică (exprimată prin alofone) apare în cazuri de neutralizare a opozițiilor fonologice, de pildă între *s* și *z* în *cismă – cizmă* sau *desvolta – dezvolta*. De asemenea, se consideră că tot sinonimie fonetică întâlnim și atunci când lexemul se menține, modificându-se doar accentul sau lungimea, prin repetarea unor sunete: *brávo!* / *bráavo!* / *bravó!* (cf. Zugun 2000: 231). Sorin Stati aprecia că în unele limbi s înainte de *p*, *t*, *k* și *z* înainte de *b*, *d*, *g* reprezintă arhifonemul [s]; așadar, avem de-a face cu o sinonimie, de vreme ce există diferență de expresie și identitate de conținut fonologic (Stati 1966: 134).

Deși sinonimia fonetică nu este o sinonimie în adevăratul sens al cuvântului, întrucât de sens nu se poate vorbi decât abia începând cu *morfemul* (cea mai mică unitate lingvistică dotată cu semnificație), totuși ea poate fi acceptată numai dacă acordăm fonemului un „sens” în accepția oferită de É. Benveniste: „*Sensul* unei unități lingvistice se definește ca fiind capacitatea acesteia de a integra o unitate de nivel superior” (Benveniste 2000, I: 120).

Idei originale privind sinonimia fonetică întâlnim la G. I. Tohăneanu, care apreciază că, la nivelul sunetelor, „fonetismele neliterare (populare, regionale, arhaice) creează, prin simplă raportare la formele literare corespunzătoare, cupluri de «sinonime»” (Tohăneanu 1976: 17). Într-o astfel de situație s-ar găsi forme precum *sară* față de *seară*, *plăcé* față de *plăcea*, *rumpe* față de *rupe* etc., atunci când scriitorii optează pentru ele din motive de expresivitate. Reputatul stilistician socotește că alegerea unei variante accentologice (de regulă, neliterară) a unui cuvânt (*gíngaș* – *gingás*, *áripă* – *arípă*) se încadrează tot în sfera sinonimiei fonetice (*ibid.*: 21). În continuare, G. I. Tohăneanu consideră că și preferința (din intenții artistice) pentru „cuvintele ample, cu multe silabe, sau, dimpotrivă, pentru cele cu volum fonetic redus este, de asemenea, o ipostază a sinonimiei fonetice” (*ibid.*: 22) și, la fel, în cazul atragerii unor cuvinte cu sonorități sugestive, în dauna altora (*ibid.*: 23). În realitate, aceste situații nu se încadrează la sinonimia fonetică, ci la cea lexicală *in absentia*, unde opțiunea este motivată de rațiuni care țin de simbolismul fonetic, de prozodie, de puterea de sugestie a cuvintelor etc. (vezi Munteanu 2007: 79-86). Cât despre forme precum *sară* față de *seară*, *plăcé* față de *plăcea*, *rumpe* față de *rupe* etc., credem că acestea sunt, de fapt, *variante lexicale* (populare, regionale, arhaice) în raport cu forma lexicală tip (literară) și nu fenomene ale sinonimiei fonetice³.

Dar G. I. Tohăneanu se referă la limbajul literaturii artistice, fiind conștient că formele respective sunt variante ale corespondentelor lor literare. Așadar, dintr-un alt punct de vedere, se poate admite că într-un număr de contexte determinate (adică de cuvinte) asistăm la un fenomen de sinonimie fonetică diatopică (sau, după caz, sinonimie fonetică diacronică, diastratică sau chiar diafazică⁴) între anumite sunete sau grupuri de sunete. De exemplu, consoanele *h* și *v* sunt sino-

nime în contextele *_ulpe*, *_ultan*, *_olbură* etc. (*hulpe* / *vulpe*; *hultan* / *vultan*; *holbură* / *volbură*), vocalele *a* și *ă* sunt sinonime în contextele *v_dană*, *b_trân* etc. (*vadană* / *vădană*; *batrân* / *bătrân*), diftongii⁵ *ie* și *ia* sunt sinonimi în contextele *bă_t*, *tămă_t* etc. (*băiet* / *băiat*; *tămâiet* / *tămâiat*). În aceste situații, opozițiile dintre sunetele amintite se neutralizează, căci, deși avem diferență de expresie, există identitate de conținut fonologic.

Discuția aceasta este valabilă, mai ales, în cazul stilului beletristic, unde scriitorii topesc diferențele dintre faptele aparținând unor sisteme diferite din nevoia de expresivitate. Este și motivul pentru care Tohăneanu distinge între stratul dialogat și stratul narativ, fiind de părere că „sinonimele” din replicile personajelor sunt mai sugestive decât cele din exprimarea naratorului.

2.2. Sinonimia afixală

Și între afixe se stabilesc relații de sinonimie. Se poate vorbi, așadar, de sinonimie prefixală (de pildă, între prefixele *ne-* și *in-* în *necapabil* / *incapabil*) sau de sinonimie sufixală (de exemplu, între sufixele *-iță*, *-uță*, *-ușă*, *-ușcă* în *mierliță* / *mierluță* / *mierlușă* / *mierlușcă*) (cf. Zungun 2000: 231). Mariana Andrei adaugă și *sinonimia afixoidală* (care poate fi *prefixoidală* și *sufixoidală*), dând și exemple: *bi-* și *di-*, *demi-* și *semi-*, *mini-* și *micro-* sunt sinonime prefixoidale, iar *-fag* (din *antropofag*) și *-vor* (*carnivor*) sunt sinonime sufixoidale (Andrei 2003: p. 38). Nu știm dacă ideea acestui tip de sinonimie îi aparține sau dacă este preluată dintr-o lucrare a lui Theodor Hristea, consultată în manuscris (*Tipuri de sinonimie în limba română*), spre care trimite uneori.

Pentru sinonimia sufixală, interesant este un studiu al Laurei Vasiliu (1981: 314-332) care descrie un bogat inventar de serii de sufixe sinonime prin compararea definițiilor derivaționale ale cuvintelor, după ce, în prealabil, au fost lăsate la o parte notele particulare reprezentate de sensurile bazelor. Cercetătoarea consideră că „seriile de sufixe sinonime astfel degajate au caracter virtual datorită faptului că sunt constituite prin neglijarea contribuției bazelor de derivare la definiții” (*ibid.*: 317). O observație importantă ar fi aceea că sufixele monosemantice sunt foarte rare, termenii seriilor sinonimice fiind în majoritatea cazurilor sufixele printr-unul din sensurile lor. Se evidențiază faptul că

„la nivelul sufixelor aceste serii reprezintă cazuri de sinonimie parțială” (*ibid.*).

Într-un articol clasic, din 1978, Theodor Hristea făcea câteva remarci pe marginea cărții lui G. I. Tohăneanu, *Dincolo de cuvânt* (București, 1976), recunoscând meritul incontestabil al acestuia „de a fi contribuit la acreditarea ideii că sinonimia nu caracterizează numai vocabularul, ci se întâlnește în toate compartimentele limbii” (Hristea 1978: 8), dar aducând și o serie de amendări de natură teoretică. Printre altele, preciza că la clasificarea sinonimelor făcută de Tohăneanu s-ar mai putea adăuga și sinonimia *afixală* (divizată în *prefixală* și *sufixală*). Împărtășim punctul de vedere al lui Th. Hristea, cu observația că, totuși, întâietatea, măcar pentru *sinonimia sufixală*, se cuvine acordată tot lui Tohăneanu care, într-o lucrare anterioară (*Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, 1969), în cercetarea surselor expresivității marelui povestitor, evidențiasse că în anumite contexte (de pildă, în *Povestea lui Harap-Alb*) un sufix augmentativ și un sufix diminutival pot deveni sinonime (vezi, de exemplu, fie *buzoai*, fie *buzișoare* în caracterizarea lui Gerilă). Redăm un fragment care confirmă că Tohăneanu se gândise la acest tip de sinonimie: „Trebuie să menționez [...] că ultimele observații formulate nu ne-au îndepărtat decât formal de aria, atât de vastă, a sinonimiei, ba aș zice că, dimpotrivă, ne-au îngăduit să o extindem și la domeniul formării cuvintelor (s.n. C.M.), unde se poate vorbi, cred, de sufixe cu valoare sinonimică” (*ibid.*: 133).

2.3. Sinonimia gramaticală

Pornind dinspre principiile care ordonează sinonimia lexicală (principiul identității informației semantice și stilistice și principiul comutabilității în context), Luminița Hoarță Lăzărescu definește *sinonimia gramaticală* ca reprezentând „mijloace diferite de transmitere a unei informații comune [...], nemaifiind vorba despre informația semantică (și stilistică), ca în cazul sinonimiei lexicale, ci despre informația gramaticală” (Hoarță Lăzărescu 1999: 18). Informația gramaticală este constituită din informația gramaticală de tip categorial în morfologie și din informația sintactică (adică funcția sintactică) în sintaxă (*ibid.*: 19).

2.3.1. Sinonimia morfologică

Sunt sinonime morfologice (alomorfe), de pildă, formele de prezent *prind - prinz, simt - simț*, sau formele de viitor *va veni / are să vină / o*

să vină / a veni / veni-va etc. (cf. Zugun 2000: 231). Pentru o abordare extinsă asupra sinonimiei morfologice, vezi studiul deja amintit al Luminiței Hoarță Lăzărescu (1999: 19-44).

2.3.2. Sinonimia sintactică

Avem de-a face cu sinonimie sintactică în cazuri precum *sora mamei / soră mamei* (atribut exprimat prin substantiv în genitiv / prin substantiv în dativ) ori *s-a manifestat favorabil pentru plecarea lui / plecării lui* (complement de relație exprimat prin substantiv în acuzativ cu prepoziție / substantiv în dativ) (cf. Zugun 2000: 231).

De fenomenul sinonimiei sintactice s-a ocupat pe larg Luminița Hoarță Lăzărescu (1999: 45-129). Ar fi interesant să se cerceteze și *sinonimia sintactică în contact*. Oferim un exemplu din poezia *Epigonii* a lui M. Eminescu: „«Moartea succede *vieții*, viața succede *la moarte*», în care un complement indirect neprepozițional din dativ devine sinonim sintactic („de gradul al 2-lea”, cf. Hoarță Lăzărescu 1999: 90) cu un complement prepozițional din acuzativ.

2.4. Sinonimia lexicală

Întrucât sinonimia lexicală a beneficiat, dintotdeauna, de o atenție sporită din partea specialiștilor, ne vom mulțumi să spunem aici că sinonimele lexicale sunt definite îndeobște ca „două sau mai multe cuvinte cu înțelesuri identice sau apropiate”. Astfel, sunt considerate sinonime unități lingvistice precum: *timp – vreme, lexic – vocabular, salivă – scuipat* etc. Se consideră că sinonimia lexicală este, de departe, „cea mai bogată, mai variată și mai complexă sinonimie” (Zugun 2000: 231). Bucurându-se de un vechi prestigiu, ea tinde să împrumute celorlalte tipuri de sinonimie o parte din mijloacele de analiză sau din clasificările ei.

2.5. Sinonimia frazeologică

Același tip de relație semantică, ce se stabilește între unități lexicale, se poate institui și între unitățile frazeologice. Așadar, sunt sinonime, de pildă, expresii precum: *a da ortul popii, a da colțul, a-și da duhul* etc., toate însemnând ‘a muri’. Nu insistăm aici asupra sinonimiei frazeologice, fiindcă am tratat-o în detaliu într-o lucrare aparte (vezi Munteanu 2007).

2.6. Sinonimia lexico-frazeologică

Atunci când raportul de sinonimie are loc între un cuvânt și o expresie / locuțiune, se poate vorbi despre o sinonimie lexico-frazeologică. Bunăoară, seria *a muri / a deceda / a pieri / a-și da duhul / a da colțul / a da ortul popii* etc. ilustrează tocmai acest tip de sinonimie (pentru amănunte, vezi, de asemenea, Munteanu 2007, unde i-am consacrat un capitol special).

2.7. Sinonimia paremiologică

Cel care a impus, probabil, termenul de *sinonimie paremiologică* și a analizat corespunzător acest fenomen este cercetătorul rus G. L. Permyakov⁶, care definește acest tip de sinonimie astfel: „Două sau mai multe proverbe sunt sinonime dacă transmit aceleași relații logice, se referă la aceleași entități și coincid în funcția lor pragmatică, fapt pentru care se pot substitui reciproc în unul și același context fără vreo modificare a sensului global”⁷ (Permyakov 1979: 249).

Pot fi catalogate ca sinonime, așadar, proverbe ca: *Buturuga mică răstoarnă carul mare*, *Picătura mică găurește piatra tare* și *Scânteia mică face pălălaia mare*, iar acest aspect a fost sesizat în trecut, intuitiv, și de folcloriștii români, care au observat totodată că, deși formulele paremiologice amintite trimit spre aceeași situație, la o privire atentă se relevă nuanțe distinctive: în primul proverb accentul cade pe elementul surpriză, în al doilea este subliniată tenacitatea, iar în al treilea, eficacitatea acțiunii (Eretescu 2004: 231-232). Totuși, cei mai mulți folcloriști înclină să considere aceste cazuri de sinonimie paremiologică drept „exemple de variante paralele”: *Unii cântă, alții joacă; Unii țes pânză și alții o poartă; Unii sapă viile, alții beau vinurile*⁸ (*ibid.*: 232). Ne declarăm de acord cu Permyakov atunci când critică această tendință, specificând că la nivel paremiologic ele trebuie socotite nu variante, ci sinonime sau „co-variante egale” (Permyakov 1979: 250). De sinonimie în cadrul paremiologiei s-a ocupat și Elena Slave, numai că lingvista română s-a arătat interesată doar de relațiile cuvintelor din interiorul proverbelor, apreciind, de exemplu, că *ciob* și *oală spartă* sunt sinonime în *Râde ciob de oală spartă*, după cum tot sinonime sunt și *drac* și *satana* în *Fuge de dracul și dă peste satana*⁹.

Sinonimia paremiologică poate apărea și în discurs, nu numai ca fapt de inventar. Iată un exemplu din basmul *Ileana Simziana*, în redarea

lui Petre Ispirescu. Când prima fată se întoarce acasă după încercarea (eșuată) de a depăși prima probă, împăratul o dojenește: „– Nu-ți spuneam eu, fata mea, că *nu toate muștele fac miere?*”. La fel pățește și cea de-a doua și împăratul o întâmpină (după nici 10 rânduri de text) cu replica: „– Ei, fata mea, nu ți-am spus eu că *nu se mănâncă tot ceea ce zboară* (s.n.)?”. În acest caz, Ispirescu alternează cele două proverbe pentru a varia expresia lingvistică. Anton Pann, în schimb, utilizează, ca scop în sine, sinonimia paremiologică pentru multe dintre textele rimate din *Povestea vorbii*: „Vezi bârna din ochiul tău / Și nu vorbi pe-alt de rău. / Spre pildă: / Când vei vorbi de mucos, / Nici tu să fii urduros. [...] A semănat crastaveți / și au răsărit scăieți. / Sau că / Tata avea armăsar, / Dar el a ieșit măgar. [...] Chelului despre chilie / Să nu-i spui vreo istorie. / Și / Cu pleșuvul când vorbești / Tigvă să nu pomenești”.

2.8. Alte tipuri de sinonimie

Mariana Andrei (2003: 38) mai vorbește și despre sinonime *onomastice*, împărțite în sinonime *toponimice* (ex.: *Bălgrad / Alba Iulia; Bizanț / Constantinopol / Istambul* etc.) și sinonime *antroponimice* (*Teodora / Dora; Silvica / Ica* etc.). Suntem de acord că acestea constituie un tip special de sinonimie, cel al numelor proprii, dar avem rezerve în ceea ce privește exemplele date pentru ilustrarea *sinonimiei antroponimice*. Dacă un hipocoristic (formă de alint prescurtată) ca *Dora* este sinonim cu *Teodora* (forma din care provine), atunci se poate afirma și că toate abrevierile (de pildă *cca, etc.*) sunt sinonime cu formele supuse abrevierii (*circa, et caetera*). În realitate, ele nu sunt sinonime, ci sunt ceea ce sunt (fie-ne permisă tautologia), adică *abrevieri*. Cel mult, se poate admite, pentru sinonimele antroponimice, că, de exemplu, numele zeităților romane precum *Marte, Venus, Bachus* etc. sunt sinonime în limba (și cultura noastră) cu corespondentele lor grecești: *Ares, Afrodita, Dionisos* etc., întrucât pentru noi ele au (cam) aceeași valoare de simbol. De asemenea, numele *Ulise* și *Odiseu* sunt sinonime, nu în latină, respectiv în greacă, ci în română, unde ambele au fost adoptate pentru a-l desemna pe celebrul erou homeric. Numai cu astfel de exemple se poate asigura o coerență în cadrul sinonimiei onomastice (toponimice și antroponimice).

3. Concluzii

În încheierea prezentării principalelor tipuri de sinonimie (prezentare în care am acordat mai mult spațiu tocmai tipurilor de sinonimie... atipice)¹⁰ se pot face câteva observații:

(a) După cum am văzut, se vorbește de sinonimie și în domeniul foneticii, al morfologiei și al sintaxei. Credem că de sinonimie (< gr. *synonymia* ‘asemănare de nume’), în adevăratul sens al cuvântului, ar trebui să se vorbească doar în cazul cuvintelor și al unităților frazeologice¹¹, pentru celelalte compartimente fiind mai potrivit termenul de echivalență. (De altfel, s-a observat deja că mulți lingviști folosesc, pentru respectivele situații, termenul *sinonimie* pus între semnele « ».) În consecință, pentru noi, sinonimia lexicală, cea frazeologică și cea lexico-frazeologică reprezintă singurele tipuri de sinonimie propriu-zisă, autentică¹².

(b) Din expunerea de până acum rezultă că fenomenul sinonimiei (de orice tip ar fi el) poate fi studiat atât ca fapt de inventar (la nivelul limbii) după gramatici și dicționare, ca ansamblu de posibilități de exprimare a aceluiași conținut lingvistic, cât și ca fapt de context/discurs (la nivelul vorbirii), interesând stilistica sau lingvistica textului.

(c) Mai profitabilă pentru cercetare este abordarea sinonimiei în context, din punct de vedere funcțional, aspect asupra căruia am și insistat într-una dintre cărțile noastre (vezi Munteanu 2007).

Note ■ ¹ De altfel, în *op. cit.*, p. 130, Coșeriu utilizează termenul *sinonimie cognitivă* cu ghilimelele de rigoare. Acestor tipuri de fenomene E. Coșeriu le consacră un întreg capitol, *Transformările*, în *op. cit.*, p. 217-232.

² În lingvistica românească, deși ideea apare inițial la Sorin Stati (1966: 133-146), se crede că cel care are întâietate este G. I. Tohăneanu, el încercând să demonstreze că „sinonimia nu caracterizează numai vocabularul, ci se întâlnește în toate compartimentele limbii” (Tohăneanu 1976: 11-65).

³ G. I. Tohăneanu argumentează aceeași idee și în studiul *Sinonimia fonetică la Sadoveanu*, din volumul colectiv *Studii de stilistică, poetică, semiotică* (Cluj Napoca, 1980, p. 42-49): „la nivelul sunetelor, se poate accepta, cred, afir-

mația că între forma literară și cele neliterare ale aceleiași cuvânt – fie ele populare, regionale sau arhaice – se poate constitui un raport de *sinonimie fonetică*” (*op. cit.*, p. 42). Din creația sadoveniană, lingvistul român oferă dublete precum: *băiet* / *băiat*, *camară* / *cămară*, *hulpe* / *vulpe* etc.

⁴ Vezi cele spuse de Dimitrie Cantemir în a sa *Descriptio Moldaviae* despre absența palatalizării în vorbirea bărbaților (cu excepția „feciorilor de babă”), palatalizare care, în schimb, caracteriza rostirea femeilor.

⁵ Sau, eventual, vocalele *e* și *a* sunt sinonime în acele contexte.

⁶ Într-o comunicare din 1971, *On paremiological homonymy and synonymy*, publicată cu același titlu și în revista „Proverbium”, 1974, nr. 24, p. 941-943.

⁷ În original: „Two or several locutions (= *paremias*, n.n. C.M.) are synonyms if they convey the same logical relationships, refer to the same entities and coincide in their pragmatic function, due to which they can replace each other in one and the same context without any change in the overall meaning”.

⁸ O formulă mai plastică și mai cunoscută este *Boii ară și caili mănâncă*.

⁹ Elena Slave, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. V, Ed. Academiei, București, 1967, p. 181 și p. 184.

¹⁰ Tot Mariana Andrei menționează și *sinonimia grafică*, exemplificabilă „prin cele două litere *î* (din *i*) și *â* (din *a*) care notează aceeași realitate fonetică în «contexte» indicate de actualele norme ortografice” (Andrei 2003: 37), dar acest tip nu prezintă interes pentru noi.

¹¹ De aceeași părere este și Liviu Groza: „Termenii *sinonimie*, *omonimie*, *antonimie*, *paronimie* au în componența lor termenul grecesc *ὄνομα* [*ónoma*] care înseamnă «cuvânt, nume». În mod firesc, termenii amintiți ar trebui să se refere la cuvinte și la unități frazeologice care, prin definiție, sunt echivalente reale sau potențiale ale cuvintelor propriu-zise, și nu la orice element de expresie lingvistică, de felul fonemelor sau afixelor” (Groza 2004: 64).

¹² Sinonimia paremiologică nu intră în aceeași sferă, întrucât proverbele „sunt semne ale situațiilor sau ale relațiilor dintre obiecte”, spre deosebire de cuvinte și unități frazeologice, care sunt „semne ale obiectelor” (Permyakov 1979: 35).

Bibliografie selectivă

Andrei 2003 = Mariana Andrei, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2003.

Benveniste 2000, I = Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Teora, București, 2000.

Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Leții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău, 2000.

Ducrot & Todorov 1972 = Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Éditions du Seuil, Paris, 1972.

Eretescu 2004 = Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O privire contemporană*, Editura Compania, București, 2004.

Groza 2004 = Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, Humanitas Educațional, București, 2004.

Hoarță Lăzărescu 1999 = Luminița Hoarță Lăzărescu, *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Editura Ceram, Iași, 1999.

Hristea 1978 = Theodor Hristea, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică*, în „România literară”, nr. 29 din 20 iulie 1978, p. 8.

Munteanu 2007 = Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Editura Independența Economică, Iași, 2007.

Permyakov 1979 = G. L. Permyakov, *From proverb to folk-tale. Notes on the general theory of cliché*, „Nauka” Publishing House, Moscow, 1979.

Stati 1966 = Sorin Stati, *Homonymie, synonymie et équivalence en syntaxe*, în „Revue roumaine de linguistique”, XI, 1966, nr. 2, p. 133-146.

Tohăneanu 1976 = G. I. Tohăneanu, *Dincolo de cuvânt*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

Vasilii 1981 = Laura Vasilii, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în română*, în vol. *Semantică și semiotică* (sub redacția lui I. Coteanu și a Luciei Wald), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 314-332.

Zugun 2000 = Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, Editura Tehnopress, Iași, 2000.

Emilia OGLINDĂ

Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive și funcționale

E.O. – doctor în științe filologice, conf. univ., Facultatea de Litere, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice a Universității de Stat din Moldova. Domenii de cercetare: morfosintaxa limbii române, lingvistică contrastivă, lingvistică generală, romanistică. Cărți publicate: *Lingvistica generală (materiale didactice)*, în colab., 1998; *Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate)*, 2005; *Lingvistica generală. Compendiu*, în colab., 2008; *Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic)*, în colab., 2010; *Introducere în lingvistică*, în colab., 2011.

În știința despre limbă la etapa actuală se disting câteva direcții fundamentale, dintre care se cuvine să menționăm lingvistica **funcțională** și cea **cognitivă**. Savanții funcționaliști definesc limba ca un *sistem funcțional* al mijloacelor de expresie, al cărui mecanism are menirea „să realizeze anumite finalități și intenții umane – atât în sfera cunoașterii realității și a descrierii acesteia, cât și în actele comunicative, în interacțiunea socială prin intermediul limbii” [1, p.217].

Dată fiind interpretarea diferită a noțiunilor **funcție**, **funcționalism** și a funcțiilor principale ale limbii – comunicativă și cognitivă (gnoseologică), au apărut disensiuni în abordarea problemelor axate pe conceptele în cauză și numeroase școli lingvistice de factură funcțională [2, p. 26-136], [3, p. 46-89]. În această privință, pot fi amintite atât școlile funcționale mai vechi – școala funcțională geneveză (Ch. Bally, H. Frei, A. Sechehaye), funcționalismul praghez (V. Mathesius, B. Trnka, V. Scalicka ș.a.), funcționalismul francez (A. Martinet, M. Cohen, M. Mamoudian), cercul londonez (J. Lyons, R. Robins), școala funcțională rusă (V. Iarțeva, Iu. Stepanov, V. A. Bondarko, G. A. Zolotova) ș.a., cât și orientările recente – semantica generativă

(W. Chafe, Ch. Fillmore), gramatica cognitivă (J. Lacoffe), analiza discursului (W. Chafe) ș.a.

Cele indicate sugerează multiple tangențe între funcționalism și lingvistica cognitivă, cu implicații în cercetarea contrastivă a diverselor idiomuri, ceea ce ne va preocupa în articolul de față.

Analiza funcțională cuprinde variate obiective, fiind tălmăcită fie ca o completare a analizei formale, fie ca un domeniu în care factorii discursivi au preponderență și determină, în ansamblu, gramatica. În lingvistica rusă, s-a impus concepția promovată de către V. A. Bondarko și adepții acestuia, care examinează funcționarea unităților de limbă, apte a exterioriza conținutul de idei.

În baza principiilor *semasiologic* („de la formă la funcție”) și *onomasiologic* („de la funcție la formă”), sunt studiate fenomene de limbă de la diferite niveluri, reunite în baza funcțiilor semantice comune, iar structura gramaticală este privită ca un ansamblu de câmpuri funcțional-semantice. După cum susține V. A. Bondarko, într-o asemenea analiză, „factorul funcțional nu i se contrapune celui semantic”, funcțiile semantice realizându-se în enunț [4, p. 8].

Potrivit concepției acestui savant, în gramatica funcțională sunt descrise, mai întâi de toate, categoriile semantice, redate cu ajutorul mijloacelor gramaticale ale limbii respective, alături de cele lexicale și contextuale. Sunt explicate legitățile și regulile de funcționare a formelor gramaticale și a construcțiilor ce exprimă conținutul unui enunț și interacționează cu unitățile de la diferite niveluri ale limbii [5].

În legătură cu cele relatate, este de amintit că planul semantic al limbilor este investigat în numeroase discipline ale lingvisticii, inclusiv în lucrările cu tentă funcționalistă, în lucrările ce țin de lingvistica cognitivă și cea contrastivă. Astfel, obiectul de studiu al lingvisticii cognitive îl constituie limba ca instrument de cunoaștere, orientat spre codarea și transformarea informației. Finalitățile scontate vizează raportul dintre limbă și conștiință, conceptualizarea și disocierea lumii înconjurătoare prin intermediul limbii în procesul cunoașterii, aptitudinile cognitive umane în raport cu limba etc. Sunt dezvăluite structurile cognitive și procesele în care este implicat *homo loquens*, distingându-se baza mentală a înțelegerii și producerii vorbirii, când cunoașterea lingvistică contribuie la prelucrarea informației [6, c. 53].

Din perspectiva semnalată, este explicat minuțios modul în care funcționează sistemul lingvistic, sunt explorate principiile cognitive ale modelării lingvistice a realității [7, p. 23]. Savanții contemporani promovează ideea despre sinteza rațională a două paradigme științifice ale contemporaneității – *cognitivă* și *comunicativă*. Din acest punct de vedere, analiza discursivă, definită *in extenso*, se referă la activitatea comunicativă umană și denotă similitudini cu obiectivele cercetării cognitive, cea din urmă fiind apropiată de orientarea funcțională. Însăși „producția discursivă” este apreciată drept un proces de cunoaștere [8, p. 75] în care se îmbină competențele lingvistice și cele cognitive. Departe de a neglija postulatul chomskyan despre limbă în calitate de mecanism generativ, lingvistica cognitivă înglobează competențele elocutionale umane, chiar dacă i se reproșează, uneori nejustificat, faptul că „ea neagă existența unei facultăți specifice a limbajului ce ar sta la originea unui mod de reprezentare autonomă și dorește, dimpotrivă, să lege limbajul de gândirea umană luată în totalitatea ei” [9, p. 214].

În legătură cu principiile enunțate, o importanță deosebită are problema corelației dintre limbă și gândire, a interdependenței fenomenelor nominalizate și a categoriilor ce le aparțin [10]. Gândirea este interpretată drept un continuu proces generator de idei, întemeiat pe prelucrarea și transformarea informației obținute pe diverse căi, iar limba este înfățișată drept un instrument, un sistem de comunicare, revenindu-i rolul de a disocia fluxul informațional și a-l reprezenta prin intermediul unor entități informaționale ce au un volum și conținut diferit.

Studiul contrastiv demonstrează variate posibilități de exteriorizare a semnificațiilor cognitive și a funcțiilor comunicative similare. Astfel, aspectul comun al idiomurilor, manifestat prin varietate, constituie axa studiilor contrastive. Funcțiile fundamentale ale limbii fiind cea comunicativă și gnoseologică, devine posibilă îmbinarea a două viziuni – cognitivă și funcțională – atât asupra limbajului, în ansamblu, cât și asupra unor limbi aparte, examinate în plan contrastiv.

Analiza *contrastivă* elucidează divergențele, pornind de la fenomenele asemănătoare cunoscute deja, iar investigația *confruntativă* reflectă, în primul rând, gradul de omogenitate structurală și funcțională a fenomenelor comparate, ceea ce permite a releva eterogenitatea [11, p. 6-10]. Este vorba, de fapt, despre un compartiment comun, de factură *confruntativ-contrastivă*, fundamentat pe premise de ordin practic. Spre exem-

plu, contactele dintre limbi pun pe prim plan nevoia de a asimila idiomuri nematerne, ceea ce scoate în vileag importanța ameliorării metodelor de predare. Caracterul empiric al descrierii confruntativ-contrastive oferă avantajul de a evidenția asemănările proiectate pe fundalul diferențelor, de a pune în lumină multiple posibilități de redare, în numeroase idiomuri, a semnificațiilor și a funcțiilor comunicative comune [12].

Este eficientă confruntarea bilaterală a limbilor, bunăoară a limbii materne cu cea străină și viceversa, dar și cea unilaterală, delimitându-se analiza *bicontrastivă* a două limbi și analiza *pluricontrastivă*, folosită în cazul mai multor limbi comparate [13, p. 367-369].

În unele lucrări de specialitate, planul semantic al limbilor este interpretat drept un *tertium comparationis*, ce face posibilă confruntarea. Diverse limbi ar putea fi descrise din perspectivă confruntativ-contrastivă în temeiul unui metalimbaj, al unui aparat „formal unitar comun”, care asigură transcodajul unui sistem lingvistic într-un alt sistem și relevă structura internă a fiecărei limbi și regulile acesteia. Urmează să fie investigate structura limbii, în ansamblu, sau un grup de forme gramaticale. Iată de ce sunt utile schemele ce cuprind conceptele fundamentale care își află o realizare diferită în diverse idiomuri. Deși identitatea structurală nu este exclusă, se atestă mai frecvent deosebiri parțiale când fenomenele studiate posedă un element comun, între ele existând și unele diferențe. În acest sens, transcodajul „nu afectează numai cele două unități pentru care se stabilește echivalența, ci întreg sistemul de relații și rețeaua de combinații în care intră aceste unități echivalente” [14, p. 366].

La aplicarea analizei confruntativ-contrastive, sunt luate în considerație opozițiile sistemice în limbile cercetate, și nu fenomenele dispartate. Sunt pertinente conceptele de *echivalență*, mai cu seamă cea semantică (heteronimia), și *model*. Noțiunea de *echivalență* semnifică transformarea unui model în altul, echivalent celui dintâi; orice posibilitate de a înlocui o structură prin alta, similară semantic, gramatical și funcțional, se consideră drept un rezultat al echivalenței [15, p. 3-6]. Conceptul *model* este definit drept un sistem de reguli substituibile reciproc, ce îndeplinesc o anumită funcție categorială.

Caracterul sistemic al limbii prevede gruparea și inventarierea mijloacelor de care dispune aceasta în serii de fenomene corelate. Astfel, sistemul causal, paradigmele de conjugare, clasele părților de vorbire

ș.a. alcătuiesc, în ansamblu, modelul structural al limbii, dissociabil în subsisteme. O asemenea analiză facilitează descrierea particularităților unui idiom concret, dar și a similitudinilor și a deosebirilor în raport cu alte limbi, demonstrând cu prisosință cât de inadecvată ar fi extrapolarea categoriilor unei limbi într-un alt idiom în care acestea nu apar sau ocupă o poziție periferică.

În legătură cu cele notate, suscită interes sinonimia lexicală și gramaticală, ce se manifestă pregnant în diferite limbi. Se preconizează un anumit tip de relații semantice între unitățile limbii, relevându-se coincidența parțială sau totală a sensurilor acestora. Examinată prin prismă semiotică, sinonimia este o consecință a asimetriei celor două planuri ale semnului lingvistic – al conținutului și al expresiei, când unuia și aceluiași semnificat îi pot corespunde mai mulți semnificanți și invers, când unul și același semnificant corelează cu mai mulți semnificați [16]. Relațiile de sinonimie, condiționate de dualismul asimetric al semnului lingvistic și de raportul neunivoc între semnificant și semnificat, confirmă tendința locutorilor de a exterioriza un anumit conținut printr-o multitudine de semne lingvistice.

Problema sinonimiei gramaticale este discutată controversat în gramatica limbilor română, franceză, rusă ș.a., lipsind criteriile unice de demarcare a sinonimelor gramaticale și de inventariere a paradigmelor respective. În lingvistica românească, diverse fațete ale fenomenului în cauză sunt abordate judicios de către lingviștii M. Avram, Gh. Poalelungi, E. Dănilă, L. Hoarță-Lăzărescu ș.a. Ținând cont de tendințele evolutive ale limbii, sinonimia morfologică sugerează ideea *redundanței*, dată fiind varietatea mărcilor pentru aceeași categorie gramaticală [17, p. 20]. S-ar putea invoca exemple în care același radical i se pot raporta mai multe flexive dotate cu aceeași informație categorială: *voi face / o să fac / am să fac; aș cânta / cântare-aș* ș.a.

Pe criteriile asemănătoare sunt fundamentate sinonimia funcțională și echivalența funcțională, uneori delimitate, alteori confundate de către specialiștii în materie. Este cazul să indicăm câteva tangențe între ele: conținutul lexical comun, identitatea funcțională, capacitatea de a comuta în aceleași poziții sintactice ș.a. [18, p. 122-123].

Spre exemplu, în numeroase limbi construcțiile cu moduri nepersonale funcționează în calitate de sinonime funcționale ale subordonatelor

(completive, condiționale, finale etc.), însă sfera de utilizare și frecvența lor diferă considerabil. Nu coincid nici anturajele în care este realizabilă înlocuirea sinonimelor menționate. Comparând situația în limbile română, franceză ș.a., remarcăm cazurile de echivalență parțială (heteronimie), modele izomorfe, alături de modelele alomorfe, folosite ca echivalentele funcționale ale subordonatelor la nivelul frazei. Se știe că o serie de construcții participiale, gerunziale, infinitivale și supinale sunt capabile a exprima variate raporturi sintactice. Modurile nepersonale – infinitivul, gerunziul, participiul și supinul – apar în calitate de centre predicative ale unor propoziții atunci când își au subiectul lor propriu.

În construcțiile ce inserează moduri nepersonale demarcăm două centre predicative: verbul regent ce-și are subiectul său gramatical și infinitivul asociat cu un subiect logic în acuzativ sau dativ. În ambianța dată, interacționează două subiecte, unul dintre care indică îndeplinirea acțiunii de către celălalt subiect. Sunt concludente exemplele:

„Această reîntoarcere de bună voie la sclavie *m-a făcut a cugeta* mult asupra modului de a libera popoarele ce sânt sclave din naștere...” (V. Alecsandri, p. 190) / *m-a făcut să cuget*; „Ca *s-o facă a odihni* măcar cât de cât, administrația a rugat-o...” (I. Druță, 227) / *s-o facă să se odihnească*.

În idiomul comparat construcțiile infinitivale sunt întrebuințate frecvent, pretându-se substituirii, în unele anturaje, prin subordonate ce conțin subjonctivul: „*Ne lui demandez pas de comprendre la guerre!*” (R. Rolland, p. 77) / *Ne lui demandez qu’il comprenne la guerre*.

În îmbinare cu verbele regente cu sens iussiv, hortativ, permissiv ș.a., construcțiilor infinitivale din franceză le pot corespunde subordonatele conjunctivale în română: „*Mai grav este... că oprești pe oameni să execute poruncile mele*” (L. Rebreanu, 95); „*...tu commences à saper mon autorité et que tu empêches les gens d’exécuter mes ordres*” (L. Rebreanu, p. 128).

Unii savanți înfățișează sinonimia funcțională drept o expresie a *variației lingvistice* de pe pozițiile gramaticii funcționale și a teoriei nominării; astfel, mecanismul identificării sinonimelor gramaticale i se circumscrie lingvisticii cognitive. Lingvista T. Sorokina evidențiază trei niveluri ce reflectă corelația dintre structurile lingvistice și cele cognitive:

- a) nivelul *conceptual* sau *cognitiv*;
- b) nivelul intermediar *semantic de profunzime* (propozițional);
- c) nivelul *de suprafață* ce dezvăluie *sensul expresiilor lingvistice* concrete.

Mecanismul de trecere de la un nivel la altul este interpretat în felul următor: la nivel *cognitiv*, totalitatea de sensuri indispensabile în procesul activității mentale umane, ce dezvăluie experiența de viață a indivizilor vorbitori, rămâne nedisociată, similară unui „ansamblu de concepte sau de reprezentări mentale lingvistice sau imaginative”.

La nivelul *semantic de profunzime*, este inițiată dezmembrarea sensului: reprezentările mentale iau forma unor propoziții (enunțuri) ale căror componente sunt dotate cu înțeles.

La nivelul superior, *de suprafață*, se stabilesc anumite legături și relații între componentele propoziției, actualizate ulterior în enunț. În acest proces, limba funcționează drept un mecanism ce asigură verbalizarea / obiectivizarea sensului și ca un instrument de realizare a scopului scontat [19].

Concepția în cauză se sprijină pe analiza atât a percepției, cât și a generării vorbirii. Cea dintâi abordare presupune relevarea funcțiilor semantice ale fenomenelor investigate, pe când din perspectiva generării vorbirii, sunt urmărite procesele ce însoțesc trecerea de la nivelul propozițional - semantic la nivelul enunțării extralingvistice.

Din cele relatate se desprind următoarele concluzii:

1. Între funcționalism, lingvistica cognitivă și cea contrastivă există multiple tangențe, domeniile respective cercetând planul semantic al limbilor din diferite puncte de vedere. În gramatica funcțională sunt studiate fenomene de limbă ce aparțin mai multor niveluri, reunite în baza funcțiilor semantice comune, iar structura gramaticală este privită ca un ansamblu de câmpuri funcțional-semantice.
2. În lingvistica cognitivă limba este apreciată ca un instrument de cunoaștere, ce servește pentru codarea și transformarea informației. Sunt abordate probleme majore: raportul dintre limbă și conștiință, principiile cognitive ale modelării lingvistice a realității ș.a.
3. Se preconizează ideea despre sinteza a două paradigme științifice ale contemporaneității – *cognitivă* și *comunicativă*. Din acest punct de

vedere, analiza discursivă se referă la activitatea comunicativă umană și denotă similitudini cu obiectivele cercetării cognitive, cea din urmă fiind apropiată de orientarea funcțională.

4. Cercetarea contrastivă relevă posibilitățile de exteriorizare a semnificațiilor cognitive și a funcțiilor comunicative comune. Astfel, aspectul comun al idiomurilor, manifestat prin varietate, constituie axa studiilor contrastive. Funcțiile fundamentale ale limbii fiind cea comunicativă și gnoseologică, devine posibilă îmbinarea a două viziuni – cognitivă și funcțională – atât asupra limbajului, în ansamblu, cât și asupra unor limbi aparte, examinate în plan contrastiv.

5. Probleme controversate de gramatică, de exemplu sinonimia gramaticală în raport cu sinonimia funcțională și echivalența funcțională, pot fi investigate în plan contrastiv, reliefându-se aspectele funcțional și cognitiv ale acestora. Interpretarea sinonimiei gramaticale prin prisma varierii lingvistice oferă prilejul de a descrie laturile cognitive ale funcționării limbii, în legătură cu alegerea mijloacelor lingvistice adecvate în procesul de generare a vorbirii.

Bibliografie ■

1. Елена Самуиловна Кубрякова (1995): *Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века*. În: *Язык и наука конца 20 века*, Москва, Институт языкознания РАН, с. 144-238.
2. Валерий Закиевич Демьянков (2000): *Функционализм в зарубежной лингвистике конца 20 в.* În: *Дискурс, речь, речевая деятельность: Функциональные и структурные аспекты*, Москва, ИНИОН, с. 26-136.
3. Constantin Frâncu (1997): *Curenți și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Demiurg, Iași.
4. Александр Владимирович Бондарко (1987): *Введение. Основания функциональной грамматики*. În: *Теория функциональной грамматики: Введение. Актуальность. Временная локализованность. Таксис* / Отв. редактор А. В. Бондарко, Наука, Ленинград, с. 5-39.
5. Александр Владимирович Бондарко (2002): *Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка*, Москва, Языки славянской культуры, 736 с.
6. Елена Самуиловна Кубрякова и др. (1996): *Краткий словарь когнитивных терминов*, МГУ, Москва.
7. Фёдор Михайлович Березин (2000): *Лингвисти-*

ческие исследования в конце XX века. Сборник обзоров, ИНИОН, Москва.

8. Cristian Radu (2011): *Discursul – proces cognitiv și spațiu al interacțiunii subiective*. În: „Revista transilvană de Științe ale Comunicării”, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1 (12), p. 72-82.

9. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer (1996): *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, București.

10. Emile Benveniste (2000): *Categorii de gândire și categorii de limbă*. În: *Probleme de lingvistică generală*, București.

11. Владимир Григорьевич Гак, *О контрастивной лингвистике*. În: *Новое в зарубежной лингвистике*, Выпуск XXV, Контрастивная лингвистика, Москва, 1989, с. 5-17.

12. Р. Ружичка (1974): *Соображения о теоретическом и методологическом обосновании сопоставительной грамматики*. În: „Русский язык за рубежом”, Москва, nr. 4.

13. Theodora Cristea (1981): *Heteronime sau echivalență semantică*. În: *Lingvistica modernă în texte* / Red. resp.: Maria Iliescu, Lucia Wald, București.

14. Theodora Cristea (1981): *Analiza contrastivă – realizări și perspective*. În: *Lingvistica modernă în texte*, București.

15. Татьяна Николаевна Свешникова (1987): *Глагольные и именные конструкции, эквивалентные конъюнктивным, в современном румынском языке*, Автореферат кандидатской диссертации, Москва, 23 с.

16. Сергей Карцевский (1965): *Об асимметричном дуализме языкового знака*, Звегинцев В. А., *История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях*, часть 2, Москва.

17. Elena Dănilă (2006): *Probleme de sinonimie morfologică în limba română*. În: „Philologica Jassyensia”, an. II, nr. 2, p. 17-24.

18. Galina Păduraru, Emilia Oglindă (2010): *Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic)*, Chișinău, CEP USM.

19. Татьяна Сергеевна Сорокина (2003): *Функционально-когнитивные основания теории грамматической синонимии в английском языке*, Диссертация доктора филологических наук, Москва.

Aliona SOBOL

Echivalente românești ale verbelor aspectuale din limba rusă cu prefixul *до-*

A.S. – lector, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.

Domenii de cercetare: lingvistică generală, limba latină, cultură și civilizație românească, didactică, limba română pentru străini / alolingvi.

Fenomenul prefixării este foarte frecvent în limba rusă. De obicei, prefixele imprimă valori semantice suplimentare lexemelor la care sunt atașate.

Prefixul *до-* participă la formarea verbelor, adjectivelor, substantivelor și a adverbelor. Adjectivele cu prefixul *до-* au semnificația de ceva trecut, consumat înainte de alt eveniment, de exemplu: *дохристианский* – „de până la apariția creștinismului”, *довоенный* – „(de) dinainte de război, de până la război, antebelic”, *добрачный* – „dinainte de căsătorie, până la căsătorie” etc.

Substantivele formate cu *до-*, de tipul *доистория* – „preistorie”, la fel, au sensul de precedentă, pe când adverbele semnifică aducerea până la o anumită limită, punct, ca în exemplele: *досюда* – „până aici”, *донельзя* – „cum nu se mai poate, peste măsură, la culme”, *донизу* – „până jos, până în jos” etc.

Verbele prefixale din limba rusă cu *до-* au alte semnificații decât lexemele substantivale, adjectivale și adverbiale compuse cu *до-*. De obicei, prefixele determină, precizează acțiunea verbului la care sunt atașate din mai multe puncte de vedere: spațial, temporal, cantitativ, calitativ, gradual, rezultativ etc. sau pot modifica complet sensul verbului. În cele ce

urmează, ne vom ocupa doar de cele ce nu modifică totalmente sensul verbului, ci doar indică cum are loc acțiunea, modul de realizare a ei .

Conform datelor oferite de lingvistul rus S. I. Ojegov, prefixul *до-* formează verbe cu semnificația de: 1) acțiune terminată, dusă până la capăt; 2) acțiune suplimentară, de adăugare, sporire; 3) acțiune îndelungată, cu urmări negative pentru subiect [1, 172]. De cele mai multe ori, prefixul *до-* imprimă verbelor la care este atașat nuanța de acțiune încetată, înscriindu-le astfel în Aktionsart finitiv (Aktionsart – categorie din sfera aspectualității, numită și mod al acțiunii, aspecte lexicale, aspect obiectiv, mod al procesului; rus. способ действия). Echivalentele românești ale unor asemenea lexeme verbale sunt compuse cu ajutorul verbelor de aspect *a termina*, *a sfârși*, *a înceta*:

1. verbul de aspect **a termina**:

– *довязывать*, I, imperfectiv (în continuare: ipf.) **a termina** de legat:

„Мирон Григорьевич в кухне довязывал крыло к вентеру, слушал рассказ Михея о каком-то давнишнем убийстве” [2, 198];

– *дочитать*, **a termina** de citit:

„Я не **дочитала**, но там есть одно место, что трудно было удержаться от слёз” [3, 353];

„Кити настояла на своём и переехала к сестре пытаюсь **дочитать** свой роман” [4, 141];

– *договорить*, perfectiv (în continuare: pf.) **a termina** de vorbit:

„Ради Бога, дай мне **договорить**, – прибавил он” [5, 263];

„Он не успел **договорить**, – зал треснул от рукоплесканий” [6, 204];

„Доктор не **договорил**, увидев в руках Говядина дубовый кол с прилипшей кровью и волосами” [6, 346].

În exemplele citate supra, verbul **a termina** este succedat de supin (fenomen destul de frecvent), dar poate fi urmat și de participiu cu valoare substantivală.

2. verbul de aspect **a sfârși** succedat de supin:

– *доборонить*, pf., **a sfârși** de boronit, **a termina** boronitul.

Pentru a exprima aceeași semnificație de acțiune terminată, în echivalentele românești apare și

3. verbul de aspect a **înceta** succedat de un verb la conjunctiv:

– *добродить*, pf., a **înceta** să fermenteze (să fiarbă).

În afară de verbe, la exprimarea sensului de acțiune terminată, dusă până la capăt, participă și anumite locuțiuni adverbiale, cum ar fi:

4. loc. adv. **până la capăt**:

– *доесть*, pf., a mânca **până la capăt (tot)**, a **termina** de mâncat:

„Служба в потешном войске была тяжёлая – ни доспать, ни **доесть**” [7, 75];

„Другая неприятность, расстроившая в первую минуту его хорошее расположение духа, но над которою он после много смеялся, состояла в том, что из всей провизии, что, казалось, нельзя было её **доесть** в неделю, ничего не осталось” [5, 491];

– *докурить*, pf., a **termina** de fumat, a fuma **până la capăt** (o țigară încerpută):

„Чичиков **докурил** свою сигарету, сел в карету, приказывая кучеру двинуться с места поскорей” [8, 82];

– *дописать*, pf., a **termina** de scris, a scrie **până la capăt**:

„Анна ещё сидела за письменным столом пытаюсь **дописать** письмо” [4, 129];

– *допить*, pf., a **termina** de băut, a bea **până la capăt**:

„**Допивал** тайком недопитые стаканы” [9, 42];

– *догореть*, pf. (cu varianta imperfectivă *догорать*) a arde **până la capăt**:

„И такой ужас нашёл на неё, что долго не могла понять, где она, и долго не могла дрожащими руками найти спички и зажечь другую свечу вместо той, которая **догорела** и потухла” [5, 618];

„Когда папироса **догорала** до ваты, доктор брал из толсто набитого портсигара новую, закуривал её об окуроч, кашлял, весь багровея и почёсывая под раскрытой рубашкой волосатую грудь” [6, 78].

Locuțiunea adverbială **până la capăt** concurează în echivalentele românești cu alta, la fel de frecventă. E vorba de

5. loc. adv. **până la sfârșit**:

– *дослушать*, pf., a asculta (a audia) **până la sfârșit**:

„Вронскому хотелось теперь **дослушать** и узнать, что он скажет ему” [5, 260];

„Она не **дослушала**, кивнула головой и стала протискиваться к вешалке” [6, 19].

În cazul verbului *донить* locuțiunile adverbiale de mai sus sunt înlocuite cu

6. loc. adv. **până la fund**:

– *донить*, pf., a bea **până la fund**, a **termina** de băut.

Sporadic, în componența echivalentelor românești ale verbelor rusești cu prefixul *до-*, ce au semnificația de acțiune terminată, dusă până la capăt, intră și următoarele locuțiuni adverbiale:

7. loc. adv. **de-a binelea**:

– *докиснуть*, pf., a se acri (înăcri) **de-a binelea**;

8. loc. adv. **de tot**:

– *доломаться*, pf., 1. pop., a se strica **de tot**;

9. loc. adv. **cu totul**:

– *добить*, pf., 2. a zdrobi (**definitiv, complet**); a nimici; 3. a sparge **cu totul (complet)**; 4. (despre ceas ș.a.) a suna **ultima oară (dată)**:

„Недобитая птица бьётся в ягдташе: и противно, и жалко, и хочется поскорее **добить** и забыть” [10, 70].

Pentru a exprima același sens de acțiune terminată, echivalentele românești au în componența lor diverse adverbe, cum ar fi:

10. adv. de mod **bine**:

– *дослышать*, pf., pop., a auzi **totul**, a auzi (a desluși) **bine**;

– *доспеть*, pf., pop. 1. a se coace, a se pârgui **bine**, a se maturiza, a se rumeni;

– *додумать*, pf., a se gândi **bine**, a cugeta, a chibzui, a-și duce gândul **până la sfârșit**;

11. adv. de mod **complet**;

12. adv. de mod **definitiv**:

– *довооружиться*, pf., a se înarma **complet**; 2. a se înarma **adăugător (suplimentar)**.

Uneori echivalentele românești ale lexemelor verbale cu *до-*, cu sensul de acțiune terminată, dusă până la capăt, sunt compuse cu ajutorul pronumelui nehotărât (în continuare: pron. neh.) sau al adjectivului pronominal nehotărât (în continuare: adj. pron. neh.) **tot**, ca în exemplele:

13. pron. neh. **tot** (și cu forma de plural **toți**):

– *досказать*, pf., **a termina** de spus (de povestit, de narat), a spune **tot**:

„Давайте сейчас попробуем, графиня, – начал он, но Левин хотел **досказать** то, что он думал” [5, 46];

„– Подожди, не хватай из рук, я сначала **доскажу**...” [6, 80];

– *доловить*, pf., **a termina** de prins, a-i prinde **pe toți**;

14. adj. pron. neh. **toți**:

– *досчитать*, pf., **a termina** de numărat; a număra până la..., a număra **toți**..., a număra restul.

Altă semnificație, pe care o au verbele din rusă datorită atașării prefixului *до-*, e cea de acțiune suplimentară, de adăugare, sporire. Asemenea acțiuni se înscriu, conform clasificării efectuate de cercetătoarea A. Savin, în Aktionsart cumulativ” [11, 67]. Românește această semnificație este exteriorizată, preponderent, cu ajutorul adverbelor, printre care:

15. adv. de mod **suplimentar**:

– *добрать*, pf., a lua, a culege, a aduna **suplimentar**; 2. **a sfârși** de luat (cules, adunat); 3. **a termina** de zețuit;

16. adv. de mod **adăugător**:

– *довооружить*, pf., **a termina** de înarmat, 2. a înarma **adăugător (suplimentar)**;

17. adv. de mod **mai**:

– *додержать*, pf., a **mai** ține, a ține până în (la)...

Uneori adverbul **mai** este însoțit și de alte lexeme adverbiale, cum ar fi:

18. adv. **puțin**:

– *догулять*, pf., 1. a se **mai** plimba **puțin**; a **termina** de petrecut;

19. adv. **încă**:

– *додать*, pf., a **mai** da (**încă**), a **mai** da restul (ceea ce a rămas).

Am atestat și un caz când echivalentul românesc al verbului cu *до-* este un verb format cu

20. prefixul **re-**:

– *довесить*, pf., 1. a **recântări** (pentru a adăuga cantitatea care lipsește).

2. a **termina** de cântărit.

Pentru a exprima sensul de acțiune îndelungată, cu urmări negative pentru subiect, pe care îl au unele verbe cu *до-*, în limba română se recurge la

21. perifrază, de exemplu: *доиграться* – a o **păți** jucându-se **prea mult**; *добежаться* – a o **păți** alergând **prea mult**.

До- este considerat un prefix cu o valență relativ mică. Cu toate acestea, am stabilit numeroase posibilități de exprimare în română a sensurilor pe care verbele rusești le obțin datorită atașării acestuia. De cele mai multe ori, în componența echivalentelor românești intră verbe de aspect, adverbe, locuțiuni adverbiale, uneori – pronume nehotărâte, adjective pronominale nehotărâte, substantive. De aici pornește și diversitatea modelelor structurale, care, în ordinea descreșterii frecvenței, sunt următoarele:

1. verb aspectual + verb la supin;
2. verb + adverb;
3. verb + locuțiune adverbială;
4. verb + pronume nehotărât;
5. verb aspectual + verb la conjunctiv;
6. verb + substantiv;
7. verb + adjectiv pronominal nehotărât;
8. adverb + verb;
9. perifrază;
10. verb prefixal.

Bibliografie

1. С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*. Изд. 22-е, Русский язык, Москва, 1990.
2. М. Шолохов, *Тихий Дон*, Том 1, Картя молдовеняскэ, Кишинёв, 1985.
3. А. П. Чехов, *Невеста* // Рассказы. 1977.
4. Л. Н. Толстой, *Анна Каренина*, Художественная литература, Кишинёв, 1981.
5. Л. Н. Толстой, *Анна Каренина*, Картя молдовеняскэ, Кишинёв, 1985.
6. А. Толстой, *Хождение по мукам*, Том 1, Лумина, Кишинёв, 1978.
7. А. Толстой, *Пётр Первый*, Кыргызстан, Фрунзе, 1974.
8. Н. В. Гоголь, *Мёртвые души*, Художественная литература, Москва, 1985.
9. Л. Н. Толстой, *Война и мир*, Картя молдовеняскэ, Кишинёв, 1975.
10. Л. Толстой, *Воскресение*, Картя молдовеняскэ, Кишинёв, 1969.
11. A. Savin, *Valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești în plan sincron și diacronic (Categorii Activități și Terminativitate: Aterminativitate)* / Autoreferatul tezei de doctor în științe filologice, Chișinău, 1996.

Anatol EREMIA

Ortografierea numelor geografice

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Toponimia e istoria nescrisă a țării, e graiul viu de secole și milenii al poporului. Numele de locuri și localități reflectă principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: tradițiile, obiceiurile, credința, ocupațiile. Fiecare nume exprimă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație lingvistică, istorică, geografică, sociologică. Nume lipsite de semnificație nu există, după cum nu există cuvinte fără utilizare, fără valoare funcțională în limbă. De aceea numele topice nu pot fi modificate sau substituite la întâmplare, cu orice ocazie și după placul fiecăruia.

Ca disciplină științifică toponimia dispune de anumite legi și norme care trebuie cunoscute și respectate. Or, în trecut, în condițiile vicisitudinilor de ordin istoric și social, nu s-a ținut cont de importanța științifică și cognitivă a numelor topice, fiindu-le neglijate astfel particularitățile lingvistice, statutul lor de unități onimice [1, p. 33-45].

În baza surselor documentare se poate afirma cu certitudine că, la începutul sec. al XIX-lea, toponimia basarabeană reprezenta un sistem onimic unitar, demult constituit, bine organizat din punct de vedere lexical și structural-derivațional, având ca bază de formare și dezvoltare fondul de cuvinte și mijloacele de-

rivative ale limbii române. Și în toponimie se aplica principiul fonetic de ortografiere a numelor proprii, scrierea deci urmând pronunțarea.

Începând cu anul 1812, după instaurarea regimului țarist de administrare în Basarabia, vieții publice locale i s-au impus restricții de ordin social, economic și cultural: colonizarea teritoriului, mai cu seamă a Bugeacului, cu locuitori din regiunile și guberniile imperiale și cu bejenari sud-dunăreni; dezmoștenirea latifundiilor și impozitarea exagerată a țăranilor locali; desființarea școlilor cu predare în limba română și înlocuirea lor cu școli rusești; sistarea efectuării în limba română a lucrărilor de secretariat și introducerea obligatorie a limbii ruse ca limbă oficială în biserică și în instituțiile de stat; interzicerea predării limbii române în licee și gimnazii; suspendarea editării cărților și ziarelor în limba română; restructurarea administrației publice și organizarea provinciei în „uiezuri” și „voloste” etc.

Schimbările din viața socială și-au găsit reflectare și în nomenclatura topică basarabeană, acestea constând, de fapt, în distrugerea sistemului toponimic autohton și destrămarea structurii sale interne. Din inițiativa autorităților țariste nomenclatura noastră topică a fost supusă unei revizuirii radicale și totale. Substituirea numelor românești de sate, desființarea multor localități vechi cu nume autohtone, atribuirea de forme și structuri străine denumirilor ce urmau să fie lăsate în circulație, deformarea acestora până la imposibilitatea de a mai putea fi recunoscute și identificate – iată însemnele unei activități și atitudini răuvoitoare a oblăduitorilor pripășiți pe aceste meleaguri, mărturiile unei politici feroce de deznaționalizare și rusificare a populației băștinașe.

Și în perioada postbelică, în condițiile socialismului vulgar, politica lingvistică nehibzuită a influențat negativ onomastica națională în general și toponimia în special. Cu și din inițiativa demnitarilor locali a continuat nefastul proces de „zdruncinare” a întregului sistem onomastic, substituindu-se astfel numele multor sate și dându-li-se fără niciun motiv și fără niciun temei alte denumiri, convenabile și în spiritul regimului de administrare sovietic. Circa 200 de sate au dispărut de pe hartă în urma comasării sau a desființării satelor respective, considerate de autorități ca fiind lipsite de perspectivă.

„Cioplite” sub calapodul bilingvismului artificial, inventat și oficial declarat, au devenit de nerecunoscut și unele nume de râuri, râulețe, la-

curi: *Baltița, Barcuț, Botnișora, Ciugur, Kagul, Kogilnik, Formosa, Fundoia, Ghertop (Gârtop), Ghirla, Ișnoveț, Izvorî, Reut, Skinosa, Valeturkova*, în locul celor autentice și corecte: *Băltița, Bărcuțul, Botnișoara, Ciuhur, Cahul, Cogâlnic, Frumoasa, Fundoia, Hârtop, Gârla, Ișnovăț, Izvoare, Răut, Schinoasa, Tinosul, Valea Turcului* etc.

A avut de suferit și nomenclatura urbană națională. Prin redenuminții tendențioase, Chișinăul, de exemplu, a fost în fond lipsit de tradiționalele sale denumiri. Străzilor dintr-un cartier întreg, din partea de sud-vest a orașului, li s-au atribuit denumiri ce nu au nici o legătură cu meleagurile noastre, făcând să apară aici o „Nouă Siberie”: *Amurskaia, Angarskaia, Eniseiskaia, Irkutskaia, Tomskaia, Usuriiskaia* etc.

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice în istoricul an 1989 au avut drept rezultat și reglementarea onomasticii naționale pe bază de noi principii. Au fost elaborate reguli privind ortografierea și transcrierea (transliterarea) în alte limbi a numelor topice basarabene. Acestea, în linii mari, au fost expuse în lucrările cu caracter normativ apărute ulterior [3, p. 135-136; 4, p. 124-125; 5, p. 52-53, 59-61].

Actualmente intensificarea relațiilor și contactelor între oameni pe plan intern, dar mai cu seamă intensa colaborare între statele și națiunile de pe glob în cele mai diferite domenii (politic, economic, cultural etc.) presupune utilizarea unor terminologii și nomenclaturi geografice adecvate și exacte. Neglijarea principiilor de scriere și a normelor de pronunțare a numelor geografice provoacă neînțelegeri și confuzii de tot felul, complicând astfel comunicarea.

În cele ce urmează, pentru numele geografice din Republica Moldova, venim cu unele recomandări practice în lumina principiilor generale deja stabilite și în parte formulate în literatura de specialitate [2, p. XXI-XXXIII; 5, p. 52-53, 59-61]. Aceste recomandări sperăm să-și găsească aplicare în diferite domenii de activitate – învățământ, presă, radio, edituri, telecomunicații, transport – fiind de real folos specialiștilor de larg profil, cadrelor didactice, redactorilor, editorilor, ziariștilor, tuturor celor care doresc să contribuie practic la reglementarea scrierii numelor geografice.

1. Numele geografice românești se ortografiază prin utilizarea literelor alfabetului latin și în conformitate cu normele limbii române actua-

le: *Alexandrești, Bulboaca, Cășlița-Prut, Drăgușeni, Geamăna, Hârtopul Mare, Iezăreni, Mihăileni, Ocnița-Răzeși, Rediul Mare, Taraclia de Salcie* (oiconime); *Bahna, Bălțița, Bătcăria, Făgădăul, Găunoasa, Gârlița, Izvoare, Răcărița, Sărata* (hidronime) (nu *Alexandrești, Bolboka, Kislița-Prut, Dragușani, Jeamana* etc.; *Bagna, Baltița, Batkaria, Feghedeu, Gaunosa, Ghirlița, Izvorî, Rakarița, Sarata* etc.).

Notă. Fac excepție denumirile care și-au stabilit forma regională prin tradiție: *Chetrosu, Chetroșica Veche, Drochia, Niorcani, Săghieni, Schineni, Schinoasa* etc.

2. În limbile ce utilizează grafia latină numele geografice românești se scriu ca în limba română: *Bulboaca, Cahul, Căușeni, Chișinău, Cogâlnic, Dubăsari, Gârla Mare, Orhei, Rădoaia, Sărata, Sărăteni, Soroca, Telenești, Valea Mare, Vulcănești*. În limbile ce utilizează alte grafii toponimele românești se transliterează, nu se traduc și nu se adaptează (fonetic, morfologic). Exemple pentru limba rusă: *Булбоака, Кахул, Когылник, Кишинэу, Дубэсарь, Гырла Маре, Орхей, Рэдоая, Сэрата, Сэрэтенъ, Сорока* etc. (nu *Болбоки, Кагул, Каушаны, Кишинев, Когилник, Дубоссары, Большая Гырла, Орзеев, Радоя, Сарата, Саратеньы, Сороки*).

3. Numele topice de altă origine (slavă, turcică etc.) de pe teritoriul Moldovei, având forme modificate și stabilite prin uz și deja oficializate în limba română, se scriu cu aceste forme:

– Fonetic și morfologic adaptate: *Carahasani, Căietu, Copceac, Hagichioi, Halahora, Pohoarna, Samurza, Căinar (râu), Căinari (localitate), Ustia, Zahorna* (nu *Kara Hasan, Kiat, Kıpceak, Hagi Kioi, Golâie Gori, Pogorna, Musa Murza, Kainar, Kainarî, Ustie, Zagorna*).

Notă. Cu *k* (kapa) se scriu toponimele de altă origine situate în afara teritoriului Republicii Moldova: *Aksuru, Bogdanovka, Karasu, Kodima, Kursk, Kuznefk, Nikolaevka, Savranka, Starokozace*. Aceste nume nici nu se adaptează fonetic sau morfologic în limba română.

– Cu sufixe fonetic modificate: *-ău / -eu* (în loc de *-ova / -eva*): *Braicău, Delacău, Dereneu, Dubău, Teleșeu, Vasilcău, Vărăncău*; *-ăuca / -euca* (în loc de *-ovca / -evca*): *Bondareuca, Cernoleuca, Cuizăuca, Fuzăuca, Grigorauca, Sergheuca*; *-ăuți / -euți* (în loc de *-ovți / -evți*): *Bălcăuți, Cepeleuți, Corjeuți, Cosăuți, Echimăuți, Grinăuți, Mateuți, Șirăuți*; *-inți*, cu *i*, marcă

a înmuierii (în loc de *-inți*, cu *i* plin): *Balinți, Berlinți, Procopinți*; *-iște* (în loc de *-ișce*): *Gradiște, Horodiște, Izbiște, Peciște*; *-lia* (în loc de *-lî / -li*): *Abaclia, Baimaclia, Cimișlia, Cociulia, Coștangalia, Șamalia, Taraclia*. Redarea în scris a formelor arhaice, de origine străină (slave, turcice), periclitează unitatea sistemului toponimic actual, complică comunicarea, face imposibilă identificarea numelor geografice în timp și spațiu.

4. Se scriu cu inițiale majuscule:

– Numele geografice simple (derivate și nederivate): *Aluniș, Barcul, Căpriană, Costești, Dumeni, Gârla, Jașcea, Milești, Salcia, Sălcuța, Tabăra, Ungheni*.

– Numele topice compuse, la toți termenii componenți, cu excepția cuvintelor auxiliare (prepoziții, articole), dacă acestea nu se află pe primul loc: *Anenii Noi, Balta Lată, Bălțata de Sus, Ceadâr-Lunga, Gârla Mare, Gura Bâcului, Iezărenii Vechi, Jora de Sus, Larga Nouă, Salcia Mare, Tartaul de Salcie*.

– Termenii geografici (*baltă, câmpie, deal, gârlă, iezăr, insulă, lac, stradă, vale* etc.), dacă fac parte din denumirile proprii geografice: *Balta Lată, Câmpia Cuboltei, Dealul Galben, Gârla Comunală, Iezerul din Sus, Lacul cu Plomână, Piața Libertății, Strada Mare, Valea Morilor*.

Notă. Termenii generici care nu fac parte din denumirile proprii geografice se scriu cu inițiale minuscule: *comuna Olănești, lacul Belevu, râul Nistru, satul Pogănești, strada Cetatea Albă*.

– Numele punctelor cardinale, dacă fac parte din denumirea proprie geografică: *Câmpia Moldovei de Sud, Gara de Sud, Podișul Moldovei de Nord*.

– Termenii calendaristici și numele sărbătorilor religioase din componența denumirilor proprii geografice: *Fântâna Bisericii, Izvorul Sânzienelor, 8 Martie (stradă), 31 August 1989 (stradă)*.

5. Datorită funcției lor individualizatoare, de concretizare și precizare a obiectelor desemnate, numele topice se scriu, de regulă, cu articolul definit (enclitic):

– Cu *-(u)l*, adesea redus la *-u*, pentru numele geografice cu forme de masculin singular: *Barcul / Barcu, Bogatul / Bogatu, Glodosul / Glodosu, Lacul / Lacu, Tinosul / Tinosu (lacuri), Frasinul / Frasinu, Furnicosul / Furnicosu (crânguri), Pietrosul / Pietrosu (deal), Râposul / Râposu*

(pârâu), *Teiu, Ulmu* (sate). În denumirile compuse notarea lui *-l* la substantivele articulate este obligatorie: *Barcul Mare, Chetrișul Nou, Dealul Înalt, Hârtopul Mic, Imașul Comunal, Izvorul Mănăstirii, Lacul Roșu, Suhatul din Sus, Vârful Scocului*.

Notă. Excepție fac toponimele românești cu scriere tradițională: *Râmnicu-Sărat, Satu-Mare, Târgu-Ocna*.

Notă. Cu substituentul *-u* se scriu toponimele provenite din antroponime (nume de familie): *Andrușu, Balabanu, Ciofu, Corbu, Dancu, Paicu, Voinescu*.

Notă. Prin tradiție și-au fixat scrierea fără articol numele de localități: *Băiuș, Goian, Hârtop, Mitoc, Otac, Plop, Puhoi, Troian*.

Notă. Fără articol se scriu numele de râuri: *Ciuluc, Ciuhur, Cogâlnic, Ialpug, Ichel, Nistru, Prut, Racovăț, Răut*.

– Cu *-a* în structura numelor topice feminine (la singular), provenite din substantive propriu-zise sau din adjective substantivizate: *Balta, Chicera, Gârla, Glodoasa, Lunca, Măgura, Movila, Palanca, Stânca, Adâncă, Arsa, Larga, Lata, Lunga, Putreada, Ruginita, Saca, Sărata*.

– Cu *-i* pentru microtoponimele cu forme de masculin plural: *Codrii, Coșcanii, Gorganii, Plopii, Popânzacii, Tufarii*.

– Cu *-le* pentru microtoponimele cu forme de feminin plural: *Fânețele, Fântânile, Grădinile, Hârtoapele, Humăriile, Izvoarele, Mlădițele, Ocoalele, Odăile, Prutețele, Sărăturile, Vâlcelele*.

Notă. Prin tradiție unele nume de localități și-au stabilit scrierea fără articolul *-le*: *Hârtoape, Izvoare, Vâlcele* etc.

În denumirile compuse notarea articolelor de plural *-i* și *-le* la substantivele articulate este obligatorie: *Codrii Lăpușnei, Plopii din Deal, Tufarii de pe Coastă; Fânețele din Luncă, Humăriile Vechi, Izvoarele din Hârtop, Prutețele din Jos*.

6. Se scriu într-un cuvânt:

– Toponimele provenite din antroponime compuse: *Doibani, Moșandrei, Negruvodă, Șaptebani*.

– Numele topice care prin tradiție grafică prezintă un grad avansat de fuziune a elementelor componente și care se comportă în flexiune

ca un singur cuvânt: *Câmpfrumos* (gen. *a Câmpfrumosului*), *Supaturi* (gen. *a Supaturilor*, ac. *în Supaturi*). Cf. *Câmpulung* (gen. *a Câmpulungului*)...

7. Se scriu cu cratimă (liniuță de unire):

– Toponimele compuse din două substantive (nume topice) cu formă de nominativ-acuzativ: *Ceadâr-Lunga*, *Câmpul-Ocoliș*, *Gârla-Joseni*, *Câșlița-Prut*, *Grinăuți-Moldova*, *Grinăuți-Raia*, *Plop-Știubei*, *Pripiceni-Curchi*, *Reteni-Vasileuți*.

– Numele topice compuse al căror termen secund reprezintă un substantiv cu funcție de identificare: *Etulia-Sat*, *Etulia-Gară*, *Răcărița-Baltă*, *Răcărița-Gârlă*, *Schinoasa-Deal*, *Schinoasa-Vale*, *Telenești-Sat*, *Telenești-Târg*.

– Compusele toponimice alcătuite dintr-un nume comun și un nume topic propriu-zis: *Slobozia-Horodiște*, *Slobozia-Vărăncău*, *Târgul-Vertiujeni*, *Vadul-Rașcov*.

– Denumirile geografice compuse comemorative (de localități, străzi, piețe etc.), ce reproduc numele unor personalități din istoria și cultura națională, acestea fiind compuse dintr-un nume de persoană și un nume comun care indică un rang, grad sau funcție: *Cuza-Vodă*, *Mihalcea-Serdarul*, *Mihnea-Vodă*, *Ștefan-Vodă*, *Vlaicu-Pârcălab*.

8. Se scriu despărțite (separat):

– Compusele toponimice din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ (cu excepția celor de la punctul 7): *Balta Paicu*, *Bariera Sculeni*, *Dealul Visoca*, *Lacul Manta*, *Pădurea Strelețchi*, *Șoseaua Hâncești*.

– Numele topice compuse din substantiv în nominativ + substantiv în genitiv: *Bălțile Prutului*, *Câmpia Cuboltei*, *Codrii Bâcului*, *Colinele Tigheciului*, *Delta Dunării*, *Depresiunea Ialpugului*, *Gârla Zăvoiului*, *Gura Căinarului*, *Izvorul Mănăstirii*, *Lacul Cucoarelor*, *Limanul Nistrului*, *Piața Unirii*, *Valea Coloniței*, *Valea Norocului*.

– Denumirile compuse dintr-un substantiv și un adjectiv: *Balta Albă*, *Barcul Lemnos*, *Câmpul Drept*, *Cotul Mare*, *Dealul Înalt*, *Drăgușeni Noi*, *Dubăsarii Vechi*, *Gârla Îngrădită*, *Hârtopul Mare*, *Obreja Nouă*, *Racovașul Sec*, *Valea Adâncă*.

– Toponimele compuse după modelul substantiv + prepoziție + substantiv (sau adverb): *Albota de Jos*, *Bahna din Sus*, *Balta cu Flori*, *Cu-*

hureștii de Sus, Jora de Mijloc, Mahalaua din Deal, Prutețul cu Nuferi, Taraclia de Salcie.

– Numele topice formate dintr-un substantiv precedat de un numeral: *Doi Brazi, Cinci Izvoare, Șapte Fântâni, Trei Movile.*

– Toponimele provenite dintr-un substantiv precedat de o prepoziție: *După Deal, Între Stânci, La Movilă, Pe Bahnă, Peste Pârâu, Sub Cetate.*

– Compusele din mai mulți termeni constituenți: *Câmpia Moldovei de Sud, Fântâna cu Cumpănă din Deal, Izvorul de sub Dealul Măgurii, Podișul Moldovei Centrale, Poiana din Pădurea Vărzăreștilor, Șipotul de sub Stânca Detunată.*

Notă. Toponimele comemorative, provenite de la nume de persoane formate din mai mulți termeni de compunere, se scriu în conformitate cu normele ortografice privind numele de persoane respective: *Alexandru cel Bun, Alexandru Ioan Cuza, Barbu Delavrancea, Mihail Kogălniceanu, Mircea cel Bătrân, Ioan Vodă Viteazul, Ștefan cel Mare și Sfânt.*

Despărțit (separat) se scriu și toponimele aghionimice: *Biserica Sfinții Petru și Pavel, Brațul Sfântul Gheorghe (braț al Dunării), Parcul Sfânta Maria.*

9. Pentru următoarele nume geografice se recomandă forma de genitiv a componentului determinativ: *Câmpia Cuboltei, Colinele Tigheciului, Dealurile Ciulucurilor, Podișul Cogălnicului, Podișul Racovățului (nu Câmpia Cubolta, Colinele Tigheci, Dealurile Ciuluc, Podișul Cogălnic, Podișul Racovăț).*

10. În derivatele toponimice românești sufixele se scriu și se rostesc conform normelor ortografice:

-eni (cu e nu cu ă): *Brătușeni, Cotiujeni, Dondușeni, Strășeni, Vertiujeni (nu Brătușăni, Cotiujăni, Dondușăni, Strășăni, Vertiujăni);*

-eni (nu -ani): *Brătușeni, Căușeni, Crăsnășeni, Dondușeni, Hăsnășeni, Rogojeni, Tătărășeni (nu Brătușani, Căușani, Crăsnășani, Dondușani, Hăsnășani, Rogojani, Tătărășani);*

-ani / -eni, -ești (fără articolul enclitic de plural, pentru formele inițiale, de bază): *Băxani, Căplani, Răducani, Șofrâncani (nu Băxanii, Căplanii, Răducanii, Șofrâncanii); Butuceni, Cărpineni, Moșeni, Teșcureni (nu Butucenii, Cărpinenii, Moșenii, Teșcurenii); Brănești, Costești, Florești, Pânășești (nu Brăneștii, Costeștii, Floreștii, Pânășeștii);*

-ar (cu a nu cu ă sau e): *Cenușarele, Dealul Doboșarilor, Mahalaua Călușarilor* (nu *Cenușările, Dealul Doboșerilor, Mahalaua Călușerilor*);

-atic (cu i nu cu e): *Iernatic, Prăvălatic, Tomnatic, Văratic* (nu *Iernatec, Prăvălatec, Tomnatec, Văratec*).

11. Denumirile geografice românești se accentuează în rostire la fel ca și cuvintele din care provin: *Brâniștea, Brănești, Colonîța, Condrîța* (din antrop. *Condriță*, derivatul lui *Condrea* cu suf. -iță), *Dânia Mănăstirii, Dédina, Feredéul, Furnicósul, Lácoviștea, Nămoátele, Ocnîța, Poiána Vê-veriței, Ráriștea, Șîpotele, Tâinițele*. Pe hărți, în lucrările de specialitate accentul toponimelor românești nu se notează, de regulă. Numele geografice străine își mențin accentul grafic din limbile de origine: *Asunción, Lomé, Malé, San Hosé, Yaoundé*.

Numele topice de importanță istorică, asemenea monumentelor de cultură și relicvelor naturii, trebuie ocrotite în conformitate cu legislația în vigoare. Numai prin eforturi comune, numai prin interesul, grija și truda intelectualilor, a specialiștilor și entuziaștilor, vom contribui eficient și sigur la restabilirea fondului toponimic tradițional, la renașterea și reglementarea onomasticii naționale. Să utilizăm numele noastre proprii cu formele lor autentice și corecte, să le păstrăm intacte, așa cum ni s-au transmis din generație în generație, strălucite de înțelepciunea poporului, întru binele și folosul urmașilor, întru memoria strămoșilor.

Referințe bibliografice

1. С. Бережан, А. Еремия, *К вопросу восстановления и охраны исторических географических названий // Вторая всесоюзная научно-практическая конференция „Исторические названия – памятники культуры. Сборник материалов”, Moscova, 1991, tom. I, p. 33-45.*
2. *** *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, p. XXI-XXXIII.
3. Anatol Eremia, Viorica Răzvanț, Lilia Stratu, *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 1996, p. 135-136.
4. Anatol Eremia, *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 2001, p. 124-125.
5. *** *Normele ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române*, Chișinău, 1991, p. 52-53, 59-61.

Adrian Dinu RACHIERU

G. Călinescu – un estet cinic?

A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubeea, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Timpul, Iași; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

*Criticul trebuie să fie un raportor al umanității,
nu un reporter al oportunității*

Promis, sub mentoratul lui Ramiro Ortiz, unei înalte cariere de italianist, cu docte studii arhivistice la *Scuola Romana* (la Roma, sub veghea lui Vasile Pârvan), „intrusul” George Călinescu, odată cu *Viața lui Mihai Eminescu* (1932), „irumpe spectaculos în prim-planul literar al epocii” (1, 95). Însuși Călinescu își anunța contemporanii că orice „carieră epică” începe cu o biografie. Or, pana sa de „mare prozator” (2, 715), îngemănând biografia cu ecourile operei, impune chiar din start; și, dacă nu va acredita un stil (inimitabil, oricum) sau o metodă (greu de aflat la un spirit cu dispoziții oscilante), va dobândi rapid, inconfundabil, prin atitudine, un specific al criticii, prefăcând-o în creație. Tânărul Călinescu cerea criticului „un ochi arhitectonic”, o privire de sus, anticipând adevărul („ca sentință a vremii”) și, desigur, abstragerea din colcăiala epocii, ferindu-se de „ispita legăturilor sociale”. Ceea ce, se știe, nu va reuși mai târziu. Critic cu viziune „mai liberă” și cronicar „prin accident” (cum se explica), el întrebuițează dezinvolt instrumentele creatorului (portretistică, epiczare, anecdotică). Înțelegea exercițiul critic ca un *act creator ratat* și vedea o relație

de contiguitate între critică și istorie literară, ceea ce va enunța, cu ecou și ceva mai târziu (1949), R. Weelek.

Când admira *Istoria...* călinesciană, bravul complice Al. Rosetti, un editor „de speța cea mai înaltă”, nu ezita a-l califica pe autor „un monstru (în sens etimologic!)”, citim într-o misivă expediată la 31 ianuarie 1941. Iar apariția *Istoriei...* ar fi „un dar unic făcut literaturii române”, recunoștea același, aflat într-o bogată corespondență epistolară cu suspiciosul Călinescu, temperându-i, cu tact, umorile. *Critic-artist*, G. Călinescu vădește vocație constructivă, cheltuind erudiție și imaginație, lăsând senzația de avuție. *Istoria...* sa este, s-a spus, *un roman deghizat*. Cu intuiție epică și gesticulație tumultuoasă, însuflețind documentul, ficționalizând credibil, el propune, prin iradianța ideilor, o proiecție epopeică, de complexitate barocă. Admite totuși *lacuna clasică*, va recunoaște – ceva mai târziu – că „n-avem trecut suficient” (*Națiunea*, 6 aprilie 1946), că ideea de literatură (în sens occidental) „avea să străbătă greu”, lipsită de o cultură de salon. Și își îngăduie „o priveliște de sus”, cu inevitabile simpatii și idiosincrasii. Temperament proteic, capricios, labil, abundent, cu fantezie aprinsă, de extraordinară mobilitate intelectuală, Călinescu trăiește prin *spectacolul de personalitate*, sesiza Vladimir Streinu, mânat de „puterea creatoare a contradicției” (3, 49). Acest *homo novus*, dezvoltând o irepresibilă „energie primigenă”, este, de fapt, un spirit conflictual, o personalitate complicată, centrifugă, inevitabil „folclorizată” (cf. Alex Goldiș). Simte nevoia de a fi însoțit și admirat, vânează efecte actoricești, are „o conduită reactivă” (3, 50), își află combustia în conflictul cu sine însuși; de unde „marile antinomii”, lesne de identificat, dezicerile, „fractura schizoidă”, cum afirma Nicoleta Sălcudeanu, exegeza „ciclotimică” (4, 139). Încât ispita de a cerceta *programul călinescian* nu poate evita o constatare la îndemână: dezacordul dintre program și reușite. Declarațiile „balzaciene”, în regim de obligativitate, într-o epocă invadată de *gidiene* nu anulează gustul farsei și nici romanul satiric (cultivat); clasicismul ca program viza, desigur, un *clasicism viitor* (cf. Mircea Martin), „un mod de a proiecta”. Călinescu lucrează prin contrazicere și, deliberat, își alege un mod de a scrie, deseori, în răspăr. Știe prea bine că „unde este schemă este și șarjă”; vrea să evadeze din local, cunoaște din interior mecanismele românești, le verifică meșteșugit, împinge la extrem demonstrația, vădește o curiozitate neistovită. Avem de-a face, de fapt, cu un Căli-

nescu „împărțit”: un romantic cu program clasicist, de „eroism zilnic”, punându-și probleme „înalte”, cu patos rece, controlat și filtru livresc, un raționalist obsedat de voință demiurgică, pregătind „conștiințe eline”. Sub metafora „apropierii de Elada”, apelul său vibrant viza *educația clasică*, anunțată strălucit într-o cunoscută prelegere universitară (16 ianuarie 1946), publicată sub titlul *Sensul clasicismului*.

Cartea sa capitală, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (FRLA, 1941), era o istorie de valori și o operă epică, în sens crocean; ea n-a ieșit din goluri, a impus o scară axiologică, chiar dacă Lovinescu, malițios, strecura ideea că nu Călinescu, lipsit de obiectivitate, ar fi fost cel indicat să o scrie¹. Scenariu subiectiv, negreșit, monumentul călinescian a devenit grabnic *o carte-mit*, contestată „cu o înverșunare halucinantă” (1, 99). Autorul însuși, convins că, în perspectiva reeditării, va avea prilejul unor „corijări”, a purces la numeroase completări și îndreptări. Dacă un I. Negoïtescu, fără a-i nega vulnerabilitatea, dincolo de disproporții și opacități, afirma neted că *Istoria călinesciană* are „duh narativ”, strălucire portretistică și relief istoric, ca puncte de sprijin, judecând ideologic (5, 188), Ileana Vrancea blama impresionismul fără metodă, văzând în acea *Istorie* „o neîmblânzită operă romanescă”. Observație recunoscută, implicit, de genialul critic, când afirma: „adesea am trișat, visând pe marginea textelor”. O critică creatoare, în efervescență, expresivă, seducător-interpretativă, de mare impact și forță modelatoare. Retipărită, prin strădaniile lui Al. Piru, abia în 1982, chiar sub interdicție fiind, *Istoria* sa, devenită obiect de cult, a alimentat atitudini în conflict: fie corul hagiografic, propunând un portret sacru și un Călinescu tiranic, „confiscat”, zicea tot Al. Piru, impunând monopolul, fie, dimpotrivă, pe de altă parte, repudierea modelului, aruncând călinescianismul – prin pasionale războaie de preeminență – în eclipsă, umbrit de statuia lovinesciană. Văzut ca un „demiurg dezlănțuit” de Ov. Cotruș sau, în percepția lui Vl. Streinu, ca „un Rastignac al culturii”, Călinescu a fascinat prin personalism acut și „lecția” libertății creatoare, polarizând frontul critic. Falanga anticălinescienilor s-a activat, în replică la intoleranța unor discipoli, captivi ai „mitizării acefale”, după Ileana Vrancea (6, 199), incriminând injustițiile, probele de opacitate, culpele morale, respingerile brutale (cazul lui Adrian Maniu, de pildă, taxat drept un „versificator fără nici un talent”). Ileana Vrancea, o „lovinescolatră” furibundă, deplângea „nedreptățile creatoare” (6,

206), deviză fluturată programatic de Aristarc în ale sale *cronici ale mizantropului*, regretând, îndreptățit, că asimilarea călinescianismului, „în substanță” (6, 207), întârzie. O astfel de rivalitate, eternizată ca relație opozitivă, refuzând complementaritatea, sărăcește critica noastră. Să amintim că însuși Lovinescu vedea în junele Călinescu un presupus moștenitor. Și semnala, în 1927, într-o corespondență către Vladimir Streinu, „ambitiția cezariană” a tânărului. Regretabil, zelatorii și denigratorii, adunați în tabere cu apetit belicos, au împărțit, cu fluctuațiile de rigoare, câmpul de luptă, întreținând o „încleștare epeică” (4, 146), prelungită și în zilele noastre. Iar Călinescu, de pe pedestalul subiectivismului declarat, explica neînțelegerile sau rezervele unor contemporani prin *absența (sa) din lume*, absorbit de creație: „Oamenii empirici, perora criticul, îmi sunt indiferenți”. Inconsecvențele sale bat, însă, la ochi. D. Popovici observase că inteligența versatilă, delirantă a criticului își neagă, uneori, cu voioșie, premisele; lui Călinescu, nota profesorul clujean, „i se întâmplă să se ridice și împotriva propriilor păreri”. Nestatornicul Călinescu îl obliga pe Felix Aderca să se întrebe nedumerit: *Când este el însuși?* Fortând nota, putem relua chiar spusele lui G. Călinescu despre conu Leonida (v. *Domina bona*, 1947), eroul lui Caragiale, fiind echipat cu „o minte dialectică”, „sărind iute peste contradicții”; în acest profil putem desluși, ițindu-se printre rânduri, chiar figura marelui critic, mișcându-se într-un larg orizont cultural, producând în cascadă asociații șocante, în stilu-i liber, de izbitoare originalitate lexicală, umilind clișeele epocii și propagandistica limbă de lemn. Îndeosebi publicistica, se știe, va fi calul de bătaie al celor care, sub flamura revizuirilor, inventariază zelos scăderile, dezicerile, trădările, „instabilitatea de caracter”, „metamorfoza purpurie”, cum spunea Ștefan Ion Ghilimescu, a *bietului Ioanide*, în opțiunea sa pentru „noua literatură”, de neînțeles pentru unii (7, 8). Un oportunism „probabil congenital”, crede N. Manolescu, ar explica entuziasmele facile din foarte citita, în epocă, rubrică din *Contemporanul* (*Cronica optimismului*, începând din 1955), probând „înaripare stilistică” (2, 704) și „fariseism doctrinar” (7, 6). Dar Călinescu se aliniase, sub „înflăcărata flamară”, de timpuriu (v. *Tribuna poporului*, 1944), blamând partidele istorice, iar la moartea lui Stalin, alături de alte prestigioase semnături, va deplânge „O figură gigantică a Istoriei”. Venind în întâmpinarea maseilor însetate de cultură, el refuza a fi „rezervat”, își manifestă disponibi-

litate, dorința de angajare, devenind chiar, într-o epocă violent politizată, „un exemplu” (8, 359), crede M. Popa. Dar „prepararea” tovarășilor de drum se dovedește anevoioasă (8, 359). „Eu nu vreau să stau deoparte”, îi va mărturisi lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, într-o întrevvedere cu primul secretar al PMR, intermediată de Sadoveanu (9, 232), liderul comunist asigurându-l că se bucură de „o apreciere foarte înaltă” din partea conducerii partidului și a Direcției de propagandă (9, 223). Călinescu fusese îndepărtat de la Universitate, i se refuza contactul cu „elementele tinere”, Ion Vitner, înlocuitorul, îl executase în *Critica criticii* (1949) pentru „idealism subiectiv”, manuscrisele îi erau blocate, în pofida silințelor criticului de a da curs îndreptărilor solicitate. Examinând relația intelectualului cu acea epocă „grea”, frământată, dramatică, Marin Preda făcea remarca, valabilă doar românesc, că „lui Ioanide i se deschideau toate ușile” (v. *Un semn de întrebare*, în *Lucaefărul*, nr. 37/12 septembrie 1970). În realitate, Călinescu, livrând repetate dovezi de entuziasm constructiv în „era nouă”, făcând figură de educator al nației, trăind „în civic”, în stilu-i grandios, larg-cuprinzător, disponibil, fusese doar decorativ repus în drepturi; rămăsese un izolat. Nu va pregeta să-și toarne cenușă în cap, recunoscându-și poziția „confuză” (v. *Contemporanul*, nr. 31/29 iulie 1960). „Noi visăm pentru Măine”, va clama scriitorul, convins că atingem „faza monumentalului”. G. Călinescu se vrea, himeric, *un Ioanide*, înțelege orașul ca „locuință publică”, dovedește un spirit critic altoit pe explozii de candoare și juvenilitate. „Două vârste – mărturisirea criticul – se bat de mult în mine”. Reputat călinescolog, devotatul N. Mecu, admirabil în efortul său restitativ, invoca – explicativ – uriașa *capacitate de autoiluzionare* (10) a celui care, într-un interviu luat de I. Biberi (1945), mărturisea: „gândim, clădim și scriem pitic”. Încât, „ascuns” în masa anonimilor, cum fals preciza, acceptă un șir de umilințe și numeroase „concesii tactice”, sperând să-și salveze, astfel, opera, dovedește râvnă în a se „clarifica” politic, participă, cu pana-i genială, la bătăliile politice, susține campanii și atacuri, slujește noii diriguitori („forțele progresiste”); se înregistrează „în stilul lui personal, adică urieșesc” (11, 91). Repetat, se explică, compune nuvele și romane, lansează directive și mari proiecte, îmbibate de enciclopedism, „citind literaturi”, nu tocmai pe placul corifeilor realismului socialist. Știe, însă, și o va spune, voalat sau răspicat, pe suportul fanteziei sale delirante, cu asocieri șocante, în lungi peri-

pluri: „din constrângere nu iese decât maculatură”. Încât, dorința sa de poziționare „corectă”, nu prea rimează cu cerințele; el se simțea bine în bibliotecă, acolo „febricitează” (11, 99). Sau în *turnul de fildeș*, înțeles nu ca loc de refugiu; are nevoie de distanțare pentru „a scruta umanitatea”, adoptă „o atitudine necesară pentru observație”. Evident, nu de carierism poate fi vorba în această, totuși, aservire, fluturând „vise aburoase”. Cert e că G. Călinescu, spunea Eugen Simion, „n-a avut istoria pe care geniul său o merita”. Iar blocarea reeditării faimoasei *Istoriei*, l-a favorizat, credem; altminteri, G. Călinescu ar fi introdus în corpul lucrării, presupunem, revizuirile cerute de corifeii dogmatismului, însoțind adăugirile aluvionare, sub raport documentar, întocmite acribios în cazul „minorilor”, îndeosebi, dezechilibrând-o riscant. Avansăm o atare supoziție deoarece Călinescu, intrat sonor în corul laudătorilor, risipea articole infestate ideologic, acele texte de susținere sau „de isonar” (8, 362), cum nimerit le botezase Marian Popa. Pomenitul encomiu stalinist fusese precedat de alte ieșiri sovietofile în *Națiunea*; cele trei săptămâni petrecute în URSS (1946) vor rodi editorial în notele de călătorie din *Kiev, Moscova, Leningrad* (1949), iar procesul liderilor PNT i se păruse, jurnalistului Călinescu, „fără interes spectacular”! Încât acest *cinism estetizant* putea fi suspectat chiar de „iresponsabilitate ludică” (8, 362). Totuși, înrolat în „tabăra progresistă” după o „conversie subită”, crede Andrei Terian (12, 28), criticul va fi atacat cu stăruință (purism critic, estetism, „jidovit”, francmason, geniu capricios, caracterul „neștiințific” al Istoriei, oportunist, mai încoace), rulându-se vechi etichete, precum impresionism versatil, resentimentar, ciclotimic (deci injust), plebeism (prin condiția bastardă), servilism etc. Critica „pură”, motivată strict estetic, acuzată de un Vicu Mândra, în ianuarie 1948, expresie a utopismului unui umanist hrănit cu clasici-tăți, coexistă cu simpatiile stângiste, ale unui *fond de stânga*, cum zice N. Mecu, întreținând un „discurs dublu” (12, 371). Mizantropul devine *un strateg*, pășind pe un „teritoriu nou” (cf. N. Mecu), pledând înfocat pentru „cultura masselor”, oferind, prin acest *declac*, soluții „realiste”, asortate moralismului civic al noilor stăpâni. În mai 1948 va fi titularizat academician (odată cu A. Toma), după ce, anterior, primise *Tribuna poporului* și fusese numit, prin decret, profesor la Universitatea ieșeană. Va fi transferat apoi la București (1945), va conduce *Națiunea*, va fi deputat de Botoșani și Brăila, recompensat, așadar, pentru

serviciile aduse, în pofida unor derapaje. Treptat, însă, va fi „redus la tăcere” (8, 365), eliminat din Universitate (ianuarie 1949) și detașat fantomatic la Institutul de istorie literară și folclor (inexistent). Încât „divinul critic”, o formulă „grotescă”, zice A. Terian (12, 12), inventată de Eugen Barbu, are motive să intre în alertă. Mulți dintre foștii dușmani, metamorfozați în aliați slugarnici, o duc bine. Cum rezolvările dorite întârzie, „se târăgănează”, cere ajutor și va fi invitat „la o convorbire” cu liderul PMR, în 3 martie 1960 (9, 205). Stenograma discuției², pornind de la tergiversările tipăririi *Scrinului negru*, roman blocat pentru numeroase „lipsuri”, evidențiază ridicolul situației. Dej-cititorul, înțelegând sever literatura ca exercițiu propagandistic, îi cere să fie „criticul propriilor lucrări” (9, 206), frontul ideologic neadmițând coexistența pașnică. Repliat, prozatorul își însușește observațiile, promite corecții, constatând deloc placid: „noi îmbătrânim, ne depășesc evenimentele” (9, 231). „Încât lucrurile, conchide Călinescu, trebuie făcute îndată”. Peste un an, în 1961, Monica Lovinescu a observat că romanul precedent, *Bietul Ioanide* (1953), fusese violent atacat deoarece acolo „nu se zărea picior de comunist” (13, 16). Poate că nutrind ambiții politice (mărturisite), Călinescu dezvolta o „filosofie a oportunistului” (cf. Gheorghe Grigurcu), convocând „probe ideologice” nu prea convingătoare. Pare „pe linie”, dorind a fructifica șansa reintrării în circuitul public. Dar „sinceritatea” lui e discutabilă, rămâne *un incomod*, pare mai degrabă un „adversar *intra muros*” (12, 373). Serialul lui I. Vitner, replica lui Ion N. Bălănescu, „influențele cosmopolite”, denunțate de L. Răutu (1949), examinând vigilent, sub lupă ideologică, contribuțiile călinesciene, trezeau rezerve, nu fără consecințe. Evident, Andrei Terian are dreptate: sunt opinii exprimate, deci „asumate”, sinceritatea lor rămâne o problemă morală (12, 28), nicidecum critică. Călinescu poate fi citit, neîndoios, printr-o grilă subversivă (cf. Elvira Sorohan), încercând a împăca programul clasicist cu ideologia „progresistă”, sensibilă la „țipetele cetății”. Se declară învățăcel silitor, cultiva literatura angajată, dar inconsecvențele deranjează. El rămâne, înainte de orice alt calificativ, *un temperament fugos*. Bineînțeles, capricios și oscilant, imprevizibil, înțelegând „închiderea în turn” ca fază artistică; în rest, vremurile noi îi oferă numeroase „prilejuri de expansiune” și sârguinciosul Călinescu, deși „elev recalitrant”, se dovedește recuperabil. Și foarte harnic. La 9 decembrie 1955, după o vizită „lămuri-

toare” a lui G. Ivașcu și P. Țugui, începe colaborarea la „Contemporanul”, inaugurând *Cronica optimismului*. Și oferind, săptămânal, câte „un elaborat subiectiv”, câteodată ghilotinat (de cenzorul G. Ivașcu, se înțelege); „cam prea-prea”, se plânge, uneori, Călinescu, dar înțelegerea (profitabilă bănește) rezistă, deoarece, aflăm, în Republica muncitorească tristețea trebuie alungată (v. *Arta nu e gratuită*, 1959). Nici vorbă, însă, ca forurile să fie „speriate”, cum insinua George Muntean, de ideea acestei cronici săptămânale. Oricum, conivența e dubioasă, deși criticul, pasionându-se de tot, e binevoitor și ascultător. Iată că universul călinescian, aparent haotic, ordonat de o viziune clasicizantă, suportă „însuflețirea spontană” a convertitului, încântat de edificarea noii lumi. Mai mult, sunt convingeri intime, vrea să ne asigure Geo Șerban în *Cuvânt către cititori*, nicidecum un „oportunism plat” (14, 7), ca la atâția alții. Într-o scrisoare către editorul Al. Rosetti, considerat, pe drept cuvânt, „un noroc pentru epoca noastră”, din 8 februarie 1941, Călinescu se mărturisea: „alții vor fi acomodați, eu nu” (15, 190). Personalitatea sa, de strălucitor polimorfism barochizant, este, într-adevăr, imposibil de a fi redusă la un strict conformism interesat, de utilitarism imediat. Chiar anexat, sentențios, exhibiționist, cu „rezolvări netede”, „urmărind efecte”, Călinescu, percepend „nesățios” lumea ca teatru, vedește o teribilă capacitate de iluzionare și inflamare, sfârșind în *automanipulare*. Subscrie campaniei civilizatorii sub stindard partinic, se simte firesc în compania cărților, fără a cădea în „umoare antropofobă”, recunoaște că eticheta *mizantropului* a fost o biată „soco-teală redacțională” doar; totuși, în ochii urmașilor (a unora), cărturarul face figura unui „maestru detestat” (5, 187). Concesiile, paradoxal, merg mână în mână cu estetismul excesiv.

Este instructiv să urmărim, pe scurt, comentariul călinescian, într-o petiție adresată lui Iorgu Iordan (6 octombrie 1948), prin care se recuză – ca profesor-examinator – de la o „confruntare” (probe parțiale și de licență) cu studentul Vicu Mândra-Lewis. Respectivul student, „fizicește un necunoscut”, „nesemnlat niciodată la cursuri și seminarii” (15, 338), l-a atacat în „Flacăra” (nr. 15/24 septembrie 1948), invocând „rezistența” Universității, prin catedra de literatură română veche și cea de literatură română modernă, la „ideologia clasei muncitoare”, preferința pentru „gimnastica speculației de idei” (deșarte), prezența „babalâcilor tipicari”, neputincioși de „a se spăla de rugina

trecutului”, plus perspectiva eliminării, împlinită, se știe, „o augurare sumbră”, scria, încă nealertat, Călinescu (15, 340), refuzând, așadar, a-l examina, neavând „căderea pedagogică” de a fi obiectiv. Considerând că o critică „deferentă și de bună credință (ceea ce, evident, nu era cazul) este admisibilă și din partea studenților”, Călinescu notează: „Este hotărât că noi care luptăm politicește pentru ideea progresistă, care facem *sforțări leale pentru a ne așeza în pasul vremii* (subl. n.), primim critica celor competenți și cerem îndrumări” (15, 338). Un Călinescu permeabil, disponibil, cercetat în rama timpului său, supus presiunilor contingentului, nu mai pare a profesa „idei eline”, tratând prezentul „grecește”, cum declara în decembrie 1944 (16, 16). E gata de a primi *îndrumări*, face „greșeli mari și gesturi mari” (17, 36), în perspectiva promisiunilor de revenire. Tot Călinescu scria: „Dar când asupra criticului se exercită o apăsare socială ce-l împiedică să spună adevărul, o amânare se impune” (17, 48). „Amânarea”, mai presus de voința lui, a venit în cazul fabuloasei Istoriei, fixând tabla de valori, blocată lungă vreme, ținută sub embargo, rămasă necunoscută, din care va trage, în 1945, un *Compendiu*; prompt, I. Ludo va cere retragerea lui. „Marele Gim”, cum îi spunea, printre alții, Al. Piru, cronicar „prin accident”, urmărește – cât de cât – producția curentă, produce texte elogioase și „anexe de documentație”, ar vrea, negreșit, să aducă la zi marea Istorie, revalorificând – sub paravan ideologic – moștenirea culturală. Dar el, recunoaște tacit, nu avea o „noțiune netedă” despre realismul socialist, filiația cu clasicismul provoca dificultăți chiar unui mare imaginativ, apt de „a ficționaliza orice temă”, cum preciza Eugen Simion (15, 36). Sinteza sa, apăsător-personală, suspectată că ar trăi din „adițiuni”, cu împrumuturi masive din Iorga și E. Lovinescu, afirmău răuvoitorii, scapă, așadar, „influențelor de ocazie” (cf. M. Ungheanu), maltratările conformiste. Evident, fire explozivă, în plină forță de creație, se dovedește, prin tributul scriptic, un intelectual „visător de marea existență”. Deplânge frica de monumental, „cheltuiala dezordonată de forțe” într-o țară care era o „adunătură de bordeie”. Biruindu-și ezitățile și obscuritățile, cu un optimism debordant, pledează pentru o *lume inevitabilă*, devenită un „inepuizabil” șantier, slăvind regimul de democrație populară, „drumul urcător spre noul umanism” (v. *Tinerețea cântecului*, în „Contemporanul”, 12 februarie 1960). Și, în sfârșit, luminat asupra concepției socialiste, recunoaște că „în primele zile, realismul

socialist n-a fost înțeles cum trebuie” (18, 163). Aspectul *artă* cade în plan secund, accentul se mută „în mod hotărât pe eroul pozitiv” (18, 168), ideologia este esențială; dar ea trebuie să devină creație, zice criticul, predând *Puțină estetică socialistă* (v. „Contemporanul”, 14 august 1959). Și concludiv: „numim realistă literatura ridicată pe adevăr” (18, 167), într-o fatală succesiune istorică: realismul clasic, realismul critic, realismul socialist. Pentru a încheia convins: „De la literatură nu cerem lecții de marxism-leninism, ci exemple de viață întemeiată pe marxism-leninism” (18, 165).

Observăm că *strategia adaptării*, căzând în comportament schizoid, încearcă o reconciliere, vindecând „fractura” călinească. În *Prefața la Compendiu*, G. Călinescu recunoștea franc: „ca om politic nu poți fi critic, ca critic nu poți fi om politic”. Încearcă a-și păstra independența critică (acuzat, se știe, de I. Vitner sau N. Moraru, că ar profesa huliitul „estetism maioreșcian”) și dovedește obediență ideologică, inflammat activism civic, respingând, declarativ, agorafobia. Dar rectificările, câte sunt, merg pe linie factologică, evitând complicațiile politice; sunt abundente glosări folclorice, se preocupă, documentarist, de scriitorii minori (din trecut), densificând referințele culturale. Laboratorul său, mărturisește Cornelia Ștefănescu, cea care „a stat în preajma lui” (17, 207), copiind multe texte călinesciene (cu adaosuri și reformulări pentru ediția a doua a *Istoriei*, întocmind și *Dosarul Scriisului negru*, cu „documentația materială”), dovedește această caznă continuă. N. Mecu ne-a oferit, recapitulativ, „studii de genetică, variantistică și receptare”, probând travaliul unui ins traumatizat, nu doar din pricini biografice (ocultate, ca fiu natural al Mariei Vișan, adversar al textelor confesive, respingând, mefient, indiscrețiile). Și clamând sigur pe sine: „opera unui scriitor este scriitorul însuși”. Crezând chiar că are intelectul *presbit*: „vede clar numai de la distanță”. Or, tăvălugul evenimentelor l-a infirmat. G. Călinescu (1899-1965), adică *bietul Ioanide*, gândit „în prelungirea simbolicului Șun” (16, 15), dezvoltând simțul comunitar, a fost, recunoștea criticul în ultimele luni de viață, internat la sanatoriul Otopeni, un „vultur în colivie”. Chiar dacă, în ultimii săi ani, criticul s-a retras într-un confortabil (?) documentarism, chiar dacă, mai încoace, interesul cercetătorilor s-a îndreptat spre culise, dezvoltând fața ascunsă a creației („peripețiile” doctoratului, corespondența) și lungă vreme fabuloasa sa *Istorie* (invocată, comentată, citată) a fost absentă

din librării, Călinescu, nota M. Zaciu, nu a fost supus „apartheid-ului editorial”. Ca dovadă, numeroasele reeditări.

*

Natură titaniană, G. Călinescu, de răspicată opțiune citadină, cerea literaturii noastre o îndrumare clasicistă, considerând nedepășită în roman formula balzaciană. În realitate, programul criticului indică o pistă falsă în înțelegerea romanelor călinesciene; criticul va fi învins de prozator, deloc ortodox în a respecta balzacianismul. Iar romanele sale, observa Mircea Cărtărescu, sunt, mai degrabă, „despre balzacianism” (19, 288), manevrând cu dexteritate, în replică, cu ochiul estetului, un instrumentar bogat, mimând formula prin deformare și șarjare, scaldată într-o lumină sarcastică (artificiu, ludism, caricatural, grotesc), sfârșind în manierism. Iluzia realistă, ambalată metaromanesc, trăiește prin simulacre, iar manieristul Călinescu, scrie autorul *Levantului*, ar fi chiar „o sursă a postmodernismului prozastic” de la noi (19, 341). *Cartea nunții* (1933) ar fi un prim exercițiu, populat cu tineri sportivi (Jim, Bobby, Vera) și bătrâne asexuate (mătușile din „casa cu molii”), conspectând mediul mic-burghez. Poezia vetustului, ambiția „recreativă”, pedalând pe comic, „confuzia registrelor”, configurează un *joc estetic*, suspectat de gratuitate și alexandrinism, constata I. Negoitescu, admirând epicul „tehnic”. Doar „citit greșit” (19, 340), *Enigma Otiliei* (1938) pare, din exterior, de formulă balzaciană, recomandată stăruitor, e drept; dar e vorba de un program ratat (cf. Al. George). Avariția lui moș Costache, un „balzacian”, într-adevăr, răutatea Aglaei („baba absolută”), intrigile caragialeanului avocat Stănică („inevitabilul”), tapeur, ubicuitar etc., definesc un roman comic (5, 184) și o „cultură jovială” (5, 187), în care „comentariul vieții (expert, erudit) trece înaintea vieții”, conchidea N. Manolescu (2, 734). Ambițiosul Felix, un orfan, rafinatul moșier Leonida Pascalapol, un epicureu, în fine, zvăpăiața Otilia, fiică adoptivă, copilăroasă, dar cu instincte sigure (observase Pompiliu Constantinescu), întregesc galeria. Cineva descoperea în trama romanească schema vizionară din *Luceafărul* eminescian, pornind, probabil, de la o cronică a lui Călinescu însuși, denunțând „epilogul lamentabil” (v. *Contemporanul*, nr. 5/29 ianuarie 1960). Adică, anularea inefabilului, acea evanescentă a feminității (enigmatică), de „multiplicitate ci-

netică” (cf. Paul Georgescu), risipită prin decizia capricioasei Otilia de a-l urma pe Pascalopol, dorind să trăiască „ușor”. Romanul, inițial, era intitulat *Părinții Otiliei*, trădând, prin titlu (schimbat la sugestia poetului Dan Faur), un complex al orfanității, urmărindu-l în subconștient pe autor. Se știe, calificația de plebeu îl oripila (15, 192). „Copil din flori”, crescut în familia ceferistului Călinescu, viitorul mare critic ar fi acuzat (tainic, firește) nesiguranța patrilineară, lipsa unui „model” al *tatălui simbolic*, în sens lacanian, alimentând, însă, o structură psihotică, explicându-se, astfel, unele ieșiri publice (histrionism, cinism) sau violențe domestice, îndurate de răbdătoarea Vera-Alice, cum sugerează unii exegeți (20, 318). Ideea paternității se insinuează tenace în roman, iar „părinții” Otiliei pot fi, deopotrivă, moș Costache (un părinte nerealizat), Pascalopol, ca „rudenie sui-generis”, pendulând între dragostea filială și cea bărbătească, afișând o „siguranță tristă”, știind că va fi părăsit cândva, vitalul demagog Stănică, în care Ovid S. Crohmălniceanu vedea „un Cațavencu al ideii de paternitate” (21, 71), Aglae etc. Totuși, Ofelia îl va întreba pe Felix: „pe cine avem noi?” Iar visătorul arhitect Ioanide, compensând „paternitatea naturală pierdută” prin moartea celor doi copii, se va refugia în creație, schițând proiecte grandioase. Până la *Bietul Ioanide*, apărut în 1953, început prin 1947, cu un capitol tipărit în RFR și încheiat în 1949, Călinescu va compune harnic *Trei nuvele* (1949), evocând pe himericul Bălcescu („*Iubita*” lui Bălcescu) sau pe poetul „fără nume” (*Catina damnatul*), plus *Noi vrem pământ!* (titlu lămuritor, în sine, ca nuvelă a dramei țărănești). Stăpânit de o vocație absorbantă, împărțind lumea în „dobitoci” și „neinteresanți”, excentricul Ioanide, focos, sanguin, un „adaptat superior”, afișând siguranță (conștient de valoarea sa), pendulând între absență și implicare (cu trăiri intense), pare a se plia „tiparului” anunțat: „un clasic nu e absorbit de evenimente”, repetă, cu obstinație, G. Călinescu. Iar evenimentele politice sunt „numai prilejuri de manifestare a energiilor”. Prozatorul, se știe, a negat caracterul politic sau documentar al romanului, purificat „de orice natură vie”; deși *Bietul Ioanide*, ambiționând doar „o desfășurare de caractere”, de evidentă complexitate culturală, era plasat, temporal, într-o epocă turbionară, catastrofică, obligându-l la numeroase explicitări. Precum intervenția clarificatoare în legătură cu „Mișcarea” (legionarismul), răspunzând atacurilor lui N. Doreanu (1955). În totul, prin onomastică, extravagantă, prin tehnicism și arti-

ficialitate, romanul probează un ludism superior, rafinat, experimental, tangent bufonadei. Un *satiricon*, zicea N. Balotă, ghicind calea potrivită de acces. Dar întrebarea care părea să-l obsedeze pe romancier, interesat să afle „cum trăiesc spiritele academice timpurile furtunoase”, primește un răspuns neconvenabil culturnicilor epocii. Ion Mitran (1954) îi reproșează „selecția” (doar exemplare negative din lumea intelectualilor), amintitul N. Doreanu observă că autorul înfrumusețează Mișcarea, „nu dovedește respect pentru realitate”, cultivă o falsă limbă literară, „pestriță” și încarcă pe Ioanide cu „o grandoare comică” și un inacceptabil pasivism. De fapt, „bietul” Călinescu, aducând în scenă personaje clasice, amortite, în „paralizie morală”, rătăcite într-o lume potrivnică, întreprindea o critică a societății burgheze, condamnând „nepăsarea în fața oamenilor de merit”, sterilitatea, absența încordării creatoare. Această faună devitalizată, îmbâcsită de ticuri, tabieturi, bârfe, nu putea atrage, prin superficialitate și platitudine, pe un Tudorel (cerând, în jurnal, „dynamism”) sau pe Pica, descoperind doar la Gavrilcea „ceva eroic”. Lipsa impulsul. Directoratul lui Suflețel, catedra vânată de Gonzalv Ionescu, în „pândă bibliografică” (11, 108), automobilul pentru Gaîtany, erau mize mărunte, definind o bunăstare „fără griji” și o lume amortită în colocvialitate. „Suflet tânăr”, Ioanide, cel care nu suporta să fie „maltrată geometria”, acuză criza vârstei; sub acest aspect, romanul este o carte vag-melancolică, suferind, însă, de insuficiență dramatică. „Colecția extravagantă de personaje”, incriminată de tânărul Marin Preda („Viața românească”, nr. 6/1957), „lucnecând” deasupra fondului grav, confirmă spectacularul, disponibilitatea ludică, teatralitatea, în acord cu histrionismul omului. Bineînțeles, observațiile lui Preda, întemeiate, au fost respinse de marele Călinescu, acesta considerând că un tânăr n-are căderea de a formula judecăți asupra autorilor maturi. Deși, ceea ce obiecta altora, autori de romane artistice, „fără viscere”, i se potrivește ca o mânășă.

Nici *Scrinul negru* (1960), dilatat satiric, ultimul și cel mai slab dintre romanele lui Călinescu, nu scapă de grotesc și caricatural. Ion Negoșescu nota că păcatul lui G. Călinescu ar fi acela că absolvă de tragic „societatea care cade” (5, 186). Inapt pentru tragic, ochiul călinescian examinează, totuși, lumea veche, în ruină, decrepitudinea ei, talciocul, o aristocrație în destrămare, încercând să supraviețuiască; „tot ceea ce a fost, se vinde”, constată Cornel Ungureanu (11, 114), romanul erotic

al lui Caty, pusă pe destăinuiri, însemnând o cheltuire în gol. Ne reîntâlnim, pe alt palier epic, cu adoratul și himericul Ioanide, omul superior, viril, angajat în sforțările începutului de ev, în viața cetății, gata de a-și trece și „doctoratul erotic”. Și cu un Călinescu, concesiv, pliat de dezideratelor, nescutit, însă, de foarfecele cenzurii. Teatral, grandilocvent în gesticulație și modulație, sedus de plăcerea jocului, el practică *hedonismul estetic*, cum suna o sentință lovinesciană; și rămâne o „singularitate extravagantă” (12, 662), deloc pe placul fostului elev, Adrian Marino, vehement în a denunța „falsitatea relației” (22, 46). Cândva, apărând alături de alți „călinescieni” (Al. Piru, G. Mărgărit) „o carte mare” (negreșit, *Istoria*), Marino, dezgustat, iritat, se desparte de cel pe care-l admirase pentru spiritul de independență, constatând incompatibilitatea, imensa farsă, „marele eșec”. Refuzând condiția de „satelit călinescian” (22, 52), hermeneutul clujean va dezvolta o altă viziune, eticheta călinescianismului fiind o „tinichea absurdă” (22, 53). Odată cu articolele „subit politice” (22, 49), penibile, vădind o comunizare accelerată, pentru Marino murea o iluzie. Cinic, cabotin, megaloman, G. Călinescu produce, prin docilitate și febrilitate gazetărească, un „trist document de epocă” (22, 51), respirând aerul ei ideologic, infestat, încolțit de garda politrucilor. Fiindcă, în pofida „tributului” achitat conștiincios, oferind *texte pedagogice*, deși deputat și academician, el, ins impulsiv, spectacular, „suspect”, nu poate să se exprime cum ar dori. Vânat, cenzurat, „procustizat”, „izolat”, după vrerea lui Leonte Răutu, cum informa D. Micu (23, 141), trezind admirație și respect paralizant la Institut (minus D. I. Suchianu), G. Călinescu este, paradoxal, ca figură prestigioasă, de recunoaștere publică, o victimă.

Se înțelege că până a fi „reconstrucționat”, devenind o figură legendară, regizând „efecte de public” sau „histrionismul de catedră” (în amfiteatrul „Odobescu”, de pildă, luat cu asalt de studențime), Călinescu a traversat o existență zbuciumată, plină de privațiuni și presiuni. Sinuozițiile recepției au marcat, și ele, această traiectorie și a-i reproșa criticului că n-a retezat capetele balaurului (dogmatismului) înseamnă a nu cunoaște / sau a ignora realitățile epocii. Dacă apariția *Bietului Ioanide* a fost „o eroare”, cum suna o sentință a vremii, odiseea tipăririi *Scrinului negru*, obstrucționat cu îndârjire, devine explicabilă; ca și concesile făcute. Totuși, profesor onorific la Filologie (din 1960), primit în partid (1962), „omologat politic” (24, 350), în pofida genuflexiunilor ideo-

logice și a oratoriei bombastice, criticul era ținut în rezervă. Cine explorează epoca, precum I. Bălu în *Viața lui G. Călinescu* (1981, 1994), înhămându-se la un teribil efort documentaristic, nu trebuie să oculteze, pudic, acele personalități contemporane „negativ implicate”, cu înalte responsabilități, lăsate – suntem avertizați – „cu bună știință la o parte” (în prima ediție). Sau colportând informații „pitice” și observații meschine, minimalizatoare, satisfăcând curiozitatea bolnăvicioasă a cafenelei literare. Contează existența sublimată în operă și, categoric, „sensul astral dă definiția omului superior” (24, 335); așa cum, indiscutabil, Călinescu a fost.

Teatralitatea, „spontaneitatea lucrată” (cf. George Muntean), capacitatea de fantazare, jocul intelectual etc. au găsit un spațiu prielnic în „mica familie” a cercetătorilor de la Institut. „Detașat” acolo în noiembrie 1949, înaintând, la 19 septembrie 1952, și o cerere de demisie „din incapacitate” (rămasă fără răspuns!), directorul G. Călinescu a transformat incinta Institutului într-un „spațiu privat”, observa Daniel Cristea-Enache (25, 533). Gustul pentru teatru, precizează Cornelia Ștefănescu, „a fost deschis de *Franțuzitele* lui Costache Facca” (17, 33). Mărturiile unor foști colaboratori (D. Vatamaniuc, Teodor Vărgolici, Cornelia Ștefănescu) reconstituie episoade savuroase, de mare amuzament, cu un Călinescu „jucat”, interpretând toate rolurile (precum în piesa *Ludovic al XIX-lea*), suspicios, superstițios, coleric (ca în scenele casnice, când „face gură”), preferând masca „neburniei”. Un „histro-nism genial”, conchide N. Manolescu (2, 737), proiectându-se pe sine în toate ipostazele.

Scriitor total, un virtuoz în toate digitațiile sale, de la cărturărismul ludic în poezie la teatru absurd („ionescian”, chiar dacă aprig ironizat), propunând o expediție planetară (*Napoleon și Sfânta Elena*) sau buchisind alfabetul „artei politice” (*Despre mânie*), ca să ne rezumăm doar la aceste două exemple. Potrivnic discursului diaristic, jurnalul fiind „principal nesincer”, Călinescu înțelege *opera ca Jurnal*, înregistrând „cronologia sufletului”. Iar poetul, fără a fi la înălțimea teoreticianului (26), de la *Poesii* (1937) la volumul *Lauda lucrurilor* (1963), se dovedește inventiv, jucăuș, de luxuriantă fantezie asociativă, cultivând umorul intelectualizat, parafraza, pastișa. G. Călinescu se voia poet; putea fi un poet de duzină („act creator eșuat”) precum atâția, deoarece „voine-

ța de poezie duce la poezie”, scria malițiosul Șerban Cioculescu. Cum „renunțarea se cheamă critică”, literatura română a câștigat un strălucit istoric literar, de pregnant sigiliu stilistic, critica, sub pana sa, chiar „salubritată” în faza realismului socialist, devenind o *calilogie*, ca „știință inefabilă și sinteză epică”.

Expediată sub eticheta „poezie de critic”, lirica lui Călinescu a fost suspectată de inautenticitate. Celebrând lucrurile (patul, fotoliile etc.), vădind vitalism și senzualism, trecut prin retortele livrescului, rafinement și erudiție exotică, ea probează, previzibil, „delicii umanistice”. Firește, cu exces ornamental, pe măsura unui fond romantic-baroc, de uriașă combustie și tumult sufletesc, interesat de *estetizare*. Fiindcă, ne reamintea Călinescu, devenit un „nume generic”, lirica este, în general, „o formă de depresiune, cultivată savant”. Oscilând între impetuozitate și retractilitate, cu erupții egolatre, corectate prin comic, poetul livrează un „lirism cu miză biografică” (cf. Gh. Grigurcu), cerneala fiind „o esență rară”, o *apă vie*. Totul, firește, sub tirania lucidității în febra elaborației, însoțind modulațiile vocii și gesturile largi, seducând auditoriul.

Dincolo de zestrea clișeistică (critic creator, genial, impresionist, himeric, subiectiv, contradictoriu, controversat), demonstrația lui Andrei Terian, saturată documentar, dorea să impună o concluzie: că avem de-a face cu un *sistem critic coerent* (12); ceea ce rămâne discutabil. Într-un articol de tinerețe, intitulat *Pasiunea ideologică*, Călinescu se împotriva „prostiei de turmă” și poziției „ferme”; „gândire înseamnă dialectică”, spunea criticul și „adevărata gândire este contradicția luminată, conștientă” (14, 494). Omul, agitat, neliniștit, polemist impulsiv, a încercat o iluzorie îndrumare clasicistă a literaturii noastre, eliberată de „mistica evenimentului”; ceea ce, iarăși se știe, nu a reușit. Încât, dacă în țara lui Yao, *Șun* (v. *Șun sau calea netulburată*, 1943) se voia constructor și legislator, Călinescu, preluând rolul, ne dă o *carte falsă* (cf. Adrian Marino). Rănit, irascibil, capricios, cu numeroase descărcări furtunoase, inimitabil, el se ipostaziază în Ioanide, știind că „a construi e necesar”. Obsesiile lui Ioanide reverberează și lecția călinesciană, fără ecou imediat, activează un „mecanism compensator” (cf. Mircea Martin). Prin viziunea romanescă a *Istoriei* sale, o fabuloasă „comedie umană” și, totodată, „o pacoste” (zic spiritele „acrite”), prin

forța de creație, proteică, uluitoare, vindecând complexele noastre de inferioritate, G. Călinescu a impus, dincolo de inconsecvențe, extravagante și compromisuri, un „ethos călinescian” (27, 9). Avatarurile călinescianismului indică și o posteritate capricioasă, înrolând combatanți zeloși, fără putința de a-i tăgădui cota, certificată, indirect, și de zgomotoșii contestatari. Dar și fără șansa de a aplica, cu succes, „metoda butășirii”, observa N. Mecu (28). G. Călinescu, în pofida armatei de „călinescieni” (autoproclamați, de regulă), nu are urmași.

Unii critici din noul val, cercetând „chipul și măștile” lui Călinescu, văd în autorul *Bietului Ioanide* un stâlp al „stalinizării”, îndeosebi prin jurnalismul său euforizant, preluând realismul socialist ca „ideal succesiv” (după specificism și clasicism). E drept, tot Călinescu și-a adus aportul, „tiptil și cu tact”, cum scrie George Neagoe, și la „destalinizare” (29, 13). Sunt motive să ne îndoim de „sinceritatea absolută” a criticului (cf. Andrei Terian), „adaptat”, îmbrățișând în *noua ipostază* retorica festivistă, deși Călinescu, încă din interbelic, dovedea reale simpatii stângiste. Oricum, „dispărut” la nivel oficial, în noua postură („aleasă”, zice tranșant tot G. Neagoe, încercând un examen *historically correct*), „farsa, dacă ar fi fost, a trecut” (29, 13); rămân, însă, textele.

Adunând, cu pricepere și devoțiune (nu îndeajuns lăudată) recolta sa publicistică, plus colecția de postume și inedite (*Opere*, vol. XI, XII, 2012), echipa îmboldită de Nicolae Mecu *n-a cenzurat nimic*, suntem avertizați. În ipostaza de „ideolog” literar, Călinescu exploatează din plin știutele și gustatele răsuciri persuasive, încercând a-și apropia tezele criticii militante. Politizarea discursului este evidentă, probată prin puzderia colaborărilor la numeroase periodice. Capriciosul Călinescu se vrea „pe linie”, laudă fără economie „patriotismul granitic” al conducătorilor Partidului (suntem în epoca Dej), dar – ne previne informatul N. Mecu, într-o convingătoare *Postfață* (vol. XII) – el e doar „superficial permeabil”. O demonstrație în acest sens a făcut și I. Opreșan, comentând o carte mai mult decât „promițătoare” (prin titlu); *Kiev, Moscova, Leningrad* (1949). Dealtminteri, sub înaripatul condei călinescian, chiar și limbajul de lemn al epocii se plasticizează. Ca dovadă, în excursia sovietică (întâmpalată în 1946, ca „trecere corporală”, alături de Cezar Petrescu), el propune un eseu (adică „o ipoteză”), încercând „o percepție verosimilă”; dincolo de aparențe (ca posibil reportaj „adu-

latoriu”) deslușim „structura esențială”: „dilația orizontală”, computarea timpului, grandoare. Totul e „balșoi”, incursiunile în istoria artei, admirația pentru statuile-cariatide, detaliile arhitecturale, „aerul sacru” etc., trădează ochiul lui „Ioanide”, explicând de ce cartea, ca „document depășit”, a fost retrasă din librării. În fond, tumultul călinescian, grefat pe o erudiție scăpărătoare, aglomerând impresii, asociații, gustul pentru paradox etc., confirmă aspirația spre monumental, ca „valoare permanentă”, nota Vl. Streinu.

Ceea ce rămâne greu de înțeles, dincolo de exegeza „ciclotimică” care însoțește posteritatea călinesciană, privește – observa Nicoleta Sălcudeanu – „surplusul de partizanat”, împărțind câmpul cultural într-o „polarizare rudimentar belicoasă” (30, 139), de implacabilă adversitate. Opțiunile (exclusiviste) devin, regretabil, opoziții ireconciliabile, conducând la „anularea” celuilalt termen al relației (benefic complementară). Călinescu însuși aprecia că această *continuare a inimicițiilor*, transferată din planul ideilor în viața socială, trebuie repudiată. Ceea ce nu înseamnă că nu și-a încălcat, deseori, preceptul, devenind și un „reporter al oportunității”.

Note ■

¹ Deși vede în Lovinescu *un autor mare* (15, 203), Călinescu îi taxează „cretinismele” din *Curentul literar* (o carte „admirabilă”, care nu trebuia scrisă etc.), comentând „dezgustat” (15, 192) întâmpinarea ei, într-o scrisoare către Al. Rosetti (16 septembrie 1941).

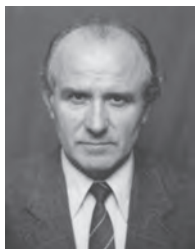
² Documentul a fost descoperit de Constantin Moraru și publicat integral de Mircea Suciuc în *Dosarele istoriei*, an. VI, nr. 2(54)/2001 (apud 9, p. 223-233).

Bibliografie ■

1. Mircea Iorgulescu, *Momentul Călinescu*, în *Ceara și sigiliul*, Editura Cartea Românească, București, 1982.
2. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
3. Vladimir Streinu, *Spectacolul de personalitate*, în *G. Călinescu interpretat de...*, Editura Eminescu, „Biblioteca critică”, București, 1971.
4. Nicoleta Sălcudeanu, *G. Călinescu și a cincea esență*, în *Asupra criticeii de azi*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2011.
5. I. Negoïtescu, *Istoria literaturii române*, volumul I (1800-1945), Editura Minerva, București, 1991.
6. Ileana Vrancea, *Între Aristarc și bietul Ioanide*, Editura Cartea Românească, București, 1978.

7. Ștefan Ion Ghilimescu, *În jurul metamorfozei purpurii a lui G. Călinescu*, în „Cafeneaua literară”, nr. 3 (122) / martie 2013.
8. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. I, Fundația Lucefărul, București, 2001.
9. Pavel Țugui, *Călinesciană*, în *Scriitori și compozitori în luptă cu cenzura comunistă*, Editura Albatros, București, 2006.
10. Nicolae Mecu, *G. Călinescu față cu totalitarismul*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011.
11. Cornel Ungureanu, *Istoria secretă a literaturii române*, Editura Aula, Brașov, 2007.
12. Andrei Terian, *G. Călinescu: a cincea esență*, Editura Cartea Românească, București, 2009.
13. Monica Lovinescu, *Unde scurte* (Jurnal indirect), Editura Humanitas, București, 1990.
14. G. Călinescu, *Gălceava înțeleptului cu lumea. Pseudojurnal de moralist*, I, (1927-1939); selecția și îngrijirea textelor: Geo Șerban, Editura Minerva, București, 1973.
15. G. Călinescu, *Fals jurnal*. Întocmit și prefațat de Eugen Simion, Editura Fundației PRO, București, 1999.
16. G. Călinescu, *Aproape de Elada*, Selecție și comentarii de Geo Șerban, „Revista de Istorie și teorie literară”, Supliment anual, nr. 2, Colecția Capricorn, București, 1985.
17. Cornelia Ștefănescu, *G. Călinescu sau „seriozitatea glumei estetice”*, Editura Jurnalul literar, București, 1996.
18. G. Călinescu, *Puțină estetică socialistă*, în *Literatura nouă*, ediție întocmită și prefațată de Al. Piru, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1972.
19. Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, *Postfață* de Paul Cornea, Editura Humanitas, București, 1999.
20. Gheorghe Drăgan, *„...așa se scrie istoria!”*. Documentar (1944-2012), ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Pim, Iași, 2012.
21. Ovid S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie*, EPL, București, 1967.
22. Adrian Marino, *Viața unui om singur*, Editura Polirom, Iași, 2010.
23. Ionel Opreșan, *G. Călinescu. Spectacolul personalității*. Dialoguri anotate, Editura Vestala, București, 1999.
24. Mihai Ungheanu, *Sensul histrionismului*, în *Exactitatea admirației*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
25. Daniel Cristea-Enache, *G. Călinescu. Marele subiect*, în *Concert de deschidere*. Prefață de C. Stănescu, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001.
26. Melania Livadă, *G. Călinescu, poet și teoretician al poeziei*, 1982.
27. Mircea Martin, *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, Editura Albatros, București, 1981.
28. Nicolae Mecu, *Contradicția lui Călinescu*, în „Cultura”, nr. 11 (215) / 19 martie 2009.
29. George Neagoe, *G. Călinescu: politically correct*, în „Cultura”, nr. 33 / 12 septembrie 2013.
30. Nicoleta Sălcudeanu, *Revizuire și revizionism în literatura postcomunistă*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.

Gheorghe CHIVU

Manuscrisele *Divinei Comedii*

Gh.C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din București, cercetător șt. gr. I la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București. Membru corespondent al Academiei Române din 2010. Coordonatorul programului de cercetare „Enciclopedia literaturii române vechi” (Institutul „G. Călinescu”, București). Colaborator a numeroase monografii și dicționare, apărute la Editura Academiei Române, precum *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008), *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (1979). Laureat al Premiului „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1993).

Prin publicarea celor trei volume ale *Divinei Comedii* în anii 1925-1932¹, Ramiro Ortiz oferea cititorilor posibilitatea de a cunoaște pentru prima dată integral versiunea dată de George Coșbuc celebrei scrieri a lui Dante Alighieri. Imaginii fragmentare formate prin tipărirea antumă a unor cânturi disparate din textul dantesc aproape accidental în 1891², apoi sistematic în 1900-1902³, în 1906⁴ și în 1911-1913⁵ i se substituia, la puțin timp după moartea poetului din Hordou, una globală, în cea mai mare parte necunoscută. Deși avea încă trăsăturile unui text de lucru, insuficient finisat, cu unele imperfecțiuni stilistice și cu mici lacune, traducerea îi părea editorului, cunoscător avizat al operei lui Dante, „prețioasă nespus și de așa fel că puține popoare

Fundația Națională pentru Știință și Artă a lansat recent o nouă și impunătoare lucrare din colecția „Opere fundamentale” coordonată de academicianul Eugen Simion. Făcând parte dintr-un lung și foarte necesar travaliu de repunere în circiut pe temeuri științifice a patrimoniului literar național, volumul în cauză – George Coșbuc, *Opere*, vol. III, *Traduceri. Divina Comedie. Comentarii la Divina Comedie* – constituie o exhaustivă înfățișare a talentului de tălmăcitor al poetului năsăudean. Volumul (1806 p.) a apărut sub îngrijirea profesorului Gheorghe Chivu, cunoscut și apreciat lingvist și istoric literar, semnatarul studiului introductiv *Manuscrisele Divinei Comedii*, pe care îl reproducem integral aici și care ilustrează „itinerarul” traversat în spațiul limbii române de către excepționala lucrare a lui Dante.

Revista „Limba Română”

din Europa se pot fâli cu alta mai bună”⁶, iar specialiștii o vor considera „opera cea mai de seamă a măiestriei... poetice”⁷ a lui George Coșbuc.

Era rezultatul unei munci îndelungate, al unei perseverențe și dăruiri puțin obișnuite, despre care poetul nota într-o scrisoare adresată lui Nicolae Petrașcu, directorul revistei „Literatură și artă română”⁸:

„Pe Omer m-am răzgândit să-l public după ce voi fi isprăvit cu Dante, pentru că asta îmi scoate sufletul cu greutatea lui de a fi redat românește; și tot corectez mereu și nu-l mai isprăvesc.”⁹

Corecturile repetate făcute de Coșbuc au dus adeseori la rescrierea unor fragmente sau chiar cânturi întregi, întrucât, potrivit afirmațiilor traducătorului dintr-o altă scrisoare, „e o strofă a dracului terțeta; schimbi un rând și trebuie să schimbi șase”¹⁰. Iar rodul acestor transformări continue ale traducerii, în căutarea echivalenței românești ideale¹¹, l-au constituit numeroasele manuscrise rămase de la George Coșbuc, puțin studiate încă din punctul de vedere al relațiilor textuale și al succesiunii lor cronologice. Anterior anului 1985¹², singurele notații referitoare la aceste două chestiuni aparțineau, potrivit datelor cunoscute, lui Ramiro Ortiz, ele fiind prilejuite de alegerea textului de bază pentru ediția publicată cu începere din 1925:

„Între manuscrisele lăsate de Coșbuc”, se scrie în *Introducerea* la primul volum din ediția citată, „principale sunt două: unul scris foarte deslușit cu creionul în 19 caiete (7 pentru *Infern*, 7 pentru *Purgatoriu* și 5 pentru *Paradis*, cuprinzând fiecare de la 4 la 5 cântece¹³), autograf unic și complet; un al doilea manuscris complet, dar nu autograf, scris cu tocul, cu o caligrafie groasă și neînchegată de adolescent, e plin de greșeli de transcriere datorite faptului că acel copist nu înțelegea nimic din ce transcria și nu l-am folosit decât pentru notele marginale autografe ale lui Coșbuc... Numeroase alte manuscrise cuprind: a) câteva cântece într-o redactare anterioară (cum se recunoaște din hârtia îngălbenită) și nu de mâna autorului și b) nenumărate încercări de versificare a unor terține răzlețe (autografe anterioare traducerii definitive), aflate

într-un carton și arătate mie, pe când lucrarea de față era sub tipar, de regretatul C. Sfetea.”¹⁴.

Prin diverse achiziții și donații, manuscrisele la care făcea referire Ramiro Ortiz au intrat în fondurile Bibliotecii Academiei Române din București, excepție făcând doar textul „scris cu tocul, cu o caligrafie groasă și neînchegată de adolescent”¹⁵, care a fost pierdut sau este păstrat încă într-o colecție particulară.¹⁶ Acestor manuscrise li s-au alăturat ulterior alte piese deosebit de utile pentru studierea traducerii date de George Coșbuc *Divinei Comedii*, astfel că, în prezent, marea bibliotecă bucureșteană are în posesie:

- a) două manuscrise autografe, unul, în trei volume, cuprinzând deopotrivă *Infernul*, *Purgatoriul* și *Paradisul*, iar celălalt, anterior după grafie și hârtie, doar *Infernul*;
- b) numeroase foi de carton de culoare portocalie pe care George Coșbuc a copiat o variantă a traducerii *Purgatoriului* și *Paradisului*;
- c) mai multe foi mari cu transcrieri ale unor cânturi dispartate din *Infern*, executate de o persoană necunoscută și de către Coșbuc;
- d) șpalturi și corecturi pentru o proiectată ediție de autor și pentru textul publicat în numerele 6 și 7 din 1902 ale „Convorbirilor literare”;
- e) pagini extrase din „Sămănătorul” și din „Convorbiri literare”, cu modificări marginale autografe;
- f) numeroase foi răslețe conținând prime încercări de traducere sau variante ale unor porțiuni de text de mărimi diverse (de la o terțină la pasaje ample precum *Francesca da Rimini*).

Filiația acestui bogat fond documentar și succesiunea în timp a diverselor pagini păstrate în *Arhiva Coșbuc* din traducerea dată *Divinei Comedii* arată că textele se grupează practic în jurul celor două manuscrise autografe de mare întindere.

Cel mai recent și totodată cel mai complet dintre acestea este format din cele 19 caiete tip matematică donate Academiei de către Elena Coșbuc, caiete legate ulterior împreună și înregistrate sub cotele ms. rom. 2930 (care conține traducerea *Infernului*), ms. rom. 2931 (care cuprinde traducerea *Purgatoriului*) și ms. rom. 2932 (în care George Coșbuc a transcris ultima formă a traducerii *Paradisului*).

Celălalt manuscris autograf, anterior, după cum indică, la cea mai sumară examinare, grafia și modul de conservare a hârtiei, are cota ms.

rom. 3223. În el este păstrată, „ascunsă” între foarte numeroase modificări operate de poet, o variantă a *Infernului* anterioară aceleia transcrise în ms. rom. 2930, copiată indiscutabil după un text precedent¹⁷, text datând foarte probabil din iarna anilor 1899-1900¹⁸.

Acest prim manuscris integral al *Infernului*¹⁹, cuprinzând modificări extrem de numeroase, ce înlocuiesc succesiv forma scrisă inițial în pagină, a fost folosit de George Coșbuc pentru cel puțin două revizuii ale traducerii. Când prima revizie era încheiată, manuscrisul a fost utilizat pentru tipărirea direct de pe el²⁰ a cânturilor apărute în 1900 și 1902 în paginile revistei „Literatură și artă română”²¹. Iar ultima variantă a textului aflat în ms. rom. 3223 a stat la baza formei *Infernului* transcrisă în ms. rom. 2930, după ce cânturi diverse, tipărite în „Sămănătorul”²² și în „Convorbiri literare”²³, fuseseră la rândul lor parțial modificate și după ce poetul încercase, în 1902, utilizând o copie neautografă cu totul defectuoasă, să imprime un volum consacrat traducerii primei cărți din celebrul text dantesc.

Atestă această încercare șpalturile, corecturile și paginile păstrate în mapa VI din *Arhiva Coșbuc*. Este vorba de 3 șpalturi pentru cânturile III (v. 79-117)²⁴ și IV (v. 25-63 și 64-96), de 12 pagini din corectura întâi pentru cânturile I, II (v. 1-123) și III (v. 1-5) și de o foaie dublă ce a aparținut probabil corecturii a doua. Prima jumătate a acestei foi, ce ar fi corespuns paginilor 1-2 dintr-o viitoare carte în -4 (având dimensiunea filelor 140/218 mm), este albă, în vreme ce a doua, cu numerele de pagină 15 și 16, are tipărite terțiunile 1-14 din cântul al III-lea al *Infernului*. În partea de sus a primei fețe a foii duble, un tipograf bucureștean se adresa lui George Coșbuc:

„Rog a face titlul ca să putem tipări coala I. Trimiteți-mi manuscris mai departe. Șerban.”

Drept răspuns, poetul a făcut, sub această notă, un proiect de pagină scris, ca de obicei, cu creionul:

„DANTE ALIGHIERI

Divina Comedia

I

Infernul

Traducere de George Coșbuc

București

.....”

Sunt acestea, după cât se pare, probele tipografice pentru traducerea *Infernului*, proiectată să apară în volum în cursul lunii martie 1902, dar aflată încă în lucru în luna mai a aceluiași an²⁵.

Pregătită îndelung prin revizuirea primei forme a ms. rom. 3223, prin tipărirea, pe această bază, a nu mai puțin de 13 cânturi²⁶ în intervalul octombrie 1900 – iulie 1902²⁷, prin transcrierea de către o altă persoană, în vederea trimerii la tipar, a restului traducerii *Infernului*²⁸ și chiar prin redactarea unei introduceri²⁹, ediția, așteptată de cititori³⁰ și, desigur, de George Coșbuc, a fost abandonată după imprimarea a numai patru cânturi. Motivul acestei abandonări trebuie căutat desigur în dificultățile legate de corectarea unui text tipărit după niște copii (neautografe) cu totul defectuoase³¹ și de redactarea comentariului explicativ ce urma să însoțească textul³², iar nu într-o ipotetică nemulțumire față de propria traducere³³ sau în teama cauzată de atacurile denigratorilor săi³⁴.

După o nouă încercare de tipărire, în 1906³⁵, a unei variante parțial modificate a textului oferit spre publicare în 1902³⁶, George Coșbuc revine asupra formei *Infernului* păstrate în ms. rom. 3223. Operează noi modificări asupra variantei intermediare, ajutat, în afară de unele ediții străine ale *Divinei Comedii*³⁷, de volumele scoase de Maria Chițu în 1883 și 1888³⁸, din care folosește atât traducerea românească în proză, cât și textul italianesc, publicat în subsolul paginii³⁹.

Pe file ale unui exemplar din ediția citată, păstrate în prezent în mapa IX din *Arhiva Coșbuc*, apar astfel încercări de versificare ce premerg ultima formă dată traducerii *Infernului*. Alături de terțina 33 din cântul a III-lea: „Atunci se lăsară lănoasele buci ale luntrașului de pre lividul smârc, care în giurul ochilor avea cercuri de foc”⁴⁰, Coșbuc notează versurile:

„Atunci și-a mai lăsat bărboșii
obraji luntrașul bălții-acei cumplite
cu ochi ce-aveau un cerc de flăcări roșii”.

Traducerea în proză a versurilor 133 („Din pământul de lacrimi bătut un vânt”), 135 („care-mi rădică orice simțimânt”) și 136 („Și căzui ca un om pe care-l apucă somnul”) din același cânt III al *Infernului* a devenit pentru Coșbuc:

„Pământu-nlăcrimat stârni un vânt

<.....>

ce-nvinse-n mine-oricare simțământ.

Și-așa căzui cum cazi de somn deodată”.

De asemenea, terțina a 13-a din cântul al IV-lea („Și pentru că fură înainte de cristianism, nu adorară pre Dumnezeu cum se cuvine și dintre acești sânt eu însumi”) este punctul de pornire pentru versurile:

„Deplin pe D<umnezeu> nu-l adorară,

căci Crist veni pe lume-n urma lor

și-n rând cu ei sânt însumi așadară”.

George Coșbuc apelează, în mod surprinzător, în același scop al modificării variantei păstrate în ms. rom. 3223, și la mai vechea echivalentă românească în proză datorată lui Ion Heliade Rădulescu⁴¹. O foaie tipărită cu litere latine și grafie italianizantă, conținând o parte din traducerea menționată (cântul I, v. 58 – cântul II, v. 18), foaie păstrată în aceeași mapă IX din *Arhiva Coșbuc*⁴², poartă urmele încercărilor de versificare făcute de poet. Textul terținelor a fost împărțit prin bare verticale trase cu creionul în fragmente corespunzătoare versurilor dantești, unele cuvinte folosite de Ion Heliade Rădulescu au fost înlocuite cu altele ce dădeau adesea pasajului formă versificată, iar marginal au fost notate nu o dată variante foarte apropiate de versiunea conservată în ms. rom. 2930.

Astfel, terțina „Poet eu fui și cântai pe piul fiu al lui Anchise, ce veni din Troia după ce superbul Ilion fu ars” (cântul I, v. 73-75) a devenit:

„Poet fiind, cântai pe-al lui Anchise

cucernic fiu, care cu-ai <...>

când Ilion fu ars <...> venise”.

Traducerii date de Heliade textului corespunzător versurilor 103-105 din același cânt întâi al *Infernului* („Aceasta nu se va nutri nici cu pământ, nici cu metal, ci cu-nțelepciune, amor și virtute și a lui nație va fi-ntre Feltru și Feltru”) Coșbuc îi opune versurile:

„Nu țări și-arginți pe-acela-l vor hrăni,

ci dragostea și mintea și-a lui milă,

și țara-ntre-ambe Feltrele-i va fi”.

Forma în proză a terținei 37 din cântul I („Asta o va alunga prin orice cetate pân-o va-mpinge în Infern, de unde invidia la-nceput o trimise”)

a fost modificată în:

„Gonindu-ne-o de prin cetăți închise,
din loc în loc va-mpinge-o-n iad de veci,
de unde invidia la-nceput ne-o trimise”.

Terțina 45 a cântului I din textul lui Heliade („Du-mă acolo unde ziseși
acuma să văz poarta Sfântului Petru și pe aceia pe care-i faci de dispe-
rați atâta”) a primit, prin versificare, forma:

„[...] unde-ai zis să văd și-al porții
lui Petru-mpărăție, deci și plânsul
celor ce-mi spui că sânt de veci<i> morții”.

Traducerea versurilor 13-15 din cântul al II-lea („Tu zici că părintele
lui Silviu, coruptibil încă, intră în locuri imortale și fu acolo aieva”) a
fost, în sfârșit, transformată în:

„Părintele lui Silviu-a mers, cum spui,
la cei nemuritori <.....>
și fu acolo-aieva-n trupul lui”⁴³.

În urma noilor modificări, manuscrisul înregistrat actualmente la Bibli-
oteca Academiei sub cota 3223 devenise greu de descifrat, iar alegerea
variantelor extrem de dificilă. Faptul îl determină pe George Coșbuc să
selecteze o parte din noile versuri pentru a le copia pe marginea unor
file desprinse din revistele în care fuseseră publicate, în 1901-1902,
cânturile IX, XXIII, XXVIII, XXIX și XXX⁴⁴. Alteori, modificările sunt
operate chiar pe textul tipărit.

Această nouă variantă a *Infernului*, modificată parțial după obiceiul cu-
noscut al poetului, pentru care orice formă cât de cât finită era prilej de
noi căutări, a fost transcrisă apoi, până la sfârșitul anului 1910⁴⁵, pe ca-
iete de tip matematică ce au devenit ulterior ms. rom. 2930. Prezen-
tând încă imperfecțiuni stilistice și lacune, noul text este supus unor
mici modificări în tot cursul anului 1911. Variantele menite să îmbu-
nătățească traducerea sunt scrise pe marginile albe ale filelor sau pe
spatele filei alăturate, iar, când sunt acceptate de poet, înlocuiesc forma
copiată inițial în pagină, ștearsă pentru aceasta cu guma.

Având alături de această ultimă formă a *Infernului* și traducerea *Pur-
gatoriului* și *Paradisului*, gata și aceasta încă din 1907⁴⁶ și supusă unei

atente revizii în 1911, Coșbuc a încercat din nou, în luna decembrie a acestui ultim an, să găsească un editor⁴⁷. Din motive ce nu pot fi acum decât presupuse, tentativa rămâne iarăși fără rezultat, deși în 1912 poetul scrisese mai multe „note ce vor însoți traducerea *Divinei Comedii*”⁴⁸, la fel cum, în 1902, pregătise un studiu introductiv pentru ediția *Infernului*⁴⁹.

Istoria traducerii de către George Coșbuc a *Divinei Comedii*, ilustrată de manuscrisele păstrate în fondurile Bibliotecii Academiei, se încheie astfel în anul 1913⁵⁰.

*

Din 1911, anul în care Coșbuc începuse revizia formei finale a traducerii *Divinei Comedii*⁵¹, atenția poetului se îndrepta însă cu precădere asupra comentariului textului lui Dante.

Era rezultatul aproape firesc al descifrării, prin exercițiu îndelung, a sensurilor poemului, al lecturii repetate ghidate de ediții diverse și de studii numeroase⁵², adnotate adesea. Un rezultat constând în extrase din comentarii diverși, în schițe, planșe și calcule, în redactări aflate în faze diverse de finalizare, scrise în română sau / și în italiană, și chiar în pagini de corectură pentru un volum proiectat să apară în anul 1914 la „Casa Editrice «C. Sfetea»” din București.

Primele comentarii finite au fost transcrise sub titlul *Primul text românesc. Cronologie... Istorie. Astronomie* într-un manuscris păstrat în cea mai mare parte în mapa II din *Arhiva Coșbuc* (text cu lacune pentru cărțile *Date cronologice*, *Date rituale* și *Date istorice*), dar având fragmente diverse risipite și în mapele III (părți din *Date astronomice* și *Date științifice*), IV (părți din *Date rituale* și *Date științifice*) sau V (file din *Date cronologice* și *Date științifice*).

Într-o etapă ulterioară, această primă redactare românească deja revizuită a fost trimisă lui Octavian Domide pentru a fi transpusă în limba italiană. Textul autograf al canonicului ardelean, scris cu cerneală neagră, inițial pe foi mari (multe păstrate în mapa I) și apoi pe jumătăți de filă (mapa II, ms. 1/2), a fost revizuit și completat de George Coșbuc. Printr-o ultimă copiere, de această dată pe jumătăți de filă desprinse din caiete tip matematică, poetul a întocmit manuscrisul ultim, păstrat

în prezent în mapa I. (Câteva foi răzlețe, corespunzătoare unor porțiuni din capitolul XXXVI, au ajuns în mapa V, altele, conținând părți din capitolul XXXVII, în mapa IV, iar mai multe, pe care erau transcrise ultimele două capitole, XLII și XLIII, lipsesc din *Arhiva Coșbuc* păstrată la Biblioteca Academiei din București.) Pe baza acestei ultime forme date comentariului, realizată, se pare, doar pentru primele cinci cărți ale textului (*A. Dati cronologici, B. Dati storici, C. Dati astronomici, D. Dati rituali și E. Dati științifici*), au fost imprimate colile și paginile de corectură pentru un volum proiectat să apară în 1914 la Editura „C. Sfetea” din București. Legate în cincisprezece caiete (în total 231 de pagini, din cele 232 imprimate – dintre colile și corecturile păstrate la Biblioteca Academiei lipsește pagina 223), cu foi albe intercalate de poet pentru note și intervenții ulterioare, aceste probe tipografice sunt păstrate în mapa I din *Arhiva Coșbuc*.

Numeroase pagini păstrate în caiete ce poartă pe coperte date cuprinse între 1911 și 1915, arată însă că George Coșbuc, urmărind obiective înscrise în proiecte mereu modificate, era preocupat, în timpul definitivării amintitelor capitole din *Comentariul la Divina Comedie* încredințate spre tipărire lui C. Sfetea, și de concepția drumului lui Dante (*Viaggio allegorico*), de subiecte sugerate de lectura altor cărți dantești decât *Divina Comedia*, precum *Vita Nuova, Convito* sau *Epistolele* (*Dante prete, Epistola ai cardinali, Boezio e Tullio, Brunetto Latini*), dar îndeosebi de *Beatrice*.

Aceste capitole, păstrate în primul rând în mapele V și VI din *Arhiva Coșbuc*, au fost fragmentar traduse în italiană (iar atunci traducătorul a fost chiar George Coșbuc) și nu au ajuns niciodată la tipar. Privite comparativ cu textul imprimat (dar nedifuzat) în 1914, noile pagini sunt inegale ca valoare sau aparțin unor niveluri diferite de elaborare (de la acela caracteristic „primului text românesc”, ușor revizuit, până la redactarea, respectiv la traducerea aproape integrală a altor fragmente în limba italiană).

*

Manuscrisele *Divinei Comedii* păstrate în *Arhiva Coșbuc* de la Biblioteca Academiei arată cum, timp de mai bine de cincisprezece ani, cel despre care Titu Maiorescu afirma că ar fi lipsit de „varietatea cunoștințelor și acea neobosită și migăloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunși

de sfințenia formei”⁵³, a dat deci cel puțin trei modificări succesive importante unei traduceri care l-a subjugat, în căutarea corespondenței românești ideale (ajungând nu doar la corespondența conținutului unor terține, ci adesea chiar la aceea a versurilor din cadrul acestora), conformându-se „cu multă fidelitate formei, stilului, rigorii dantești”⁵⁴ și oferind totodată „exemple de studiere adâncă a operei, de fidelitate scrupuloasă în redarea ideii, a formei, a timbrului ei specific”⁵⁵.

Prin versiunea românească a *Divinei Comedii* și apoi prin comentariul celebrei scrieri dantești, atent fiind, în acest ultim demers, nu la valoarea estetică a textului, ci la conținutul lui, George Coșbuc a dat dovada certă a talentului său poetic și a calităților sale deosebite de traducător. Iar cea mai frumoasă apreciere a valorii acestei traduceri vine din partea lui G. Călinescu, cel care nota în 1932, după parcurgerea ediției publicate de Ramiro Ortiz: „Dante, medievalul, întortocheatul, subtilul, cazuistul, nu putea fi mai bine tălmăcit decât de Coșbuc, care ani de zile a cercetat, cu o nuanță de superstiție, cele mai variate lecturi dantești”⁵⁶.

Note

¹ Dante Alighieri, *Divina Comedie*. Traducere de G. Coșbuc, Ediție îngrijită și comentată de Ramiro Ortiz, I-III, București, [1925]-1932. Textul de bază al acestei ediții a fost retipărit între 1954 și 1957 de Alexandru Balaci.

² I. Manliu, *Antologie română*, B. Poezia, București, 1891, p. 295-296. Textul a fost reluat identic în G. Adamescu, *Manual de poetică*, București, 1898, p. 307-310.

³ „Literatură și artă română”, IV, 1899-1900, nr. 12, 25 oct. 1900, p. 741-745; „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 12, 1 dec., p. 1057-1073; „Sămănătorul”, I, 1901-1902, nr. 5, 30 dec. 1901, p. 65-67; „Universul literar”, XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2; „Sămănătorul”, I, 1901-1902, nr. 20, 14 apr. 1902, p. 310-312; nr. 25, 19 mai 1902, p. 387-392; „Convorbiri literare”, XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iun., p. 492-501, nr. 7, 1 iul., p. 584-589; „Drapelul”, Lugoj, II, 1902, nr. 94, 17/30 aug., p. 2-3; „Tribuna poporului”, Arad, VI, 1902, nr. 160, 31 aug./13 sept., 4-5; „Literatură și artă română”, VI, 1901-1902, p. 351-358.

⁴ „Viața literară”, I, 1906, nr. 15, 9 apr., p. 1-2; nr. 16, 16 apr., p. 5; nr. 17, 23 apr., p. 2.

⁵ „Românul”, Arad, I, 1911, nr. 101, 8/21 mai, p. 1-2; nr. 107, 15/28 mai, p. 1-2; „Revista politică și literară”, Blaj, III, 1911, nr. 7, p. 244-245; Ioan Rațiu și Alexandru Ciura, *Poetică și legendar poetic*, Blaj, 1911, p. 225-229; „Căminul nostru”, I, 1911, nr. 38, 3 oct., p. 593-596; Călindarul „Unirei” pe anul visect 1912, Blaj, XII, p. 127-131; „Unirea”, Blaj, XXI, 1911, nr. 114, 2 dec, p. 2-3; XXII, 1912, nr. 2, 6 ian., p. 22; nr. 70, 4 iul., p. 3-4; XXIII, 1913, nr. 2, 11 ian., p. 9-10; nr. 43, 3 mai, p. 7-8; „Flacăra”, I, 1911-1912, nr. 21, 10 mart. 1912, p. 161-162; nr. 23, 21 mart. 1912, p. 203. După moartea poetului, cânturi din traducerea *Divinei Comedii* au mai apărut în „Scena”, II, 1918, nr. 129, 19 mai, p. 4;

„Neamul românesc”, XIII, 1918, nr. 355, 25 dec., p. 2; „Transilvania”, Sibiu, LII, 1921, nr. 9, sept., p. 699-702; „Mișcarea literară”, II, 1925, nr. 10, 17 ian., p. II.

⁶ Ramiro Ortiz, în ed. cit., I, p. VI.

⁷ Tudor Vianu, *Coșbuc, traducător al lui Dante*, în *Literatură universală și literatură națională*, [București, 1956], p. 230.

⁸ Scrisoarea, nedată, aparține cu siguranță anului 1902, întrucât a fost trimisă lui Nicolae Petrașcu împreună cu cântul XVI din *Infern*, cânt publicat în volumul al VI-lea al revistei „Literatură și artă română” în primăvara aceluși an. Cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VI, București, 1938, p. 484.

⁹ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 253.

¹⁰ B.A.R., S 50 (2) / CLXXVIII. Textul este reprodus și în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 254.

¹¹ Pe prima filă a unui manuscris redactat în 1902, George Coșbuc nota: „Pe mine mă interesa poezia lui Dante și toată grija mea era să-l redau în limba mea maternă limpede și în versuri frumoase” (*Arhiva Coșbuc*, mapa IV, ms. 1).

¹² Atunci a fost publicat, în seria „Scriitori români” a Editurii Minerva, volumul G. Coșbuc, *Opere alese*, VII, consacrat editării traducerii *Infernului*, urmat, în 1988, de un nou volum în care a fost publicată traducerea celorlalte două cărți ale *Divinei Comedii*.

¹³ Pentru împărțirea reală a caietelor pe care este scrisă ultima formă a traducerii *Divinei Comedii* și pentru numărul de cânturi cuprinse în fiecare dintre acestea vezi notele ediției de față.

¹⁴ Ramiro Ortiz, în Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I, București, [1925], p. IV.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Acest manuscris pare a fi, potrivit descrierii date de Ramiro Ortiz (*loc. cit.*) și variantele publicate de acesta în aparatul ediției apărute în 1925-1932, o copie a ultimei variante a traducerii date de George Coșbuc.

¹⁷ Caracterul curgător al scrierii formei de bază din ms. rom. 3223 este o dovadă certă a faptului că nu ne aflăm în fața unor încercări de traducere, ci în fața unei copii a unui text anterior. În același sens pledează și completarea omisiunii făcute la trecerea de pe fila 114 pe fila 115 prin transcrierea versurilor 73-78 din cântul XV pe fila 118, deci după terminarea cântului, pe o foaie rezervată special acestui scop. Vezi și filele 119^v și 121^v, unde sunt scrise versurile omise pe filele 120^r, respectiv 122^r.

¹⁸ A se vedea pentru argumente, obținute în primul rând prin stabilirea provenienței foilor pe care au fost scrise primele variante ale traducerii unor cânturi din *Infern* din manuscrisul volumului *Fapte și vorbe românești. Carte de cetire pentru toți românii*, a cărui tipărire s-a încheiat înainte de 31 decembrie 1899, articolul nostru *Când a tradus George Coșbuc „Divina Comedie”?*, publicat în „Limbă și literatură”, III, 1985, p. 358-363.

¹⁹ Lipsește din ms. rom. 3223 cea mai mare parte a episodului *Ugolino* (cântul XXXIII, versurile 1-78), filele 261-264 și începutul filei 265 fiind rezervate pentru reproducerea (neefectuată a) textului publicat de I. Manliu în *Antologia română* (*B. Poezia*, București, 1891, p. 295-296), Coșbuc notând doar variantele propuse pentru modificarea formei apărute în volumul amintit.

²⁰ O dovadă a respectării întocmai de către tipografi a textului și indicațiilor lui George Coșbuc este și culegerea, în cadrul cânturilor XI și XVI, a cifrelor pentru notele explicative existente în ms. rom. 3223, în ciuda faptului că explicațiile corespunzătoare nu fuseseră redactate.

²¹ „Literatură și artă română”, IV, 1899-1900, 25 oct. 1900, p. 741-745; VI, 1901-1902, p. 351-358.

²² „Sămănătorul”, I, 1901-1902, nr. 5, 30 dec. 1901, p. 65-68 nr. 25, 19 mai 1902, p. 387-392.

²³ „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 12, dec., p. 1057-1074.

²⁴ Între filele manuscrisului cu numărul 7 din mapa VII se păstrează șpaltul pentru versurile 43-78 din cântul III al *Infernului*.

²⁵ La rubrica *Răspunsuri* a revistei „Sămănătorul” din 24 februarie 1902 se scria: „D. N. O. Iași: Numai *Infernul* din *Divina Comedie* e tradus de Coșbuc. E sub tipar; apare-n cursul lunei viitoare” (p. 208), iar în numărul din 27 mai: „D-lui E. G. Iași... Traducerea lui Coșbuc (*Divina Comedie*) e la tipar...” (p. 416).

²⁶ Cânturile IX, XI, XIV-XVII, XIX, XXII-XXIII, XXVIII-XXX și XXXIV, tipărite în diverse periodice între 1900 și 1902, reflectă fără excepție varianta intermediară existentă în ms. rom. 3223.

²⁷ Textul apărut în „Drapelul”, Lugoj, II, 1902, nr. 94, 17/30 august, p. 2-3 și, de aici, în „Tribuna poporului”, Arad, VI, 1902, nr. 160, 31 aug. / 13 sept., p. 4-5, este o republicare a cântului XXII, tipărit în „Universul literar”, XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2.

²⁸ Însușind cânturile publicate în 1900-1902 cu cele transcrise pe foile duble păstrate în prezent în mapa VI și cu cele pentru care avem dovezi că George Coșbuc a primit șpalturi sau corecturi, rămâne de justificat doar „absența” din manuscrisul neautograf sau din paginile publicațiilor literare a cânturilor V, VII, X, XXV și XXXIII. Cum însă cea mai mare parte a cântului V (*Francesca da Rimini*) a fost publicată, în 1911, după o „traducere făcută în 1898” (V. Goldiș, în „Românul”, I, 1911, nr. 107, 15/28 mai, p. 2), iar *Ugolino* (c. XXXII, v. 124 – c. XXXIII, v. 78) văzuse lumina tiparului încă din 1891 (motiv pentru care nici n-a mai fost transcris în ms. rom. 3223), nu este exclus ca textul cânturilor VII, X și XXV să fi fost și el transcris sau tipărit. (Ipoteza transcrierii este totuși probabilă, dacă avem în vedere faptul că în cadrul celor trei cânturi nu este marcat, în ms. rom. 3223, locul notelor explicative, acestea diferențiindu-se astfel de toate cânturile care au văzut lumina tiparului.)

²⁹ În 17 martie 1902, George Coșbuc tipărea un „fragment din prefața traducerii *Infernului*” sub titlul *Concepția „Infernului” în „Divina Comedie”* („Sămănătorul”, I, 1901-1902, nr. 16, p. 268-271). În mapa IV din *Arhiva Coșbuc* există de asemenea un caiet pe a cărui copertă este notat: „Caietul prim. Scris la 1902. Capitol introductiv”, dar textul acestuia a fost redactat după abandonarea tipăririi *Infernului*.

³⁰ Vezi pentru aceasta citatele reproduse anterior în nota 25.

³¹ Cercetarea paginilor de corectură și a șpalturilor păstrate în mapa VI arată că intervențiile marginale ale poetului, menite să corecteze sau să completeze textul tipărit, sunt foarte numeroase în porțiunea corespunzătoare cânturilor I-III, dar lipsesc practic din șpalturile trase pentru cântul al IV-lea.

³² În „Capitolul introductiv” aflat în „Caietul prim. Scris la 1902” (mapa IV), George Coșbuc nota: „...când a fost [inițial: era] să public lucrarea [= traducerea *Infernului*] și am început s-adun de la comentatori puținele notițe explicative ce aveau să însoțească traducerea, atunci, în ce privește epoca drumului său, m-am pomenit într-o pădure obscură. Cu cât căutam la mai mulți o lămurire, cu atâta mă scufundam în păreri lor din ce în ce mai confuze și mai imposibile. Și la urmă am recunoscut că de 600 de ani drumul lui Dante e un labirint și păreri comentatorilor haos. Am amânat publicarea traducerii

[inițial: lucrării, până ce voi fi <...>] și am un început să cercetez cauza acestui Babilon [inițial: acestei confuzii] de păreri contradictorii și uneori în absurditatea lor de-un comic irezistibil (s.n. – Gh.C.). Dar am obosit înainte de a pune mâna pe firele misterului... Atunci i-am lăsat deoparte pe toți erudiții și ilustratori și am tras cu buretele peste tot ce-am scris pe tabla lor și m-am apucat să scriu eu, pe tabla mea, lucrurile ce le voi afla însumi eu printr-o atentă cetire a poemului.”

³³ Cf. Titus Părvulescu, *O nouă cronologie a „Divinei Comedii”. Contribuția lui George Coșbuc la studiul operei lui Dante*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, IV, 1960, nr. 1, p. 75; Pimen Constantinescu, *Atitudinea lui Coșbuc față de traducerea „Divinei Comedii”*, în „Limbă și literatură”, XVII, 1968, p. 99.

³⁴ Cf. Titus Părvulescu, *loc. cit.*; Pimen Constantinescu, *loc. cit.* Potrivit răspunsurilor date în „Sămănătorul” probabil chiar de Coșbuc (director al revistei, alături de Al. Vlașuț), tipărirea *Infernului* a continuat și după apariția articolului lui C. A. Ionescu, *Monstruoșitățile poliglot-coșbuciste în traducția „Infernului” lui Dante* (în „Forța morală”, II, 1902, nr. 15, 17 febr., p. 3). Pe fila 95 din ms. rom. 2930, Coșbuc a notat, ca reflex târziu al acestor atacuri: „nu criticii cari pricep greutatea, ci acei fânțari efemeri cari strigă pentru un cuvânt, d.e. plagă (Inf, XVIII).”

³⁵ Într-o scrisoare din 23 noiembrie 1905, Octavian Tăslăuanu îi comunica lui Sextil Pușcariu că editura „Luceafărul” din Budapesta urma să scoată printre alte cărți și „Divina Comedie” în traducerea lui Coșbuc (Sextil Pușcariu, *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*, în „Transilvania”, Sibiu, LXXIV, 1943, nr. 2, p. 110). Era, indiscutabil, o nouă tentativă de publicare a textului definitiv în 1902, eșuată și aceasta probabil din cauza mutării revistei ce ar fi patronat tipărirea la Sibiu. Nu este exclus ca jumătatea de filă pe care Coșbuc a transcris începutul cântului XVIII (mapa VII, ms. 7) să dovedească încercarea poetului de a înlocui copiile defectuoase executate pentru proiectata ediție din 1902 cu altele autografe, astăzi pierdute.

³⁶ Între 9 și 23 aprilie 1906, George Coșbuc a publicat în numerele 15 (p. 1-2), 16 (p. 5) și 17 (p. 2) ale revistei „Viața literară”, ca replică la traducerea dată de Nicu Gane textului dantesc (traducere apărută la Iași, în 1906), cânturile XII (v. 1-114) și XIX din *Infern*. Primul are o formă deja apropiată de aceea ce va fi copiată în ms. rom. 2930, în vreme ce al doilea reproduce, practic fără modificări, textul tipărit în 1902 în „Convorbiri literare”.

³⁷ Vezi Alexandru Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, III, 1959, nr. 1-2, p. 165-169.

³⁸ Dante Alighieri, *Divina Comedia*, [I], *Infernul*, II. *Purgatoriul*, Traducțiune de Maria P. Chițu, Craiova, 1883, 1888.

³⁹ Al. Duțu, *loc. cit.*

⁴⁰ Fragmentele extrase din ediția Mariei Chițu sunt reproduse în transcriere interpretativă. La fel vom proceda mai jos cu pasajele provenite din traducerea în proză aparținând lui Ion Heliade Rădulescu.

⁴¹ Înainte de a traduce în versuri cânturile I-VIII din *Infern*, Ion Heliade Rădulescu a dat o versiune românească în proză primelor cinci cânturi din această primă carte a *Divinei Comedii*. Textul a fost publicat, sub titlul *Divina Comedie. Infernul*, în „Curier de ambe sexe”, VI, ed. I, p. 83-96 (vezi I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, București, 1968, p. 447-461).

⁴² Foaia, având imprimate cifrele de pagină 177 și 178, a aparținut unui volum neidentificat ce avea dimensiunile 155 / 235 mm.

⁴³ Vezi, pentru alte exemple, Al. Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, p. 169-170.

⁴⁴ Probează această copiere, în afara caracterului cursiv al versurilor notate pe filele tipărite și a identității multora dintre ele cu ultima formă a ms. rom. 3223, inserarea unor variante în dreptul altor versuri decât cele corespunzătoare (vezi, de exemplu, cântul XXX, în care varianta pentru versul 72 este trecută nejustificat în dreptul versului 68).

⁴⁵ În mapa VI (achiziții 15/1943) se păstrează o foaie dublă tip dictando pe a cărei primă față George Coșbuc a făcut „graficul” transcrierii *Infernului*. (Fiecărui cânt îi este rezervată o coloană orizontală, înnegrită cu creionul în porțiunile corespunzătoare versurilor transcrise.) Ea a făcut parte dintr-un grup de 5 foi de același tip, celelalte patru fiind păstrate în prezent în mapa IV din *Arhiva Coșbuc*. Pe prima față a acestora din urmă este făcut „graficul” transcrierii *Purgatoriului* „cum era la 30 I 1911”, iar pe a treia acela al copierii *Paradisului*.

⁴⁶ Potrivit unor însemnări ce însoțesc „graficul” transcrierii *Purgatoriului*, prezentat în nota anterioară, George Coșbuc revizua deja, în martie 1911, transcrierea cărții a doua din *Divina Comedie*: „în *Purgator*. Pasagiile grele cari la ultima revizie a manuscrisului (9/III 911) erau de refăcut”. Operația a continuat până la sfârșitul aceluiași an, de vreme ce poetul îi declara lui Petre Locusteanu, într-un interviu publicat în numărul 8 al revistei „Flacăra”, apărut în ziua de 10 decembrie 1911: „Acum m-am apucat s-o revizuiesc [= traducerea *Divinei Comedii*]. Și am schimbat-o aproape toată.” (P<etre> L<ocusteanu>, *Un însemnat eveniment literar. De vorbă cu George Coșbuc*, în „Flacăra”, I, 1911-1912, nr. 8, 10 dec. 1911, p. 59). Confruntarea textelor publicate începând cu luna mai 1911 în „Românul” (I, 1911, nr. 101, 8/21 mai, p. 2), „Căminul nostru” (I, 1911, nr. 38, 3 oct., p. 593-596), *Călimdarul „Unirei” pe anul visect 1912* (Blaj, XII, p. 127-131) și „Unirea” (Blaj, XXI, 1911, nr. 114, 2 dec., p. 2-3) cu ultima formă a ms. rom. 2930 atestă și ea existența acestor modificări.

⁴⁷ Vezi, pentru detalii, studiul nostru G. Coșbuc, *Traducând „Divina Comedie”. Proiectele unor ediții*, publicat în „Manuscriptum”, 1985, nr. 3, p. 138-147.

⁴⁸ Studiul intitulat *Dante și dușmanii săi literari* era, după cum notează Coșbuc, un „fragment” din aceste note.

⁴⁹ *Concepția „Infernului” în „Divina Comedie”*, textul publicat în paginile revistei „Sămănătorul”, era un „fragment din prefața traducerii *Infernului*”.

⁵⁰ Vezi, în același sens, Al. Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, p. 165. Apariția cântului XIII (v. 67-142) din *Paradis*, în „Flacăra”, IV, 1914-1915, nr. 23, 21 martie 1915, p. 203, pare a fi, în această perspectivă, un accident sau doar rezultatul unei inițiative anterioare.

⁵¹ Pentru aceasta vezi

⁵² A se vedea pentru lecturile poetului Al. Duțu, *Biblioteca lui George Coșbuc*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, III, 1960, p. 181-214.

⁵³ Titu Maiorescu, *În memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina)*, în „Convorbiri literare”, XXXII, 1898, nr. 2, 15 febr., p. 115. Textul a fost reprodus ulterior și în *Critice*, II, București, 1967, p. 383.

⁵⁴ T. Vianu, *Coșbuc, traducător al lui Dante*, în *Literatură universală și literatură națională*. [București, 1956], p. 231.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 233.

⁵⁶ G. Călinescu, *Ramiro Ortiz, Ediția „Paradisului” dantesc*, în „Adevărul literar și artistic”, X, seria a II-a, 1932, nr. 588, p. 7.

Diana VRABIE

Jack London: aventura scriiturii autentice

D.V. – dr. conf. univ.,
Universitatea „Alec Russo”,
Bălți, Catedra literatura
română și universală.
Autoarea volumelor *Urme
pe nisip* (2005), *Cunoaștere
și autenticitate* (Premiul
Didactica al Salonului
Internațional de Carte, Iași,
2009), *Literatura pentru
copii* (Premiul Ministerului
Educației al Salonului de
Carte pentru copii, Chișinău,
2010).

Dacă aventura ar purta un alt nume, acesta ar fi Jack London. Fiu natural al unui astrolog ambulant, William Mike Chaney, care și-a contestat paternitatea, și al unei spiritiste, Ann Wellman, copil adoptiv al unui tâmplar cu care s-a recăsătorit mama sa când fiul avea numai un an, crescut de o doică negresă, obișnuit de mic cu munca fizică, Jack London (pe numele său adevărat John Griffith Chaney) își croiește destinul din chiar esența aventurii.

Născut la 12 ianuarie 1876 la San Francisco, Jack London, asemenea eroilor romanelor sale de aventură, va explora spații geografice dintre cele mai contradictorii. Copilăria se consumă între ferma californiană, unde îngrijește de albine, și Oakland, unde de la vârsta de doar zece ani vinde ziare în stradă, lucrează la o fabrică de conserve, spală geamuri. Câțiva ani mai târziu își petrece timpul liber cutreierând Golful San Francisco cu o barcă ușoară, asemenea unui veritabil Robinson Crusoe. Același spirit de aventură îl determină la 16 ani să se alăture unei cete de răufamați împreună cu care sfidează toate convențiile și constrângerile posibile. În calitatea sa de „rege al piraților stridiei” brăzdează largul, jefuind bărcile de pescari, după care, în 1893, se angajează ca marinar pe un vas de vânătoare de foci care se îndrepta spre coastele Japoniei. A

navigat astfel pe Oceanul Pacific, înfruntând furtuni cumplite și pericolul uriașilor ghețari plutitori în mările nordului. Nutrită din aceste experiențe este prima sa povestire – *Taifun în largul coastei Japoniei*.

În ideea unei stabilități materiale, se înscrie la un curs de electromecanici, însă îl abandonează la puțin timp și începe a colinda țara, raliindu-se „armatei de șomeri”, care se îndrepta spre Washington pentru a-și revendica drepturile. Se desparte apoi de grup și pornește spre New York, străbătând estul și vestul Statelor Unite, ajungând la granița cu Canada și petrecând, în cele din urmă, 30 de zile la închisoarea de la Niagara Falls, fiind acuzat de vagabondaj.

După revenirea în California, viitorul scriitor câștigă premiul ziarului „San Francisco Call” pentru povestirea *Furtună lângă coasta japoneză*. Se înscrie la școala secundară din Oakland pe care, în scurt timp, se vede constrâns să o abandoneze din lipsa mijloacelor de existență. Realizează că „e mai avantajos să-ți vinzi forța intelectuală decât pe cea a mușchilor”. Studiază singur și reușește în trei luni să însușească programul prevăzut pentru trei ani. La vârsta de 19 ani urmează cursurile Universității din San Francisco, muncind din greu la o spălătorie pentru a face față cheltuielilor. Această perioadă din viața sa va fi descrisă în romanul autobiografic *Martin Eden* (1909).

După ce a absolvit un trimestru, citește în presa vremii despre campania „căutătorilor de aur” în ținutul Klondyke. Nu-și poate reprimă spiritul de aventură și se îndreaptă spre nord, străbătând întreaga Alaskă.

În 1898 se întoarce în țară, mai sărac ca oricând, bolnav de scorbut. Unica avere acumulată este bogata experiență de viață, care își va găsi reflectare în numeroase scrieri inspirate din ținuturile nordice (*Fiul lupului, Fiica zăpezilor, Copiii gerului, Smok Bellew* etc.)

Deocamdată, nevoit să-și întrețină familia, acceptă tot felul de munci prost plătite, sedus tot mai mult de dorința de a se dedica scrisului. E nevoit să-și amanezeze singurele obiecte mai de valoare: un pardesiu, o bicicletă, pentru a-și putea plăti chiria pentru prețioasa mașină de scris. Compune, dactilografiază, studiază gramatica și stilul, analizează operele marilor scriitori, încercând să pătrundă misterul succesului lor.

În acest context, apare în ultima lună a celui de-al XIX-lea veac, în una din cele mai importante reviste din Boston, povestirea *O odisee a Nordului* (1899). Este lucrarea care-i va aduce aproape imediat consacrarea.

Anul 1900 este marcat de apariția primului său volum de povestiri, *Fiul lupului*, inspirat de călătoria în Alaska. Succesele literare îi facilitează pătrunderea în cercurile înalte și-i asigură o viață îmbelșugată. Apar periodic volumele *Dumnezeul strămoșilor săi* (1901), *Fiica zăpezilor* (1902), *Copiii frigului* (1902) etc.

În 1903, după ce publică numeroase eseuri politice, reportaje de critică socială și romanul de dimensiuni reduse *Chemarea străbunilor*, London este trimis corespondent de război în conflictul armat dintre Japonia și Rusia. Aventura nu-l ocolește nici aici, fiind făcut prizonier de către japonezi, pe motiv că trecuse linia frontului.

Retras mai apoi la ferma din Valea Lunii, London intenționează să facă înconjurul lumii pe propriul iaht, Snark. Astfel, după ce urmează un turneu de conferințe prin Statele Unite, propagând cauza socialismului, în 1907 întreprinde, împreună cu soția, o croazieră, petrecând doi ani la bord, însă nu ajunge mai departe de Australia.

Urmează o perioadă extrem de fecundă, publicul american fiind onorat cu peste cincizeci de volume, printre care: *Călcâiul de fier*, *Până la Adam*, *Dragoste de viață*, *Martin Eden*, *Timpul nu așteaptă*, *Aur și iubire*, *Croazieră cu Snark*, *Povestirile din Mările Sudului*, *Fiul soarelui*, *Smok Bellew*, *Aventuriera*, *Memoriile unui alcoolic*, *Valea lunii*, *Ultimul meci*, *Forța celui puternic*, *John Barleycorn*, *Răzvrățiții de pe Elsinore*, *Mexicanul*, *Doamna mică din casa mare*, *Rătăcitor printre stele* etc.

Într-un timp scurt, Jack London ajunge să străbată calea paradoxală a adolescentului din catul de jos al scării sociale, unde viața „nu era decât ticăloșie, mizerie fizică și spirituală”, până la faima unuia dintre cei mai citiți și mai bogați scriitori ai vremii. În 1913 cărțile îi erau traduse în 11 limbi, având un ecou extraordinar, mai ales în rândurile tinerilor. În felul acesta scriitorul își realizează visul din tinerețe: cunoaște celebritatea în timpul vieții, editorii plătindu-i onorarii fabuloase și credite în avans pentru operele ulterioare. Jack London este considerat primul autor american care și-a câștigat existența de pe urma scrierilor sale. Și, totodată, cum bine observa exegetul operei sale Fred Lawis Pattee, „niciun alt scriitor american n-a avut o carieră mai reprezentativă pentru epoca sa”.

Declarat drept unul dintre scriitorii care a avut o contribuție esențială în dezvoltarea literaturii americane, Jack London a cunoscut și gustul

amar al defăimării: clevetirea în presă, anatimizarea de către preoți, aruncarea cărților sale din bibliotecile publice etc.

După 1910, London traversează o perioadă critică sub raport sentimental, având probleme cu abuzul de alcool. Își petrece ultimii ani de viață la ferma sa din Glen Allen, activitatea literară interesându-l tot mai puțin. Mărturisește deschis că nu-i mai place să scrie și că o face numai pentru editori. Aceștia îi solicită cărți, povestioare facile, mustind de seninătate burgheză, străină spiritului aventurier și rebel al autorului.

Tot mai singur și mai deziluzionat, se stinge din viață în urma unei agonii atroce, la vârsta de numai 40 de ani. Moartea subită a lui Jack London, survenită la 22 noiembrie 1916, în circumstanțe obscure, continuă să fie o enigmă. Se presupune că ea ar fi fost cauzată de luarea unei doze mari de opium, pentru a calma durerile de care suferea din cauza rinichilor. Unii consideră că scriitorul s-a sinucis, în culmea deziluziilor și a unei crize depresive.

Cenușa funerară a lui Jack London este îngropată în parcul istoric din Glen Ellen, alături de cea a lui Charmian, cea de-a doua soție, care s-a stins din viață câțiva ani mai târziu.

Creația „lupului de mare” al literaturii americane a devenit în timp întruchiparea rebelului liric, care a reușit să convertească în chip magistral viața în artă, scriind romane pe care le-a trăit și trăind romane pe care le-a scris.

Criticul american Marcus Cunliffe, în volumul *Literatura Statelor Unite*, reușește să facă un rezumat elocvent al tematicii și subiectelor din volumele acestui „scriitor cât se poate de neșlefuit (care, totuși), în ciuda șabloanelor jurnalistice și a povestirilor despre forță și despre virilitate, constituie o lectură deosebit de plăcută”. Scriind mai ales despre destinele celor care se luptă cu vitregiile naturii și cu răul din oameni, London surprinde, cu mult nerv, marea carte a vieții, luându-și ca subiecte existența crudă, sălbatică, spiritul de revoltă și aventură, în care eroii, de o forță fizică și morală supraumană, sunt antrenați într-o luptă brutală pentru supraviețuire.

Eroii narațiunilor lui Jack London sunt niște aventurieri temerari. Marinari sau vânători porniți pe întinderile nesfârșite de apă sau de gheață,

pe bordul unor vase cu pânze sau pe săniile trase de câini, ei duc o viață grea și riscantă, luptând cu forțele naturii, cu furtuna pe mare, cu frigul și valurile de zăpadă la pol, cu căldura înăbușitoare de la tropice. Dar mai cruntă decât lupta cu forțele naturii este înfruntarea oamenilor ha-hini care sunt gata să ucidă pentru a jefui, care asupresc pe cei slabi și care trăiesc din munca populației de culoare. Eroii povestirilor lui Jack London oferă adevărate lecții de moralitate, clamând apărarea demnității umane și instaurând un veritabil cult al prieteniei luminoase.

Opera scriitorului american presupune câteva cicluri, între care cel *autobiografic* transpune artistic propriile experiențe: *Dragoste de viață* (1906), *Ce înseamnă viața pentru mine* (1906), *Martin Eden* (1909), *Croazieră cu Snark* (1911), *Memoriile unui alcoolik* (1913), *Valea lunii* (1913), *Ultimul meci* (1913), *John Barleycorn* (1913), *Doamna mică din casa mare* (1916) și facilitează „cunoașterea firii, a experiențelor și a convingerilor lui London, conducând spre o exactă înțelegere a creației sale” (Venera Antonescu).

Ciclul *nordic* este reprezentat de romanul *Fiul lupului* (1900), *Fiica zăpezilor* (1902), volumele de nuvele *Copiii frigului* (1902), *Smok Bellew* (1912) în care este conturată *odiseea nordului*. Aceasta configurează destinele unor oameni cutezători care locuiesc în condițiile vitrege ale ghețarilor, suportând vicisitudinile unui cadru natural ostil. Emoțiile clocoțitoare pe care le trăiesc simbolizează, în fapt, vitalitatea esenței umane.

Ciclul *mării* (*Lup Larsen* (1904), *Povestirile din Mările Sudului* (1911), *Răzvrățiții de pe Elsinore* (1915)) este inspirat din tumultoasa sa experiență în largul maritim. Cuceritoare prin dinamismul și energia pe care o emană, descrierile de natură relevă adevărate pagini de poezie. Astfel, marea, pe care a iubit-o cu o pasiune arzătoare, asemenea părintelui literaturii științifico-fantastice, Jules Verne, devine un fascinant personaj în jurul căruia se nasc aventuri marine de neuitat.

Ciclul *animalier* (*Chemarea străbunilor* (1903), *Colț Alb* (1906), *Jerry în insule* (1917)), înduioșător prin afecțiunea și „continua mișcare a vieții” (Petru Comarnescu), reflectă dramatismul luptei dintre om și natură, dintre diferitele forțe naturale și civilizație. Admirația față de omul viteaz se răsfrânge și asupra universului animalelor. Marea popularitate a scriitorului a fost asigurată în mod deosebit de narațiunile

despre câini. Colț Alb, „jumătate câine, jumătate lup” ajunge să însușească codul lumii civilizate din imensa sa dragoste pentru oameni. Prin subtila surprindere a lumii necuvântătoarelor, London rămâne „un neîntrecut pictor animalier” (Venera Antonescu).

Artist pasional, Jack London avea un simț atât de viu al aventurii, încât nu și-a putut reprima ispita de a explora viitorul. Va încerca să realizeze această aspirație în ciclul *științifico-fantastic*, care rămâne, în mod regretabil, unul de valoare literară îndoielnică, tribut al constrângerilor editorilor. Acestui ciclu îi poate fi atribuit romanul *Călcâiul de fier* (1907) care sugerează instaurarea totalitarismului și a fascismului, precum și romanele *Aventuriera* (1911), *Rătăcitor printre stele* (1915), o încercare de ilustrare a teoriei metempsihoezei, și *Ciumă stacojie* (1915), un adevărat eșec al scriitorului.

Ciclul *tropical*, reprezentat, în principiu, de romanul *Fiul soarelui* (1912) și *Mexicanul* (1913), propune o gamă variată de tipuri umane, de la albiu invadatori și indigeni la oamenii de culoare, care, înșelând vigilența colonialiștilor, evadează și se întorc în ținutul natal.

Criticii operei lui London susțin că valoarea creației sale rezidă în special în proza scurtă, romanele celebre (*Chemarea străbunilor*, *Colț Alb*, *Martin Eden*, *Lupul de mare*) relevând totuși un incontestabil talent de romancier. Deși n-a fost instruit în sensul formal al cuvântului, „puterea lui de înțelegere a fost atât de mare, observă exegetul Philip S. Foner, încât s-a ridicat deasupra oamenilor instruiți în ceea ce privește capacitatea și forța de a prezenta, în operele lui, problemele fundamentale ale vremii noastre”.

Autodidact declarat, sfidând meticulozitatea cultivării stilului, Jack London are meritul de a-și fi trăit cărțile la modul plener. Înzestrat cu un dezarmant spirit al aventurii și cu o imaginație prolifică ce i-a permis sondarea dincolo de cadrul limitativ al realității, el își relevă prin volumele sale capacitatea uimitoare de a surprinde continua mișcare a vieții și neastâmpărul esenței umane.

Conturând destine, Jack London își prefigurează chiar propriul destin, care este al unui scriitor sedus irecuperabil de aventura trăirii și a scriiturii autentice.

Ana BANTOȘ

Alexe Rău, călcând ușor pe muchia poeziei

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Catedra de literatura română și universală. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010; *Literatura basarabească și modelele literare europene*, București, 2013.

Preocupările pentru domeniul bibliologiei, al filozofiei, al istoriei cărții și tiparului, managementului cultural și cel al biblioteconomiei, reflectate în cărți precum *Există și un Dumnezeu al Bibliofiliei* (2000), *Ochiul din oglinda paginii* (2002), *Magister dixit, Un fir de plumb atârnat de un lucru fragil și înaripat* (postfață acad. Petru Soltan, 2007), *La verbvedere* (2011), – îl impun pe Alexe Rău ca pe un harnic om al cărții, prezent și în presa periodică din Republica Moldova și din alte țări [colaborează la revistele „Viața Basarabiei”, „Contrafort”, „Literatura și Arta”, „Sud-Est”, „Flux”, „Orizont”, „Magazin bibliologic”, „Atelier”, „Biblioteca” (București), „Flacăra”, „Steaua” (Cluj), „Vatra”, „Cronica”, „Convorbiri literare” (Iași), „Vatra”, „Lumina” (Serbia), „Lumină lină” (SUA), „Cronicles” (Paris), „Observator” (Canada)]. Însă dincolo de acestea el este autorul mai multor volume de versuri: *Spune ceva* (1993), *Uniluconul* (1997), *Nuca lui Nevermore* (1999), *Absența e mai mare ca prezența* (2006), *Fragil și înaripat*, *Podul Mirabeau* (2012), în care „refulând adjectivele” și identificându-se cu adverbele, personajul liric parcurge un labirint, căutându-i centrul, care coincide cu centrul ascuns al eului său. Dând la o parte cuvântul „piatră”, căutându-se pe sine, își croiește drum, copleșit de teama de a

nu fi fost deja descoperit de către altcineva, de către personaje curioase „din neamul Sorescu”, spre exemplu. Discursul cu accente vădit narative dezvoltă o curiozitate „în stare de erecție” și, în același timp, o stare de zguduire în fața destinului trecător:

Cea care s-a născut odată cu mine
 s-a ivit într-o întâmpinare
 Ea se arată a fi altfel decât
 mă așteptasem –
 pentru că ceea ce aștepti să vezi
 e creația altor ochi
 Ea nu avea nici coasă
 nici strai cernit
 nici făptură împlinită
 S-a arătat ca un fluid
 de lumină albă și hipnagogică
 șarpe de foc rece
 arzând fără să ardă
 M-a încolăcit și m-a(m)
 zguduit
 apoi a dispărut
 dar nu în neant
 ci în mine
 strecurându-mi-se prin toți porii

Insertia citatului („Însă ochiu – nchis afară...”), precum și a unor noțiuni teoretice din registrul demonstrațiilor purtând un caracter filozofic (menționăm că autorul și-a luat doctoratul în filozofie), exemplu: „O forță metafizică / platoniană / m-a îndreptat / cu fața spre / trecutul viitor...”, recursul la nume celebre: Nichita, Van Gog, Eminescu, Rilke, accentul pus pe tehnica elaborării textului poetic, vorbesc în favoarea apropierei poeziei lui Alexe Rău de parametrii postmoderni. O lume confiscată de calculator este „mediatizată” în termenii respectivi: „vulcanul homotextual” și imaginea unui „sat global” întreținându-se din pseudopăstorit, dinastia de ciobani electronici, alegând „cașuri de idei” etc. E un univers

imaginat în termeni informaționali de ultimă oră, pe care Alexe Rău ca-
 ută să-l raporteze la matricea stilistică populară în versiunea sadovenia-
 nă, jocul fiind unul elaborat meșteșugit în fața calculatorului. Este lumea
 care în viziunea lui Martin Heidegger, bunăoară, coincide cu „amurgul”
 artei și în care elementele constitutive ale euristicii artistice tradiționale
 sunt puse la îndoială. În această lume în care, conform unei afirmații a
 lui Jean Baudrillard, „nu mai există scenă sau oglindă, numai un ecran și
 o rețea. Nu mai există transcendență sau profunzime, numai suprafața
 imanentă a derulării operațiilor, suprafața netedă și operațională a comu-
 nicării”, personajul din poezia poetului nostru se află la confluența dintre
 drama alienării și miza pe extazul comunicării. Concepută ca fenomen al
 comunicării, poezia mizează pe „transmiterea mesajului”, mai exact spus,
 pe traducerea lui „în muzici și în tăceri grăitoare”, pe „a vorbi tăcând”:
 „Dar cum s-o facem dacă / în Basarabia noastră – / încremenit ajun – /
 numai zgârdița roșie a mielului / primăvara / mai știe a vorbi tăcând/
 așa ca la Rilke”. Golul nocturn e umplut de chiriecii „cu valurile lor de
 mesaje metafizice”. De aici și până la a căuta realul în imagini ce efectu-
 ează conexiuni transcendente e un pas pe care Alexe Rău îl face ușor fără
 a călca strâmb pe muchia poeziei: „Servus, Călıno, / îți spun în gând /
 când te văd traversând / cadrul geamului meu / trecând dinspre Est spre
 Vest / ca Marina Țvetaeva // Dacă ciutele / din pădurea Sloboziei tale /
 alignesc de-un picior / se știe / că au în preajmă / pui fragezi” etc. Au-
 torul caută esența existenței pe care să o traducă într-o stare a poeziei și
 în aceasta se conține aspectul ei filozofic întrebător. *Tudor Arghezi între-
 bând* este o poezie în care autorul potrivește cuvintele pentru că în joc îl
 caută pe Dumnezeu, chinuitoarea autoispitire a poetului în fața oglinzii
 echivalând cu căutarea răspunsului la întrebarea dacă omul modern mai
 e capabil să creadă. Județul trupului cu sufletul, amintirea mamei plecate
 pe alt țărm, căsuța părintească „stând singurică în fața porții”, asemuită
 cu „strigătul nestrigat” a ceea ce poetul nu poate reda, copiii „sorbind
 dimineața un fel de lapte – căzut noaptea din Cer – cu un fel de linguri /
 dintr-un fel de lemn / scobit / de ochii maicilor”, tata întorcându-se „cu
 răspunsuri la întrebări”, „rostul cel mare al vieții pe pământ”, toate au me-
 nirea de a întreține nevoia de iluzie („ține-te, iluzie, nu te ruina”).

Condiția sa de poet basarabean descifrată în versuri precum: „A nu te
 mai ține de poalele clasicilor, / a nu mai fi sclavul prozodiei, / A vrea
 să știi / cum să fi tu însuți / A te ține de poala / iluziei / e ca și cum /

Ai face-o pe aristocratul / sau pe îngerul după / situație / A continua să scrii / după toate acestea / e ca și cum / Ai mai crede că / ești poet”, presupune, în cazul eseistului Alexe Rău, și navigarea în spațiile extinse ale culturii universale, inclusiv la interferența artelor. Astfel, va urmări împletirea poeziei cu grafica și pictura aparținând scriitorilor, Paul Valery exercitând asupra poetului și eseistului de la Chișinău o atracție covârșitoare. Prin urmare, va deprinde și *ars poetica* poetului francez, evidențiind faptul că pentru Paul Valery poezia echivalează cu „une machine de langage” și că poezia are rostul nu de a transmite un mesaj, ci de a crea o stare poetică. Urmând firul demonstrațiilor cu tenacitate, autorul nostru ajunge la constatări relevante, afirmând că Paul Valery, cel care susținea că versurile sale „au sensul ce li se acordă”, a anticipat estetica receptării de astăzi. Poezia concepută ca travaliu diurn, ca dialog între două euri, unul lucid, rațional, și altul misterios, axat pe sensibilitate, sau unele aspecte mai puțin cunoscute din creația lui Leonardo da Vinci, puse în lumină pentru a-l familiariza pe cititorul basarabean cu ele; „literatura română în ex-libris” sau traducerea de către Ligia Macovei în echivalențe grafice a poeziei lui Eminescu; „arhitecturile preaplinurilor” așa cum s-au profilat din perspectiva ecourilor eminesciene în arta lui Igor Vieru sau descifrarea „zvonului de fință viitoare” în grafica pictorilor și cea a scriitorilor basarabeni, se află în obiectivul eseurilor sale publicate mai întâi în diverse reviste și adunate apoi în volumul *La verbvedere*. Activitatea de punere în valoare a diversității creației în urbea Chișinăului conturează conștiința înaltă a lui Alexe Rău de slujitor al cărții, contribuind constant la transformarea evenimentelor răzlețe în fapte de cultură. Or, dincolo de constatarea că se produc noi semnificații în artă se situează conștiința celui care mizează pe acțiunea practică a comunicării asupra sensibilității cititorului și a receptorului de artă și de cultură.

* **Alexe Rău** (23.12.1953, Larga, Republica Moldova). Poet, publicist, bibliolog, doctor în filozofie. Este fiul Olgăi (n. Cernopiska) și al lui Alexei Rău, țărani. A absolvit școala medie din satul natal, Facultatea de Biblioteconomie a Universității de Stat din Chișinău (1975) și Facultatea de Sociologie și Filologie a Universității Social-Politice (1983). A fost lector-conferențiar la Universitatea de Stat din Chișinău (1975-1976), bibliotecarșef de serviciu, director adjunct al Bibliotecii Naționale (1976-1984), vicepreședinte și secretar responsabil al Societății Prietenii Cărții din Republica Moldova (1984-1990), șef al Secției bibliotecii a Ministerului Culturii din Republica Moldova (1990-1991).

Este director general al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (din 1992) și redactor-șef al revistei „Magazin bibliologic”. A susținut teza „Scrisul ca expresie a conștiinței și cale de cunoaștere a ființării”. A debutat cu versuri la 14 ani în „Tinerimea Moldovei” și editorial, în 1993, cu cartea de poezie *Spune ceva*.

Scrieri: *Spune ceva* (poeme, Chișinău, 1993), *Uniluconul* (poeme, Chișinău, 1997), *Nuca lui Nevermore* (poeme, Timișoara, 1999), *Există și un Dumnezeu al Bibliofiliei* (eseuri, Chișinău, 2000), *Jurnal parizian* (Chișinău, 2001), *Ochiul din oglinda paginii* (eseuri, Chișinău, 2002), *Pe noi nouă adu-ne* (Chișinău, 2003), *Magister dixit* (eseuri, Chișinău, 2004), *Absența e mai mare ca prezența* (poeme, Chișinău, 2006), *Fragil și înaripat* (poeme, Timișoara, 2007), *Un fir de plumb atârnat de un lucru fragil și înaripat* (eseuri, postfață Petru Soltan, Chișinău, 2007), *Dialoguri* (Chișinău, 2007), *La verbvedere* (eseuri, Chișinău, 2011), *Podul Mirabeau* (poeme, Chișinău, 2012).

Repere bibliografice: Mircea Popa, *Un poet basarabean*, „Lectura” (Cluj-Napoca), 1994, 15; T. Enăchescu, „Cuvântul liber” (Târgu Mureș), 1994, 25 aug.; Emil Vasilescu, „Biblioteca”, (București), 1995, 1; Vasile Nastasiu, *Porni Arcadie, creștea...*, „Luceafărul”, 1997, 2 oct.; Călina Trifan, *La mijlocul șesurilor*, „Lit. și arta”, 1999, 4 nov.; Anatol Ciocanu, *Stăm în gazdă la literatura română*, „Glasul Națiunii”, 2001, 23; Serafim Belicov, *Pledoarie pentru Moldova*, „Moldova suverană”, 2001, dec.; Ion Șpac, *Un gânditor veritabil*, „Gazeta bibliotecarului”, 2003, 12; Emilian Marcu, *Alexie Rău*, „Convorbiri literare”, 2006, 7; Maria Șleahțișchi, *Cerc deschis*, Iași, 2007, 153-154; Valeria Matvei, *Alexe Rău*, în *Calendar Național* 2008, Chișinău, 2008; Adrian Dinu Rachieru, *Poeți basarabeni*, Chișinău, 2010, 490-492.

Margareta CURTESCU

Peisaje literare din Basarabia în dimensiunea istoriei

(referințe la volumul *Literatura basarabeană și modelele literare europene* de Ana Bantoș)

În *Literatura basarabeană și modelele literare europene*¹ (Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013), miza demersului analitic, întreprins cu acribie de laborioasa cercetătoare Ana Bantoș, o constituie nu doar examinarea și explicarea parcursului literar românesc din Basarabia postbelică până în actualitate, dar și prezentarea, cuprinzătoare, a subiectului, în conformitate cu sinoasa problemă identitară. Dublul periplu, critic și istorico-literar, i-a solicitat autoarei un elan susținut, căci, în orizonturile sale interpretative, au intrat comentarii ale mai multor destine literare, consumate într-un impresionant segment temporal. Înaintarea fenomenului, acumulările succesive de substanță literară, în fine, coagularea, într-un spațiu omologat, sub impulsul esteticii moderne, a literaturii ținutului constituie obiec-

tul acestui consistent volum. Construite cu atenție și rigoare, studiile evaluează diverse manifestări ale sensibilității artistice, de la activitatea criticului Vasile Coroban la creația poetei Liliana Armașu.

Complexitatea volumului, polifonia sa descind din explorarea unui impresionant corpus de texte și autori, fiind relevate, în primul rând, raporturile acestora cu *pattern*-urile edificatoare. Conținuturile se repliază totuși pe un subiect magistral: evaluarea identității literaturii române din spațiul pruto-nistean, prin prisma raportării sale la modelele europene sau la cele americane, instaurarea, prin traversarea unor timpuri agresive, a unui registru omologator. E tocmai formula ce sudează părțile cărții, în care Ana Bantoș a reunit un bogat material istorico-literar, selectat de pe câteva teritorii cu diverse configurații valorice. În acest sens, demonstrația se compune din exemple relevante, cum ar fi explicarea relației lui Ion Vatamanu cu poezia americană, atractivă pentru poetul de la Chișinău prin „*antisentimentalismul și antiromantismul*” ei, sau cea referitoare la influențele din Garcia Lorca și Rilke în poezia lui Grigore Vieru.

O radiografiere a scrisului românesc de la est de Prut, începând cu a doua jumătate a secolului trecut și până în prezent, îi impune exegetei aplicarea unor multiple perspective interpretative. Explicarea fenomenelor literare, care au evoluat sub „*teroarea istoriei*”, dar și sub semnul preceptelor moderniste sau al celor postmoderniste, a presupus evocarea destinelor literare ale condeierilor din câteva generații. Autoarea volumului supraveghează minuțios, cu vocație ordonatoare, evoluția formelor, afirmarea conceptelor în perioadele evaluate. Respectând obiectivul strategic de prezentare a oscilațiilor și metamorfozelor literaturii române din Basarabia, „*aflată sub vremi*”, a condiției scriitorului în contexte istorice și sociale concrete, Ana Bantoș decelează, în cele trei mari compartimente, *Tradiție locală și modernitate europeană, Literatura de la est de Prut și brutalitățile istoriei și Scriitorii basarabeni între modernism și postmodernism*, cazurile ilustrative ale unor scriitori care au trăit și au creat în epocile respective. Debutând cu evocarea activității de diplomat și a creației lirice a lui Lucian Blaga, care „*a suplinut oarecum rolul diplomatic atât de necesar în menținerea relațiilor dintre peisajul cultural, literar și, în definitiv, identitar al românului basarabean cu cel european*” (p. 14), cercetătoarea estimează meticolos, prin

prisma particularizării, experiențele literare ale lui Nicolai Costenco, Ion Vatamanu, Vladimir Beșleagă, Andrei Lupan, Lidia Istrati, Vasile Levițchi, Liviu Damian, Grigore Vieru, dar și ale unor scriitori din actualitate, Leo Butnaru, Lorina Bălțeanu, Steliana Grama, Constantin Cheianu, Ștefan Baștovoi, Iulian Ciocan, Anatol Moraru, Liliana Armașu ș.a.

Axate pe detalii, studiile Anei Bantoș impresionează prin rigurozitatea judecăților de valoare, emise la capătul unor lecturi în profunzime, prin multiplele informații factuale, inserate în actul critic, ceea ce-l decorsetează, îl absolvă de inserțiile teoretizante și îi imprimă lejeritate, devenindu-i familiar cititorului, celui tânăr, în special, care va recunoaște aici configurațiile exacte ale ambianțelor literare și exegetice din spațiul basarabean postbelic și din cel contemporan, căci unicul criteriu aplicat operelor comentate îl constituie cel estetic. Se mai remarcă și tonalitatea echilibrată a autoarei în raport cu subiectele repudiate, de obicei, în critica din ultima perioadă. În aceste cazuri, comentariile iau în calcul resursele timpului istoric, în care s-a derulat evenimentul propriu-zis, „o istorie care nu se lasă cu una cu două explicată și nu e recognoscibilă pentru toată lumea” (p. 85). De exemplu, în „încercarea de a spulbera ambiguitatea care planează deasupra unei figuri emblematice pentru peisajul basarabean postbelic, cum este Andrei Lupan” (*Intellectualul basarabean și istoria*), autoarea se conduce de un singur principiu, exprimat cu fermitate în aserțiunea: „Iată de ce îmbinarea hermeneuticii existențiale cu cea ideologică în abordarea creațiilor scriitorilor din acea perioadă este inevitabilă” (p. 86). Comentariile și reflecțiile critice devin verosimile doar raportate la realitățile istorice sau la conjunctura social-politică a epocii. De altfel, o structură repetabilă transpare insistent din conținutul volumului *Literatura basarabeană și modelele literare europene* – cea a identității scriitorului basarabean. Amplul studiu, *Scriitorul basarabean și reflexele brutalității istoriei*, în care se conțin date cutremurătoare despre omul și scriitorul Nicolai Costenco, explică de ce anume această personalitate literară „ilustrează poate cel mai complicat și mai distorsionat destin al creatorului basarabean din secolul al XX-lea” (p. 53). În fond, autenticitatea scriitorului basarabean, menționează autoarea volumului, se conturează doar prin prisma evenimentului istoric propriu-zis. „De acest lucru trebuie să ținem cont în permanență și

în condițiile avântării societății noastre spre postmodernism, spre societatea de consum, spre mondializare, spre jocul simulacrelor”, explică exegeta (p. 185).

Studiile incluse în primele două compartimente pun în lumină dificultățile de ordin nonliterar, cu care se confruntau scriitorii în perioada regimului autoritar, condițiile traumatizante, în care s-a constituit literatura locului în acest răstimp. O manifestare emblematică a spiritului nonconformist este cazul lui Vasile Coroban, care, în anii șaizeci-șaptezeci ai secolului trecut, „a dat contururi inconfundabile demersului critic basarabean, accentuând necesitatea afirmării conștiinței de sine în literatură” (p. 18). Opțiunile sale pentru creația clasicii români și maniera exegetică în care comentează proza lui Ion Creangă vor întreține, într-o formulă camuflată, dialogul cu spațiul exegetic din țară, iar investigarea mai multor autori din literatura universală semnifică, în condițiile unei ideologii restrictive, pledoaria sa pentru organicitatea formulei *local – național – universal*.

În *Inima mea începe de la orizont*, tabloul literar al anilor șaizeci este refăcut din precizări clarificatoare, necesare în vederea înțelegerii contextului în care a activat generația respectivă, căreia „i-a revenit sarcina extrem de dificilă de a contribui la renașterea din cenușă a păturii intelectuale basarabene exterminată în totalitate de către regimul postbelic”. Astfel se face că o imagine frecventă în lirica lui Ion Vatamanu, „*orașul ingenuncheat* pe care poetul îl poartă în suflet este, de fapt, geografia spirituală a unei Basarabii devastată și ruptă de la matricea ei firească. Familia de spirite din care făcea parte Vatamanu era numeroasă și trebuie menționat că a existat un dialog fertilizator în mediul literar al anilor '60-'70, când, se pare, încrederea reciprocă dintre oamenii de cultură și de litere se axa în mare măsură pe principiul următor: «Intellectualul este cineva aflat în căutarea adevărului dincolo de interesele personale» (Jean D'Ormesson)” (p. 31-32).

Viața literară din spațiul basarabean postbelic se vădește în toată complexitatea sa, căci investigațiile Anei Bantș fixează și legăturile intraculturale, în cadrul cărora literatura română din Basarabia, prin intermediul mesagerilor săi, stabilește contacte cu zone culturale europene. În acest mod se explică prezența, în economia volumului, a studiilor consacrate unor intelectuali care au intermediat între cul-

tura română și cea occidentală, *Dialogul intercultural ca logos al celui-lalt*, dedicat lui Valeriu Rusu, rezident în Franța, și *Singularitatea și singurătatea rostirii*, conținând emoționante referințe la coordonatele liricii lui Alexandru Lungu, stabilit la Bonn, pentru care „Tragismul infertilității, de sorginte mallarmeeană, se suprapune peste nemărginirea exilului” (p. 41).

În cel de-al treilea compartiment, *Scriitorii basarabeni între modernism și postmodernism*, cercetătoarea sesizează și comentează metamorfozele spațiului literar contemporan, produse ca rezultat al impactului acestor concepte asupra creatorilor din ultimele generații. După operația de clarificare a diferențelor dintre aceste două curente literare, prin intermediul comentariilor la *Postmodernism și elitism. Postmodernismul românesc și circulația elitelor și Transmodernismul*, volume semnate de Adrian Dinu Rachieru și, respectiv, Theodor Codreanu, Ana Bantoș dimensionează reflexele acestor „-isme” în creația unui grup de poeți și prozatori contemporani, plasați deja în alte ecuații decât cele anterioare, relații explicate în studiul final, *Scriitori basarabeni și paradigme literare europene. În loc de postfață*.

În peisajul critic românesc, volumul *Literatura basarabească și modelele literare europene* relevă sigur, fără stridențe, statutul literaturii române din Basarabia în contextul marii literaturi naționale, dar și în cel al literaturilor continentale. Important e că Ana Bantoș, triind faptele literare din câteva epoci, diseminează, eliberată de prejudecăți, un amplu material factologic, îl conceptualizează și îi dă un diagnostic exact. Denumind o pronunțată tentă recuperatorie, acest efort al cercetătoarei dobândește importanță și în sensul că oferă posterității mărturiile necesare despre ceea ce s-a produs și se mai produce în interiorul acestui fenomen efervescent.

Note ■ ¹ *Literatura basarabească și modelele literare europene* de Ana Bantoș, volum rezultat din activitatea de cercetare postdoctorală a autoarei în cadrul proiectului *Valorificarea identităților culturale în procesele globale*, monitorizat de Academia Română în perioada 2007-2013.

Ioan MILICĂ

Limbajul poetic eminescian

A fost publicată, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, a doua ediție a lucrării *Limbajul poetic eminescian*. Cartea regretatului profesor Dumitru Irimia (1939-2009) a devenit, în decurs de aproape patru decenii, un reper în domeniul studiilor asupra operei lui Eminescu, așa că numai argumentul notorietății ar fi fost suficient pentru a legitima o re-editare. Însă evenimentul editorial are importanță și din alte motive ce vor fi arătate în cele ce urmează.

În ciuda bibliografiei uriașe rămasă în grija posterității, în cultura națională au existat puțini cărturari cu o foarte bună cunoaștere a operei lui Eminescu. Cine are curiozitatea de a examina marele catalog bibliografic editat de Academia Română și publicat sub forma celui de-al XVII-lea volum al seriei magna – Mihai Eminescu, *Opere* – va observa că numai în perioada 1939-1989 au apărut peste 25.000 de titluri având ca referință unul sau altul din marile sectoare ale creației eminesciene, literatura (inclusiv traducerile), publicistica, documentarul și epistolarul. Cele mai multe titluri sunt, bineînțeles, mențiuni, note și articole risipite în puzderia de publicații periodice mai mult sau mai puțin însemnate. Prin comparație, monografiile sunt mult mai puține, numărând, la o estimare fugară, în jur de două sute de titluri. Și mai simplu spus,

despre Eminescu și opera sa s-au publicat, în medie și an de an, sute de efemeride și puține cărți valoroase. În 1979, anul publicării *Limbajului poetic eminescian*, pe piața românească de carte științifică apăreau, de exemplu, doar câteva contribuții mai importante privind exegeza operei lui Eminescu, volumul profesorului Irimia și studiul Elenei Tacciu, *Eminescu. Poezia elementelor*, fiind noutățile editoriale ale anului. De altfel, peisajul editorial de astăzi nu e cu totul diferit, deosebirea fiind că s-a mărit viteza cu care maculatura amenință cultura.

Spiritul vremii în care a apărut *Limbajul poetic eminescian* este surprins de profesorul Mihai Zamfir, în prefața ediției a II-a: impresionism critic și amatorism luminat, speculație intelectuală și aproximație pitorească. Pe acest fond, „intrarea stilisticii în eminescologie s-a produs fără zgomot, fără declarații solemne: noua metodă a adoptat instinctiv postura modestiei, pe aceea de slujitor lingvistic al afirmațiilor emise de istoria literară. În realitate, sub vălul inocenței, se insinua deja un nou mod de a aprecia poezia lui Eminescu, bazat pe evidențele indiscutabile ale limbajului”.

Concomitent cu perspectiva interpretativă asumată de autor, erau puse în circulație un concept (*limbajul poetic*, născut la confluența dintre limbă și artă) și tehnici de lucru mai puțin tributare excesului de imaginație în interpretarea operei literare, metodele desprinse din panopia lingvisticii fiind angajate în căutarea dominantelor operei eminesciene. Cu alte cuvinte, lucrarea demonstrează că fusese depășită etapa de pionierat a stilisticii românești și se înfățișa cititorilor atenți drept „cea dintâi monografie stilistică remarcabilă atât prin perspectivele pe care le deschidea, cât și prin răspunsurile ferme oferite” (Mihai Zamfir).

La vremea primei ieșiri de sub tipar, volumul a stârnit reacții vii. Cei ce i-au înțeles rostul și importanța au lăudat-o, iar cei ce au ratat întâlnirea cu litera și spiritul ei i-au scăzut din merite. Cert este că, după mai bine de treizeci de ani, cea dintâi monografie dedicată limbajului poetic eminescian s-a fixat între lucrările de referință cuprinse în bibliografia esențială privind viața și opera lui Eminescu. Având la origine teza de doctorat elaborată de Dumitru Irimia, lucrarea publicată atunci în prestigioasa colecție *Eminesciana* a editurii Junimea stă astăzi în compania selectă a marilor clasici: G. Ibrăileanu, D. Caracostea, G. Călinescu, T. Vianu, I. Negoïtescu, Ioana Em. Petrescu ș.a.

Prin decizia de a relansa lucrarea se recuperează atât imaginea apusă a unor vremuri animate de idei și metode care însuflețiseră deja viața științifică și culturală occidentală, cât și un model de expunere științifică amenințat în prezent de expansiunea unui antistil ale cărui trăsături sunt verbozitatea ultraredundantă, lipsa de rigoare și impresionismul abuziv.

Adăugând că volumul face parte dintr-o serie de autor ce va reuni lucrările regretatului profesor Irimia nu facem decât să anunțăm că, în viitorul nu foarte îndepărtat, specialiștii și publicul larg vor avea ocazia de a (re)citi lucrări în care exactitatea și rafinamentul interpretativ stau pe același plan cu temeinicia argumentării științifice.

Revenind, în încheiere, la *Limbajul poetic eminescian*, lucrare considerată de Mihai Zamfir „cel mai sistematic și mai complet manual de poetică eminesciană”, nu ne ferim să scriem că această lucrare, aflată abia acum la a doua ediție, are în față promisiunile unui viitor mai ferit de neajunsurile trecutului, nu întotdeauna drept cu valorile.

Ion CIOCANU

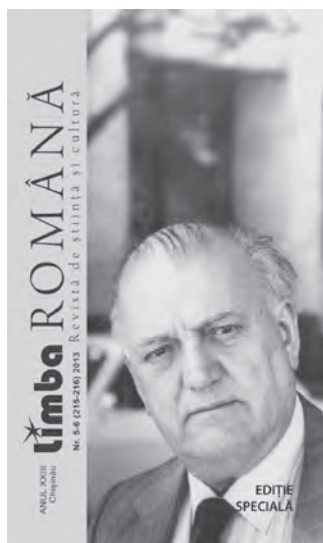
Început și continuare

I.C. – prof. univ. dr. hab., colaborator științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., critic și istoric literar, lingvist. Autor a 40 de cărți, majoritatea – de critică și istorie literară, de sociolingvistică și de cultivare a limbii. Lucrări apărute după 1990: *Literatura română contemporană din Republica Moldova* (1998), *Literatura română. Studii și materiale pentru învățământul preuniversitar* (2003), *Scriitori de ieri și de azi* (2004), *Efortul salvator* (2006), *Salahorind...* (2008), *Darul lui Dumnezeu* (2009), *Noi și cuvintele noastre* (2011), *Cărțile din noi* (2011), *Absența exclusă* (2013), *Rămurea de iasomie. Memorii și meditații...* (2013).

De fapt, vorbim despre două „începuturi”, ambele extrem de salutabile, și – respectiv – despre două „continuări”. Dar să le luăm, cum se zice, pe rând.

Primul este semnalul dat de revista „Limba Română”, prin editorialul semnat de Alexandru Bantoș *Eugeniu Coșeriu și „revenirea sa acasă”* în numărul 5-6 a.c. „Având un destin de excepție, o operă studiată, comentată, apreciată de timpuriu pe mai multe continente și în mai multe limbi, – constată autorul, – vasta și geniala sa creație, dintr-o inerție «tradițional românească», are o circulație restrânsă în patria sa. Și după un deceniu de la trecerea conaționalului nostru la cele veșnice, procesul de «recuperare» a moștenirii coșeriene poartă un caracter aleatoriu, lipsind deocamdată o strategie unificată, coerentă și de perspectivă a traducerii și editării operei acestuia” (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. – I.C.).

Alexandru Bantoș nu numai că nu neglijează ceea ce s-a făcut în știința lingvistică românească întru cunoașterea și recunoașterea creației marelui mihai-

lenean, ci chiar numește o seamă de savanți din diferite centre culturale, reprezentând diverse generații care au contribuit cu un anumit succes la „întoarcerea acasă” a genialului nostru compatriot. Dar problema pe care o pune Domnia Sa e că cele înfăptuite „acoperă doar parțial nevoia de a transpune în română *integrala sa creație*, ce urmează a fi însoțită, indispensabil, de exegeze menite a configura *amplu și riguros* imaginea celebrului om de știință, față de care se cuvine să aibă altă atitudine instituțiile de resort, academice, de la București și Chișinău”.

În întregimea și în esența sa, editorialul domnului Alexandru Bantș nu este numai o elogiare a rezultatelor, oricât de modeste deocamdată, ale Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigmele lingvisticii actuale” din iunie-iulie 2012, ci și, pornind de la acest obiectiv, „un apel indirect adresat comunităților academice de pe cele două maluri ale Prutului, de a întreprinde cât mai curând acțiuni bine orchestrate pentru ca «lingvistul secolului XX» să-și ocupe locul meritat și în sanctuarul științei naționale”. O ediție integrală a moștenirii rămase de la Eugeniu Coșeriu „ar fi trebuit demult să devină *un proiect național de anvergură*”, constată cu legitimitate îngrijorare editorialistul, subliniind că un atare obiectiv ar fi bine să fie realizat cel puțin „*până la centenarul nașterii profesorului, în 2021*”.

Prin sublinierea de la urmă am evidențiat primul „început” despre care ne-am propus din capul locului să vorbim. Revista „Limba Română” a făcut și până acum mai mult decât orice altă publicație de la noi și poate nu numai din Republica Moldova. Este suficient să spunem că anume în revista chișinăuiană și-a publicat Eugeniu Coșeriu câteva dintre articolele și studiile sale din ultima parte a vieții sale: *Latinitatea orientală, Unitatea limbii române – planuri și criterii, Politici lingvistice...* În această publicație Eugeniu Coșeriu a fost intens mediatizat de lingviști notorii bucureșteni, ieșeni, chișinăuieni... De aceea „Limba Română” și-a câștigat dreptul și onoarea de a da curs unui atare apel. E unul la a cărui realizare ea de mult contribuie, în limita posibilităților. Numărul 5-6 a.c. este un aport consistent la continuarea importante și stringentei opere de popularizare și asimilare a creației celebrului lingvist, prin publicarea unor prelegeri la numita Școală de vară de la Cluj și a unor comentarii referitoare la moștenirea coșeriană. Menționăm în acest context prelegerile ținute de prof. Mircea Borcilă, Emma Tămăianu-Morita, Dumitru Cornel Vilcu, Oana Boc, Jesús Gerardo Martínez del Castillo, evocarea succintă, dar consistentă a prof. Eugenia Bojoga *Două spirite tutelare: Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă*, tustrele interviurile menite să reliefeze mai concret diverse aspecte ale moștenirii

coșeriene și ale lucrărilor Școlii de vară consacrate „paradigmei” integraliste în lingvistică. E, repetăm, primul început al revistei, unul a cărui eficiență va putea fi valorizată în funcție de succesul continuării lui.

Acum e timpul să vorbim despre cel de-al doilea „început”, identificat de noi în avertismentul adresat cititorilor cu referire la proiectul „Revista «Limba Română» în fiecare școală din Republica Moldova”. Cunoaștem cu toții care-i starea de lucruri în întregul nostru învățământ. De aici necesitatea unei cât mai chibzuite selectări a materiei științifice, științifico-populare și pur informativ-cognitive pentru diferite niveluri de pregătire a adresanților noștri. În școala superioară e bine și chiar necesar să ajungă articole și studii de mare profunzime a analizelor și sintezelor (care, la o adică, nu strică nici contingentului de cititori din școli și licee), dar pentru aceștia din urmă e normal ca revista să publice articole, studii, eseuri, cronici etc. corespunzătoare nivelului respectiv (care, *mutatis mutandis*, n-ar prisosi profesorilor și studenților filologi...). Un prim exemplu de rezolvare corectă a acestei „probleme” se conține în chiar numărul prezentat aici de noi al revistei. Ni-l oferă însuși Eugeniu Coșeriu în / prin discursul rostit pe 22 mai 2001 cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, în care vorbește simplu și – totodată – profund, înțelept și chibzuit despre „două tipuri de moldovenism”: unul care „nu se opune românismului, ci este o formă a românismului” și, pe de altă parte, „un moldovenism opus românismului, cel care se afirmă pe o identitate arbitrară, moldovenească, la același nivel cu identitatea românească și opune identitatea moldovenească acestei identități românești”. Mai mult, ilustrul nostru compatriot observă cu adâncă putere de pătrundere în esența lucrurilor că „și acest din urmă moldovenism opus românismului este, la rândul lui, de două tipuri: există moldovenismul naiv și nevinovat al celor care, orbiți de o propagandă îndelungată, orbiți de tot ce li s-a opus și de tot ceea ce li s-a ascuns timp de șazeci de ani, cred că nu sunt români...” și moldoveni români sau români moldoveni, cum a fost Coșeriu însuși.

Ideea pe care ținem să o subliniem constă în necesitatea selectării pe viitor – pentru paginile revistei – anume sau preponderent a unor materiale accesibile atât pentru un profesor, demnitar de stat ori chiar savant academician, cât și pentru un elev. Pe această cale vedem noi continuarea optimă a ambelor „începuturi” despre care am vorbit aici. Ea ține, deopotrivă, de colectivul redacției și de întreaga obștime culturală de la noi și nu numai.

Încheiem pledoaria noastră în sprijinul ambelor „începuturi” și cu urări de succes întru continuarea lor.

Lidia CODREANCA

O gramatică inedită din Basarabia sec. al XIX-lea

L.C. – conf. univ. dr., cercetător științific superior la Centrul de lingvistică al Institutului de Filologie al A.Ș.M. Lucrări editate: *Sociolingvistica. Mic dicționar terminologic* (2002), *Limba română în Basarabia (1812-1918)* (2003), *Latina vulgară* (în colaborare cu acad. N. Corlăteanu) (2007), *Două mentalități și o singură limbă* (pagini necunoscute din istoria limbii române din Basarabia) (2012).

În secolul al XIX-lea, pentru uzul școlar secundar și mediu din Basarabia, au fost editate patru manuale de gramatică [1], două – la Chișinău și două – la Sankt Petersburg. Manualul de la 1819, *Scurtă Russască Grammatică cu tâlmăcire în limba Moldovenească pentru ucenicii Seminariei Chișinăului și ale altor școale din Basarabia*, și cel de la 1827, *Gramatică Russască și Rumânească închipuită de Ștefan Margela*, erau niște gramatici ale limbii ruse traduse în românește. Iar manualul de la 1840, *Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*, și cel de la 1865, *Cursulu primitivu de limba Rumână*, au fost gramatici ale limbii române, deși cel dintâi era scris în limba rusă. Aceste manuale, potrivit surselor bibliografice și celor de arhivă, au fost utilizate la predarea limbii române în învățământul din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea: în școlile ținutele – până în 1871, la Seminarul Teologic din Chișinău – până în 1867, în Liceul Regional din Chișinău – până în 1866.

Pentru școlile elementare au fost editate un șir de bucoavne ruso-române [2] cu caractere chirilice în: 1814, 1815, 1822; 1830-1840, 1842, 1844, 1861-1862, 1863. În 1865 la Chișinău se editează *Abecedă rumână* a lui Ioan Doncev (1865), tipărită cu caractere chirilice, rusești și latine.

Odată cu interzicerea predării limbii române în școlile ținutale din Basarabia, prin înaltul ukaz de la 3 februarie 1871 [3], dispare necesitatea editării materialelor didactice în limba română.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începând cu anul 1871, se deschid un șir de școli elementare eclesiastice cu predare în limba rusă pe lângă parohii și pe lângă mănăstiri și schituri. Programa de studiu a școlilor parohiale și mănăstirești era de doi-trei ani. Elevii învățau citirea, scrisul, aritmetica, limba rusă.

Din 1886, conform „Regulilor privitoare la școlile bisericesti-parohiale” emise în 1884, a fost aprobat de către Sinodul rus programul de studiu obligatoriu și unic pentru întreg imperiul, care includea: religia, cântul bisericesc, slavona și rusa, caligrafia, istoria Rusiei și aritmetica. Anume de atunci în Basarabia se intensifică deschiderea de școli elementare cu predare în limba rusă („odnoclassnâie” – școli de o clasă cu durata învățaturii de 2 ani și „dvuhclassnâie ucilișcia” – școli de două clase cu durata cursurilor de 4 ani).

În registrele școlare, în rapoartele învățătorilor, păstrate în documentele de arhivă, nu se atestă absolut deloc disciplina *limba română*. Sursele bibliografice cu referire la învățământul din perioada investigată [4] susțin că limba de predare în școlile eclesiastice elementare, parohiale și mănăstirești a fost doar limba rusă.

Pe la 1872 erau solicitate de către elevi școlile elementare de pe lângă mănăstirile Dobrușa și Răciula, unde erau și biblioteci înzestrate cu sute de volume și de manuscrise, cu mulți copişti și tâlmaci din slavonă și greacă. Numai la mănăstirea Dobrușa, pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, a activat „un număr considerabil de cărturari, care au tradus, au transcris și au difuzat o mulțime de cărți” [5]. Biblioteca mănăstirii Noul Neamț, de asemenea, era înzestrată cu un număr impunător de volume rare și de manuscrise prețioase. Spre deosebire de bibliotecile de la alte mănăstiri care peste ani au dispărut fără urmă, o mare parte a fondului de carte și de manuscrise al bibliotecii de la mănăstirea Noul Neamț a fost salvat și se păstrează la Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Printre materialele didactice elementare utilizate aici am atestat trei manuale școlare: un bucvari slavonesc, *Терковно-славянская AZ-*

BUKA, rukovodstvo dlja țerkovno-prihodskih șkol i șkol gramoti, izdanie 24-oe, St. Peterburg, 1913 [6]; un manual de citire și scriere rusească, *RODNOI IAZÏK, obucenie mehaniceskomu citeniu i pisimu*, vâpusk 1, Kișinev, 1880 [7] și o gramatică românească cu caractere chirilice vechi, în variantă de manuscris. Nu are foaie de titlu, iar numerotarea paginilor este cu litere [8].

După primele rânduri cu care începe pagina întâi, gramatica anonimă poate fi intitulată *PUȚINĂ ARĂTARE FOARTE ÎN SCURT PENTRU AȘĂZAREA SLOVELOR**. Anul înregistrării cărții în catalogul mănăstiresc este indicat în rusește în josul aceleiași pagini: „Sia kniga prinadlejit Novo-Neamețkomu Sviatovoznesenskomu monastăriu 1887 goda”.

Ca aspect grafic și editorial, această lucrare are un volum de 24 de pagini, dimensiunile: 19 x 12,5 cm, copertele de carton, acoperită cu piele de un brun închis.

PUȚINĂ ARĂTARE FOARTE ÎN SCURT PENTRU AȘĂZAREA SLOVELOR... este un text paleografic româno-slav de dificultate medie, scris cu alfabet chirilic vechi, de până la reforma propusă de Ștefan Margela în Gramatica de la 1827, care a redus câteva semne grafice [9] pentru înlesnirea citirii și scrierii în limba română veche.

Anonimul autor al sus-numitei gramatici a recurs la vechiul alfabet chirilic, probabil, intenționat, întrucât din conținutul propriu-zis al lucrării reiese că aceasta a fost elaborată cu scopul de a facilita însușirea vechilor caractere slavonești în care erau tipărite pe atunci Sfânta Scriptură și toate cărțile liturgice, ce urmau a fi studiate în continuare.

Se știe că, spre deosebire de textele laice românești care după 1828, grație Gramaticii lui Heliade Rădulescu [10], au început a utiliza alfabetul de tranziție, reformat, apoi din 1862-1863 pe cel latinesc, literatura religioasă editată peste Prut a utilizat alfabetul chirilic până în 1881, când Sinodul Bisericii Ortodoxe Române a decis înlocuirea în cărțile bisericești a alfabetului chirilic cu cel latinesc [11]. În Basarabia alfabetul chirilic a fost utilizat un timp mai îndelungat.

* Parțial, păstrăm ortografia originalului.

„Дѣтлоу, шї ва сѣдршїт.
 Г. Рѣнїѣсѣ дѣнїтѣ алтѣт.
 сѣ тѣвѣаще дѣлоу сї н. прївѣт:
 ѣвѣлїа, „Атгел, дѣвѣнїтї стѣр-
 нїе. Де сѣ сї рїпт, шї прѣст,
 „а сї нѣ прѣтѣтїнїѣнѣ стѣв.
 З. Рѣнїтѣ нѣ дѣтї пѣсѣ ва нѣтѣ
 шї ва пасхалїе, дѣрѣ тѣп тѣтї
 нѣ дѣ дѣтрїавнїѣт дѣлтѣа нѣастрѣ.
 З. прѣтѣтїнїѣнѣ стѣв, шї дѣтї
 алтѣтѣнїт сїнї сї, шї сїнї с.
 Н. Оуртѣнїѣ нѣтѣп нѣ тѣлѣнїѣ.
 дѣтрѣ дѣнїтѣ шї сїрї „внїѣ сѣ пѣнѣ.
 і, Оуртѣнїѣ тѣлѣнїѣ. Дѣрѣ дѣ-
 трѣ нѣвнїтї стѣрнїе сѣ пѣнѣ шї
 дѣнїтѣ

⓪ – întru începutul cuvântului în limba noastră loc nu are. Iar unii l-au închipuit la aceste cuvinte: **ὄκιο (ochiu)**, **ὄρτοῦν (organ)**, **ὄστροβ (ostrov)**, **ὄπρῦπ (oprit)**, **ὄσπρῶν (ostaș)** și altele, poate și pentru frumusețe.

πρϷπ – pretutindeni stau.

Ϸ – la începutul cuvintelor loc nu are.

⓪Ϸ – numai la început, iar la mijloc și la sfârșit loc nu are și iaste din \vee și din ⓪

ϷϷ – pretutindeni stau.

⓪ – întru început loc nu are.

⓪̃ – la Pashalie și la numerere, aiurea nu să întrebuințază.

⓪̃ω – pururea la început. Des în mijloc întru cuvintele cele streine și la nume. Iar acum cei mai mulți l-au obicinuit a-l pune înaintea lui Ϸ, precum: **βωρ (vor)**, **Ϸωρ (sor)**, **ηωρ (nor)**, **λωρ (lor)**.

ϷϷϷ – pretutindeni stau.

ϷϷ – fiindcă iaste la Pashalie, iar noi am putea ceti fără de dânsa, făcând așa: **ϷϷ**

Ϸ α – din α și Ϸ sunt alcătuite și la început nu pot să stea.

Fila 3. Ϸ̃ din α și din Ϸ̃ să alcătuiască și numai la început stă.

⓪̃ din Ϸ̃ și ⓪ și pretutindeni stă.

Ϸ̃ Ϸ̃ sunt puse la numere și numai întru cuvinte streine să întrebuințază. Deci, Ϸ̃ să alcătuiască din Ϸ̃ și din Ϸ̃.

Ϸ̃ stă la început și la mijloc.

⓪̃ iaste curat Ϸ̃ și numai ea să stea la început. Piciorul din mijloc să lungește în jos și nu aceasta să deosebește de Ϸ̃ (...): că precum de am scrie așa: **Ϸ̃Ϸ̃Ϸ̃Ϸ̃ (umplut)**, **Ϸ̃Ϸ̃Ϸ̃Ϸ̃ (umblat)**, **Ϸ̃Ϸ̃Ϸ̃ (unde)**, ar fi lipsă în slovenire, așa sonoteaște, iară înainte Ϸ̃ stând Ϸ̃, îl dau pe

μ, precum Ἰπέραπε (**împărat**) Ἀποδομήπι (**împodobit**) Ἀτὸρπιβμήπι (**împărtășit**), numai vechiul obicei biruiaște.

ο – la numere numai și întru cuvinte streine și la numere.

Fila 4. V – în cuvinte streine să glăsuiește ca *ü*, precum: ὑπὸσπᾶς (**ipostas**), πύρ (**pir**), μύρ (**mir**), iar pre multe locuri să ia și în loc de θ, precum: Ἐναρπεῖλα (**Evangelia**), Ἐνλαῶβια (**evlavia**), Πάβελ (**Pavel**). Să obicinuiască unii în limba noastră și în loc de ϝ a-l unelti, dar nu greșală fac aceasta, că înțeleg de la κνρ (**kir**) și μνρ (**mir**)”.

Compartimentul al doilea, *Numele prosodiilor*, se referă la numele și utilizarea semnelor de punctuație.

Numele vechi ale semnelor de punctuație sunt cu totul originale și necunoscute nouă, cititorilor de azi.

„ / Oxia sau lovirea subțire /accentul din mijlocul cuvântului/, să pune pururi în mijlocul cuvântului, precum: λυμήνα (**lumina**), Ἀπυνηβρεκδλ (**întunerecul**), Ἀβζζβπδρα (**învățtura**).

\\ Varga, lovirea sau apăsarea groasă /accentul de la sfârșitul cuvântului/, să pune pururi la sfârșitul cuvântului, precum: υμρλα (**umbra**), ζηηβ (**zidea**), ζβηβ (**sădea**).

„ Eson sau psili cu oxie, /semn diacritic grecesc/ pururi la începutul neglasnicei la cuventul care nu să oxiaște înăuntru, precum: ἄκρδ (**acru**), ἄπβ (**apă**), ἦηημβ (**inimă**), ὄκιο (**ochiu**), ἴοπε (**iute**).

• Psili /semn diacritic grecesc/ pururi la început pe glasnice la cuventul care să oxiaște înăuntru, precum: ᾶζάσα (**aceasta**), ἄδζήπβ (**auzit**), ἦσαδ (**isau**) φβκδπ (**făcut**).

∪ Vraxia sau scurtătoarea /semnul scurtimii/, să pune la mijlocul și la sfârșitul cuventului pe glasnica căria i să ia pe jumătate glasul, precum:

π.κ.ῦ.η.ε (pâine), η.θ.ῦ (noi), β.ο.ῦ (voi). Și numai pe ῦ, ῖ și pe ῖο să pune scurtătoarea.

Fila 5. ~ Titla /semn diacritic grecesc/ la noi numai la acestea să întrebuințază: **Δ.ῶ.η.χ.λ (Domnul), Δ.ῶ.η.ε.ζ.ε.χ (Dumnezeu)**

Ι.ῆ.ς. Χ.ς (Iisus Hristos), Δ.ῶ.ς. σ.φ.ῆ.π.ς (Duhul Sfânt), și pe număr să obicinuiască.

• *Comma opritoare sau jumătatea de picătură /virgula/,* să pune printre cuvinte de le desparte care unile către altele ne mijlocit să cuvin și încheieturile cele mici care sânt părțile ce întrebi, precum:

κ.ρ.ῆ.μ.ε.ρ.ῆ. ρ.ῖ.η.ῆ., λ.β.ῆ.ζ.β. π.ῖ.ρ.α., η.ε.β.ο.ῖ.η.ζ.α.,
 μ.ῦ. λ.η.ζ.ε.λ.ε.π.τ.ῖ.ο.η.ῆ. α.β.ῖ.κ. π.ρ.ε. ὦ.μ. λ.α.
 ἄ.β.ε.β.ε.ρ.ᾰ.π.α. η.ο.ρ.ο.τ.ῖ.ρ.ε. μ.ῦ. φ.ε.ρ.ι.τ.ῖ.ρ.ε.

(Creșterea bună, învățătura, nevoința, și înțelepciunea aduc preom la adevărata norocire și fericire).

• *Doao picături /două puncte/,* să pun la începerea unei istorii, precum:

ζ.ῖ.ς.α.χ. Δ.ῶ.η.χ.λ. π.ῦ.λ.ῖ.α. ἄ.τ.α.σ.π.α.: θ.ῖ.η.χ.ῦ.
 ὦ.μ. ρ.ο.γ.ᾰ.π. φ.ο.α.ρ.π.ε. ἦ.ε.α.ῖ. ρ.ο.β.ῖ.π.ς. ζ.ᾰ.ρ.υ.η.α.

(Zisau Domnul pilda aceasta: unui om bogat foarte iau rodit țarina). Să pune și la jumătatea de pricină, precum:

μ.ῦ.η.π.ῆ. τ.ε.λ.ῖ.ῦ. ἰ.φ.ρ.ῆ.η.α.π. β.η.ε.ῖ.ρ.ι.κ.ῆ.
 ἰ.ᾰ.ς.π.ε. ἂ. σ.φ.ῆ.π.γ.λ.ῖ.ῦ. Δ.ῶ.: ἰ.ᾰ.ρ. ἄ.
 λ.α.κ.χ.μ.χ.λ.ῖ.ῦ. κ.χ. π.ᾰ.η.π.ε.τ.ε.λ.ε. λ.ῆ.κ.α.π.
 ἰ.ᾰ.ς.π.ε. ἄ. κ.ο.ρ.ρ.υ.λ.ω.ρ.

(Mintea celui înfrânat Biserică iaste a Sfântului Duh: iar a lacomului cu pântecel, locaș iaste a corbilor).

Fila 6. • *Picătura /punctul/* să pune la cuvinte cu deplină înțelegere, precum:

τὲλα τε ἤσβε σκληρότεμε ἄε
 σβροζίε σοτὰπ ἰάσπε. ἤσ τελα τε
 ἄρε πυχίη τυ τὲλα τε ποφπῶμε
 μῆλπε ἰάσπε σβρακ

(Cela ce nu să scârbește de sărăcie, bogat iaste. Nu cela ce are puțin: ci cela ce poște multe, iaste sărac).

; Semnul întrebării să pune la acest felii de cuvinte:

Αἴ ἄμε, ἔη ἔμῃ; μη τῦνε ὑβῶ σπῶε
 ἔε κῶ ἔμῃ πῶλ;

(Adame, unde ești; și cine țiiu spus ție că ești gol;)

! Semnul de mirare /semnul exclamării/ iaste care arată mirare, sau durere, sau bucurie, precum:

ὡμουλλοσπιθευρε μη ἄηελχητῶ ρβρηἄρε
 ὡηνεζεἄσπε! ὡπερ σλβῶύπε μυνῆνε!

(O milostivire și îndelungă răbdare Dumnezeiască! O prea slăvită minune!)

() Semnul încăperii /parantezele/ iaste care încuie cuvintele cele ce sânt streine sau cele ce sânt pentru vreînchipuire, precum: în faptele Apostolilor.

μη ἄ σῶλελε ἄτέλε σκῶλησβε πεπερ
 ἄ μολόκῶλ ὄστενύτλωρ ἄ σπε: (μη ἔρα
 μῶλῶμε ἄε λῶμε ἄπερῶε, κα λα ο σπῶ
 μη ἄοσπεε) ββρῶῶ ἄ φῶῶ.

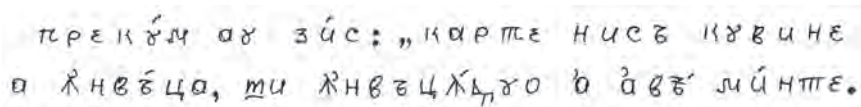
(Și în zilele acelea sculându-se Petru în mijlocul ucenicilor au zis: (și era mulțime de lume împreună, ca la o sută și douăzeci) Bărbați frați.)

— Cratima sau împreunătoarea să pune la cuvintele care trec dintrun rând într-altul, de pildă:

περ-κῶμ ἄ-ρῶ ἄσ-κῶ-ἄε περ
 σῶ-ρε; ἄτα τῶ-ἄ-ρῶ-λε τε-λε ρῶ-λε
 ἄ-πῶ-ἄ-κῶ περ μῶ-πε

(Pre-cum no-rul as-cun-de pre soa-re: așa gân-du-re-le ce-le-rele în-tu-ne-că pre min-te).

Fila 7. ” *Adunătoarea* /ghilimelele/ să pune la începerea și la sfârșitul vorbei, a încheieturii sau a periodului care să aduce din gura altuia, de pildă: precum:

ПРЕКЪМ ОУ ЗУС: „КАРПЕ НУСЪ КУВУНЕ
О ХНВЪЦА, МУ ХНВЪЦА ХЪ, РО О А ВЪ СЪ УНТЕ.

(Precum au zis: „carte ni să cuvine a învăța, și învățându a avea minte).

* *Arătătoare* (steluța) să pune la tâlcuirea unui lucru trebuincios: De multe ori în locul ei să pune slove sau țifre.

Mai sunt și alte semne și prosodii, cel ce voiaște le va afla în gramatici: iar aicea acele s-au pus pre care și singuri le întrebuințăm, îndestulându-ne atâtea”.

Compartimentul al treilea nu are titlu, conține texte pentru lectură. Pe două file jumătate sunt incluse fragmente din Sfânta Scriptură și câteva texte laice: *Pentru tunet* (Despre tunet), *Pentru ploaie* (Despre ploaie), *Pentru soare* (Despre soare) etc. ce par a fi preluate din Gramatica de la 1819.

Pe fila 10 jos este reluată inscripția în limba rusă de la fila 1: „Sia kniga prinadlejit Novo-Neamețkomu Sviatovoznesenskomu monastâriu 1887 goda”.

Luând în calcul faptul că în sursele de arhivă din Basarabia secolului al XIX-lea textele românești scrise în vechea grafie chirilică devin o raritate după anul 1836, ca urmare a emiterii ukazului înaltului Sinod rus „Ob ogranicenii upotreblenia moldavskogo iazâka v deloproizvodstve” de la 20 august 1836 [13], eram tentați a crede că Gramatica în manuscris de la mănăstirea *Noul Neamț* a fost elaborată cu mult mai devreme de 1887, anul înregistrării cărții în catalogul mănăstiresc și indicat pe fila 1 și pe fila 10. Un singur lucru era evident – că autorul este o față bisericească, judecând după stilul expunerii materialului și lexicul învechit.

Investigațiile efectuate ulterior ne-au convins că anul 1887 poate fi chiar anul elaborării Gramaticii elementare și că autorul ei este arhimandritul Andronic (Popovici), care a fost stareț al mănăstirii în anii 1885-1893 și a scris peste 60 de volume. Arhimandritul Andronic este și fondatorul mănăstirii Noul Neamț. În 1863, împreună cu ieroshimonaahul Teofan Cristea, el a venit de peste Prut, de la mănăstirea Neamț, la metocul lavrei din Tighina. În 1864 au obținut permisiunea țarului de a începe zidirea mănăstirii Noul Neamț, care în scurt timp a devenit la fel de înfloritoare ca și vechea mănăstire Neamț. Printre lucrările scrise de către stareț se numără istoria mănăstirii Neamț și a mănăstirii Secu, istoria mănăstirii Noul Neamț în 2 volume. A murit la 1893 și a fost înmormântat la mănăstirea Noul Neamț [12].

Într-un raport din 1884 cu privire la școlile mănăstirești și parohiale din Basarabia [14], este indicat anul întemeierii fiecărei școli elementare ecleziastice. La acea dată erau atestate 15 școli pe lângă mănăstiri și schituri și 24 de școli elementare parohiale. Cele mai vechi erau școlile mănăstirești de la Șabca (Japca) și de la Dobrușa, întemeiate la 30 ianuarie 1871 și, respectiv, la 10 decembrie 1871.

Numai în 1872 pe lângă mănăstiri au fost deschise 6 școli cu predare în limba rusă: la Hârjauca, Frumoasa, Hârbovăț, Saharna, Răciula, Cușelăuca.

Majoritatea școlilor elementare parohiale se deschid mai târziu. Școala parohială de pe lângă biserica Sf. Gheorghe din Chișinău era cea mai veche dintre școlile parohiale rusești deschise de către funcționarii țariști în Basarabia încă în 1850, celelalte au apărut prin 1881, 1883. Numai în 1884 au fost deschise 12 școli pe lângă parohiile de prin sate.

Gramatica anonimă pentru școlile elementare ecleziastice *PUȚINĂ ARĂTARE FOARTE ÎN SCURT PENTRU AȘĂZAREA SLOVELOR...*, atestată în fondul mănăstirii Noul Neamț (deși pe lângă mănăstirea Noul Neamț nu a fost deschisă *de iure* școala elementară), denotă faptul că unele școli elementare mănăstirești din Basarabia (nu numai cele elementare particulare!) sfidau înaltul ucaz de rusificare forțată a învățământului elementar și au utilizat în predare limba română chiar și după 1871, anul interzicerii definitive a predării limbii române în școlile Basarabiei.

**Surse bibliografice
și izvoare**

1. Sursele bibliografice mai atestă un manual: M. H. Jireghie, *Gramatica moldovenească*, St. Petersburg, 1880, pe care nu o cunoaștem.
2. Alexandru David, *Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918)*, Chișinău, 1993.
3. *Sbornik Postanovlenii po Ministerstvu Narodnago Prosvetșenia*, St. Peterburg, 1877, p. 48-50.
4. Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1923; Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea, subț ruși*, Chișinău, 1931; I. Stoicov, *Istoricul învățământului primar bisericesc în Basarabia sub dominația rusă (1812-1817)*, Chișinău, 1933 etc.
5. Valentina Pelin, *Manuscrise și activități culturale la mănăstirea Dobrușa (sec. XVIII-XIX)*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 2, 2007, p. 6.
6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fondul 2119, registrul 6, dosarul 976 (în continuare: ANRM).
7. ANRM, fond. 2119, r. 6, d. 975.
8. ANRM, fond. 2119, r. 3, d. 31.
9. Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, București, 1993 (Studiu introductiv, p. XVIII-XIX).
10. *Gramatică românească*, de D. I. Eliad, Sibiu, 1828.
11. Virgil Malin, *Înlocuirea alfabetului chirilic cu alfabetul latin în tipăriturile noastre bisericești*. În: „Mitropolia Olteniei”, XIV, 1962, nr. 10-12, p. 624-640.
12. Dinu Poștarencu, *Mănăstirea Noul-Neamț*, Chișinău, 1994.
13. ANRM, fond. 208, r. 2, d. 1659.
14. ANRM, fond. 208, r. 3, d. 2016, fila 144.

Dorin CIMPOEȘU

Instituția prezidențială la românii basarabeni

D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Din punct de vedere social-politic și al organizării statale, pentru românii basarabeni, ca, de altfel, pentru toți românii, a fost și este specifică conducerea unipersonală. Astfel, în decursul istoriei, românii au fost conduși de un lider unic, fie că acesta s-a numit voievod, domnitor, rege, prim-secretar sau președinte. În cazul românilor basarabeni, după ocuparea rusească din 1812, aceștia l-au avut drept unic conducător pe țarul Rusiei, până la revoluția bolșevică din 1917.

Spre deosebire de românii din Patria-mamă, românii basarabeni au cunoscut instituția prezidențială abia în 1990, crearea acesteia fiind consecința firească a înființării funcției de președinte la nivelul întregii Uniuni Sovietice, care a fost preluată, apoi, de toate republicile unionale, inclusiv de R.S.S. Moldova.

În paginile care urmează, ne propunem să analizăm modul cum a evoluat instituția prezidențială la românii basarabeni, de la înființarea acesteia până în prezent.

De la republica parlamentară sovietică la cea prezidențială (3 septembrie 1990 – 8 decembrie 1991)

După ocuparea de către trupele sovietice, în iunie 1940, și reocuparea de către aceeași armată roșie în vara lui 1944, Basarabia a intrat

în componența Uniunii Sovietice, fiind una dintre cele cincisprezece republici unionale, cunoscută sub numele de R.S.S. Moldovenească (R.S.S.M.).

În perioada ocupației sovietice, care a durat până la 27 august 1991, când a fost proclamată Independența, în Basarabia a funcționat un regim politic totalitar comunist, cu toate instituțiile puterii în stat specifice acestuia, ale căror atribuții erau reglementate de prevederile constituțiilor sovietice din 1936 și 1977.

Până în 1978 R.S.S.M. nu a avut o Lege fundamentală proprie. La 15 aprilie 1978 a fost adoptată de către Sovietul Suprem prima și unica Constituție a R.S.S.M. din perioada comunist-totalitară, care nu reprezenta altceva decât o copie, un plagiat, după constituția sovietică din 7 octombrie 1977, cunoscută și sub numele de *constituția Brejnev*.

Este de notorietate faptul că instituția prezidențială, care, de regulă, dă și caracterul regimului politic (parlamentar, prezidențial și semiprezidențial – *n.a.*) nu a fost specifică regimurilor totalitare comuniste decât într-o măsură mică, fiind mai mult o excepție. Prin urmare, funcția de reprezentare pe plan internațional a țărilor din cadrul sistemului comunist revenea fie liderului partidului unic (prim-secretar, secretar general – *n.a.*), pe linie politică, fie președintelui parlamentului (soviet suprem, mare adunare națională etc. – *n.a.*), pe linie de stat.

Spre exemplificare, menționăm cazurile Uniunii Sovietice și României. Astfel, în Uniunea Sovietică funcția de reprezentare în plan extern era exercitată de primul secretar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (P.C.U.S.), instituția prezidențială fiind instituită abia în 1990, în timp ce în România, până în 1974, aceasta era o atribuție a președintelui Prezidiului Marii Adunări Naționale, iar după data precizată a revenit lui Nicolae Ceaușescu, care cumula și funcția de secretar general al Partidului Comunist Român (P.C.R.).

Din aceste motive, regimurile politice totalitare comuniste din secolul al XX-lea au fost republici parlamentare, chiar și în acele țări în care a fost introdusă instituția prezidențială, deoarece șeful statului nu era ales prin votul universal, liber, direct și secret al tuturor cetățenilor, ci de către parlamentele totalitar-comuniste.

Acesta a fost și cazul R.S.S.M., care, nefiind recunoscută pe plan internațional ca subiect de sine stătător, în interiorul imperiului sovietic, în

raporturile cu Moscova era reprezentată pe linie de stat de președintele Prezidiului Sovietului Suprem de la Chișinău, iar pe linie politică de primul secretar al Partidului Comunist al Moldovei (P.C.M.).

În 1990, în contextul transformărilor politice, declanșate de mișcarea de renaștere națională a românilor basarabeni, precum și al inițiativei Centrului de a institui funcția de președinte al U.R.S.S., s-a pus și problema înființării, pentru prima dată, a instituției prezidențiale în R.S.S.M., model preluat, de altfel, de toate celelalte republici sovietice unionale. Aceasta cu atât mai mult cu cât Basarabia se îndrepta spre *declaraarea independenței de stat* și recunoașterea sa ca subiect de drept internațional.

În acest sens, la 3 septembrie 1990, Sovietul Suprem a adoptat *Legea cu privire la instituirea funcției de președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția R.S.S. Moldova*¹, care a intrat în vigoare în aceeași zi. Aceasta introducea un capitol nou în constituția sovietică, respectiv „Capitolul 12”, dedicat instituției prezidențiale, care stabilea condițiile în care urma să fie ales președintele, precum și atribuțiile acestuia în plan intern și internațional.

Potrivit noilor prevederi constituționale, președintele trebuia ales prin vot universal, direct, egal și secret de către toți cetățenii care au împlinit vârsta de 18 ani, pe un termen de 5 ani, fără a putea depăși două mandate consecutive². De asemenea, acestea stabileau ca procedura de alegere a președintelui să fie reglementată printr-o lege specială³, care avea să fie adoptată la 18 septembrie 1991.

În mod excepțional, având în vedere vacuumul legislativ și cursul rapid al transformărilor politice radicale prin care trecea R.S.S.M., legea privind instituirea funcției de președinte preciza că:

Primul președinte al R.S.S. Moldova se alege, pe un termen de 5 ani, de Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova prin majoritatea simplă de voturi a tuturor deputaților poporului din R.S.S. Moldova.

*Candidaturile la postul de Președinte al R.S.S. Moldova se propun la aceste alegeri de către deputații poporului din R.S.S. Moldova și se acceptă dacă sunt susținute de cel puțin o treime din numărul deputaților poporului din R.S.S. Moldova.*⁴

Ca urmare, în aceeași zi de 3 septembrie 1990, în cadrul unei sesiuni extraordinare, deputații poporului au adoptat două hotărâri⁵, prin una

eliberându-l pe Mircea Snegur din funcția de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem, iar prin cealaltă alegându-l președinte al R.S.S. Moldova, fiind primul șef de stat din istoria Basarabiei (Republicii Moldova).

După acest moment, în contextul confruntărilor politice dure dintre forțele mișcării de renaștere națională și cele conservatoare, comuniste, atât din interiorul Sovietului Suprem, cât și din afara acestuia, Mircea Snegur, reprezentantul acestora din urmă, a încercat să forțeze alegerea sa ca președinte în mod direct de către toți cetățenii, cu scopul de a obține o legitimitate sporită și o autoritate mai mare decât cele date de deputații comuniști care l-au ales.

Un prim pas, în acest sens, l-a făcut la 4 august 1990, când s-a retras din rândurile P.C.M., intrat într-un proces de disoluție accentuată. Al doilea l-a reprezentat demisia sa din funcția de președinte al Republicii Moldova, pe care a prezentat-o Parlamentului, la 21 februarie 1991, solicitând în schimb organizarea de alegeri libere și directe pentru șeful statului.⁶

Pentru a rezolva criza politică creată de acțiunea președintelui, Parlamentul a hotărât respingerea demisiei șefului statului, elaborarea în regim de urgență a legii cu privire la alegerea președintelui Republicii Moldova și organizarea de alegeri în toamna anului 1991. În acest mod, s-a ajuns la alegerile din 8 decembrie 1991.

Campania electorală a durat două luni, desfășurându-se în perioada 9 octombrie – 8 decembrie 1991. În cursa electorală s-au înscris trei candidați: Grigore Eremei, Gheorghe Malarciuc și Mircea Snegur, toți făcând parte din fosta nomenclatură comunistă. Primii doi, fiind lipsiți de un sprijin politic real și semnificativ, s-au retras din cursa electorală, Mircea Snegur rămânând singurul candidat. Acesta a fost sprijinit de grupurile parlamentare neocomuniste și filoruse (agrarieni, foști președinți de colhozuri și sovhozuri, nomenclaturişti de rangul al doilea și rusofoni transnistreni și găgăuzi), care au văzut în propunerea lui Mircea Snegur o bună posibilitate de întărire a propriilor poziții în detrimentul celor ale forțelor mișcării de renaștere națională.

Pe listele electorale au fost înscrși 2.568.287 de cetățeni cu drept de vot, iar la alegeri au participat 1.988.348 de alegători, reprezentând 83,96%. Pentru candidatul unic au votat 1.952.143 de alegători, respectiv 98,18% dintre cetățenii cu drept de vot⁷. A fost cea mai mare

participare la vot, iar procentajul obținut de Mircea Snegur a fost un record care nu a mai fost egalat sau depășit de niciunul dintre urmașii acestuia până în prezent.

Victoria zdrobitoare a lui Mircea Snegur în alegeri îi asigura acestuia legitimitatea și recunoașterea de care avea nevoie pentru a conduce procesele democratice din Republica Moldova, dar și pentru a se manifesta ca un interlocutor valabil și credibil pe plan internațional.

În același timp, alegerea lui Mircea Snegur prin vot direct de către toți cetățenii marca ieșirea Republicii Moldova din regimul republicii parlamentare comunist-totalitare și intrarea ei într-un regim politic prezidențial, în curs de democratizare.

Republica prezidențială (decembrie 1991 – iulie 1994)

Regimul politic prezidențial a avut o viață destul de scurtă, de circa doi ani și jumătate, până la adoptarea primei Constituții democratice, în 1994.

Potrivit Constituției sovietice modificate, președintele era „garanul egalității în drepturi”, „al libertăților cetățenilor” și „al respectării Constituției”. Totodată, acesta avea prerogative privind „apărarea suveranității R.S.S. Moldova și a integrității teritoriale a republicii” și reprezenta statul „în relațiile internaționale”. Pe de altă parte, prezenta rapoarte anuale Sovietului Suprem despre situația generală a republicii și îl informa asupra celor mai importante probleme ale politicii interne și externe.

Șeful statului propunea Sovietului Suprem spre confirmare candidaturile primului-ministru și ale altor înalți demnitari, având dreptul de a face Legislativului propuneri de demitere a acestora, exceptându-l pe președintele Judecătoriei Supreme. De asemenea, președintele putea suspenda acțiunea deciziilor și ordonanțelor Guvernului; stabilea măsurile necesare asigurării securității statului și ordinii publice; decreta, în caz de necesitate, starea de urgență sau de război, precum și regimul administrării prezidențiale provizorii în unele localități (art. 113-4). El conducea Consiliul prezidențial, care avea ca sarcină elaborarea măsurilor pentru realizarea principalelor obiective ale politicii interne și externe și asigurarea securității naționale. Membrii Consiliului erau

desemnați de șeful statului, primul-ministru deținând această calitate din oficiu (art. 113-5).

Președintele avea, în același timp, dreptul să înființeze „și alte organe consultative, să stabilească componența și sarcinile lor” (art. 113-6) și era investit să emită „decrete cu caracter obligatoriu pe întreg teritoriul republicii” (art. 113-7).

Șeful statului putea fi demis de către Sovietul Suprem cu două treimi din voturi, „în cazul încălcării prevederilor Constituției și a altor legi ale R.S.S. Moldova” (art. 113-8).

Ieșită dintr-un act fundamental nedemocratic și în lipsa (încă) a unui sistem politic pluralist, instituția prezidențială, cu toate prerogativele și statutul acordate șefului statului, avea un caracter hibrid și contradictoriu. Acesta rezulta, îndeosebi, din ambiguitatea raporturilor juridice dintre președinte și prim-ministru, șeful statului neputând controla în mod eficient activitatea Executivului. La aceste aspecte de natură juridică a raporturilor președinte – prim-ministru s-a adăugat și tendința lui Mircea Snegur de a concentra în mâinile sale întreaga putere executivă, ceea ce a determinat replica premierului, vizând diminuarea rolului instituției prezidențiale în actul politic decizional.

Ciocnirea de interese dintre președinte și prim-ministru l-a determinat pe cel dintâi să provoace o criză politică, prin prezentarea demisiei din funcția de șef al statului, în urma căreia a obținut o extindere a prerogativelor sale constituționale, prin subordonarea Guvernului și exercitarea de către el însuși a „puterii supreme executive”⁸.

Cu toate că, la început, majoritatea parlamentară agrariano-socialistă l-a susținut pe șeful statului în demersul de întărire a puterii personale, deoarece se simțea puternic legată de întemeietorul primei instituții prezidențiale la est de Prut și vedea în aceasta și o lovitură puternică dată forțelor național-democratice proromânești, ulterior, pe măsura maturizării politice, aceeași majoritate a realizat pericolul concentrării puterii în mâinile unei singure persoane, care a avut drept consecințe slăbirea propriilor poziții în stat.

Ca urmare, spre sfârșitul anului 1993 și începutul anului 1994, asistăm la un proces accentuat de deteriorare a raporturilor dintre președinte și Parlament, cu consecințe dintre cele mai nefavorabile pentru instituția

prezidențială, care avea să marcheze sfârșitul regimului politic prezidențial în Republica Moldova.

Republica semiprezidențială (27 august 1994 – 5 iulie 2000)

Instituția prezidențială a fost consacrată pe deplin odată cu adoptarea, la 29 iulie 1994, a primei Constituții democratice din viața tânărului stat dintre Prut și Nistru.

Noua Constituție însă i-a rezervat șefului statului un rol simbolic, depozându-l de o mare parte din prerogativele pe care le-a avut în perioada regimului prezidențial. Principalul motiv al introducerii unei forme semiprezidențiale de guvernământ l-a constituit noul raport de forțe rezultat în urma alegerilor parlamentare anticipate, din 27 februarie 1994, dominat de coaliția majoritară, formată din Partidul Democrat Agrar din Moldova și „Uniunea Socialistă”, care a obținut 84 de mandate din totalul de 104.

Membrii coaliției și, îndeosebi, național-socialiștii rusofoni îl suspectau pe M. Snegur de unele concesii făcute mișcării de renaștere națională, în anii 1989-1992, neavând încredere în el. În al doilea rând, deținând monopolul puterii, cele două forțe corporative au dorit ca, prin noua Constituție, să-și întărească propriile poziții în stat, pentru a putea controla procesele democratice demarate și a servi, astfel, interesele clientelei lor politice, care le-a asigurat victoria în alegeri.

Șeful statului a sesizat această răsturnare de situație și a făcut o tentativă de contracarare, aderând în mod justificat, imediat după alegerile parlamentare și cu câteva luni înaintea adoptării noii Constituții, la Partidul Democrat Agrar, de guvernământ. Aceasta însă nu l-a ajutat prea mult, Mircea Snegur trebuind să accepte, pentru ultima parte a mandatului său, o funcție decorativă, un statut marginal în procesul decizional politic, care îi conferea atribuții mai largi numai în domeniul politicii externe, în rest având doar obligații de reprezentare.

Constituția investea pe șeful statului cu un număr limitat de atribuții, pe care acesta le putea exercita personal, cum ar fi conferirea de decorații și grade militare, acordarea de grațieri și altele, fără însă să poată influența în mod decisiv puterea în stat. De asemenea, nici prin celelalte atribuții specifice puterilor legislative (dreptul de inițiativă legisla-

tivă și promulgarea legilor) și judecătorească (numirea judecătorilor) președintele nu putea exercita efectiv puterea executivă, care revenea aproape în totalitate prim-ministrului, cel dintâi trebuind să se mulțumească doar cu un statut distinct printre celelalte autorități publice ale puterii în stat⁹.

Noua postură în care a fost pus președintele a determinat o deteriorare rapidă a raporturilor instituției prezidențiale cu Parlamentul și Executivul, generând puternice confruntări și rivalități, care aveau să domine viața politică internă timp de peste doi ani¹⁰.

Confruntarea instituțională, care a urmat adoptării Constituției și introducerii formei semiprezidențiale de guvernământ, a arătat că un Parlament controlat de o majoritate absolută poate diminua rolul șefului statului până la dimensiunile simbolice prevăzute de Legea fundamentală. De asemenea, prerogativele largi ale Legislativului fac ineficiente încercările de influențare a acestuia de către alte ramuri ale puterii, menținându-l în afara relației de conlucrare cu președintele, mai ales în situația în care acesta nu are sprijin parlamentar sau și-l pierde pe cel deținut anterior, cum a fost cazul primilor doi președinți ai Republicii Moldova (Mircea Snegur și Petru Lucinschi).

De aceea, atât în timpul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din 1996, cât și ulterior, în contextul deteriorării raporturilor președintelui Petru Lucinschi cu același Parlament agrariano-socialist ostil, s-au făcut auzite frecvent ecourile unei tendințe de revizuire a regimului de guvernământ semiprezidențial existent, pentru a evita transformarea și *de facto* a instituției prezidențiale într-un element de decor.

Din nou la republica parlamentară (25 februarie 2001 – prezent)

La 5 iulie 2000, majoritatea parlamentară *ad hoc* a revizuit art. 78 din Constituție, prin adoptarea Legii nr. 1115-XIV, ceea ce a dus la schimbarea regimului politic din Republica Moldova dintr-unul semiprezidențial într-unul parlamentar, revenindu-se astfel la republica parlamentară.

Revizuirea a restrâns foarte mult competențele și rolul șefului statului în favoarea puterilor legislative și executive, după cum urmează¹¹:

– alegerea președintelui de Parlament;

- demiterea șefului statului de Legislativ, cu votul a 2/3 din numărul deputaților;
- dizolvarea Parlamentului în cazul în care nu se reușește alegerea președintelui după alegeri repetate;
- depozitarea președintelui de dreptul de a prezida ședințele Guvernului la care este invitat;
- stabilirea de către Executiv a priorităților legislative și a modalităților de dezbateră a proiectelor de legi;
- renunțarea la informarea obligatorie a șefului statului de către prim-ministru în legătură cu problemele de o importanță deosebită pentru țară;
- abilitarea Guvernului pentru adoptarea de ordonanțe prin delegare legislativă;
- angajarea Executivului în Parlament pe un program, o declarație de politică generală sau un proiect de lege;
- adoptarea legilor care presupun cheltuieli numai după acceptarea acestora de către Guvern.

Cu toate acestea, președintele, deși este ales de către Parlament, și-a păstrat, în urma revizuirii Constituției, unele prerogative, cum ar fi dreptul de inițiativă legislativă și dreptul de a dizolva Legislativul, care sunt, spre exemplu, mai mari decât cele ale președintelui Franței, unde există un regim semiprezidențial, cu un șef al statului ales în mod direct de către popor. La acestea se adaugă funcțiile de reprezentare, atât în relațiile politice interne, cât și în raporturile cu alte state, de garant al suveranității, independenței, unității și integrității teritoriale a țării, precum și cea de mediere între instituțiile puterii în stat.

Ca urmare, regimul politic, instituit prin reforma constituțională din anul 2000, nu are un caracter pur parlamentar, ci este unul hibrid, mixt, fiind, de fapt, un melanj de elemente specifice regimurilor prezidențial și parlamentar.

Pe de altă parte, revizuirea Constituției din anul 2000 a creat un impediment major în alegerea șefului statului, putând determina o criză constituțională prelungită. Este vorba despre art. 78 din Constituție privind modalitatea de alegere a președintelui, care a devenit cel mai controversat articol constituțional¹². Alin.(3) și (4) ale acestui articol reglementează procedura propriu-zisă de alegere a președintelui,

stabilind că cele 61, respectiv 3/5, de voturi necesare pentru alegerea șefului statului sunt obligatorii în orice tur și fază a scrutinului, ceea ce face interminabilă procedura de alegere a președintelui, în condițiile în care aceleași forțe politice intră în Parlament, ca urmare a voinței electoratului, și fie nu pot asigura majoritatea cerută, fie minoritatea parlamentară boicotează votul. În plus, o hotărâre a Curții Constituționale¹³ spune că Parlamentul nu poate stabili o altă majoritate pentru alegerea președintelui printr-o lege organică, deoarece modificarea alin.(3) al art. 78 ar aduce atingere principiului supremației Constituției.

Inițiativa de amendare a Constituției, vizând instituirea unui regim de tip parlamentar (alegerea șefului statului de către Parlament), a generat și întreținut o situație politică deosebit de tensionată¹⁴.

Deși președintele Petru Lucinschi a promulgat Legea privind modificarea Constituției¹⁵, el nu accepta perspectiva de a pierde funcția de șef al statului, după expirarea, la 15 ianuarie 2001, a primului său mandat.

Următoarele luni au fost marcate de confruntarea dintre Petru Lucinschi (care încerca să forjeze alianțe „de ultimă oră”) și promotorii inițiativei de amendare a Constituției (printre care se aflau și foști apropiați ai șefului statului).

Revenirea la *regimul politic parlamentar* a determinat o puternică *criză constituțională*, determinată de neputința Parlamentului de a alege șeful statului, după consumarea a două tururi de scrutin. Aceasta s-a rezolvat numai după organizarea, la 25 februarie 2001, a unor alegeri parlamentare anticipate, câștigate într-o manieră categorică de către comuniști (peste 70% dintre mandatele de deputat), care le-a permis să desemneze și noul președinte al țării, în persoana lui Vladimir Voronin, liderul partidului. Odată cu revenirea la putere a comuniștilor, caz unic în Europa posttotalitară, s-a stabilizat și situația constituțională și politică din Republica Moldova. Majoritatea parlamentară absolută, concentrarea în aceleași mâini a funcțiilor de lider al partidului de guvernământ (P.C.R.M.) și de șef al statului au făcut din Vladimir Voronin un președinte autoritar, care amintea de vremurile totalitare nu demult apuse.

Cu toate că în timpul *regimului politic parlamentar comunist*, cunoscut și sub numele de *restaurația comunistă*, situația politică și constituțională s-a stabilizat, lucru caracteristic regimurilor totalitare, Republica

Moldova a cunoscut cele mai grave *derapaje* ale democrației și statului de drept în cei opt ani de guvernare comunistă.

Această stare de lucruri explică puternica revoltă populară izbucnită, la începutul lunii aprilie 2009, care a determinat debarcarea de la putere a comuniștilor, organizarea de alegeri generale anticipate și venirea la conducerea Republicii Moldova a unor forțe politice democratice, de orientare proeuropeană. Numai că noua majoritate parlamentară, *Alianța pentru Integrare Europeană* (A.I.E.), formată din coaliția a trei partide politice, destul de fragilă din punctul de vedere al numărului de deputați, avea să se confrunte, încă de la preluarea puterii, cu o *criză constituțională*, nereușind să aleagă un nou șef al statului.

Abia după trei ani de negocieri interminabile, tentative de modificare a Constituției, organizarea unui *referendum constituțional*¹⁶ nevalidat, noi alegeri parlamentare anticipate (desfășurate la 25 noiembrie 2010 – *n.n.*) și obținerea unui număr de voturi din partea unor deputați transfugi din grupul parlamentar al comuniștilor, A.I.E a reușit, la 16 martie 2012, alegerea actualului președinte al țării, Nicolae Timofti, de profesie judecător, primul șef de stat provenit din afara spectrului politic.

Prin alegerea lui Nicolae Timofti în funcția de președinte al Republicii Moldova criza constituțională și, implicit, instabilitatea politică au fost depășite, cel puțin pentru o perioadă de patru ani, cât durează mandatul acestuia.

Aceasta nu înseamnă însă că, în mod automat, s-a rezolvat și problema constituțională cu care se confruntă Republica Moldova, încă din anul 2000, când s-a revenit la regimul politic parlamentar, în urma unei reforme constituționale.

Dimpotrivă, criza a demonstrat că *reforma constituțională* din anul 2000 are multe lacune și creează serioase impedimente în alegerea șefului statului, în condițiile în care nu există o majoritate parlamentară consistentă, care să prevină noi crize constituționale. De asemenea, a rezultat că, deși a fost ales un președinte, problema constituțională nu a fost rezolvată în mod definitiv, fiind necesară imperios modificarea Constituției actuale, în sensul evitării pe viitor a unor noi perioade de instabilitate constituțională și, implicit, politică.

Modificarea Constituției a devenit unul dintre obiectivele programatice ale A.I.E., iar, după alegerea sa în funcția de președinte, o sarcină prioritară și pentru Nicolae Timofti.

După depășirea crizei constituționale, pe parcursul anului 2012, dezbaterile pe tema modificării Constituției în rândul politicianilor, dar și în cadrul societății civile s-au intensificat. Ideea generală la care s-a ajuns a fost aceea că textul Legii fundamentale ar trebui revizuit aproape integral, deoarece nu mai corespunde progresului și realităților politico-sociale actuale din Republica Moldova. Mai mult, aceasta ar da și posibilitatea corectării unor grave erori și neadevăruri istorice introduse în Constituția din 1994.

În acest context, liderii politici s-au exprimat și în ceea ce privește forma de guvernământ. Actualul președinte, Nicolae Timofti, consideră că forma de guvernare parlamentară cu alegerea șefului statului în Legislativ este cea mai potrivită pentru Republica Moldova, acesta având împuternici suficiente. Deși prin poziția sa se delimitează de opinia celorlalți lideri ai majorității, președintele a subliniat că va promova politica Alianței pentru Integrare Europeană¹⁷. Vlad Filat, președintele PLDM, declarase, anterior, că liberal-democrații optează pentru alegerea directă a șefului statului de către cetățeni. O poziție oarecum asemănătoare a exprimat și Marian Lupu, care a arătat că Partidul Democrat se pronunță pentru o formă de guvernare semiprezidențială. Liderul democraților a mai afirmat că „Nu alegerea șefului statului este elementul-cheie, ci sistemul politic în toată gama, deoarece pentru PDM este important să asigure un echilibru. Dacă alegem un sistem clasic, s-ar putea să nu fie asigurat acest echilibru și alunecăm într-o guvernare totalitară”¹⁸.

Pentru Nicolae Osmochescu, expert în drept constituțional, există trei forme de guvernare care ar putea fi aplicate în cazul Republicii Moldova: sistem de guvernare prezidențial, parlamentar-prezidențial sau parlamentar. „Afirmățiile precum că ar putea exista o formă de guvernare semiparlamentară sunt aberații”, a specificat acesta¹⁹.

Pe fundalul acestor dezbateri politice interne, Gianni Buquicchio, președintele Comisiei de la Veneția, a atras atenția asupra necesității revizuirii Constituției Republicii Moldova, în concordanță cu noile cerințe ale timpului, mai ales în ceea ce privește procedura de alegere a șefului statului. Acesta a subliniat, totodată, că forțele politice de la Chișinău sunt cele care trebuie să aleagă momentul propice pentru actualizarea Constituției, îndemnându-le să coopereze pentru modificarea Legii fundamentale²⁰.

În afară de declarații politice, pe parcursul anului 2012 s-au făcut și unii pași concreți în direcția înfăptuirii unei noi reforme constituționale.

Un prim pas, în acest sens, a fost reactivarea, la nivelul Parlamentului, a Comisiei speciale pentru modificarea Constituției, condusă de deputatul liberal Victor Popa, expert în drept constituțional, care a fost înființată la sfârșitul anului 2009 de către liderul liberal Mihai Ghimpu, care, atunci, deținea funcția de președinte al Legislativului și, implicit, pe cea de șef al statului interimar.

Pasul următor a fost crearea unui *grup de lucru*, format din câte trei reprezentanți ai formațiunilor politice din componența majorității parlamentare astfel: de la Partidul Liberal, deputații Mihai Ghimpu, Valeriu Munteanu și Victor Popa; de la Partidul Liberal Democrat deputații Valeriu Streleț, Oleg Efrim și Tudor Deliu; iar de la Partidul Democrat deputații Dumitru Diacov, Alexandru Stoianoglo și Raisa Apolschi. Grupul trebuia să reia discuțiile asupra proiectului noii Constituții, elaborat în anul 2010 de către Comisia *Ghimpu*, eventual să-l completeze cu noi amendamente, după care să-l supună dezbaterilor în comisiile parlamentare permanente, iar apoi în plenul Parlamentului.

La elaborarea noului proiect al Legii fundamentale au lucrat, pe lângă specialiști din Republica Moldova, și experți străini, inclusiv ai *Comisiei de la Veneția*, iar acesta a fost înregistrat la Parlament.

Proiectul noii Constituții cuprinde 30 de articole noi, iar altele 70, din totalul de 143, au fost modificate²¹. Printre altele, acesta prevede revenirea la forma *semiprezidențială de guvernare și alegerea președintelui* de către popor, *prin vot direct*. Alte prevederi se referă la introducerea denumirii limbii române ca limbă oficială în locul celei *moldovenești*, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, reorganizarea administrativ-teritorială a țării, prin trecerea de la *sistemul sovietic* de astăzi, reintrodus de comuniști, la cel *tradițional românesc*, format din sate, comune, orașe și regiuni, precum și altele.

În anul 2013, demersurile pentru revizuirea Constituției au fost, practic, abandonate. Motivul l-a constituit, de astă dată, criza politică și guvernamentală, care a fost determinată de denunțarea, la 16 februarie, a Acordului A.I.E. de către liderul PLDM, demiterea prin moțiune de cenzură a Guvernului Vlad Filat și formarea unui executiv nou pe scheletul aproape similar al fostei coaliții majoritare, condus de Iurie Leancă, fost viceprim-ministru și ministru al afacerilor externe în guvernul anterior.

Note

¹ Mihai Cernencu et. comp., *Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000)*, Documente și materiale, vol. I, Chișinău, 2000, p. 115-120.

² *Op. cit.*, p. 115.

³ *Legea cu privire la alegerile Președintelui Republicii Moldova*, în Mihai Cernencu et. comp., *op. cit.*, p. 123-130.

⁴ Mihai Cernencu, *op. cit.*, p. 120.

⁵ Hotărârile nr. 251-XII și nr. 252-XII, din 3 septembrie 1990, în Mihai Cernencu et. comp., *op. cit.*, p. 121.

⁶ *Sfatul Țării*, organul de presă al Parlamentului, din 23 februarie 1991.

⁷ *Comunicatul Comisiei Electorale Centrale pentru alegerile Președintelui Republicii Moldova*, în „Făclia”, din 13 decembrie 1991.

⁸ Potrivit art. 2 din *Legea cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituție*, adoptată la 5 martie 1991.

⁹ Klaus Sollfrank, coordonator, *Constituția Republicii Moldova: comentariu*, Editura ARC, Chișinău, 2012, p. 296-297.

¹⁰ Până la următoarele alegeri prezidențiale, care au avut loc la 1 decembrie 1996.

¹¹ Klaus Sollfrank, coordonator, *op. cit.*, p. 17-19.

¹² Klaus Sollfrank, coordonator, *op. cit.*, p. 303.

¹³ HCC nr. 17, din 20 septembrie 2011 pentru interpretarea prevederilor art. 78 din Constituția Republicii Moldova, publicată în M.O., nr. 166-169, din 7 octombrie 2011.

¹⁴ AMAE, Problema 210/2000 Republica Moldova, dosar *Situația politică internă*, f. 76-82.

¹⁵ La 27 iulie 2000.

¹⁶ Referendumul a fost organizat la 5 septembrie 2010 și a avut ca obiectiv alegerea președintelui prin votul direct al alegătorilor. Rezultatele acestuia nu au fost validate, deoarece la urne s-au prezentat 30,29% dintre alegători, cvorumul necesar fiind de 1/3 dintre cetățenii înscriși pe listele de vot.

¹⁷ Agenția „Infotag”, din 19 noiembrie 2012.

¹⁸ Agenția „Moldpres”, din 25 septembrie 2012.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ În cadrul întrevederii cu președintele Nicolae Timofti, aflat în vizită la sediul Consiliului Europei de la Strasbourg, Agenția „Moldpres”, din 3 octombrie 2012.

²¹ Agenția „Publika”, din 17 iunie 2012.

Vlad MISCHEVCA

Moldova de peste Nistru (de la anexare până la Războiul pentru Apărarea Patriei: 1792-1992)

VI.M. – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al A.Ș.M., conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei naționale de heraldică (1995-2013). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – înc. sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special cu Sf. Munte Athos). Distins cu medalia „Meritul Civic”, Diplomele de gradul I și II ale Guvernului Republicii Moldova, premii ale Academiei de Științe a Moldovei.

*Moldova mea de peste Nistru –
Avut-ai un destin sinistru.
Călcată de oaste haină –
Azi ești aproape, dar străină...*

*Cântându-ți doina în surdină,
Rămâi o umbră de pomină
A unei Țări cu harta ruptă,
Din care dușmanii se-nfruptă...*

VI.M.

La finele anului 1791, în ziua de 29 decembrie (9 ianuarie 1792 – stil nou) la Iași a avut loc ultima, cea de-a 13-a, conferință a negocierilor pentru semnarea tratatului de pace dintre delegația Rusiei și a Porții Otomane.

Plenipotențiarul principal al negocierilor de pace era consilierul secret, contele A. Bezbo-rodko, care imediat după ce a fost iscălit tratatul l-a însărcinat pe maiorul Markov din regimentul Izmailov să expedieze documentul semnat la Curtea din St. Petersburg. La 6 ianuarie 1792 tratatul fusese înmănat împărătesei Ecaterina II, care primise „cu adâncă satisfacție” încheierea păcii și în curând, la 12 ianuarie 1792, tratatul de pace a și fost ratificat la Petersburg, iar peste o lună Curtea rosiană a primit și ratificarea sultanului¹.

Astfel, în cadrul *Problemei Orientale* s-a încheiat încă un lung și sângeros război dintre Im-

periu țarist și Imperiul otoman (1787-1791), care s-a desfășurat iarăși în mare parte pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești (unde s-au derulat principalele acțiuni militare, în afară de frontul nord-caucazian). Poarta n-a putut să se opună și să reziste contra forței militare a Rusiei țariste, care era în plină ascensiune și tindea să cucerească mult râvnitul bazin al Mării Negre. Pentru Imperiul țarist rezultatele războiului erau destul de favorabile: Pacea de la Iași confirma tratatele precedente și garanta libertatea comerțului rus în apele Imperiului otoman. Încă în procesul negocierilor de pace diplomația rusă înaintase drept condiție obligatorie pentru semnarea noului tratat includerea fără nicio schimbare a articolului III al preliminariilor păcii ce prevedea încorporarea de către Rusia a pământurilor dintre râurile Bug și Nistru.

În așa mod, prin art. III și IV se delimitau frontierele dintre cele două imperii și totodată se reafirma respectarea stipulațiilor în favoarea Principatelor cuprinse în tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), convenția de la Ainali-Cavac (1779) și actul din 1783. Poarta se angaja să nu reclame de la Principate nicio contribuție pentru perioada desfășurării ostilităților, acordând degrevarea de impozite pentru un timp de doi ani (de fapt, această măsură a fost preconizată de Poartă pentru ambele Principate încă înaintea semnării păcii de la Șiștov din vara anului 1791) și libertatea pentru locuitori de a emigra oriunde doreau în timp de 14 luni. Pentru Principatele Moldovei și Țării Românești cel mai important a fost totuși faptul că, deși rămâneau economic zdruncinate, atât pacea de la Șiștov, cât și cea de la Iași nu au provocat noi rapturi teritoriale. Retrocedarea Principatelor către Poarta Otomană și faptul că Austria și Rusia n-au efectuat anexiuni din contul lor a determinat calificarea tratatelor de pace de la Șiștov și Iași drept „păci albe” (expresia lui Nicolae Iorga).

În Principatele Române se aștepta cu nerăbdare stabilirea păcii mult dorite. Astfel, în octombrie 1792 martorul ocular al evenimentelor, Dionisie Eclesiarhul, consemnase cu bucurie că „cumplitul și înfricoșătorul război între Poarta Otomanicească, Împărăția Rosii și Împărăția Chesaro-Crăiască, din nemărginita milă dumnezească, au încetat”²².

Principala consecință a păcii de la Iași a constat, desigur, în cuceririle teritoriale ale Rusiei – a pământurilor dintre Bugul de Sud și Nistru,

situate mai jos de Podolia poloneză, care alcătuiau „Olatul Oceacovului”. Prin urmare, Rusia obținea întregul țărm nordic al Marii Negre, inclusiv Crimeea (încorporată încă la 1783).

Importanța și urmările acestei noi expansiuni teritoriale a Imperiului Romanovilor au fost în deplină măsură și la timp sesizate de către Curțile europene. Astfel, la Madrid deja în ianuarie 1792 se relata că acele „câștiguri pe care Rusia contează să le aibă în urma noului tratat de pace cu Turcia (pacea de la Iași – *Vl.M.*) se reduc la următoarele:

1) *De a ocupa o poziție dominantă în comerțul și navigația de pe Marea Neagră, creând între Bug și Nistru noi așezări, pe calea ademenirii încoace cu promisiunea noilor privilegii și libertăți a locuitorilor din posesiunile turcești – Țara Românească, Moldova ș.a., care suferă nemulțumirea jugului otoman;*

2) *De a crea în diferite porturi ale Mării Negre, care-s mai convenabile față de cele baltice, o flota maritimă puternică...^{”3}.*

La scurt timp după pacea de la Șiștov (1791), agenții Franței relatau despre faptul că curțile de la Viena și St. Petersburg au început „a simți” importanța acestor bogate Principate – Moldova și Țara Românească, care au devenit „obiectul ambițiilor spoliatoare și cauza problemelor continue pentru Poartă”, deoarece nu așteptau „decât momentul favorabil pentru a le acapara”⁴.

Deși în istoriografie s-a afirmat că pacea de la Iași a „provocat eșecul final al planului dacic al țarinei”⁵, suntem totuși înclinați să credem că, ținând cont de cele „realizate”, Rusia, chiar dacă n-a dobândit integral cele preconizate, și-a creat la 1792, cel puțin un teren pentru următorul „salt oriental”. Salt pe care urma să-l înfăptuiască deja de una singură, fără asistența Habsburgilor. Astfel, dacă nu reușise în acest război (cel de-al 4-lea dus împotriva otomanilor în secolul al XVIII-lea) să-și realizeze integral planul dacic, în următorul război ruso-turc (1806-1812) avea să izbutească anexarea mutilatoare a unei jumătăți din Moldova.

Tratatul de pace de la Iași e semnificativ, deci, prin faptul că el a încheiat o întreagă etapă în relațiile ruso-turce, vizând în modul cel mai direct situația geopolitică a Principatului Moldovei. Imperiul Rusiei devenise țară limitrofă a Principatului cu frontiera pe râul Nistru, care,

conform păcii semnate, trebuia să „slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii”. Însă acest hotar natural, formând „linia de demarcație între Sublima Poarta și Imperiul Rusiei”, n-a „rezistat” mult timp în fața expansiunii țariste, căci numai peste două decenii, la 1812, a fost strămutat din nou cu forța, conform altei păci, celei de la București, pe un alt râu, pe Prut...

În contextul celor expuse, ținem să menționăm încă o „legitate” a extinderii teritoriale a Imperiului rus în sud-estul Europei. Este vorba despre un principiu ce a stat la baza definitivării tratatelor ce marcau anumite cuceriri noi și care a fost promovat cu abilitate de către diplomația rusă în timpul lărgirii hotarelor imperiului – stabilirea granițelor pe cursul fluviilor! Astfel, etape ale unei „faimoase” expansiuni au devenit râurile: Nipru – Bug – Nistru – Prut și Dunărea.

Din cele mai vechi timpuri, și mai ales pe parcursul Evului Mediu, pământurile dintre Nistru și Bug (anexate la 1792) erau populate în mare parte de moldoveni⁶. Iar odată cu actul de împărțire a Poloniei din 1793 Imperiul Rusiei și-a asigurat stăpânirea și asupra Podoliei – hotarul căreia se cobora în jos până la apa Iagorlâcului, care se vărsa în Nistru, și până la Codâma, care se unește cu Bugul la Olviopol, – astfel, din acea vreme toți băștinașii transnistreni ajunseră sub oblăduire rusească.

Despre raporturile moldovenilor cu căzăcimea – forța militară vecină și permanent războinică din această parte de răsărit a țării, adică cu cei pe care Ștefan Batory i-a numit „strânsură din moscoviți”⁷ – ne relatează și Grigore Ureche. Cronicarul consemnează că la 1583 „au mai lovit cazacii din sus de Tighinea, pre decindea de Nistru, niște sate ce să discălicase pre hotarul leșescu... și mare moarte au făcut într’înșii și pradă robii și cu dobândă s-au întorsu pe la casele lor”⁸. Fapt care confirmă, totodată, că acest proces de „coagulare” a diasporei românilor de la est de Nistru a fost de lungă durată, căci acești „moldoveni foarte mulți” se statorniciseră de-a lungul secolelor Evului Mediu (atât din motive interne, cum au fost cei „carii ieșiseră din țară de răul nevoilor...”, cât și din cauza politicii externe promovată de unele state, fie limitrofe sau apropiate).

De rând cu pământurile „pustii” situate mai jos de Iagorlâc, mulți moldoveni și munteni au trecut frecvent în Podolia poloneză la est de Nistrul superior. După pacea de la Karlowitz (azi Sremski Karlovci din

Serbia) din 1699, șleahta poloneză a încurajat emigrarea în masă pe aceste teritorii, creând „slobozii” speciale, fapt care a periclitat chiar situația demografică din ținuturile megieșe ale Principatului Moldovei⁹.

Regiunea Transnistriei, semnificând în general, dacă nu *de jure*, statul medieval moldovenesc, apoi cu certitudine *de facto* pământ strămoșesc, într-o zonă de interferență și instabilitate politico-demografică, care n-a putut fi inclus permanent și stabil în limesul hotarului Țării Moldovei (stabilit la est pe linia geografică a arterei Nistrului). Dar aceasta semnifică, de fapt, Moldova de peste Nistru, înglobând în fond până la râul Bug populație română (alături de moldoveni și munteni, originari și din alte zone ale spațiului românesc), care prinse în acest teritoriu puțin populat rădăcini adânci, fapt confirmat și de numeroasele dovezi de ordin etno-cultural, etnodemografic, toponimic, hidronimic etc.

Ponderea și rolul populației din Principatele Moldovei și Țării Românești în popularea și valorificarea acestor pământuri transnistrene pe parcursul secolelor Evului Mediu a fost permanent considerabilă, moldovenii deținând în sec. XVIII primul loc dintre toți cei care au continuat să vină din partea Nistrului în cadrul procesului așa-numitei colonizări populare, spontane (alcătuind, de exemplu, la 1754 – 3.840 de persoane sau 78,05% din numărul coloniștilor militari, care au venit din sud-estul Europei în așa-zisa Serbie Nouă – partea de nord a viitoarei gubernii Herson)¹⁰. Coraportul național demonstrează că moldovenii se aflau în topul acestei emigrări¹¹.

Iar deja peste 10 ani, conform recensământului din 1764 efectuat pe teritoriul *Noii Serbii* (cu excepția teritoriilor Bugo-Nistrene), locuiau 37.621 de bărbați (circa 75.000 de persoane de ambele sexe), dintre care 5.402 au fost înregistrați ca moldoveni (14,3%); ucraineni – 25.555 (67,93%); ruși – 4.213 (11,36); sârbi – 1.134 (3,02%)¹². Popularea pământurilor la est de Nistru și Bug de către băștinașii Principatelor Române se producea deseori în proporții considerabile – formând numeroase așezări compacte, ca de exemplu la 1771-1772, când din cei 16.670 de moldoveni de ambele sexe veniți cu traiul în provincia Elisavetgrad – 14.351 de suflete – s-au stabilit în polcul moldovenesc de husari¹³.

Pe pământurile la est de Nistru românii nu aveau doar un rost demografic sau economic, ei mai aveau – precum menționa E. Diaconescu – un

rol cu mult mai însemnat, fiind elementul civilizator al acestor ținuturi¹⁴. Îndeletnicirile lor „agro-pastorale-artizanale” le-au permis să creeze în această zonă primele focare de civilizație sedentară¹⁵ din Evul Mediu.

Nistrul, fiind doar un hotar politic și geografic natural al Principatului Moldovei, n-a fost niciodată în epoca medievală o barieră ce ar fi despărțit un neam. Moldovenii au atins încă la sfârșitul sec. XIV albia Nistrului pe care, conform unei declarații poloneze din 1703, însuși bunul Dumnezeu ar fi săpat-o ca graniță a Moldovei¹⁶.

Semnificativ este faptul că pe la mijlocul sec. XVII românii de dincolo de Nistru apar sub numele de „Daci Transnistrieni” (*Veteranae Dacorum Transnistrianorum cohortes – Valahorum*)¹⁷. Caracterizarea organizațiilor lor militare este definitorie, cu privire atât la originea, cât și la forța lor combativă¹⁸.

În acest context vom aminti și argumentul care a fost expus încă la 19 iunie (st. vechi) 1918 în *Răspunsul* guvernului român la *Nota „Republicii Democratice Ucrainene”* din 5 mai 1918 (în care se enunțau pretenții teritoriale față de Basarabia): „...în 1682, în urma supunerii cazacilor, Sublima Poartă a conferit demnitatea de «Prinț domnitor al Ucrainei întregi de la Nistru până la Bug» principelui Moldovei Gheorghe Duca, precum mai târziu succesoriului său Dumitru Cantacuzino, care au domnit în mod efectiv în Podolia unde au fost construite palate princiare pentru ei la Tsikanova (Țekinovka) pe Nistru și la Nemirova pe Bug și unde judecățile se făceau în limba română în numele principelui Moldovei”¹⁹. Acest episod, deși de scurtă durată, confirmă și în plan politico-diplomatic că „de-a lungul a numeroase secole și fără întrerupere Podolia a fost câmpul unde se revărsa preaplinul populației moldovenești și care permitea valorificarea și fructificarea muncii coloniștilor români”²⁰.

Un argument în plus că malurile acestui râu străbun nu i-au scindat, ci i-au unit pe moldoveni ne poate servi și faptul că Nistrul a fost glorificat în creația orală a poporului – spre deosebire de alte râuri de frontieră, cum ar fi Prutul sau Milcovul, care au devenit blestemate în sec. XIX („Prutul ista ne desparte, / Prutul ista n-are moarte...; Prutule, râu blestemat, / Face-te-ai adânc și lat...”)²¹.

Îndată după încheierea păcii de la Iași, conform ucazului Ecaterinei II, de la 26 ianuarie 1792, „teritoriile de curând cucerite de la turci, situate

între râurile Bug și Nistru” au fost incluse în componența guberniei Ekaterinoslav. Iar guvernatorului ei – V. V. Kahovski – i s-a prescris să inspecteze personal aceste pământuri și să prezinte împărătesei și senatului: „atât în ceea ce privește împărțirea țării susnumite în județe, cât și în desemnarea pentru aceasta a orașelor ce corespund”. Începând cu 1792, pe acest teritoriu au fost create primele 4 județe, ce nu-și aveau încă denumirile concrete, dar în care orașele de reședință județeană erau: Golta, Dubăsarii Noi, Hagibei și Oceakov. Pe parcursul anilor următori au mai avut loc numeroase reorganizări teritorial-administrative. În 1802 gubernia Novorossia se diviza în trei noi gubernii: Nikolaev, Ekaterinoslav și Taurida (Tavria).

Ulterior, către sfârșitul sec. XVIII și pe parcursul sec. XIX, popularea spontană a acestui ținut, numit impropriu „Novorossia”, a fost înlocuită printr-o politică de colonizare intensivă (mai ales cu populația din stânga Niprului), promovată consecvent de guvernul țarist.

Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate, căci doar în olatul Oceakovului în perioada anilor 1792-1795 numărul țăranilor dependenți, mai ales a celor ucraineni, a crescut de la 2.906 până la 10.037 oameni (cu 345,4%).²² În general, regiunea Oceakovului servește drept exemplu elocvent al acestui proces intensiv de colonizare ucraineană a „oblastei” noi formate, deoarece, dacă până la 1792 raportul dintre moldoveni și ucraineni era aproximativ egal (50,92% de ucraineni și 49,08% de moldoveni), apoi doar peste un singur an – la 1793, din cauza acestei colonizări răsăritene, ponderea moldovenilor a scăzut până la 47,95%, iar către 1795 – până la 41,57%, atingând la 1799 cota de doar 39,12%, această tendință păstrându-se și în continuare²³.

Totodată, după 1792, mulți boieri moldoveni au primit pământuri în regiunea Oceakov – primind conform unor documente rusești doar în această regiune 138.000 ha (cei 3.969 de români au fondat 20 sate, urmând ca acest proces să continue)²⁴. Politica de ademenire a populației Principatelor în pământurile bugo-nistrene și Crimeea a fost promovată de către diplomația rusă și la începutul sec. XIX²⁵.

Putem constata că sporirea naturală a populației și conservarea tradițiilor populare pe parcursul următoarelor secole nu mai putea concura cu politica de colonizare intensă, promovată de autoritățile țariste în

aceste ținuturi, și de aceea ponderea procentuală a elementului românesc din spațiul Bugo-Nistrean la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XX scade foarte simțitor²⁶. Însă numărul absolut al moldovenilor, chiar conform datelor statistice ruse, era în continuă creștere (cifrele statisticii ruse conform *Reviziilor* (recensămintelor) din anii 1763, 1782, 1795 estimau populația română din Novorossia respectiv la – 106.200, 154.700, 189.800 de oameni)²⁷.

În general, realitatea demografică de care s-a lovit în aceasta zonă administrația rusă a generat chiar în cercurile guvernamentale ideea de a crea acolo un „principat” sub numele de *Moldova-Nouă*. Se vorbea și despre așezarea fostului principe al Moldovei – Alexandru Mavrocordat – în scaunul noului principat²⁸. Ideea diplomației ruse de a crea o *Moldovă-Nouă* dincolo de Nistru a fost realizată doar de către guvernul sovietic la 1924...

Importanța geostrategică a Moldovei de peste Nistru a fost probată nu o singură dată pe parcursul secolelor. Iar ultimul război pe care l-am purtat pentru Transnistria a fost cel din 1992. Război sângeros de scurtă durată, dar cu impact politic de bătaie lungă. Aducem în discuție și denumirea acestei conflagrații, ce trebuie numită „Războiul pentru Apărarea Patriei”, precum și unele reflecții expuse în legătură cu aniversarea a XX-a acestui ultim război, comemorat în 2012²⁹.

Reamintim că, acum două decenii, în Republica Moldova a fost război adevărat, fie și de proporții locale, dar cu implicare internațională. În primăvara anului 1992 Nistrul era în flăcări și românii de pretutindeni, întreaga comunitate internațională au urmărit acea sângeroasă încleștare a moldovenilor cu separatismul transnistrean, susținut direct de cercurile proimperiale rusești. Forțele erau mult prea inegale, deoarece Republica Moldova, susținută, mai mult moral, de frații de peste Prut și de un șir de state și organisme internaționale, a trebuit să lupte de una singură cu trupele mult mai numeroase și bine înarmate ale secesioniștilor de la Tiraspol, ajutați de cazaci, mercenari și mai ales de forțele armate ale Federației Ruse.

Marcând două decenii de la desfășurarea acestor tragice evenimente, este cazul să ne punem un șir de întrebări ce țin atât de istoria, cât și de viitorul nostru. Cine au fost instigatorii acestui fratricid conflict? Se cunosc

oare astăzi adevărații „păpușari” și cei care au stat în culisele războiului? Sau cum pot fi explicate unele ordine ale comandanților moldoveni, care deseori prevedeau retragerea noastră de pe pozițiile cucerite cu sânge? De ce operația strălucită a serviciilor secrete moldovene de arestare și escortare la Chișinău a lui Igor Smirnov a fost urmată de eliberarea acestui criminal impostor? Cine și când va spune tot adevărul despre evenimentele anului 1992? De ce separatiștii de la Tiraspol își venerază „eroii” lor, iar combatanții noștri sunt ignorați și uitați? Cum se explică că autoritățile de la Chișinău abia la 3 septembrie 2001 au utilizat oficial noțiunea de „război” (în alocuțiunea Președintelui Moldovei V. Voronin)? Iată de ce suntem convinși că, pentru elucidarea adevărului, este absolut necesar să se abordeze de pe poziții științifice și să se efectueze o cercetare complexă a acestui fenomen tragic și plin de mister, precum a fost ultimul război purtat pe pământul Moldovei în secolul XX.

Aruncând o privire retrospectivă asupra istoriei civilizației umane, prin prisma *conflictologiei*, constatăm că studierea istoriei „artei războiului”, precum și a „războiului” ca instituție dezvoltată permite a elucidă atât schimbările de ordin tehnic, social și economic, cât și a mutațiilor de frontieră în cadrul cercetării istoriei universale. Iar influența celor mai numeroase și de lungă durată războaie purtate cândva pe teritoriul Țărilor Române – cele ruso-austro-turce, în care Rusia a jucat, tradițional, rolul „eliberatorului”, a fost incontestabilă din punctul de vedere al impactului acestora asupra unității teritoriale a românilor³⁰. Ele au alcătuit o adevărată „epopee” militară, cu implicații de ordin politico-administrativ, diplomatic, economic, cultural, al mentalităților etc., în istoria politică și a relațiilor internaționale din sud-estul continentului Europei de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la începutul secolului al XX-lea.

În acest context, anul 1711 marchează acel rubicon, când pentru prima dată un împărat (țar) al Rusiei a trecut Nistrul și a pășit în fruntea armatei rusești pe teritoriul Țării Moldovei. Începând din 1711, când trupele rusești și-au făcut pentru prima dată apariția pe pământ românesc și până în 1944, acestea au invadat teritoriul nostru de 12 ori³¹. Iar dacă vom lua în calcul și războiul de la Nistru, când, la 1992, armata rusă (adică ofițerii și armele din dotarea Armatei a 14-a) a participat la acțiuni militare împotriva noastră, această cifră se estimează la 13 invazii.

De cele mai dese ori cercetarea fenomenului „războiului” a fost didactică și normativă. Fapt pe deplin explicabil, deoarece, după cum a scris Michael Howard în lucrarea sa *Războiul în istoria Europei*: „Atâta vreme cât folosirea organizată a forței sau a amenințării cu forța rămâne un instrument al stabilirii relațiilor internaționale, încă va mai fi nevoie de asemenea studii analitice...”³². Iar puținele studii despre războiul de la Nistru s-au limitat, de cele mai dese ori, la o descriere cronologică a evenimentelor. Abordarea acestor subiecte ne permite să pătrundem în „mecanismul” mutațiilor de frontieră din sud-estul Europei pe parcursul a mai bine de două secole, când Marile Puteri ale epocii au concurat pentru stabilirea propriei dominații, inclusiv asupra spațiului geopolitic românesc. Aceasta a dus la un șir de schimbări pe harta politică europeană (însoțite de anexiuni teritoriale, expansiuni imperiale etc.), ca până la urmă să le resimțim impactul și în prezent.

Așadar, pentru români impactul „războaielor” încheiate, pe parcursul secolelor, prin numeroase „armistiții”, „congrese” și „păci” a fost unul din principalii factori externi ce au influențat statutul politico-juridic al Principatelor Moldova și Tara Românească, ulterior fiind chiar una din cauzele determinante ale desăvârșirii unității statului modern România, ca apoi să continue cu pierderea Basarabiei... Aceasta din urmă a fost de trei ori anexată de către ruși – la 1812 (generându-se o nouă problemă internațională – *Problema Basarabeană*)³³, la 1940 și în urma celui de-al Doilea Război Mondial. Fenomenul impactului masiv al „războiului” asupra destinului popoarelor devine într-un totu explicabil, dacă e să ținem minte că „originile Europei au fost forjate pe nicova războiului”³⁴.

Constatând că războaiele au determinat adesea tipul societății, vom remarca faptul că această întrebare, deloc retorică, „Ce ne-au costat războaiele purtate pe pământul strămoșesc?” a fost pusă de istorici nu o singură dată³⁵. Iar revenind la războiul din urmă – de pe Nistru –, un răspuns exhaustiv încă nu-l avem. Cea mai grea pierdere a unui război rămâne viețile oamenilor căzuți pentru apărarea Patriei, precum și teritoriile ocupate de inamic.

Primul sânge vărsat a fost încă în timpul atacului armat asupra Moldovei de către separatiști la 13 decembrie 1991, la podul de la Dubăsari, soldat cu pierderea vieților a patru polițiști moldoveni și moartea a 20 de gardiști, cazaci și mercenari... În interviul acordat săptămânalului

„Accente” domnul Andrei Calcea, ziarist, fost ofițer al Statului Major pe *Platoul de Foc* de la Cocieri, distins cu medaliile „Meritul Militar” și „Vulturul de Aur”, a susținut următoarele: „...războiul nu s-a încheiat cu îngenuncherea Moldovei... Din partea r.m.n. au căzut în lupte 284 militari (cu cei morți în urma rănilor – 364), 624 au fost răniți. Și-au pierdut viața peste 600 de persoane civile. Nimic însă nu se spune despre cazacii de pe Don, mercenarii și foștii pușcăriași. Din partea Republicii Moldova au căzut cu moarte de erou 324 de combatanți, răniți – 1.180, inclusiv colaboratori ai MAI – 90 morți, 579 răniți; din partea Armatei Naționale – 109 morți și 560 răniți. Au decedat 125 de persoane civile și altele 41 au fost rănite.”³⁶

Potrivit președintelui Asociației de drept umanitar, colonelul în rezervă Andrei Covrig, conform unor date pe care le deține, în războiul din 1992 și-au pierdut viața 720 de persoane, dintre care 400 ale ministerelor de forță ale Republicii Moldova. La o masă rotundă, cu genericul „În noul secol fără războaie și terorism”, organizată la sfârșitul lunii februarie 2002 în incinta Uniunii Scriitorilor, el a menționat: „Nu putem spune că această cifră este exactă, mai sunt de făcut multe dezvăluiri în ceea ce privește tragicele evenimente din 1992. Este regretabil faptul că Guvernul nici nu cunoaște cifra totală a celor căzuți în război”, propunându-se să fie creată o comisie guvernamentală pentru a se afla numele tuturor persoanelor decedate în conflictul respectiv și publicarea unei cărți în care să se descrie modul în care au decurs evenimentele...

Oficialitățile de la Tiraspol, comemorând cu pompă tragicul „jubileu” de 10 ani de la declanșarea conflictului, au susținut că au pierdut mai mult de 600 de oameni (conform site-ului *Olvia-Press*, cifra este de circa 800 de oameni și peste 3.000 de răniți), continuând să insiste ca Republica Moldova să le acorde compensații și scuze pentru prejudiciul cauzat.

Sub aspect teritorial – Republica Moldova a fost deposedată de 10% din teritoriul său, adică 4.163 km pătrați (iar acest teritoriu continuă să se extindă și în dreapta Nistrului), cu o populație de 750.000 de oameni (17% din toată populația republicii; conform recensământului din 1989). De remarcat că 90% din sectorul energetic al economiei Republicii Moldova se afla în partea stângă a Nistrului.

Războiul, declanșat la 2 martie și încheiat la 21 iulie 1992, când președinții Mircea Snegur și Boris Elțin au semnat „Convenția privind regle-

mentarea pașnică a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova”, a demonstrat implicarea armată a Federației Ruse și susținerea pe toate căile a regimului separatist al Tiraspolului. Moldovenii n-au avut altă ieșire decât aceea de a-și apăra integritatea teritorial-națională cu arma în mâini – puși față-n față cu un colos militar. Dovadă poate servi, cel puțin, dispoziția ministrului rus al apărării, Pavel Gracev, din 19 mai 1992, adresată comandamentului Armatei a 14-a: „Având în vedere că Transnistria este pământ rusesc și situația de acolo s-a agravat, trebuie să-l apărăm cu toate mijloacele și pe toate căile. Pentru aceasta, vă ordon: Să fie completate din rezervele pentru mobilizare unitățile militare ale Armatei a 14-a, dislocate pe teritoriul Transnistriei; Să se aducă în stare de pregătire totală de luptă toate unitățile militare; Să fie deblocate toate unitățile militare, pentru a face posibilă deplasarea tehnicii de luptă.”

Ostașii noștri au distrus mai multe tancuri, ale căror echipaje erau completate din ofițeri ai armatei Ruse. Or, pentru apărarea cărei „patrii” au fost decorați, de către președintele Elțin, cei 200 de ofițeri ai Armatei a 14-a, distinși cu medalia „Zașcitnik otecestva” („Aparătorul Patriei”). Pe bună dreptate a menționat senatorul american Larry Pressler, la 22 iulie 1992: „Actualele lupte din Moldova, declanșate de mișcarea comunistă din Transnistria, ar fi putut fi evitate, dacă armata sovietică, astăzi rusească, nu ar fi trecut de partea separatiștilor sub pretextul apărării minorității ruse.”

Comemorând amintirea celor căzuți pe câmpul de luptă, suntem în drept să ne întrebăm de ce, precum susține și Andrei Calcea, „fiecare dintre combatanții moldoveni (numărul cărora se ridică la 25.000 de oameni) se simte aidoma lupului rănit și încolțit?... Fiind huiduiți de oricine, cui nu-i lene. Li s-au retras toate facilitățile, mulți combatanți (în jurul de 10.000 de ofițeri, subofițeri și voluntari) au rămas fără serviciu, muncesc la negru peste mări și țări. Din Forțele Armate ale Republicii Moldova au fost concediați circa 40 de cavaleri ai Ordinului „Ștefan cel Mare și Sfânt”. Să-și ignore și să nu-și prețuiască patrioții militanți poate doar o putere mioapă, chiar dacă am vrea să credem că acum două decenii a fost „ultimul război”...

Actualmente, nu putem aspira să intrăm în Uniunea Europeană fără soluționarea definitivă a problemei transnistrene, care este, de fapt, o nouă

consecință a vechii probleme basarabene, deoarece ambele sunt niște chestiuni etnopolitice nerezolvate, generate de expansionismul rus. Pentru aceasta sunt necesare implementarea, cel puțin, a politicii celor „3 D” – *Demilitarizarea, Decriminalizarea și Democratizarea* acestui teritoriu moldovenesc, aflat temporar sub ocupație străină. Condiții de care depinde securitatea și chiar existența statului independent Republica Moldova și care pot fi realizate doar cu ajutorul forțelor internaționale de menținere a păcii din cadrul Comunității Europene (NATO). Deoarece focarul unui nou conflict nu a fost lichidat. Un potențial enorm de muniții și tehnică militară este stocat în stânga Nistrului și în orașul Tighina (Bender). Regimul separatist dispune de forțe armate (tancuri, blindate, elicoptere și o armată de cca 5 mii de oameni, numărul cărora poate crește în caz de mobilizare până la 25.000 de ostași, conform datelor din 2002), susținute de trupele rusești dislocate în zonă și de un *lobby* influent în toate structurile puterii de la Moscova.

Încă un deceniu în urmă, separatiștii din Transnistria au avertizat că sosirea unor noi trupe în regiune ar însemna declanșarea unui nou război. Ministrul adjunct al securității din autoproclamata r.m.n. din acea perioadă, Oleg Gudîmo, declara: „În cazul în care vor fi luate astfel de măsuri, se va ajunge la o nouă izbucnire a conflictului, chiar a unui armat”, apreciind desfășurarea „unor alte forțe sub auspiciile NATO, OSCE sau Consiliului Europei ca fiind o intervenție străină directă”³⁷.

Așa că malul stâng și cel drept ale Nistrului sunt „pacificate”, dar nu și împacate... Iar patrioții țării, ca de obicei, sunt fie că uitați, fie neglijați.

Prima decorație de stat instituită special pentru apărătorii Patriei moldave în războiul de la Nistru a fost elaborată abia în anul 2012 – Medalia „Crucea comemorativă. Participant la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova (1991-1992)”^{*}.

Crucea comemorativă a fost elaborată de către subsemnatul, în colaborare cu *designerul Larisa Donca-Mischevca*, fiind discutată și aprobată de către Comisia de heraldică a Ministerului Apărării și de Comisia națională de heraldică a Republicii Moldova (CNH) la 30 noiembrie 2011. Proiectul legii privind instituirea crucii comemorative a fost elaborat în contextul indicațiilor Guvernului Republicii Moldova nr. 1215-376 din 22 august 2011, prin care în sarcina Ministerului Apărării a fost pusă

elaborarea și promovarea proiectului de act normativ de instituire a unei distincții comemorative de marcarea a 20 de ani de la începutul conflictului armat pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova. Inițiativa legislativă în acest sens a fost aprobată și transmisă de Guvern în Parlament³⁸, iar deputații au susținut instituirea noii distincții în ședința din 15 ianuarie 2012³⁹.

Distincția dată se încadrează după formă și mărime standardelor medalisticii comemorative ale Republicii Moldova și este compusă din două părți, cu o structură reliefată⁴⁰.

Medalia în formă de Cruce continuă seria de pionierat a faleristicii naționale în ceea ce privește tipologia distincțiilor Republicii Moldova, care nu cunoscuse anterior decât forme de ordin de piept fără baretă sau cu colan și de medalie rotundă suspendată de baretă, urmând după medalia jubiliară „Crucea Comemorativă. Războiul al Doilea Mondial”, care a fost promulgată de Președintele interimar al Republicii Moldova Mihai Ghimpu la 16 martie 2010⁴¹.

Distincția ce marchează contribuția cetățenilor noștri la apărarea integrității și independenței Republicii Moldova se conferă:

- a) militarilor aflați în serviciul activ, rezerviștilor chemați la concentrare, voluntarilor și colaboratorilor organelor afacerilor interne, ai organelor securității statului și ai sistemului penitenciar, incluși în efectivul unităților militare și structurilor speciale aflate pe poziții de luptă;
- b) militarilor, colaboratorilor organelor afacerilor interne, ai organelor securității statului și ai sistemului penitenciar și persoanelor civile delegate în aceste unități în vederea îndeplinirii unor misiuni speciale în scopul eficienței acțiunilor de luptă.

Modul de conferire a distincției respective, procedura de înmânare și modul de purtare a acesteia sunt prevăzute în Regulamentul aprobat prin decret al Președintelui Republicii Moldova.

Note

¹ Vezi: V. Mischevca, *La răscruce de veacuri (De la pacea de la Iași pînă la pacea de la București: 1792-1812)*, în *Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri pînă în epoca modernă*, Chișinău, 1992, p. 178-179.

² *Eclesiarhul Dionisie, Hronograf (1764-1815)*, București, 1987, p. 8.

³ *Россия и Испания / Сб. документов. Т.1 (1667-1799)*. М., 1991, с. 400.

⁴ *Archives du Quai d'Orsay (Paris). Correspondance consulaire et commerciale. Bucarest (1795-1805)*. Tome 1, f.1.

⁵ M. Manea, *Proiectul Regatului Daciei în viziunea diplomației europene în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și articole de istorie. LIX (Serie nouă)*, București, 1992, p. 39; R. H. Lord, *The Second Partition of Poland*, Cambridge, 1915, p. 185-188.

⁶ Vezi revista „Cugetul”, nr. 5-6, 1992; număr consacrat integral istoriei Transnistriei, în special articolele semnate de I. Coșescu, D. Grama ș.a.; D. Dragnev, I. Chirtoagă, I. Jarcuțchi, E. Negru, *Din istoria Transnistriei (în contextul istoriei naționale): Materiale didactice pentru școala de cultură generală din Transnistria*, Civitas, Chișinău, 2001, 192 p.; *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri pînă în prezent*, coord. D. Dragnev, Civitas, Chișinău, 2007, 520 p.

⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente*, București, 1895, vol. 1, p. 25; adevărat este că încă din sec. XVI mulți moldoveni au trecut în Secea Zaprojeană completând rândurile cazacilor. Documentele atestă țărani care fugeau „în Ucraina, în țara cazacilor” (Vezi: D. Dragnev, *Selskoie hozeaistvo feudalinoi Moldavii (coneț XVIII – nacialo XIX v.)*, Kișinev, 1975, s. 177.

⁸ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovii... // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 113.

⁹ D. Dragnev, *Selskoie hozeaistvo feudalinoi Moldavii (coneț XVIII – nacialo XIX v.)*, Kișinev, 1975, s. 176.

¹⁰ V. M. Kabuzan, *Narodonaselenie Bessarabskoi oblasti i levoberejnâh raionov Pridnestrovia*, Kișinev, 1974, s. 12.

¹¹ *Idem*, *Zaselenie Novorossii v XVIII – pervoi polovine XIX veka*, M., 1976, s. 88.

¹² *Idem*, *Narodonaselenie Bessarabskoi oblasti i levoberejnâh raionov Pridnestrovia*, Kișinev, 1974, s. 12.

¹³ N. D. Polonskaia-Vasilenko, *Iz istorii Iujnoi Ucraini v XVIII v. Zaselenie Novorossiiskoi gubernii (1764-1775) // „Istoriceskie zapiski”*, 1942, nr. 13, s. 158.

¹⁴ E. Diaconescu, *Românii din răsărit (Transnistria)*, Iași, 1942, p. 120.

¹⁵ Louis Roman, *Românii la est de Nistru în secolele XIII-XX // „Revista istorică”*, Tom III, nr. 7-8. 1992, p. 726.

¹⁶ I. Nistor, *Vechimea așezărilor române dincolo de Nistru // AARMSI. S.III. T.XXI*, București, 1939, p. 208.

¹⁷ *Idem*, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene // AARMSI. S.III. T.XXI*, București, 1939, p. 327.

¹⁸ *Idem*, *Vechimea așezărilor române...*, p. 220.

¹⁹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente. / Antologie de I. Calafeteanu și V.-P. Moisuc*, Chișinău, 1995, p. 243-244; Cf: *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VI, Chișinău, 1992, p. 134-135, 142-143.

²⁰ *Ibidem*, p. 244.

²¹ *Basarabia și basarabenii* / Alcăt., studii și comentarii de M. Adauge și Al. Furtună, Chișinău, 1991, p. 172, 174; Vl. Mischevca, *Prutul esta ni disparte...*, în „Limba Română”, nr. 1-4, 2013, p. 292-306.

²² V. M. Kabuzan, *op. cit.*, p. 19.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Arhivele Statului, București*, Fond. P. Halippa, dos. 1119/1803, f. 1-2.

²⁵ *Внешняя Политика России XIX – начала XX в. Документы российского министерства иностранных дел*. Т. I. М., 1960, p. 390.

²⁶ Vl. Mischevca, *La răscrucea de veacuri...*, p. 180-181.

²⁷ V. M. Kabuzan, *Narodî Rossii v XVIII v.*, М., 1990, s. 229.

²⁸ I. Nistor, *Vechimea așezărilor române...*, p. 218, 220.

²⁹ Vlad Mischevca, *Ultimul război?* // „Curierul Atenei”, 12 aprilie 2002, nr. 4, p. 7.

³⁰ Vladimir Mischevca, *Influența războaielor ruso-turce asupra unității teritoriale a românilor* // *Unitatea Națională a românilor între ideal și realitate. Materialele Dezbaterilor Naționale*, Chișinău, 2001, p. 39-45.

³¹ Vezi: Nicolae I. Arnăutu, *Douăsprezece invazii rusești în România* / Prefață de A. Stan, București, 1996.

³² Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, Editura SEDONA, Timișoara, 1997, p. 7.

³³ Vladimir Mischevca, *1812: geneza Problemei Basarabene* // „Cugetul”, 1994, nr. 2-3, p. 26-32; *Idem*, *Considération sur le sujet de la genèse de la „Question Bessarabienne” (1812)* // „Revue Roumaine d’Histoire” (Bucarest). Tome XXXIV, 1995, nr. 3-4, p. 337-350.

³⁴ Vezi: R. A. Brown, *The Origins of Modern Europe*, London, 1972, p. 93.

³⁵ Cf.: Vladimir Mischevca, *Impactul geopolitic al războaielor ruso-turce asupra Principatelor Române* // *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. XIII, București, 1999, p. 165-187.

³⁶ „Accente”, 14 martie 2002.

³⁷ „Flux. Ediția de vineri”, nr. 7 (435), 27 februarie 2004, p. 1.

³⁸ <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=341859&lang=1> Publicat: 13.01.2012 în *Monitorul Oficial*, nr. 7-12, art. nr.: 39.

³⁹ <http://www.timpul.md/articol/deputaii-au-instituit-crucea-comemorativa-pentru-combatanii-care-au-luptat-in-transnistria-30321.html> Vezi: *Monitorul oficial*, nr. 21-24, 27 ianuarie 2012, p. 15-16.

⁴⁰ Vezi: S. Andrieș-Tabac, *Crucea Comemorativă a Celui de-al Doilea Război Mondial*, în „Akademos”, nr. 1 (16), 2010, p. 61-62.

⁴¹ *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 37-38, 19 martie, p. 7-8, art. 87 și 88.

* „Crucea comemorativă. Participant la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova (1991-1992)” se confecționează din tom-bac patinat de culoare cenușie (oțel patinat). Ea reprezintă o cruce cu brațele egale rectilinii emailate Alb (conturate pe perimetru), înscrisă într-un cerc imaginar cu diametrul de 35 mm. Crucea are în centru un medalion rotund emailat Alb, înconjurat de o cunună de stejar, cuprinzând compoziția aurită a Stemei de Stat a Republicii Moldova, păstrând cromatica originală a stemei doar în scutul central (tăiat, roșu și albastru, cu un cap de bour broșând, însoțit între coarne de o stea cu opt raze, jos la dextera de o roză heraldică, iar jos la senestra de o semilună conturnată, totul de culoare aurie). Scutul este plasat pe pieptul unei acvile naturale purtând în cioc

o cruce (acvila cruciată) și ținând în gheara dreaptă o ramură de măsline, iar în cea stângă un sceptru).

Pe reversul medaliei monocrome, în centru, într-un cerc conturat perlat cu 20 de mărgelile în relief, sunt incizate în două rânduri milesimele „1991 / 1992”.

Crucea se fixează cu un inel de o baretă, acoperită de o panglică de moar cu lățimea de 30 mm. Înălțimea totală a distincției nu depășește 90 mm.

Panglica distincției comemorative moldovenești (o pânză de moar cu lățimea de 30 mm, dungată vertical: *Roșu – Galben – Roșu – Alb – Albastru – Alb – Albastru – Alb – Roșu – Galben – Roșu*) se înscrie conceptual în tradiția primilor decorații românești, precum a fost Medalia comemorativă a „Apărătorilor Independenței” instituită prin *Înaltul Decret* nr. 1422/1878 (distincție care s-a conferit tuturor militarilor, indiferent de grad, atât celor care au participat direct la operațiunile militare din 1877-1878, cât și cei care au asigurat serviciile de pază în interiorul țării, funcționarilor civili care au asigurat diferite servicii pentru armată, medicilor civili care au îngrijit răniții și bolnavii din campanie, precum și altor persoane care au adus servicii în domeniile enunțate).

Un element nou, definitoriu pentru conflictul armat din anii 1991-1992, este *fluviul Nistru* – prezent în panglica distincției prin cromatica *Albă* (simbolul apelor) din centrul baretei.

În heraldica europeană *Albul* (argintul) semnifică – *devotament, corectitudine, candoare, inocență, puritate și înțelepciune*. *Albul păcii* și *albul tragicului*, de asemenea, sunt două sensuri emblematice ale acestei culori în distincție. Deoarece conform tradiției etnologice a poporului nostru avem două culori ale doliului: *negrul* contemporan preluat din Occident și *albul* cutumei tradiționale (V. Buzilă, *Simboluri ale doliului în Moldova*, în „Revista de etnologie”, Chișinău, I, 2005, p. 94-117).

Panglica distincției este flancată de două combinații cromatice – *Roșu – Galben – Roșu*, imbinând, din punct de vedere simbolic, pe de o parte, cea mai înaltă culoare heraldică *Aurul* (galben), ce simbolizează motivația supremă a jertfirii de sine a patrioților țării care au luptat pentru independența și integritatea Republicii Moldova, iar pe de altă parte, culoarea *Roșie*, ce semnifică sângele vărsat de aceștia pe malurile străbunului Nistru (simbolizat prin dunga *lată* de culoare *Albă*). *Albastrul* – culoarea păcii, este culoarea simbolică a infinitului, cerului, perfecțiunii, absolutului, lumii spirituale, idealului, dragostei platonice. Este și culoarea fericirii, și aspirațiilor romantice în literatura multor popoare (I. Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994). Numărul celor *două dungi înguste Albe* semnifică comemorarea celei de-a 20-a aniversări a războiului de pe Nistru pentru integritatea și independența Republicii Moldova (marcată în 2012). Totodată, cromatica albă din baretă concordă cu emailul alb din medalionul crucii, care repetă smalțul alb din cele două mai înalte ordine ale țării noastre – „Ordinul Republicii” și „Ștefan cel Mare”.

Forma Crucii acestei distincții, având extremitățile labate în unghi (romboidale), este una nouă, originală pentru faleristica națională, care este mai puțin uzitată în faleristică, accentuându-se caracterul său sobru, laconic. *Albul* emailului din laturile din față ale crucii și *Negrul* (cenușiu) din perimetrul acestora, semnifică culoarea doliului, deoarece simbolizează comemorarea tragicului eveniment și memoria celor căzuți acum 20 de ani în urmă. Iar cununa de stejar este un element de bază al medalisticii militare europene. Totodată, *Stejarul* fiind unul din candidații de emblemă națională complementară la categoria *Copac național*. Simbioza acestor elemente accentuează caracterul comemorativ al medaliei, ancorând-o în tradiția autohtonă.

Dinu POȘTARENCU

Limba română în sfera învățământului din Basarabia (III)* *Scoli naționale. Învățământ familial și particular*

D.P. – doctor în istorie, Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M., cercetător științific superior. Domenii de competență: istoria modernă a Basarabiei, istoria localităților, genealogie. Dintre lucrările publicate: *Străzile Chișinăului. Denumiri vechi și actuale* (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente* (1998), *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus* (2006), *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei* (2005) etc.

Limba română ca obiect de studiu în instituțiile de învățământ până în anii '60

Deschiderea Seminarului Teologic din Chișinău

Comunicându-i amiralului P. V. Ciceagov, prin adresa din 6 august 1812, ideea lansată de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse de a înființa pe teritoriul românesc anexat o eparhie, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni l-a rugat pe amiral să-i ordoneze lui Scarlat Sturza ca acesta să-i repartizeze la Chișinău locuințe pentru personalul său. În plus, să-i acorde ajutor în ceea ce privește deschiderea în cadrul eparhiei preconizate a unui seminar teologic⁷⁰. Ulterior, în proiectul privind constituirea Eparhiei Chișinăului și Hotinului pe care l-a elaborat, Gavriil Bănulescu-Bodoni a formulat și următoarea propunere: „Este necesar de a deschide un seminar teologic, în care să fie preluate toate disciplinele incluse în programul de studiu al celorlalte seminare. În ceea ce privește limbile „se va învăța cu precădere și neapărat limba rusă,

* Continuare. Partea I în nr. 1-4, 2013, p. 219-232 și partea II în nr. 7-8, 2013, p. 148-156.

întrucât ea domină; limba națională, moldovenească, pentru ca cei care o învață să poată, în această limbă, propovădui poporului cuvântul Domnului și morala cea bună; limba latină, întrucât de la aceasta provine și se poate îmbogăți limba națională; limba greacă, deoarece în ea s-au scris în original dogmele și învățătura creștină, iar alte limbi – după voință”⁷¹.

Chestiunea referitoare la instituirea unui seminar teologic la Chișinău a fost abordată, negreșit, în timpul discuțiilor purtate de Bănulescu-Bodoni la Sankt Petersburg asupra modului de organizare a noii eparhii, căci, de bună seamă, deschiderea seminarului nu putea să se producă fără consimțământul conducerii bisericești a Rusiei.

Prin urmare, este ipotetică ideea că deschiderea unui seminar la Chișinău, potrivit opiniei lui Nicolae Popovschi, a fost enunțată de către mitropolitul Gavriil încă din 1812, la Iași, fiindu-i sugerată, probabil, de existența Seminarului de la Socola, deschis grație strădaniei mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache⁷². Putea oare mitropolitul Gavriil să ia drept model școala ecleziastică de la Socola, în timp ce el, ca fost rector al Seminarului Teologic de la Poltava, cunoștea bine sistemul de învățământ teologic și, în special, cel de tip rusec, pe care urma să-l implementeze? În plus, în 1808, el a găsit acest așezământ cultural de la Iași slab organizat, din punctul său de vedere, și l-a numit în calitate de rector pe protoiereul Petru Kunițki, care a introdus programul de studii caracteristic seminarelor rusești.

Concomitent, Nicolae Popovschi mai susține că însuși regulamentul duhovnicesc al Bisericii Ortodoxe Ruse îi obliga pe arhierii să dispună de școli pentru instruire teologică. Pe lângă aceasta, era în vigoare cerința Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse de a hirotoni doar candidații care au absolvit asemenea școli, în caz contrar, arhierii erau amenințați cu pedeapsă. „Mitropolitul Gavriil, care a stat în Rusia mult timp și a fost chiar și rector de seminar, menționează în continuare N. Popovschi, cunoștea, bineînțeles, aceste dispoziții sinodale. Astfel că arhipăstorul Basarabiei avea multe motive pentru a înființa seminarul”⁷³. De fapt, considerația că anume regulamentul duhovnicesc l-a obligat pe mitropolitul Gavriil să înființeze în eparhia nou creată un seminar teologic a fost exprimată anterior de Pavel Lotoțki⁷⁴.

Așadar, înființând Seminarul Teologic din Chișinău, Bănulescu-Bodoni respecta, efectiv, normele regulamentare ale Bisericii Ortodoxe Ruse.

După ce a venit împreună cu personalul său de la Iași la Chișinău, mitropolitul Gavriil a emis, la 30 septembrie 1812, dispoziția privind instituirea dicasteriei și organizarea seminarului teologic. În calitate de rector al seminarului l-a desemnat pe protopopul Petru Kunițki, iar ca „prefect” – pe profesorul Ivan Nesterovici⁷⁵. În cadrul seminarului urmau să fie predate limbile: „latină, rusă, greacă și moldovenească”. Restul obiectelor – ca și în alte seminare teologice din Rusia. „La început să fie deschise două clase: pregătitoare și gramaticală, cu predarea tuturor limbilor”. Profesor în clasa pregătitoare a fost numit Isidor Gherbanovski⁷⁶, iar în cea gramaticală – Ivan Nesterovici. Urma să fie angajați și alți profesori, inclusiv „de limbile greacă și valahă”. Pentru întreținerea seminarului, conform acestei dispoziții, urma să fie încasată, ca și în Principatul Moldovei, o taxă destinată învățământului⁷⁷.

Deschiderea seminarului a întârziat, în special, din cauza crizei de localuri la acea vreme în Chișinău. Abia prin raportul din 20 ianuarie 1813, Petru Kunițki l-a anunțat pe mitropolit despre posibilitatea de a deschide curând cele două clase seminariale preconizate, reușind să găsească pentru ele „două camere libere, situate la etajul de sus al casei ocupate de Comisie (de Aprovizionare – *D.P.*), pe care șeful acestei comisii, colonelul Grabovski, și-a dat acordul să le cedeze”⁷⁸. În calitate de profesori, a notat în continuare rectorul, aveau să activeze Isidor Gherbanovski, Ivan Nesterovici, ambii de limbile rusă și latină și de aritmetică, Nicolae Dokimos, de limba greacă, și preotul Ioan, de limba română.

Fiind găsit localul potrivit, mitropolitul Gavriil a dispus Dicasteriei, la 27 ianuarie 1813, să inaugureze seminarul în ziua de 31 ianuarie 1813 și, vestind despre aceasta în toate ținuturile Basarabiei, să invite la învățătură pe toți doritorii, dar, mai cu seamă, pe copiii slujitorilor bisericești⁷⁹. Dicasteria a expediat protopopilor din ținuturi avize privind inaugurarea seminarului abia în zilele de 1-2 februarie 1813⁸⁰.

Despre inaugurarea seminarului Bănulescu-Bodoni l-a anunțat, prin adresa din 29 ianuarie 1813, pe Scarlat Sturza, comunicându-i că va deschide, deocamdată, două clase, drept local servind camerele ocu-

pate temporar de Comisia de Aprovizionare, iar pentru realizarea programului de instruire a ales profesori capabili⁸¹.

Astfel, Seminarul Teologic din Chișinău, precum s-a încetățenit în istoriografie, a fost deschis la 31 ianuarie 1813. Consultând actele vremii, Pavel Lotoțki a tras concluzia că în ziua respectivă s-a desfășurat festivitatea de deschidere a seminarului, pe când studiile au început pe data de 1 februarie 1813, întrucât în lista elevilor seminarului, întocmită la 23 ianuarie 1814, figurau 53 de elevi, 10 dintre ei fiind înmatriculați la 1 februarie 1813, iar restul – pe parcurs⁸².

Pe cât se pare, a constatat Iosif Parhomovici, seminarul nu a activat prea mult timp în cele două odăi aflate în gestiunea Comisiei de Aprovizionare. Arhimandritul Irinei (Ivan Nesterovici, care, între timp, se călugărise), cel de-al doilea rector al seminarului, a afirmat că „seminarul a fost deschis la 31 ianuarie, într-o casă bisericească”, iar în scrisoarea din 18 noiembrie 1814, expediată principelui A.N. Golițan, Bănulescu-Bodoni preciza că seminarul se afla în acel timp în casa bisericească de pe lângă catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil⁸³.

Conform proiectului elaborat de Petru Kunițki, procesul de instruire trebuia să se desfășoare în modul următor. În clasa întâi (pregătitoare) Isidor Gherbanovski urma să-i învețe pe elevi, de la ora 7 până la 10, limbile rusă și latină, câte o oră și jumătate fiecare. În zilele de luni, miercuri și vineri, între orele 10 și 12, Nicolae Dokimos urma să-i învețe să citească și să scrie în grecește, iar în zilele de marți, joi și sâmbătă, tot între 10 și 12, preotul Ioan – în limba română. După prânz, de la ora 14 până la 16, în zilele de luni și miercuri era programată studierea limbii grecești, iar în restul zilelor, cu excepția celei de sâmbătă – studierea limbii române. Între orele 16 și 17, profesorul Gherbanovski avea să-i învețe regulile elementare ale aritmeticii.

În clasa a doua (gramaticală), de la ora 7 până la 10, profesorul Nesterovici urma să-i învețe gramatica rusă și latină, câte o oră și jumătate pentru fiecare limbă. În zilele de marți, joi și sâmbătă, între orele 10 și 12, se ținea gramatica limbii grecești, de către profesorul de greacă, iar în zilele de luni, miercuri și vineri, tot între 10 și 12, – gramatica limbii române, de către profesorul de română. După prânz, de la ora 14 până la 16, în zilele de marți și joi, era prevăzută studierea limbii grecești, iar

în zilele de miercuri și vineri – a celei române. Între orele 16 și 17 se predă aritmetica, de către Nesterovici⁸⁴.

Așadar, precum a calculat P. Lotoțki, „rectorul a programat 22 de ore pe săptămână pentru studierea limbii moldovenești în ambele clase (cel mai mult), 20 de ore pentru limba greacă, 18 ore pentru limbile rusă și latină și, în sfârșit, 10 ore pentru aritmetica”⁸⁵.

Acest program de studiu a fost examinat de episcopul Dimitrie Sulima, care, exprimându-și părerea în privința lui la 25 ianuarie 1813, a introdus următoarea rectificare: „Dimineața, în ambele clase, să se învețe limbile rusă și latină două ceasuri, și nu trei. Limba rusă să fie învățată în zilele de luni, miercuri și vineri, iar latina – în zilele de marți, joi și sâmbătă, deci nu ambele limbi în fiecare zi. Prin aceasta, cred eu, se poate preveni confundarea noțiunilor de către elevi, ceea ce se poate întâmpla ca urmare a predării laolaltă, în aceeași zi, a două limbi străine diferite; aceasta, se pare, va facilita însușirea cu succes a obiectelor respective. Celelalte obiecte vor fi predate potrivit ordinei indicate în proiect”⁸⁶.

Astfel, în baza proiectului elaborat de Petru Kunițki și a recomandărilor episcopului Dimitrie, a fost întocmit Regulamentul Seminarului Teologic din Chișinău⁸⁷, aprobat de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni la 27 ianuarie 1813. În regulament și-a găsit reflectare propunerea lui D. Sulima de a micșora numărul de ore stabilit de P. Kunițki pentru predarea limbilor rusă și latină – de la nouă ore pe săptămână, prevăzute pentru fiecare limbă aparte, la șase ore, adică, conchidea P. Lotoțki, „aproape de două ori mai puține ore decât cele fixate pentru limbile moldovenească și greacă”⁸⁸.

În conformitate cu dispoziția sinodală din iunie 1813, aprobată de împărat, Dicasteria Exarhicească din Chișinău a înștiințat protopopii că în „școlile duhovnicești sau seminarii, ce s-au așezat întru această gubernie, să învețe și copiii cei de mirean, până s-a face școală mirenească, de nu va găsi vreo împiedicare partea duhovnicească; vor fi primiți, afară de copiii de preuți, țircovnici și slujitori bisericești, și copiii din partea mirenească, fără de nicio plată pentru învățătură, ci vor fi datori părinții lor sau neamurile a le năimi numai cu banii lor gazde, îmbrăcăminte și cărțile trebuincioase, dar numai acei copii vor fi primiți cari vor ști a scrie ceva moldovenește sau rusește și a ceti”⁸⁹.

Potrivit unui dosar de arhivă ce conține lista seminariștilor din anul școlar 1813/1814, în clasa I învățau 30 de elevi, dintre care unul era din orașul Iași, unul din Tiraspol și ceilalți din Basarabia, îndeosebi din orașul Chișinău, iar în clasa a II-a erau înscriși 23 de elevi, dintre care 15 veniseră din guberniile Ekaterinoslav, Podolia, Kaluga, Kiev, Cernigov și Poltava, restul (opt la număr) – din Basarabia. Cu excepția a zece nume moldovenești (Batcu, Alexandri – din Iași, Bobeică, Donică, Popovici, Dângă, Chiriac), celelalte 43 erau nume de familie rusești⁹⁰.

Este cazul să reproducem lista respectivă, pentru a scoate în evidență mediul lingvistic statornicit în seminar la etapa inițială.

Lista elevilor clasei gramaticale inferioare din anul 1813⁹¹

Prenumele și numele de familie ale elevului	Data înmatriculării
Anton Ghentusov, de 13 ani, fiu de preot din satul Alexândreni, ținutul Soroca. Este foarte priceput, reușește excelent	1 mai 1813
Aristarh Gomonovici, de 14 ani, fiul decedatului preot militar al Regimentului 43 vânători. Este priceput, reușește după posibilități	4 septembrie 1813
Vladimir Balavințov, de 12 ani, fiu de nobil din Chișinău. Este priceput, are reușită mijlocie	1813
Dimitrie Chiriac, de 14 ani, fiu de negustor din Chișinău. Este foarte priceput, are succese foarte bune	1813
Dimitrie Marcov, de 11 ani, fiu de nobil din satul Mereni, ținutul Orhei. Nu pricepe, are succese slabe	2 octombrie 1813
Dimitrie Steriev, de 14 ani, fiul preotului de la biserica Sf. Lazăr ⁹² din Chișinău. Pricepe puțin, are succese slabe	10 septembrie 1813
Dominte Cozlovski, de 15 ani, fiu de nobil din Chișinău. Este priceput, are reușită mijlocie	17 martie 1813
Zamfir Popovici, de 12 ani, fiul preotului de la biserica Buna Vestire din Chișinău. Este priceput, are reușită mijlocie	4 septembrie 1813
Ioan Ghentus, de 15 ani, fiu de preot din satul Alexândreni, ținutul Soroca. Este foarte priceput, are succese foarte bune	1 mai 1813
Ivan Timoșevski, de 12 ani, fiul de mic-burghez din Chișinău. Este priceput, reușește nu rău	–
Ioan Dânga, de 12 ani, fiu de diacon din satul Horodiște, ținutul Orhei. Nu prea înțelege, reușește bine	21 aprilie 1813
Ilie Semigradov, de 10 ani, fiu de nobil din Chișinău. Este foarte priceput, are succese foarte bune	4 septembrie 1813
Iosif Ghentus, de 17 ani, fiu de preot din satul Alexândreni, ținutul Soroca. Este foarte priceput, reușește excelent	1 mai 1813
Constantin Popovici, de 14 ani, fiu de protoiereu din satul Lozova, ținutul Orhei. Este foarte priceput, reușește bine	4 septembrie 1813
Constantin Meleghi, de 14 ani, fiul preotului de la biserica Sf. Nicolae din satul Horăști, ținutul Orhei. Înțelege și reușește bine	8 septembrie 1813

Constantin Bobeică, de 12 ani, fiul preotului Vasile Bobeică ⁹³ de la biserica Sf. Ilie din Chișinău. Este priceput, are succese bune	6 octombrie 1813
Constantin Isai, de 12 ani, fiul protopopului de la biserica din satul Durlăști, ținutul Orhei. Pricepe, are succese slabe	4 decembrie 1813
Constantin Zbircov, de 14 ani, fiu de nobil din Chișinău. Este foarte priceput, reușește bine	–
Constantin Portărescul, de 18 ani, fiu de preot din satul Molovata, ținutul Orhei. Este priceput, dar succese încă nu a demonstrat	17 iunie 1813
Onisim Cozlovski, de 14 ani, fiu de nobil din Chișinău. Este priceput de mijloc, reușește bine	–
Onisim Donică, de 11 ani, fiu de nobil din satul Boșcana, ținutul Orhei. Înțelege și reușește bine	–
Platon Semigradov, de 12 ani, fiu de nobil din Chișinău. Nu este atât de priceput, cât reușește bine	–
Sanuil Zemnițchi, fiu de preot din satul Chitai. Nu este priceput și reușește nu rău	–
Stefan Dobrovolschi, de 12 ani, fiul preotului de la biserica din cetatea Bender. Nu reușește, dar pricepe bine	7 septembrie 1813
Teodor Bobeică, de 10 ani, fiul preotului Vasile Bobeică de la biserica Sf. Ilie din Chișinău. Înțelege și reușește	6 octombrie 1813
Fiodor Pașlavschi, de 18 ani, fiu de preot din târgul Rașcov. Nu s-a prezentat	4 septembrie 1813
Ilie Pisarevski, de 15 ani, fiul preotului de la biserica Adormirea Maicii Domnului din târgul Dubăsari, județul Tiraspol, gubernia Herson. Înțelege și reușește bine	4 octombrie 1813
Spiridon Manzolevski, de 10 ani, fiu de nobil din Chișinău. Înțelege și reușește foarte bine	26 septembrie 1813
Alexandr Zbircov, de 13 ani, fiu de nobil din Chișinău	–
Constantin Alexandri, de 12 ani, fiu de nobil din orașul Iași. Este foarte priceput și are succese	Martie 1813

În total 30 de elevi, dintre care 16 elevi proveneau din tagma duhovnicească, iar 14 – din alte categorii sociale. Lista este semnată de profesorul clasei I Isidor Gherbanovski.

Lista elevilor clasei a doua (gramaticală), întocmită la 23 ianuarie 1813⁹⁴

Prenumele și numele de familie ale elevului	Data înmatriculării
Anton Leușițchi, de 14 ani, fiul preotului de la biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din satul Vărzărești, ținutul Fălești. Este foarte priceput, reușește excelent	4 septembrie 1813
Andrei Timoșevski, de 12 ani, originar din orașul Ekaterinoslav. Este priceput, reușește bine	2 februarie 1813
Artiom Zaharov, de 13 ani, fiu de nobil din orașul Tiraspol. Este priceput, reușește bine	1 februarie 1813

Apkar Zaharov, de 12 ani, fiu de nobil din orașul Tiraspol. Este priceput, reușește bine	1 februarie 1813
Anton Șveigher, de 11 ani, fiu de nobil din orașul Vinița, gubernia Podolia. Este puțin priceput, reușește	4 septembrie 1813
Vasile Șațki, de 15 ani, fiu de țaran din gubernia Kaluga (învață cu permisiunea stăpânului său, Piotr D. Somov ⁹⁵). Este foarte priceput, reușește bine	4 septembrie 1813
Vasile Șamraevski, de 12 ani, fiul protoiereului de la biserica Sf. Aleksandr Nevski din Bender. Este priceput, reușește foarte bine	2 octombrie 1813
Vasile Macikovski, de 15 ani, fiu de nobil din orașul Uman, gubernia Kiev. Este priceput, reușește de mijloc	1 februarie 1813
Vasile Radzievski, de 10 ani, fiu de preot al unui regiment din Basarabia. Este priceput, reușește de mijloc	2 februarie 1813
Gheorghe Buhanevici, de 14 ani, fiu de preot din Basarabia. Este priceput, reușește de mijloc	1 februarie 1813
Emilian Afanasiev, de 11 ani, fiu de nobil din orașul Kiev. Este priceput, reușește foarte bine	20 septembrie 1813
Erotei Radzievski, de 13 ani, fiu de preot al unui regiment din Basarabia. Este priceput, reușește foarte bine	1 februarie 1813
Ivan Olșevski, de 17 ani, fiu de nobil din orașul Odesa. Este priceput, reușește foarte bine	1 februarie 1813
Ivan Ivanov, de 13 ani, din orașul Kiev, fiu de țaran pus în libertate. Este priceput, reușește de mijloc	27 octombrie 1813
Ivan Rodostat, de 15 ani, fiul protoiereului din orașul Hotin, regiunea Basarabia. Este priceput, reușește foarte bine	1 februarie 1813
Ivan Palatarenko, de 15 ani, fiu de nobil din gubernia Cernigov. Este priceput, reușește bine	30 octombrie 1813
Luca Lipski, de 13 ani, fiu de nobil din gubernia Poltava. Este priceput, reușește bine	30 octombrie 1813
Lavrentie Kunițki, de 13 ani, fiu de nobil din orașul Odesa	20 ianuarie 1814
Matfei Ghirski, de 14 ani, fiu de nobil din orașul Odesa. Este priceput, reușește bine	4 martie 1813
Mihail Avgustovski, de 12 ani, fiu de nobil din orașul Dubăsari, gubernia Ekaterinoslav. Este priceput, reușește slab	17 iulie 1813
Stepan Leușițchi, de 12 ani, fiul preotului de la biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din satul Vărzărești. Este priceput, reușește bine	1 aprilie 1813
Spiridonachi Batcu, de 13 ani, fiul protoiereului de la biserica Buna Vestire din Chișinău. Este priceput, reușește foarte bine	1 aprilie 1813
Iachim Dumanski, de 12 ani, fiu de preot din gubernia Podolia	1 februarie 1813

În total 23 de elevi, dintre care 9 elevi erau fii de preoți, iar 14 își aveau originea din alte categorii sociale. Lista este semnată de profesorul clasei, arhimandritul Irinei (Ivan Nesterovici).

Examinând informațiile referitoare la fiecare elev în parte, remarcăm următoarele:

1. Seminarul Teologic din Chișinău și-a început activitatea având doar zece elevi.

2. Dintre aceștia unul era din orașul Ekaterinoslav, unul – din orașul Vinița, unul – din orașul Uman, unul – din orașul Odesa, doi – din orașul Tiraspol, doi erau fii de preoți militari ai armatei ruse, unul era fiul protoiereului Gh. Rodostat, venit în spațiul românesc în 1809, și unul (Gh. Buhanevici) era fiu de preot din Basarabia, fără să fie indicate și alte detalii despre acesta din urmă. Deci, nouă din primii seminariști nu erau originari din Basarabia, ceea ce denotă faptul că ei nu posedau limba română (poate ceva cunoștea I. Rodostat, care, după cum putem admite, s-a aflat în mediul românesc, alături de tatăl său, din 1809). Prin urmare, din prima zi de ființare a seminarului, procesul de instruire a început să se desfășoare nu într-o altă limbă, decât în cea rusă, adică în limba pe care o posedau elevii înmatriculați. Cu atât mai mult cu cât diriguitorii celor două clase, Isidor Gherbanovski și Ivan Nesterovici, erau profesori de limba rusă.

3. Pe parcurs, numărul seminariștilor a sporit. Din cei 43 de elevi, înscriși din martie 1813 până la 20 ianuarie 1814, 16 erau fii ai clerului din Basarabia, 10 erau veniți din câteva zone geografice ale Rusiei (orașele Dubăsari, Kiev, Odesa și guberniile Cernigov, Kaluga, Poltava), 9 erau fii de nobili sau de mic-burghezi din orașul Chișinău, 4 erau fii de mireni băștinași (C. Alexandri, D. Chiriac, O. Donică și D. Marcov, al cărui nume de familie nu este exclus să fi fost Marcu), doi erau fii ai unor preoți ruși de la biserica Sf. Aleksandr Nevski din cetatea Bender, unul era fiu de preot militar și unul era fiul unui preot din colonia Chitai, populată de transdanubieni. După toate probabilitățile, părinții elevilor de nobili sau de mic-burghezi din orașul Chișinău erau funcționari ruși, care și-au dat copiii să învețe la seminar din cauza lipsei în capitala basarabeană a instituțiilor laice de învățământ. Astfel, potrivit aprecierii noastre, din numărul celor 43 de elevi noi, 20 cunoșteau limba română, iar 22 – nu o cunoșteau (este dificil să presupunem de ce etnie era fiul preotului din colonia Chitai).

Concluzia este evidentă: majoritatea seminariștilor erau vorbitori de limba rusă (31 sau, poate, chiar 33, aceștia constituind circa 60% din numărul total – 53 – de elevi înmatriculați), ceea ce arată că în cercul elevilor prevala mediul lingvistic rusesc. Acest mediu, chiar dacă era parțial, facilita, într-o mare măsură, predarea în rusește.

Așadar, chiar din ziua inaugurării, Seminarul Teologic din Chișinău a început să promoveze o politică de rusificare. Era o politică pe care mitropolitul Gavriil a promovat-o și în timpul activității sale administrative anterioare. Referindu-se la perioada când Bănulescu-Bodoni avea misiunea de exarh al Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse în Moldova și în Țara Românească, S. V. Petrovski a consemnat în acest sens: „Este absolut surprinzător că acest ierarh – român de origine și patriot în suflet (adică, partizan al Rusiei – *D.P.*), restructurând biserica sa, permanent avea în vedere organizarea de tip rusec și considera că doar sistemul administrativ rusec este în stare să introducă ordinea convenită în Exarhatul Moldo-Vlahiei. El își dădea silința să reformeze clerul după modelul rusec; proiecta să introducă în mod obligatoriu știința de carte și învățământul în rusește; căuta conducători în domeniul învățământului printre oamenii ruși inteligenți, pe care îi cunoștea bine din timpul activității sale anterioare. Astfel, printr-un demers special întreprins pe lângă ober-procuror, principele Golițan, el a reușit ca în locul rectorului Seminarului Duhovnicesc din Iași să fie numit elevul său de la Poltava, Petru Kunițki”, iar de la Academia Teologică din Kiev i-a adus pe I. Gherbanovski și I. Nesterovici⁹⁶.

Și un alt cercetător rus afirmă, în acest context, că, aflându-se încă la Iași, ca exarh, Bănulescu-Bodoni „s-a preocupat de introducerea limbii ruse ca disciplină de studiu în școlile publice din principate, numite anterior domnești, în care mitropolitul era în calitate de episcop⁹⁷. În afară de introducerea limbii ruse în școlile publice din Iași și București, odată cu angajarea celor doi profesori aduși de la Kiev, un curs elementar de limba rusă îl predă, între timp, un ierodiacon la Seminarul Duhovnicesc de la Socola. În plus, pentru a lărgi sfera de predare a limbii ruse, mitropolitul Gavriil a solicitat Academiei Teologice din Kiev să-i trimită în subordinea sa încă doi discipoli de ai săi, care însă nu au venit⁹⁸.

Același S. V. Petrovski menționează în legătură cu deschiderea Seminarului Teologic din Chișinău că Bănulescu-Bodoni „educa tineretul basarabean strict în spiritul ortodox rusec⁹⁹.

Documentul intitulat „Ordinea după care s-a predat în seminar în 1816” conține informații despre instruirea elevilor¹⁰⁰. Astfel, elevii clasei infime sau pregătitoare au învățat să citească și să scrie în limbile rusă și latină, precum și noțiunile de bază ale ambelor limbi. Elevii clasei gramatica-

le au învățat etimologiile gramaticilor limbilor rusă și latină, precum și regulile elementare ale sintaxei. În plus, săptămânal, în clasă sau pentru acasă, cu scop de a exersa, elevilor li s-a dat să traducă din limba rusă în cea latină. Au învățat pe de rost expresii latine. În clasa de sintactică elevii au repetat primele părți ale gramaticilor rusă și latină și au învățat în continuare sintaxa. Săptămânal, au avut sarcina să compună texte, însoțite de traduceri din limba rusă în latină și invers. Au învățat pe de rost exprimări în latină. Elevilor clasei de poezie și retorică li s-a predat poezia latină și cea rusă. S-a repetat logica și retorica succintă rusă. În fiecare săptămână elevii au compus poezii în limba rusă. Totodată, li s-au dat exerciții de retorică în limbile rusă și latină. În clasa grecească, frecventată de 23 de elevi, au învățat limba greacă. În clasa moldovenească (în act nu este indicat câți elevi frecventau această clasă) „au învățat să citească și să scrie în limba moldovenească, precum și etimologia acestei limbi”. În clasa de germană (nu se precizează câți elevi o frecventau) au învățat să citească și să scrie în limba germană, precum și etimologia acestei limbi. Clasa de aritmetică a fost frecventată de 46 de elevi, cea de geografie – de 48 de elevi, cea de desen – de 40 de elevi. În clasa de istorie s-a studiat istoria succintă a Rusiei.

Corpul didactic al seminarului la 1816: un rector, un prefect (care exercita și funcția de profesor) și cinci profesori, dintre care doar rectorul Petru Kunițki era moldovean (după cum este indicat în statul său personal). Patru profesori erau ucraineni, unul – rus și altul – grec. Examinând numele de familie ale celor 108 elevi care își făceau studiile în acest an, Constantin N. Tomescu a constatat că numai 16 dintre aceștia aveau nume de familie românești, restul – rusești. Lui i s-a părut foarte ciudat că din cei 108 elevi, 62 erau născuți în Basarabia, dar, cu excepția celor 16 elevi indicați mai sus, majoritatea purtau nume de familie rusești sau rusificate. Plus 46 de elevi veniți din afara Basarabiei: 39 – din gubernia Herson, 2 – din gubernia Ekaterinoslav, 1 – din gubernia Kiev, 1 – din gubernia Podolia, unul era fiu de colonist, iar doi – fi de militari ruși¹⁰¹.

Așadar, chiar dacă se acorda o atenție deosebită studierii limbii latine, accentul totuși se punea pe învățarea limbii ruse.

De la 27 septembrie 1817, seminarul a devenit mai spațios, odată cu darea în folosință a clădirii de piatră cu două niveluri, construită pen-

tru plasarea claselor seminariale¹⁰². La începutul acestui an de studiu, seminarul avea șase clase, numite *ordinare*: 1. Pregătitoare; 2. Infimă; 3. Gramaticală; 4. Sintactică; 5. De poezie și retorică; 6. De filozofie (deschisă în septembrie 1817). Cu excepția acestor șase clase *ordinare* mai existau încă zece clase: 1. De limba greacă; 2. De limba „moldovenească”. 3. De limba germană; 4. Clasa inferioară de aritmetică; 5. Clasa superioară de aritmetică; 6. Clasa inferioară de geografie; 7. Clasa superioară de geografie; 8. De matematică (deschisă în septembrie 1817); 9. De istorie; 10. De desen¹⁰³. Prin urmare, în sistemul instructiv al seminarului, limba română reprezenta o disciplină auxiliară, predarea în celelalte clase efectuându-se în rusește.

Deoarece în Basarabia nu sunt încă nici școli județene, nici școli publice parohiale, citim în „Ordinea după care s-a predat în seminar în 1817”, în clasa pregătitoare se înscriu copii ai clerului și mirenilor, care sau deloc nu știu să citească și să scrie, sau foarte puțin. Elevii acestei clase au învățat să citească și să scrie în limbile rusă și latină, iar cei mai capabili dintre elevi au însușit și noțiunile de bază ale gramaticii. Elevii clasei infime au învățat etimologiile limbilor rusă și latină; zilnic li se dădeau câte două exerciții să traducă din rusă în latină, unul să-l facă acasă, iar altul – în clasă; au început să învețe pe de rost expresii latine, cu misiunea de a le analiza sub aspect gramatical; de asemenea, au învățat catehismul succint și istoria sfântă. Clasa de greacă a fost frecventată de 44 de elevi, cea de moldovenească – de 41 de elevi, iar cea de germană – de 15 elevi. Seminariștii care au frecventat clasa de moldovenească „au învățat să citească și să scrie în limba moldovenească și au însușit gramatica acestei limbi, iar cei mai capabili dintre ei au tradus din limba moldovenească în cea rusă și invers”¹⁰⁴.

Într-un document similar, din 1818, se menționează că „elevii și-au desăvârșit cunoștințele, în măsura posibilităților lor, la limbile greacă, moldovenească și germană”¹⁰⁵. Deci, limba română era studiată în funcție de posibilitățile elevilor, aceștia fiind în majoritate vorbitori de limba rusă.

În același document este notat că, în zilele celor mai importante sărbători, elevii din clasa de filozofie propovăduiesc cuvântul Domnului în biserica exarhicească și în alte biserici din orașul Chișinău „în limbile rusă și moldovenească”¹⁰⁶.

Note

⁷⁰ „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 451; „Arhivele Basarabiei”, 1929, nr. 2, p. 34.

⁷¹ ANRM, F. 733, inv. 1, d. 422, f. 22-26. Actul este publicat în „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 434-438; 1882, nr. 17, p. 966-972. În versiune românească l-a publicat Constantin N. Tomescu în „Arhivele Basarabiei”, 1929, nr. 2, p. 39-45.

⁷² N. Popovschi, *op. cit.*, p. 60.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 5-7.

⁷⁵ Ivan Nesterovici (1780-18 mai 1864), pedagog și slujitor al bisericii. Fiu de preot din Ucraina. După ce absolveste, în 1805, Academia Teologică din Kiev, rămâne să activeze în cadrul ei în calitate de profesor. Prin decretul sinodal din 2 decembrie 1810, el este trimis la Iași în subordinea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, care, în februarie 1811, îl numește profesor de limba rusă la școala publică din Iași. Este prefect și profesor la Seminarul Teologic din Chișinău din ziua deschiderii lui (februarie 1813). La 11 noiembrie 1813 se călugărește sub numele de Irinei, iar la 21 mai 1817 este ridicat la rangul de arhimandrit. De la 27 septembrie 1817, paralel cu activitatea didactică, îndeplinește și misiunea de director al Comitetului Secției din Basarabia a Societății Biblice din Rusia. A fost cel de-al doilea rector al Seminarului Teologic din Chișinău (19 februarie 1821-31 ianuarie 1826), după care i s-a oferit catedra de episcop la Penza. Ulterior a fost arhiepiscop de Irkutsk [Informații extrase din: ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1189, f. 6v-7 (stat personal din 1816); F. 205, inv. 1, d. 2059, f. 4v-6 (stat personal din 1818); ANRM, F. 1862, inv. 9, d. 1, f. 14v-16, 20v-21 (stat personal din 1817); ANRM, F. 1862, inv. 9, d. 5, f. 1-3 (stat personal din 1821); „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1911, nr. 21, p. 830-833; П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 44-47].

⁷⁶ Isidor Gherbanovski (1782-?), ucrainean din Podolia, fiu de preot. După absolvirea Academiei Teologice din Kiev (1808) a fost învățător în gubernia Minsk. În virtutea decretului din 2 decembrie 1810 al Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse, vine împreună cu Ivan Nesterovici în Principatele Române, unde este numit profesor de limba rusă la școala publică din Iași, apoi la liceul din București. Ulterior a fost profesor la Seminarul Teologic din Chișinău. La 30 august 1814 este hirotonit preot pentru catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Chișinău, fiind numit, la 23 septembrie 1814, în calitate de veșmântar al acestei catedrale, apoi este ridicat la rangul de protoiereu (1815) și trecut la biserica Înălțării Domnului din Chișinău. În 1819 este transferat la biserica Sf. Nicolae din orașul Bender, unde a exercitat, totodată, și funcția de protopop. Din 1821 a fost din nou preot în Chișinău, iar ulterior – la catedrala din Odesa [Informații extrase din: ANRM, F. 205, inv. 1, d. 468; F. 205, inv. 1, d. 1189, f. 7-8 (stat personal din 1816); F. 205, inv. 1, d. 2059, f. 7-8 (stat personal din 1818); ANRM, F. 1862, inv. 9, d. 1, f. 15v-17 (stat personal din 1817); „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1874, nr. 19, p. 730-731; „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1911, nr. 21, p. 831; „Arhivele Basarabiei”, 1936, nr. 2-3, p. 23].

⁷⁷ П.А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 14-15.

⁷⁸ „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 442.

⁷⁹ „Arhivele Basarabiei”, 1929, nr. 4, p. 22-23.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 7.

⁸¹ *Ibidem*, p. 23; П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 17-18.

⁸² П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 21-22.

⁸³ П. Пархомович, *Духовно-учебные заведения Кишиневской епархии*, în „Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества”, Кишинев, 1914, IX-й выпуск, p. 63-64.

⁸⁴ ANRM, F. 733, inv. 1, d. 422, f. 54-55v; „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 442-443; П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 25-26.

⁸⁵ П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 27.

⁸⁶ „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 444.

⁸⁷ Publicat în „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1871, nr. 19, p. 457-459.

⁸⁸ П. А. Лотоцкий, *История Кишиневской Духовной Семинарии*, p. 28.

⁸⁹ С. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1934, nr. 2, p. 172-173.

⁹⁰ С. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1935, nr. 1, p. 32.

⁹¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 51, f. 1-2. Lista este scrisă în limba rusă, ca și toate actele întocmite de Direcția Seminarului Teologic din Chișinău.

⁹² Conform sursei.

⁹³ Preotul Vasile Bobeică slujea la biserica Sf. Ilie din Chișinău și la 21 octombrie 1815 (ANRM, F. 205, inv. 1, d. 843, f. 3). În 1816 era decedat (ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1189, f. 22v). Fiii săi, Constantin și Teodor, continuau să învețe la seminar și în 1816, menționându-se, însă, într-un act din acest an, că ei au fost înscriși la seminar la 1 februarie 1813 (ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1189, f. 22v-23).

⁹⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 51, f. 4-5.

⁹⁵ După toate probabilitățile, este vorba de Piotr Somov, șeful Cancelariei Guvernatorului Civil al Basarabiei.

⁹⁶ С. В. Петровский, *Экзарх Молдовлахийский и митрополит Киевский и Кишиневский Гавриил Банулеско-Бодони*, în „Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей”, Одесса, 1896, т. XIX, p. 84.

⁹⁷ Г. Зыков, *op. cit.*, p. 550.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ С. В. Петровский, *op. cit.*, p. 88.

¹⁰⁰ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 1189, f. 27.

¹⁰¹ С. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1938, nr. 1-4, p. 40-41.

¹⁰² ANRM, F. 1862, inv. 9, d. 1, f. 8.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 8-10.

¹⁰⁵ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2059, f. 41.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

Gheorghe Gonța – cercetător și profesor de vocație

Cu ocazia împlinirii vârstei de 65 de ani, colegiul de redacție al revistei „Limba Română” adresează domnului profesor Gheorghe Gonța felicitări și urări de mari succese în activitatea științifică și didactică, realizări importante în opera de recuperare a trecutului nostru istoric.

Sănătate și La Mulți Ani, stimate coleg și prieten!

Vivas, crescas, floreas!

Prof. univ. dr. Ioan Caproșu, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași:

„În cercetările sale, prof. Gh. Gonța pornește în permanență de la izvoarele istorice, din a căror coroborare și interpretare critică știe să desprindă elementele noi, pe care își întemeiază în cele din urmă con-

cluziile științifice. De aici decurge soliditatea și originalitatea demersului său științific și, în ultimă instanță, folosul pentru dezvoltarea mediisticii și lărgirea orizontului istoriografic. În acest cadru se înscriu și ultimele cercetări ale autorului, consacrate relațiilor internaționale ale Moldovei din a doua jumătate a sec. al XV-lea și din veacul al XVI-lea. Ele încununează, de altfel, un lung travaliu științific, pe parcursul căruia prof. Gh. Gonța a stăruit asupra momentelor importante ale acestui interval, analizându-le în mai multe lucrări, ce reprezintă tot atâția pași spre cunoașterea deplină a componentelor temei și înlăturarea clișeele ce distorsionează adevărul istoric. În special în lucrările sale publicate după 1990, autorul se detașează hotărât și argumentat de clișeele ce au frânat demersul istoriografic, ducând direct la falsificările de tristă memorie”.

Prof. univ. dr. Mihai Bărbulescu, șeful Catedrei de istorie antică și arheologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca:

„Dl prof. Gonța și-a validat calitățile de cercetător prin monografiile și articolele științifice pe care le-a scris, prin coordonare și alocuțiuni la conferințe științifice naționale și internaționale. Ca profesor, a scris manuale, a întocmit programe de cursuri universitare și școlare. Prof. Gonța desfășoară o bogată activitate privind direcționarea activității de cercetare în domeniul istoriei în Republica Moldova, atât în cadrul institutului de resort al A.Ș.M., cât și în calitate de conducător de doctoranzi. Este un om de cercetare și de școală totodată, fiind antrenat în numeroase activități vizând curriculumul școlar, perfecționarea cadrelor didactice, elaborarea unor manuale moderne, competitive – pentru facultăți și școli – de istorie antică, medie și modernă”.

Conf. univ. dr. Sergiu Musteață, decan la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău:

„Cercetarea minuțioasă a evenimentelor din 1512-1538 i-a permis istoricului Gheorghe Gonța să înainteze, pentru prima dată, concluzia că domni moldoveni au acceptat doar suzeranitatea formală a sultanului, Moldova continuând să-și păstreze în această perioadă libertatea

reală de a promova o politică externă proprie și utilizând, în mare măsură, relațiile de vasalitate față de Poartă în propriile interese.

În ultimul timp, în știința istorică este contestată importanța anului 1538 ca punct marcant în evoluția statutului politico-juridic al Moldovei. Istoricul Gheorghe Gonța combate această idee, aducând argumente temeinice. În opinia sa, odată cu campania sultanului din 1538 se încheie procesul de supunere a Țării Moldovei Imperiului Otoman.

Un alt moment evidențiat pentru prima oară în lucrările lui Gheorghe Gonța este dubla direcționare a politicii Porții în Moldova: consolidarea puterii domnești și a aparatului de stat și, totodată, constituirea mecanismului de supunere a Moldovei Imperiului Otoman începe cu 1538. Examinarea evenimentelor din 1538-1574 demonstrează că la cele nouă înscăunări din această perioadă, în trei cazuri Poarta nu i-a confirmat în domnie pe lideri ai opoziției boierești, aceștia fiind declarați uzurpatori ai puterii și dușmani ai Înaltei Porți. În această optică, Gh. Gonța relevă necesitatea de a nu absolutiza intervenția factorului otoman în istoria Moldovei, ci de a aprecia acest fenomen în mod nuanțat, în funcție atât de evoluția puterii otomane ca atare, cât și de situația politică a Țării Moldovei”.

Dr. Constantin Rezachevici, cercetător principal I, Institutul de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române, București:

„Ultimele studii ale profesorului Gheorghe Gonța încununează o etapă însemnată a activității sale de cercetare a istoriei Moldovei, cuprinsă între a doua jumătate a secolului XV și sfârșitul secolului XVI.

De apreciat, sub aspect metodologic, este efortul autorului de a trata istoria Moldovei și a raporturilor internaționale, depășind faza legăturilor externe bilaterale. La fel și preocuparea pentru înnoirea izvoarelor documentare pe care se bazează studiile. Pe linia primei observații, autorul sesizează, pe bună dreptate, rolul Moldovei în cadrul relațiilor turco-polone”.

Gheorghe GONȚA

Țara Moldovei între Imperiul Otoman și Marile Puteri Creștine la mijlocul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea

Gh.G. – dr. hab. în istorie, cercet. șt. sup., Institutul de Istorie al A.Ș.M., prof. univ. Domenii de cercetare: istoria medievală, în special istoria relațiilor internaționale ale Țării Moldovei (sec. XV-XVI), istoria gândirii politice medievale, didactica predării istoriei în școală. Autor a numeroase studii și articole. Dintre cele mai recente volume: *Viața politică a Țării Moldovei în epoca domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi* (2004), *Țara Moldovei și Înalta Poartă. Un destin istoric* (2012). Deținător al Premiului Prezidiului A.Ș.M. și al Titlului onorific „Om emerit”.

Problema influenței externe asupra Țării Moldovei în perioada medievală este discutată amplu în istoriografia contemporană¹. Conflictul otomano-polone și otomano-habsburgic din vecinătatea Țării Moldovei au constituit o constantă a istoriei Europei Centrale și Sud-Estice aproape a trei veacuri, începând cu căderea Belgradului în 1521 și continuând cu spulberarea rezistenței Regatului Maghiar în mlaștinile de la Mohacs în 1526 și cu campania sultanală în Moldova la 1538. Evenimentele respective au scos în evidență lupta pentru hegemonie mondială a celor două imperii cu pretenții de dominație universală: Imperiul Otoman în frunte cu Suleyman Magnificul (1520-1566) și Imperiul Habsburgic în frunte cu Carol Quintul (1519-1556).

În legătură cu această situație internațională e răspândită viziunea conform căreia suntem la margine de imperii și de aceea avem complexe și resentimente. Pe de altă parte, în unele lucrări e accentuată ideea că tocmai așezarea geografică ne favorizează din punct de vedere politic și militar. Sunt raționamente mai curând subiective, ce denotă mentalitate

provincială și chiar ridicolă, într-un fel. Or, se cunoaște bine, că glorificarea trecutului poate reprezenta o mistificare a prezentului, în vreme ce minimalizarea importanței acestuia conduce la negarea istoriei. Reconstituirea trecutului, în ansamblul său, trebuie făcută obiectiv, fără a neglija aspectele negative, abordarea științifică fiind unica soluție pentru a pătrunde esența realităților istorice.

În secolul XVI legăturile Țării Moldovei cu Occidentul catolic au o semnificație deosebită, capitol oarecum neglijat de către cercetători. Conform unor păreri, anume din Occidentul medieval veneau „tendențele cotropitoare” politice și ecleziastice, pe care țările române au ținut mereu să le respingă, apărându-și independența. În schimb, mult mai favorizant a fost Bizanțul, dovadă că românii au structuri sociale de sorginte bizantină, instituții politice de aceeași origine și chiar o moștenire a ideii imperiale de aceeași natură.

Desigur, moștenirea bizantină constituie o trăsătură importantă a trecutului românesc, însă importanța ei nu trebuie exagerată. Mai ales că poziționarea teritoriului locuit de români la confluența mai multor arii de civilizație a determinat existența a multiple influențe. Mai mult, legăturile țărilor române cu Marile Puteri vecine catolice, Polonia, Ungaria și mai apoi Imperiul Habsburgic, nu au constituit relații bilaterale simple, ci de vasalitate, voievozii raportându-se la un sistem politic distinct și respectând ierarhia lumii medievale². În acest context, plasarea domnilor români pe poziții de egalitate cu regii maghiari și poloni sau cu împărații Imperiului Habsburgic este o greșeală evidentă, ce continuă să fie perpetuată. Ca țări vasale monarhilor catolici vecini, în Moldova și Țara Românească nu puteau să se bată banii de aur, ci numai de argint. Moneda de aur era un atribut al suveranității incontestabile. La Vaslui, pe 10 ianuarie 1475, Ștefan cel Mare acționează, în viziunea regelui maghiar Matia Corvinul, ca un căpitan al său³. De asemenea, trebuie să avem în vedere că în perioada cercetată Moldova devine vasală a Imperiului Otoman. Conform suzeranității otomane restrictive, domnul țării este obligat tot mai des să acționeze *de iure* și *de facto* în numele și în baza puterii suverane a sultanului.

În Evul Mediu principala formă de participare politică a omului medieval este apartenența la Biserică, ce deosebește fundamental epoca în cauză de cele anterioare și ulterioare. În Europa medievală Biserica

română era coloana vertebrală a societății. Abia în secolul al XVIII-lea va apărea noțiunea de „libertate religioasă”, aceasta fiind de neconceput până atunci.

În cazul Moldovei particularitatea este determinată și de faptul că ea aparține, în același timp, fără ca prin aceasta să se producă o suprapunere, Bisericii Ortodoxe și Bisericii Catolice. Domnii Moldovei Ortodoxe au deschis pentru catolici episcopia de la Siret (1371) și episcopia de la Baia (1405-1413). Husiților, persecutați în Ungaria și Transilvania, Alexandru cel Bun le-a asigurat adăpost în Moldova. Astfel, societatea moldovenească trebuie privită atât din perspectiva Bisericii Ortodoxe, cât și a celei Catolice. Dacă, pe plan intern, în raport cu puterea din Moldova, Biserica Ortodoxă locală a jucat un rol definitoriu, pe plan extern relațiile cu Biserica Catolică, pentru perioada secolelor XIV-XVI, sunt mai importante. Particularitatea respectivă trebuie examinată cu toată atenția, fără a ne lăsa înșelați de retorica disputerilor dogmatice.

Așadar, Țara Moldovei, parte integrantă a societății feudale prin intermediul raporturilor de vasalitate, legată de Bizanț prin confesiune și ajunsă sub suzeranitatea otomană, este situată la interferența dintre trei mari arii de civilizație și trebuie să se raporteze politic la aceste spații. Pornind de la această realitate, fără a avea pretenția de a exprima adevărul în ultimă instanță despre aceste probleme complexe, în cele ce urmează vom relua discuția, apelând în special la izvoarele publicate recent.

După biruințele din primele decenii ale secolului al XVI-lea, Înalta Poartă rămâne foarte activă în spațiul de la nordul Dunării Inferioare. Ea promova o politică specială în Țara Moldovei, în Țara Românească și în Transilvania, țări, care, în lumina obiectivului major urmărit, trebuiau supravegheate mai strâns, pentru a nu crea dificultăți și complicații în flancul drept al oștilor otomane îndreptate spre Viena. O direcție a acestei politici a fost inaugurarea unei noi etape în crearea centurii de „raiale” și „pașalâcuri” în jurul Țărilor române. Ca urmare, după campania din 1538 în Moldova, otomanii au rupt din trupul țării partea sud-estică (Bugeacul) cu puternica cetate a Tighinei, pe care o transformă, împreună cu hinterlandul său, într-un complex militar aflat direct sub administrația otomană – sangeacul de Bender. În anii următori au fost organizate și kazalele Brăilei. Ultimele anexiuni, rupte

fără violență, fără împotrivire din trupul Țării Românești, încălcau prevederile „capitulațiilor”, ce garantau integritatea hotarelor țării. În felul acesta, se lua în stăpânire efectivă faimosul „culoar al stepei” din zona nord-pontică și se crea călărimii tătare un cordon de legătură directă pe uscat, între Bahcisarai și Buda, trecând de-a lungul Dunării prin teritoriile românești, cordon prin care se putea interveni mai rapid împotriva habsburgilor. Ca rezultat, prin ocuparea Budei și a Brăilei în 1540-1541, Dunărea de Jos devenea pe deplin otomană⁴.

În luptele cu habsburgii pentru Ungaria și Transilvania, Imperiul Otoman a transformat Ungaria Centrală și cea Sudică în beylerbeylik și a recunoscut Transilvania ca principat autonom sub suzeranitatea Porții (1541). Și aici, ca pretutindeni, la marginile marelui său imperiu, Poarta urmărea crearea capetelor de pod pentru ocuparea de noi teritorii și în special pentru supravegherea Transilvaniei și a habsburgilor. În continuare au fost ocupate noi teritorii în părțile Banatului, Aradului, Crișanei și Caraș-Severinului, care au fost organizate în beylerbeylikul de Timișoara (1552). În acest mod, centura de fortificații, cu zone fortificate sau capete de pod otomane, încingând de la est la vest trupul Țărilor Române și având reazem principal Dunărea, de la vărsare până dincolo de Buda era, către mijlocul veacului al XVI-lea, creată, ea suferind ulterior doar ușoare modificări (Oradea – 1600, Hotin – 1713-1715)⁵.

Statutul politico-juridic al Țării Moldovei față de Imperiul Otoman determina inițierea relațiilor marilor puteri creștine cu curtea de la Suceava și mai apoi de la Iași, în secolul al XVI-lea. Acest specific se regăsește în documentele diplomatice, în care Moldova, ca și Țara Românească, erau numite regate. Nu e vorba de o confuzie. Situația Transilvaniei după 1541, condusă la început de un rege și o regină și numită frecvent regat, era de natură să producă o uniformizare a statutului politic pentru toate țările române, aflate sub un regim politico-juridic asemănător. În ochii Europei, toate cele trei țări române erau entități politice de sine stătătoare, capabile să ducă o politică externă proprie, în ciuda izbucnirilor de orgoliu ale lui Suleyman Magnificul, care le nega categoric acest drept. Iată de ce, după 1538, crește interesul politico-militar al habsburgilor în Moldova. Poziția Moldovei, precum și a Țării Românești la gurile Dunării îi atrăgea pe habsburgi datorită posibilității stabilirii unei granițe naturale, din centrul Europei până la Marea Neagră, între cele două Im-

perii. Accesul la Marea Neagră era și el un factor strategic pentru Casa de Austria. Îngreaga diplomație a habsburgilor demonstrează importanța strategică acordată acestor state, pe care nu le dorea alipite Imperiului Otoman. Plata tributului față de Poartă nu mai reprezenta mare lucru în Europa vremii, pentru că însuși Carol al V-lea împreună cu fratele său Ferdinand se angajase din 1547 să plătească sultanului 30.000 de ducăți anual pentru răscumpărarea păcii⁶.

Fără îndoială că Înalta Poartă valorifică și ea relațiile cu Viena și Cracovia, având în vedere situația Țării Moldovei, precum și a Țării Românești și a Transilvaniei. Păstrarea statalității lor, în calitate de țări vasale, este interpretată deseori de către diplomații turci ca o cedare în favoarea austriecilor și, îndeosebi a polonezilor. Însă toate aceste demersuri diplomatice sunt uitate la Istanbul, când interesele cer schimbarea politicii în regiunea dată.

Anii ce au urmat după campania otomană în Moldova din 1538 au fost marcați de domnia lui Ștefan Lăcustă (1538-1540) și cea a lui Alexandru Cornea (scurtă, de 1 lună și trei săptămâni). Ambele au debutat sub auspiciile fidelității față de Poartă și au sfârșit prin a purta negocieri secrete cu habsburgii. În toamna anului 1540, solul lui Ștefan Lăcustă, Ioan, era trimis la Ferdinand. La 22 decembrie Ferdinand accepta vasalitatea Moldovei oferită de solul moldovean. El însă ocolește problema repunerii în drepturi a domnului Moldovei în posesiunile sale din Transilvania, deoarece Ciceul și Cetatea de Baltă fuseseră dăruite de Zapolza unui supus al său⁷. Tratatul cu habsburgii nu au apucat însă să se materializeze într-un tratat scris, pentru că Petru Rareș, prin eforturi diplomatice susținute de un important aport bănesc, reușea, după doi ani de pribegie, să obțină iertarea sultanului și redobândirea tronului Moldovei pentru a doua domnie (1541-1546).

După 1541, anul transformării Budei în beylerbeylik, demersurile habsburgilor în Țara Moldovei încep să fie întâmpinate cu tot mai multă neîncredere și, treptat, cu ostilitate fățișă. Această situație a fost sesizată de Petru Rareș după ce habsburgii au organizat o nouă coaliție antiotomană la care a aderat, prin comisarii săi, și domnul moldovean. La 1 martie 1542, se încheie la Suceava tratatul secret cu markgraful Joachim II de Brandenburg, comandant militar suprem al Sfântului Imperiu Romano-German, prin care domnul Moldovei se obligă, în cazul

unui război cu turcii, să furnizeze coaliției creștine informații, provizii, bani, prin vinderea prin Polonia a 30.000 capete de vite și să întoarcă armele împotriva turcilor, când împrejurările ar fi permis⁸. Deși Petru Rareș a trimis habsburgilor suma mare de 200.000 ducăți ungurești, ei nu au fost folosiți pentru înarmare și nici nu au fost returnați vreodată Moldovei. După încheierea tratatului de pace habsburgo-otoman din 1547 relațiile fiilor lui Petru Rareș, Iliăș (1546-1551) și Ștefan (1551-1552), cu Curtea de la Viena sunt aproape egale cu zero.

Complotul și asasinarea lui Ștefan Rareș în septembrie 1552 aduce la domnie pe stolnicul Petru din Lăpușna, care și-a luat numele de Alexandru Lăpușneanu. El avea sprijinul unei grupări de boieri, a nobililor polonezi și chiar a regelui Sigismund al II-lea, cu care avea încheiată o înțelegere preliminară, conform căreia noul domn s-a declarat vasal al Regatului Polon. După ce primește garanția Coroanei Polone că noul domn e fidel și supus Porții Otomane, Suleyman Magnificul răspunde soliei lui Alexandru Lăpușneanu și-l numește domn al Țării Moldovei⁹. În noul tratat polono-otoman Sigismund al II-lea a renunțat însă la drepturile de suzeran în Moldova.

Întărirea pozițiilor jagiellonilor în Moldova a resuscitat politica Curții de la Viena în regiune. Un moment de apogeu al imixtiunii habsburgilor în Moldova este perioada domniei lui Despot Vodă (1561-1563). Conform izvoarelor, prima mențiune cu privire la grecul Iacob Heraclid, despot de Samos, sau Iacob Vasilicos, o găsim în diploma dată de însuși împăratul Carol al V-lea la Bruxelles, la 22 octombrie 1555. Această diplomă marchează începutul ascensiunii lui în slujba habsburgilor. La 3 martie 1560, Despot, care se intitula „principe ales al Moldovei”, depunea jurământul de credință față de împăratul habsburgilor¹⁰. Cu sprijinul Curții de la Viena, pretextând înrudirea cu doamna Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, Despot sosește în Moldova și, după unele încercări nereușite, în toamna anului 1561 ocupă tronul Moldovei.

În istoriografie se afirmă că Despot Vodă a fost primul domn propulsat de habsburgi pe tronul Moldovei, care a reușit să se mențină doi ani la conducerea țării, lăsând aparența unei deschideri totale spre Occident, atât din punct de vedere politic și economic, cât, mai ales, din punct de vedere cultural și religios¹¹. Ferdinand de Austria acordă o mare atenție

Moldovei și adoptă decizia de a deschide aici o ambasadă permanentă, unde au fost trimiși Ioan Belsius și Marc Bergowitz. Sarcina lor era de a informa zilnic despre evoluția evenimentelor politice din spațiul extra-carpatic, inclusiv din Țara Românească, dar și de a urmări politica lui Despot pentru cauza habsburgilor. Dacă Bergowitz își încheia misiunea în câteva săptămâni, Belsius rămâne ambasador permanent în Moldova, pentru a trimite „note secrete” împăratului¹².

Interesul strategic al habsburgilor pentru Moldova rămâne constant și în perioada 1562-1563, chiar dacă la 2 iunie 1562 a fost semnat tratatul de pace habsburgo-otoman. Rapoartele lui Belsius furnizează informații detaliate referitor la relațiile moldo-habsburgice, precum și la cele moldo-valahe. Belsius menționează, de exemplu, că Despot consideră statul vecin ca o parte integrantă a moștenirii sale politice, și are legătură cu refacerea unității politice a vechii Dacie. Era o continuare firească a ideii Casei de Austria despre necesitatea reînvierii Imperiului Roman de Răsărit¹³. În acest scop, Despot, cu acordul habsburgilor, a sprijinit la începutul domniei sale pe diaconul sârb Dimitrie, adept al Reformei, în calitate de candidat la tronul Țării Românești¹⁴. Ca să nu riște un conflict armat cu otomanii, domnul Moldovei s-a mulțumit ulterior cu un „protectorat politic” asupra Țării Românești, ceea ce ar fi fost o primă etapă în reunificarea Daciei.

În iulie 1562, la insistența arhiducelui Maximilian Ioan, Belsius este înlocuit cu alt ambasador, Martin Literatul, care ajunge în Moldova în ianuarie 1563. Însă în 1563 conflictul dintre Despot și Albert Laski, în care sunt implicați și boierii moldoveni în frunte cu Ștefan Tomșa, care au atras de partea lor pe cneazul cazacilor Dimitrie Wiesniowiecki, au tensionat situația politică în Moldova. Lui Dimitrie Wiesniowiecki, care făcea parte din dinastia Bogdăneștilor pe linia Eudochiei Olelcowici, prima soție a lui Ștefan cel Mare, boierii i-au propus tronul Moldovei și includerea țării în lupta de eliberare de sub suzeranitatea otomană. Dând crezare boierilor, Dimitrie Wiesniowiecki cu o ceată de cazaci atacă forțele militare ale lui Despot, cauzând slăbirea pozițiilor lui. În continuare, mica oaste de cazaci este distrusă de înșși boierii moldoveni care îl iau captiv pe cneazul cazacilor și-l trimit la Istanbul, unde este executat prin chinuri mari. În aceste împrejurări, asedierea lui Despot la Suceava a luat sfârșit odată cu dezertarea garnizoanei maghiare, ce-l păzea pe domn. Ca

rezultat Despot Vodă este asasinat. La 29 octombrie, Alexandru Lăpușneanu primea deja a doua oară la Poartă firmanul de investitură¹⁵.

Campania desfășurată în condiții de iarnă și rezistența boierilor care îl părăsiseră în 1561 îngreunează venirea la putere a lui Alexandru Lăpușneanu, tronul domnesc fiind ocupat de către el a doua oară abia în februarie 1564. Revenirea lui Lăpușneanu, ca și a lui Petru Rareș odinioară, a favorizat consolidarea pozițiilor otomane în Țara Moldovei. Și de această dată, Suleyman Magnificul a folosit cunoscuta tactică, și anume: de a avea la tronul țării un domn numit de el, nu ales de boieri. Regele polon a fost nevoit să recunoască și el această stare de fapt: la cererea sultanului acesta a dispus decapitarea la Lvov a conducătorilor „răscoalei” împotriva lui Despot și a lui Alexandru Lăpușneanu, în frunte cu Ștefan Tomșa, domnul ridicat de boieri la tronul Moldovei¹⁶.

Ulterior, relațiile externe ale Moldovei sunt tot mai mult controlate de Înalta Poarta. Regelui polon, care propusese sultanului să numească și de acum înainte domnia prin înțelegere reciprocă, i s-a declarat că Moldova a fost de mult ocupată de către turci și sultanul este liber să numească singur monarhii țării. Pentru a-l impune pe Alexandru Lăpușneanu să participe la expedițiile militare ale domnilor în Transilvania, Înalta Poartă îl amenință întruna că-l va substitui cu un pașa, transformând întreaga Moldovă în provincie turcească¹⁷. Imixtiunea directă a Porții Otomane în treburile interne și externe ale Țării Moldovei în anii celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu marchează începutul unei noi etape în intensificarea suzeranității otomane în țară. Nu zăbavă, prin ordinul sultanului, Alexandru Lăpușneanu este silit să ardă un șir de cetăți moldovenești. Capitala țării este transferată din Suceava, oraș fortificat cu cetate alături și situată în nordul țării, la Iași, oraș lipsit de fortificații, în schimb situat mai aproape de raiaua Tighina (Bender). În toamna anului 1566 aici s-a sărbătorit urcarea la tron a noului sultan Selim al II-lea (1566-1574). În curând, din ordinul sultanului, oastea moldovenească participă la campaniile din Transilvania organizate împotriva habsburgilor¹⁸. Aceste informații surprind o stare reală: atât de mult invocata suzeranitate otomano-polonă colectivă nu a existat în realitate, ea fiind atestată doar în doleanțele diplomației de la Cracovia.

La începutul anilor '70 ai secolului al XVI-lea se intensifică lupta anti-otomană a țărilor creștine. Sub patronajul papei Pius al V-lea, în prima

jumătate a anului 1571, se constituie Liga Creștină, formată din Veneția, Genova, Ducatul de Savoia, Malta și Spania, la care urmau să participe și Uniunea Polono-Lituaniană cu Imperiul habsburgilor. În războiul cu otomanii au fost atrași și domnii Moldovei, și cei ai Țării Românești. Bogdan Lăpușeanu (1568-1572), deși a păstrat aproape în totalitate sfatul domnesc al tatălui său, se orientează imediat spre lumea creștină catolică, în special spre Polonia. De fapt, aceasta era rodul politicii boierimii moldovene, care îl tutelau pe tânărul domn.

Fără îndoială că Poarta era informată despre aceste tendințe ale noului domn. Orientarea spre Polonia era reală, deoarece Bogdan își căsătorise o soră cu un nobil polon, el însuși căutându-și soție în regat. Din cauza acestei direcții în politica externă, Bogdan Lăpușeanu cade în dizgrația sultanului și la tronul Moldovei este numit, în 1572, Ion Vodă. După cum arată solul polon la Viena, Potocki, „Moldova, care până acum a fost zid de apărare nu numai pentru Regatul Poloniei, dar și pentru întreaga creștinătate, acum a ajuns, fără îndoială, în mâinile turcilor”¹⁹.

Noua conjunctură a fost determinată și de unele evenimente internaționale: moartea, în cursul anului 1572, a papei Pius al V-lea, precum și a regelui Sigismund August, au condiționat întreruperea legăturilor dintre Ligă și țările din centrul Europei.

Așadar, dacă sub Alexandru Lăpușeanu, diplomația moldovenească a reușit să mențină un anumit echilibru între lumea creștină și cea musulmană, de acum încolo balanța înclina vizibil și implacabil în favoarea celei din urmă.

Anul 1572 însemna deopotrivă începutul domniei lui Ion Vodă în Moldova și începutul interregnelui în Polonia. Cele două evenimente au fost în strânsă corelație. Atenția habsburgilor pentru Moldova a fost diminuată de una din ultimele încercări de a-și impune hegemonia în spațiul central-european, prin ocuparea tronului Poloniei. Opoziția lui Ion Vodă față de candidatura franceză la tronul polon, a lui Henric de Valois, a fost determinată doar de habsburgi, care nu l-au susținut pe noul domn și au promovat cauza lui Bogdan Lăpușeanu, persoana cea mai puțin potrivită pentru domnie. Ostilitatea lui Ion Vodă față de partida profranceză pornea de la promisiunea fără temei făcută de Carol

al IX-lea, fratele lui Henric, care, pentru a atrage de partea sa nobilimea polonă, susținea că sultanul avea să-i cedeze Moldova și Țara Românească, pentru a fi înglobate Poloniei²⁰. În momentul în care francezii și-au dat seama că planul lor a eșuat, deoarece sultanul era împotriva, ei au renunțat la idee. Cu toate acestea, Henric de Valois a continuat să sprijine candidatura lui Albert Laski la tronul Moldovei, ca urmaș al lui Despot Vodă. În aceste condiții domnul Ion Vodă mizează pe sprijinul otoman, pentru a dejuca planurile de invadare a Moldovei țesute în Polonia.

În continuare, când Ion Vodă se hotără să ridice steagul luptei antiotomane, habsburgii erau departe de a înțelege sensul acțiunii sale politice și nu l-au sprijinit nici politic, nici militar. De asemenea, domnul Moldovei nu a avut susținere nici din partea regelui Poloniei și nici a voievodului din Transilvania. Ștefan Bathory, principele transilvănean, prezenta războiul antiotoman ca un conflict dintre Moldova și Țara Românească, născut din ambițiile personale ale celor doi domni²¹. În consecință, războiul antiotoman din 1574 sub conducerea lui Ion Vodă s-a terminat cu o înfrângere totală a oștii moldovenești, lângă lacul Cahul, și a lăsat o urmă de neuitat în istoria Moldovei medievale.

Este elocvent faptul că în Europa războiul antiotoman condus de Ion Vodă a trezit mari ecouri, iar contemporanii au scris mult despre acest eveniment²². Nimeni din domnii moldoveni nu s-a învrednicit de o astfel de atenție, nimănui nu i s-au dedicat atâtea lucrări precum lui Ion Vodă. Autorii subliniază lupta eroică a moldovenilor și inactivitatea deplină a coalițiilor antiotomane europene²³, insistându-se pe ideea unirii urgente a statelor europene în lupta contra turcilor și tătarilor. Astfel, războiul antiotoman din Moldova, prin intermediul lucrărilor scrise, devine în Europa un model de luptă contra turcilor și tătarilor, iar Ion Vodă – un erou de talie europeană.

Urcarea la tronul Moldovei a lui Petru Șchiopol, fratele domnului muntean Alexandru II Mircea (1568-1574, 1574-1577) reprezintă un succes al dinastiei Basarabilor din Țara Românească, care controla acum ambele țări române. Din nefericire, nici Alexandru Mircea, nici Petru Șchiopol nu s-au putut folosi de această uniune de familie pentru a relua lupta antiotomană, deoarece amândoi erau amenințați atât din interior, cât și din exterior că-și vor pierde tronul. Astfel, din

1574 domnia lui Petru Vodă a fost amenințată sistematic de așa-numiții „domnișori” care deseori veneau din rândurile cazacilor. Mai mult, acești pretendenți la tron aveau pretenția că sunt frați sau rude ai domnului martir Ion Vodă. În istoria politică a Țării Moldovei începe o perioadă deosebită, numită de Nicolae Iorga „epoca pretendenților la domnie”²⁴. Izvoarele permit să fie nominalizate 9 mari incursiuni și 20 de acțiuni armate mai mici asupra Moldovei puse la cale de pretendenții la domnie în perioada anilor 1576-1592. Se pare că Poarta a coordonat inițial cu Polonia politica sa referitoare la Moldova, ambele state susținând acțiunile cazacilor și ale altor pretendenți la domnie.

În toamna anului 1579, cu sprijinul lui Sinan-pașa, Petru Șchiopul este mazilit, iar la domnie este numit un nou pretendent, Ioan sau Iancu, care se prezenta drept fiu nelegitim al lui Petru Rareș, născut dintr-o legătură cu o săsoaică din Transilvania, de unde și porecla domnului, Sasul. Iancu Sasul a promis tribut anual sporit de 50.000 de ducați, a dăruit 80.000 ducați sultanului și 20.000 sultanei valide, iar lui Sinan pașa i-a promis 150 de cai²⁵. Criza economică a afectat tot mai mult Imperiul Otoman. Anume în perioada lui Iancu Sasul Moldova trimite la Istanbul cel mai mare tribut, în sumă de 66.800 ducați, care echivala cu prețul pe piață a 22.000 de vite mari cornute²⁶. Dar, întrucât nu s-a remarcat prin nimic bun în politica internă și externă a Țării Moldovei, sultanul a luat hotărârea de a-l mazili pe Iancu Sasul în vara anului 1582. În locul lui la domnie este numit a doua oară Petru Șchiopul, care a răsplătit „bunăvoința” sultanului cu 200.000 de ducați, a marelui vizir cu 50.000 de ducați, cu promisiunea să dea anual 1.000.000 de ducați la hazna (tezaurul imperial)²⁷.

În timpul celei de a doua domnii, începute în toamna anului 1582, Petru Șchiopul s-a arătat mai interesat de contextul politic al Europei Centrale. Domnul s-a implicat direct în al treilea interregnum polon, după moartea neașteptată a lui Ștefan Bathory (finele anului 1586), oferindu-și el însuși candidatura și cheltuind la Constantinopol sume însemnate pentru a obține bunăvoința sultanului. Faptul că Petru Vodă promitea să plătească tribut sultanului din partea Poloniei în sumă de 100 de poveri de bani nu era în măsură să-l recomande nobililor poloni ca pe un pretendent demn de a fi luat în serios. Alegerile seimului pentru tron îl propulsează în calitate de rege pe principele suedez Sigismund (Vassa) (1587-1632), înrudit pe linie maternă cu jagiellonii. Drept re-

zultat, se declanșează conflictul polono-habsburgic care a durat până în 1592²⁸.

Tot în această perioadă, Petru Șchiopul, pentru a potoli setea de câștiguri cuvenite dregătorilor otomani, dintr-o nouă numire de domni, a hotărât să ofere chiar el o nouă candidatură la tron, pe cea a fiului său Ștefan, în vârstă de numai 5 ani. Pentru prima dată la Poartă este pusă în discuție candidatura unui copil de 5 ani. Pentru sume mari, 200.000 de galbeni sultanului și 60.000 de galbeni marelui vizir Sinan-pașa, micul Ștefan este numit domn, în realitate însă automat a fost tutelat de Petru Șchiopul²⁹. Turcirea în 1591 a nepotului său Mihnea al II-lea, domnul Țării Românești (1577-1583, 1585-1591) devine cauza principală a deciziei lui Petru Șchiopul, ca tutore al fiului Ștefan, să abdice de la tron și să părăsească țara.

Sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea au fost marcate de războiul antiotoman început în 1593 de către Liga Sfântă, numit și „războiul cel lung”, ce a durat până în 1606. În război au fost atrase și țările române. În noul context politic internațional încordat, dominat de confruntarea militară dintre imperiali și otomani, noul domn al Moldovei, Aron Tiranul, încheie, în august 1594, o înțelegere secretă cu împăratul Rudolf al II-lea, conform căreia țara e luată „sub înalta protecție” a Imperiului Habsburgic. Împăratul promitea ajutor Moldovei în lupta antiotomană, la care domnul urma să se alăture când oștile austriece vor trece hotarul țării, iar în caz de insucces voievodului și boierilor li se acorda azil politic în Imperiul Habsburgic³⁰. Însă Aron Tiranul, fiind mazilit de către principele transilvan, nu a reușit să realizeze planurile luptei antiotomane, situația internă și cea externă a Moldovei devenind foarte complicate.

În cadrul proiectului refacerii Daciei în folosul său și al nobilimii maghiare, principele Sigismund Bathory l-a ridicat la domnia Moldovei pe Ștefan Răzvan. În tratatul moldo-transilvan, noul domn devine vasal al lui Sigismund Bathory. Tratatul de recunoaștere a voievodului transilvănean în calitate de suzeran este semnat, într-o situație de izolare pe plan extern, și de Mihai Viteazul³¹. Prin aceste tratate regatul dacic al lui Sigismund Bathory capătă o consistență pur juridică, nu însă și practică, nefiind realizat.

Evenimentele din Moldova, în legătură cu acțiunile principelui Sigismund Bathory, au incitat Istanbulul. Prin actul emis de Cancelaria marei vizir la 12 mai 1595, vizirul Ca'fer Paşa este numit în calitate de beylerbey de Moldova. Deşi actul a rămas pe hârtie şi Moldova n-a fost transformată în beylerbeyilik (paşalâc), decizia în cauză a fost o avertizare serioasă pentru Moldova. Menţionăm că astfel de acte au fost emise în aceeaşi vreme şi pentru Ţara Românească³².

La rândul ei, Polonia devine foarte îngrijorată de evenimentele din Moldova, zonă tradiţională de interes. În august 1595, cancelarul şi marele hatman Jan Zamoyski pătrunde în Moldova şi-l instalează în locul lui Ştefan Răzvan pe Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606). Astfel Moldova este scoasă din coaliţia antiotomană. În înţelegerea secretă semnată cu Polonia, Moldova se declară vasală regelui polon. Boierii moldoveni capătă dreptul de a posedea pământuri în Polonia, iar şleahla poloneză – dreptul de a avea moşii în Moldova. Totodată, era garantat şi dreptul de a practica religia catolică în ţară³³.

La rândul lor, habsburgii încearcă în 1596 să încheie cu polonezii o înţelegere care prevedea o împărţire a Moldovei între ambele părţi, reactualizând prevederile tratatului de la Lublau din 1412, încheiat între Sigismund de Luxemburg şi Vladislav II Jagiello³⁴. Însă astfel de încercări au eşuat din cauza poziţiei intransigente a Poloniei, pentru care lupta antiotomană era la fel de imposibilă ca şi alianţa cu Casa de Austria. Între Polonia şi Imperiul Otoman exista încă „pacea veşnică” (perpetuă) încheiată la începutul anilor 30 ai secolului al XVI-lea, precum şi alte interese comune. Aceste interese erau deocamdată mai puternice decât rivalitatea dintre cele două părţi ce se profila la orizont în regiunea gurilor Dunării şi a spaţiului românesc.

Unirea întregului spaţiu românesc sub domnia lui Mihai Viteazul în 1599-1600 a întâmpinat o puternică rezistenţă din partea tuturor celor trei mari puteri vecine: Polonia, Imperiul Habsburgic şi Imperiul Otoman, dar şi din partea domnului moldovean Ieremia Movilă şi a principelui transilvan Andrei Bathory, vasali ai regelui polon. Dacă otomanii şi habsburgii, din motive diferite, ezitau să treacă la măsuri militare directe, polonii s-au dovedit cei mai afectaţi de cucerirea Moldovei şi s-au grăbit să înceapă distrugerea construcţiei politice realizate de Mihai Viteazul. Ulterior s-au alăturat şi habsburgii şi otomanii. Călcând

în picioare orice înțelegeri, Curtea imperială de la Viena a ordonat suprimarea domnului Mihai Viteazul, fapt ce s-a întâmplat la 19 august 1601 pe Câmpia Turzii, sub comanda generalului Gheorghe Basta.

Mihai Viteazul a fost, după relatările documentare și narative ale vremii, una din cele mai faimoase personalități europene ale vremii și, indiscutabil, pe plan extern cel mai cunoscut dintre românii Evului Mediu. Rezultatele domniei lui trebuie apreciate dintr-o dublă perspectivă. Pe de o parte, ele au însemnat un succes de necontestat în păstrarea statutului internațional al Țării Române, care ulterior chiar a fost ameliorat în anumite direcții, mai ales în Moldova și Țara Românească, unde după 1601, presiunea economică otomană înregistrează o anumită scădere. De asemenea, în perioada domniei lui, a fost realizat pentru prima dată unirea politică a celor trei țări românești, ce a pus în practică proiectul unei „Dacii românești”, proiect care a străbătut veacurile și a devenit model pentru generațiile viitoare.

Fără îndoială, putem evidenția mai multe cauze interne și externe care au condus la eșuarea politicii domnilor moldoveni, începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, și a operei întregitoare a lui Mihai Viteazul. Dar cauza principală pentru care inițiativele lor s-au prăbușit a fost totuși de natură externă. Contradicția dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic, pe de o parte, dintre habsburgi și Uniunea Polono-Lituană, pe de alta, tendința acestor mari puteri ale vremii de a-și consolida sau extinde influența și stăpânirea asupra spațiului românesc, nu puteau admite sub nicio formă întărirea Țării Moldovei și, mai ales, realizarea unei unități politice a celor trei țări române sub Mihai Viteazul. Spre deosebire de Ștefan cel Mare, urmașii săi au încercat, dar nu au reușit să practice o politică de echilibru între marile puteri vecine. În pofida meritelor sale incontestabile, Mihai Viteazul nu și-a depășit epoca, ci a fost un exponent al Europei la răscrucea secolelor XVI-XVII³⁵.

Note ■

¹ M. Maxim, *Țările Române și înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor moldo-otomane în Evul Mediu*, București, 1993; I. Eremia, *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2010; C. Rezachevici, *Rolul*

Românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI. Evoluția unui concept în contextul vremii, București, 2001.

² L. Pilat, *Între Roma și Bizanț. Societate și putere în Moldova (secolele XIV-XVI)*, Iași, 2008, p. 10-12.

³ A. Smon, *Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală*, Cluj-Napoca, 2005, p. 29, 43, 58-59; Gh. Gonța, *Viața politică a Țării Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi*, Chișinău, 2004, p. 83-108.

⁴ M. Maxim, *O istorie a relațiilor româno-otomane cu documente noi din arhivele turcești*, vol. I. Perioada Clasică (1400-1600), Brăila, 2012, p. 137-138.

⁵ *Ibidem*, p. 139-142.

⁶ I. Cazan, E. Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, p. 285.

⁷ A. Veress, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, vol. IV, Budapeșt, 1914, p. 304-305.

⁸ A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, vol. III, București, 1864, p. 13-15.

⁹ I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 158-159, 178-180.

¹⁰ Hurmuzaki, vol. II, partea 1, p. 370-371.

¹¹ I. Cazan, E. Denize, *op. cit.*, p. 281-283, 293.

¹² Hurmuzaki, vol. II, partea 1, p. 398-399.

¹³ Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. I, București, 1980, p. 149.

¹⁴ Ș. Papacostea, *Diaconul sârb Dimitrie și penetrația Reformei în Moldova // Romanoslavica*, vol. XV, București, 1967, p. 213.

¹⁵ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Iași, 1994, p. 261-264.

¹⁶ Hurmuzaki, *Suplimentul II*, vol. I, p. 235-236, I. Corfus, *op. cit.*, p. 246-251.

¹⁷ I. Corfus, *op. cit.*, p. 268-271, 285-286, 289-296.

¹⁸ *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, p. 73, 82, 84.

¹⁹ *Documente turcești*, vol. I, p. 114-115.

²⁰ Th. Holban, *Henri de Valois en Pologne et les Roumains // „Buletin de la section historique”, tome XXIII, 1942, p. 37.*

²¹ Hurmuzaki, vol. II, partea 1, p. 690-691.

²² D. C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, București, 1966, p. 5-20.

²³ L. Gorecki, *Descriptio belli Itoniae, palatini Valahiae // Tezaurul de documente istorice pentru România*, t. 3, București, 1864, p. 220.

²⁴ N. Iorga, *Pretendenți români în veacul al XVI-lea // Analele Academiei Române, seria a II-a, t. XIX (1896-1897)*, p. 193 și urm.

²⁵ Hurmuzaki, vol. XI, p. 641; vol. IV, partea 2, p. 110.

²⁶ *История народного хозяйства Молдавской ССР с древнейших времён до 1812 г.*, Chișinău, 1976, p. 133.

²⁷ Hurmuzaki, vol. III, p. 78, vol. III, partea 2, p. 16. E necesar de luat în considerație devalorizarea monedei de aur și, în special, a celei de argint de la finele secolului al XVI-lea.

²⁸ I. Cazan, E. Denize, *op. cit.*, p. 335-336.

²⁹ Gh. David, *Petru Șchiopul*, București, 1984, p. 131.

³⁰ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale 1387-1858. Tratatate*. Alcătuitor Ion Eremia, Chișinău, 1992, p. 189-191.

³¹ Hurmuzaki, vol. II, partea 1, p. 48-481; V. Ciobanu, *La cumpăna de veacuri (Țările române în contextul politicii poloneze la sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991, p. 106.

³² *Ibidem*, p. 249-252.

³³ *Moldova în contextul relațiilor internaționale 1387-1858. Tratatate*, p. 192-194.

³⁴ Hurmuzaki, vol. I, partea 2, p. 483-487; vol. XII, p. 247; Șt. Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublau în 1596 // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, tom. XX, Iași, 1983, p. 107-119.

³⁵ B. Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, 2012, p. 51.

Notă biobibliografică ■

Profesorul Gheorghe Gonța s-a născut în satul Pânășești, raionul Strășeni, în familia lui Vasile și a Elenei Gonța, la 10 noiembrie 1948.

În 1971 încheie cu succes studiile la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și este angajat ca cercetător științific inferior la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din R.S.S.M, fapt întâlnit destul de rar în acea perioadă.

În 1972-1973, pe parcursul a șase luni, tânărul cercetător este trimis într-un stagiu de cercetare la Institutul de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe din U.R.S.S. În 1973-1977, își face studiile de doctorat în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe din R.S.S.M., specializându-se în domeniul istoriei politice a Evului Mediu. A susținut teza de doctorat în 1982.

Din 1983, doctorul în istorie Gheorghe Gonța a fost invitat să țină prelegeri la facultățile de istorie ale U.S.M. și U.P.S. „Ion Creangă”. În 1992, într-o perioadă de transformări radicale în știința istorică și în învățământul din Republica Moldova, devine șef al nou-createi Catedre de Istorie a Românilor a Facultății de Istorie și Etnopedagogie din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, unde activează și în prezent.

Gheorghe Gonța întotdeauna a îmbinat cu mult succes activitatea didactică cu cercetarea. În anul 1993, a susținut teza de doctor habilitat în istorie, iar în 1994 a obținut titlul de profesor universitar. Problematika științifică abordată de către prof. univ. Gh. Gonța se axează pe relațiile internaționale ale Țării Moldovei în sec. XV-XVI, istoria gândirii politice medievale, precum și pe didactica predării istoriei în școală. Investigațiile sale au fost efectuate atât în cadrul Institutului de Istorie al A.Ș.M. (1971-1992), cât și la Catedra de Istorie a Românilor, U.P.S. „Ion Creangă” (1992-20013). Este autor și coautor al multor lucrări de specialitate: opt monografii, patru culegeri științifice, două manuale universitare, 12 programe universitare, o programă de atestare a cadrelor științifice din sistemul învățământului preuniversitar, 13 programe curriculare școlare, 17 manuale școlare și peste 100 de articole și teze de comunicări științifice. În calitate de președinte și membru al colegilor de redacție ale unor publicații de prestigiu, Gheorghe Gonța a participat la redactarea a 25 de lucrări științifice. Savantul a ținut comunicări la peste 50 de conferințe și simpozioane naționale și internaționale.

Iurie COLESNIC

George Doru-Dumitrescu la Chișinău

I.C. – istoric literar, scriitor, publicist, om politic. Maestru al literaturii (2010). Conducător al unor importante instituții de presă și de cultură. Din 1996 este directorul Casei Cărții „Mitropolit Petru Movilă”. Dintre numeroasele volume de istorie și istoria literaturii, menționăm: *Chișinău. Enciclopedie* (1997), *Sfatul Țării. Enciclopedie* (1998), *Generația Unirii – 2004* (2005), *Apostolul Unirii. Pan. Halippa* (2006), *Timp și Istorie. Autori de la „Viața Basarabiei”* (2011), *Chișinăul din amintire* (2011), *Chișinăul și chișinăuenii* (2012), *Basarabia necunoscută (personalități basarabene)* (vol. IX, 2012).

Celebrul critic literar francez Sainte-Beuve, în lucrarea *Pagini despre mine însumi*, remarcă:

„Am socotit întotdeauna că trebuie să iei din călimara fiecărui autor cerneala cu care vrei să-l zugrăvești.”

O observație foarte exactă și care se potrivește de minune unui scriitor uitat pe nedrept – George Doru-Dumitrescu. De fapt, numele lui în epocă a fost scris în mai multe feluri: George Dorul Dumitrescu în cărți și ziare, G. Dumitrescu-Dorul și George Doru Dumitrescu pe piatra funerară de la cimitir, am preferat însă să-i scriem numele astfel – George Doru-Dumitrescu.

A venit la Chișinău în 1933 în calitate de profesor suplinitor de limba română la Liceul Militar „Regele Ferdinand I”. A descoperit aici un oraș original prin cultura și tradițiile sale. Admirația lui a mers atât de departe încât a scris și a publicat cărți despre Chișinău și oamenii Basarabiei. Prima lui impresie, și cea mai puternică, o descoperim în *Orașul din amintire* (București, Naționala Gh. Mecu, 1944), având ca subtitlu *Chișinău, 1936*, din care am selectat un fragment:

„Chișinăul e un oraș al depărtărilor, al amintirii, al liniilor drepte și al iremediabilei tristeți. Tăcerile lui sunt mai vaste, depărtările largi, vânturile reci, iernile înverșunate, ecourile încă mai vagi.

Cel mai trist oraș din lume, cu deosebire toamna, când lumina aceea mocnită tremură fragil, neliniștită ca o presimțire apăsătoare și se stinge, topindu-se parcă sub alte constelații, stranii și necunoscute.” (p. 9, din *Orașul din amintire*).

Un profund cunoscător al istoriei urbei noastre, Gheorghe Bezviconi, a considerat aceste impresii superficiale, deși sentimentele autorului contează extrem de mult.

Tot George Doru-Dumitrescu a scris inspirat despre minunatul prozator basarabean Leon Donici-Dobronravov care, născut la Chișinău, după ce s-a aflat în mai multe capitale – St. Petersburg, București, Paris – a preferat să-și doarmă somnul de veci tot în orașul de baștină.

G. Doru-Dumitrescu a încercat să readucă în interesul public dispariția prematură a scriitorului și, ceea ce este mai important, să abordeze tema păstrării și ocrotirii moștenirii spirituale. Astfel, la un deceniu de la decesul acestuia, insera în „Pagini basarabene” (1936) un eseu care era de fapt o oglindă magică în care privea scriitorul, bănuind ce-l așteaptă:

„Într-o zi rătăcisem în tovărășia unui bătrân prin mahalalele Chișinăului. Ajunși în piața Râșcanu, în fața unei case mici, în care se afla o fierărie, tovarășul meu mă apucă de mână:

– Vezi?

– Ce să văd?

– Fierăria asta.

– O văd.

– Aici a trăit Pușkin. Acum treizeci de ani, aici era cazarma unui regiment de cavalerie... Astăzi însă este o simplă fierărie...

* * *

În casa unde a trăit odinioară Beethoven, astăzi este un muzeu.

În vechea casă a lui Goethe – alt muzeu.

În casa în care a trăit Pușkin... o fierărie.

Străbunicul meu, Alecu Donici, cum povestesc amintirile lui pierdute la bolșevici, îl vizita pe Pușkin la Petersburg în fiecare duminică. Marele poet îi îndrepta și corecta versurile.

Pe atunci Donici era elev la liceul militar din capitala nordică. Mai târziu, însă, străbunicul meu avea să dea în limba românească cele mai frumoase traduceri din Pușkin: *Țigani* și *Șahul negru*.

Să-i odihnească Dumnezeu în pace”.

Anul 1936 a fost momentul jubiliar când primarul Ion Costin a organizat serbarea celor 500 de ani de la prima mențiune documentară a Chișinăului. (Se știe că în 1966 administrația sovietică a mai consemnat o dată sărbătorirea a 500 de ani de la întemeierea Chișinăului.) Orașul a beneficiat de un suport financiar substanțial din partea statului. Au fost făcute reparații de clădiri, s-au renovat străzi, a fost pregătită o mare expoziție și au avut loc festivități de amploare cu această ocazie.

Dar implicarea lui George Doru-Dumitrescu în viața culturală a urbei nu era privită cu ochi buni.

În revista „Viața Basarabiei”, încă în 1935, nesemnată, a apărut o notă foarte acidă la adresa lui G. Doru-Dumitrescu. După stil, după felul de a aborda frontal problema relațiilor literare între București și Chișinău, cel mai probabil că a fost scrisă chiar de redactorul publicației, Nicolai Costenco. Autorul era deranjat de faptul că în capitala Basarabiei va apărea revista „Pagini basarabene”, din care motiv, considera autorul notei, va scădea interesul cititorilor pentru revista „Viața Basarabiei”.

Astăzi suntem în drept să judecăm obiectiv lucrurile deja întâmplăte. Nota e scrisă absolut subiectiv. „Pagini basarabene” a publicat toți autorii buni, indiferent unde s-ar fi aflat ei, și a demonstrat că e o publicație de foarte bună calitate. Nouă ne rămâne doar să regretăm că revista a apărut numai un singur an.

Integrarea basarabenilor în spațiul românesc, mai ales a tinerei generații, s-a făcut și prin intermediul acestei publicații.

Nota de care am amintit reprezintă o atitudine și o reproducem integral:

„Un nou gen de apostolat cultural. Se anunță apariția unei noi reviste cu titlul «Pagini Basarabene». Ne-am bucurat la început, gândindu-ne că se îmbogățește scrisul românesc din acest colț de țară. Bucuria noastră însă a fost de scurtă durată când am citit lista colaboratorilor. Au fost trecuți toți scriitorii români, în număr de circa una sută cincizeci (n-am controlat dacă nu cumva s-a trecut și vre-un scriitor decedat) majoritatea zdrobitoare dintre ei neavând nici în clin, nici în mână cu Basarabia.

Este boala noastră națională de a centraliza totul în inima țării – Bucureștiul – și de a face din unificare sufletească o standardizare sufletească pornită de la Centru.

Inițiatorii noii reviste înțeleg cu totul greșit ideea regionalismului cultural.

Transportând scriitorii cu domiciliul la «Capșa» la revistele semănate pe întreg cuprinsul țării nu înseamnă că provincia se trezește la o puternică viață culturală.

Scriitorii români sunt și vor fi citați în Basarabia indiferent dacă operele lor apar în revistele de la București sau de la Chișinău.

Adevărata renaștere culturală a Basarabiei se va produce numai atunci când se va ridica o falangă de scriitori dintre fiii băștinași ai acestei provincii sau dintre acei care locuiesc de ani de zile aici. Numai aceștia vor contribui cu adevărat la îmbogățirea culturii române în Basarabia.

Mulți însă vor răspunde: dar Basarabia nu are încă scriitori și atunci cu cine începi munca de ridicare culturală a provinciei?

Dacă nu-i are, să așteptăm până îi va avea și să nu cădem în ridicolul de a ne închipui că Basarabia renaște la o viață culturală prin operele scriitorilor din celelalte regiuni ale țării.

Mișcarea începută de dl G. Dumitrescu-Dorul nu este decât același centralism sufocat de astă dată cultural, prin care se urmărește să se ajungă la «o apă și un pământ» din întreagă simțire și gândire așa de bogată a provinciilor românești.

Dlui G. Dumitrescu-Dorul, «apostol» de ultimă oră în Basarabia, iar fi stat mai bine dacă s'ar fi apropiat de începuturile culturale modeste care există în Basarabia, și s-ar fi înfrățit cu cel care luptă de ani de zile la dește-

lenirea întinericului în care zace această provincie, nu din vina oamenilor, ci din a vremurilor.

Se inaugurează prin această mișcare un nou gen de apostolat cultural și nu cred să existe cineva în această provincie care să-l socoată binevenit.

Cel mult dl G. Dumitrescu-Dorul, redactorul revistei «Pagini Basarabene» care visează că urcă treptele gloriei și nemuririi.” („Viața Basarabiei”, nr. 11-12, 1935).

În acest mesaj se resimte tot potențialul conservatismului local. Suflul de gașcă literară care dorește să evolueze doar prin propriile forțe, fără să antreneze în această tendință firească de evoluție și alte nume, alte oportunități pe care literatura le are întotdeauna la îndemână.

În 1936 totuși noua publicație literară a apărut. Basarabia îi datorează lui George Doru-Dumitrescu una dintre cele mai elevate reviste literare, „Pagini basarabene”, care, deși a fost editată un singur an, constituie un argument evident că și la Chișinău, considerat o provincie, s-a putut edita o publicație de elită. Începând cu formatul și terminând cu frumoasa aranjare în pagină, această revistă de la primele numere s-a situat printre cele mai bune ediții de orientare culturală. Publicația a familiarizat cititorul de la noi cu cele mai răsunătoare nume literare din România Mare, a publicat un șir de scriitori basarabeni care demonstrează o vigoare literară de invidiat (Olga Crușevan, Leon T. Boga, Ion Buzdugan, Octav Sargețiu ș.a.).

O mostră de organizare excelentă a colaborărilor la revistă o desprindem chiar din cartea poștală adresată lui Mircea Eliade, scrisă la Chișinău, la 11 martie 1936:

„Stimate și iubite Dle Mircea Eliade,

Îți scriu din Chișinăul alb. Cu adevărat foarte frumos așa. Am citit rândurile scrise pentru revista noastră și-ți mulțumim. Mi-a părut bine că

ai apreciat puținul cât îl fac aici (se face referință la articolul lui Mircea Eliade *Pagini basarabene* publicat în „Vremea”, an. X, 1936, februarie 23, nr. 426, p. 2).

Viu cu o caldă rugămintă. Trimite-ne ceva pentru nr. 4. Orice. Țin mult ca din când în când numele d-tale să lumineze «Paginile basarabene». Pe urmă, este un proverb rusesc care se referă la prima dragoste, cea mai puternică și cea care dăinuește, așa și eu. Dacă este posibil, te rugăm să ne trimiți cât mai curând posibil. Nr. 3 e aproape gata. Următorul vreau să-l scot până plec în vacanță, acasă. Așa că de sâmbătă dăm materialul la cules. În același timp și o fotografie. Și încă: *Huliganii* pentru sufletul meu. Țin mult s-o am. În mai dorim să vii cu o conferință. Ce zici? Te primim triumfal în primăvara asta basarabeană care se anunță de pe acum triumfală.

Devotat.

George Doru Dumitrescu
Profesor, Liceul Militar Chișinău”

(Text reprodus după ediția *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 1, Editura Minerva, București, 1993. Ediție îngrijită de Mircea Handoca).

Viitorul istoric al religiilor lumii a publicat doar un singur articol în revista „Pagini basarabene”, intitulat *Pentru durerea Basarabiei* (an. 1, 1936, nr. 2, p. 3).

Preocupările literare ale lui George Doru Dumitrescu privind tematica basarabeană nu s-au limitat la revista pomenită. El a scos de sub tipar câteva cărți inspirate direct din viața provinciei dintre Prut și Nistru: *Jurnal basarabean* (București, 1933); *Viața și opera lui Leon Donici* (Chișinău, 1936).

În 1937 a plecat din Basarabia cu senzația tristă că n-a reușit să facă ceea ce și-a propus. Revista „Pagini basarabene” și-a sistat apariția din lipsă de fonduri, deși era o publicație literară reformatoare pentru ținutul nostru și care făcea racordarea perfectă între curentele literare și estetice ale timpului.

Am încercat în câteva rânduri să-i întocmesc o succintă biografie și chiar am publicat unele informații despre acest scriitor:

DUMITRESCU DORU GEORGE (n. 14 feb. 1901, comuna Ceptura, jud. Prahova. – 1985, București, cimitirul Bellu)

Numele la naștere: Gheorghe Dumitrescu.

Studii: liceale (1916-1925), superioare la Facultatea de Litere din București (1931). Profesor suplinitor de română la Liceul militar din Chișinău (1933), mai apoi la o școală de meserii din București (1937). Funcționar la Ministerul Muncii.

Debutează cu proză la *Universul literar* (1933). Pentru volumul de debut, cartea de povestiri *La fetița dulce* (1933), a primit premiul Societății Scriitorilor Români (1933).

A colaborat la numeroase publicații semnând cu diverse nume literare: G.U.; George Doru; G. Dumitrescu („Cele trei Crișuri”); Gogu Dumitrescu; Ghiță Urziceanu, („Universul literar”, 1919-1921); Gogu Dumitrescu B.; Dimitrie Gherasim („Universul literar”, 1920-1921); George D. Dumitrescu („Neamul românesc literar”, 1920); George Dumitrescu-Urziceni („Brazde adânci”, „România nouă literară”, 1921); G. D. Gheslăniceanu; George Nanu Dumitrescu („Adevărul literar și artistic”); G. Urz; George Urzin („Limba română”, 1929); Ghiță de Urziceni („Veselia”, 1919).

A mai colaborat la publicațiile periodice: „Albina” (1967); „Facla”, „Flacăra” (1922); „Gândirea”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Veac nou” (București, 1938); „Vremea” ș.a.

Pentru anul 1944 are anunțat în tipar volumul *Imposibilul domn Neghi- niță*, dar nu avem informații certe că lucrarea a fost editată.

Referințe critice: G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (București, 1940), M. Sevastos, în „România literară”, nr. 62, 1933, ș.a.

La autorul nostru s-a referit și Gheorghe Bezviconi (*Dintr-un sfert de veac de scris moldovenesc // „Basarabia”, 1991, nr. 4, p. 81-82*), apreciind activitatea sa de creație care nuanțează crâmpoie inedite ale acestui destin literar: „George Doru-Dumitrescu redactează în 1936 revista literară «Pagini basarabene»; deși apare în frumoase condiții tehnice, revista nu ajunge populară nici printre scriitori, nici printre cititori, care obser-

vă bănuitori prezența la conducerea ei a samsarului L. Boga. De altfel, spiritul străin, manifestat de anumite periodice, nu contribuie la înrădăcinarea și răspândirea lor. Dorul-Dumitrescu a mai publicat un «Jurnal basarabean» (ar fi apărut la București în martie 1944 volumul aceluiași autor: *Oraș din amintire – Chișinău – Gh.B.*), încercând să redea peisajul local, cu trăsături umoristice și cu ronțări de floarea soarelui și ideile în dialect tărăgănat (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, 845-846), inventat cu minimă ingeniozitate. A scris apoi în 1941 fantastice schițe despre viața chișinăuiană de odinioară (în «Universul literar»: *Țărmuri neuitate ș.a.*), astfel talentul netăgăduit al acestui autor s-a risipit în fața informației puțin temeinice și a dorinței de a corespunde anumitor exigențe ale cafenelei bucureștene”.

George Doru-Dumitrescu păstrează vii amintirile tinereții, multe dintre acestea legate direct sau indirect și de perioada chișinăuiană. Semnificative în acest sens sunt scrisorile adresate lui Mihail Spiridonică, scriitor care a acumulat energia epistolară a generației sale. Din motive lesne de bănuț, nu putea publica, cenzura comunistă nu-i permitea nici lui, nici colegilor săi ieșirea la rampă. Dar scrisorile păstrate de el (donate ulterior mie) deschid tainițele sufletului unor oameni care au încercat să schimbe ceva în epocă:

„6.V.1977

Dragul meu prieten (Mihail Spiridonică – n.n.),

Te rog să ierți nepermisa întârziere a acestor rânduri. Au contribuit, printre altele, repulsiva gripă îndurată cu intermitență, dar destul de lungă, apoi eroziunile bătrâneții – hai să zic mai lin, picul de bătrânețe (ce poate fi mai crud decât să îmbătrânești) având în vedere că unii oameni, printre care ne numărăm și noi, ajung cu ușurință uneori la starea mulțumitoare de a se amăgi singuri. Îți spun sincer, scrisoarea dumitale a avut darul aproape divin de a mă întoarce spre anii mei, anii noștri de atunci. Uite, dragă Spiridonică, îți scriu și gândul îmi reconstituie totul, așa cum a fost în vremea avânturilor sufletești atât de înflorite și pure. Îți aduci aminte – cum să nu-ți aduci aminte! – ce tineri eram, cu ce ochi de lumină priveam viața, cât de dragă ne era, cu câtă seninătate înfruntam și întristările câteodată, și răutatea unora din jurul nostru, părându-ne fiecare clipă că a încetat a trece mai departe.

Dar, vai, din nefericire, n-a fost deloc așa mai târziu. În sfârșit... Noi n-am avut prilejul dumnezeiesc de a trăi o nesfârșită tinerețe.

De rândul acesta te rog nu mă judeca prea aspru, dacă sprijinit pe umărul dumitale evoc, ca în vis, dulce amintire, făptura Raisei Udreanu. Scumpa de ea. O făptură plină de distincție, pasionată, în ochi întreg sufletul ei, curat și sincer, ieșindu-mi totdeauna în întâmpinare, ca și cum ar fi repetat, zâmbind înfiorată, marile cuvinte ale marelui inspirat: – „Îmi dai cu sărutarea ta eternitatea”. Acestea sunt și frumusețile pentru care am iubit-o și n-am uitat-o pe Raisa Udreanu. Raisa trăia atunci Acolo!

Acum, dragă Spiridonică, altceva. Firește, recomandările în materie de artă în general, și implicit în poezie, sunt de cele mai multe ori insuficiente, pentru că această formă a artei nu statornicește ce vrei tu, ci se impune prin valoarea versului în sine; poezia este atât de personală, iar structura intimă a poetului astfel alcătuită încât numai el poate armoniza în cadențe viabile pasiunile și durerile ce l-au neli-niștit. Cu acest preambul, ca să zic așa, doresc să-ți prezint, cu toată căldura și nu mai puțină convingere, o poetă demnă de acest nume, mult receptivă, ancorată în viața sufletească și în perfectă concordanță cu ce simte și gândește – Elvira Mărgăritescu. Operă care simbolizează viața, mai precis viața interioară. Poezia Elvirei Mărgăritescu e variată, găsești densitatea sentimentelor, abundență de senzații, iar dacă am înlocui ființa poetei printr-o imagine creatoare a talentului său, atunci s-ar fi exclus să exclamăm iarăși împreună cu poetul: – „o pasăre rănită”. Desigur, nici dumitale n-are să-ți scape valoarea intelectuală a versurilor de care vorbim. De aceea am și sfătuit-o să nu abandoneze, sau să se abată pe alt drum. Orice s-ar zice, drumul Elvirei Mărgăritescu e un drum frumos. Chemarea ei, cred, nu va rămâne fără ecou în literatura noastră.

Eu mă opresc aici. De aici înainte dumneata ai cuvântul. Ce să-ți fac? – legea implacabilă a destinului a hotărât așa: să fii primul sol al unor revendicări poeticești...

Așadar, te rog, dacă e posibil, intervino la revista din Bacău sau la unele din Iași pentru acest grupaj de poezii, merită să fie publicat. O vorbă și lui Țugui, împreună cu salutările mele, el este neuitatul colaborator al revistei mele de odinioară.

Te rog, te rog mult, ca în afara celor trei, nu trebuie să afle nimeni de prezența mea în această problemă. Totul să vină, sub o formă sau alta, de la d-ta personal. Răspunde-mi, te rog.

Mulțumindu-ți, îți strâng mâna cu dragă prietenie și sinceră afecțiune.

George Dorul-Dumitrescu

Str. Paleologu Nr. 18, telefon 13.52.77”

Înaintarea în vârstă aduce cu sine nostalgii și regrete. Căci multe lucruri care se puteau face vor rămâne neînfăptuite. Or, timpul n-a fost aliatul acestei generații. Ei au cunoscut război, foamete, schimbări de regimuri. Era dificil să treci prin toate aceste furci caudine purtând neîntinată dragostea pentru cuvântul scris:

„București,

Mai, 1977

Dragul meu prieten,

Am primit urarea d-tale, de Sf. Sărbători.

Îți mulțumesc din nou cu aceeași căldură sufletească. Aș dori să am vești mai amănunțite din viața d-tale de fiecare zi, ce faci, cu ce te ocupi, ce lucrezi pe tărâm literar. Sunt lucruri ce mă interesează pentru că vin de la Mihail Spiridonică și mi-ar fi drag să le cunosc.

Eu, aceeași viață, un pic cu bătrânețea, un pic cu spondiloza (ce oribil cuvânt!) un pic, dacă nu mult mai multe picuri cu regretele.

Scrie-mi, te rog, mai des.

Cu afectuoasă prietenie,

George Doru-Dumitrescu

P.S. Nu știu dacă ai primit plicul cu poeziile Elvirei Mărgăritescu. Sînt tare curios să aflu, în general, părerea d-tale despre ele.

Str. Paleologu Nr. 18 – Cod 70800”

Egoismul noilor generații transpare din aceste răvașe. Și e păcat că pentru vechii condeieri nu s-a găsit spațiu în publicațiile contemporane. Ei au plecat dintre noi ducând în morminte tainele unor universuri ce nu vor fi niciodată dezvăluite. Au trecut în lumea umbrelor cu senzația unei generații nerealizate, pierdute. Datoria noastră e să apreciem

obiectiv aportul lor la promovarea valorilor literare și să reabilităm postum această generație lipsită de noroc:

„Ianuarie, 1979

Dragul meu prieten,

La mulți ani!

Scrisorile dumitale, atât de calde, mă bucură mult, și mă invită să privesc lumea în alt fel, sub alte aspecte, și e firesc să fie așa, fiindcă sub raportul prieteniei, eu am rămas singur. Mă refer la prietenia cea sinceră și nedezmințită. Este așa de greu despărțirea în eternitate așa zice, a unei prietenii atât de înghețată care a durat continuu, cu tot ce comportă frumusețea ei, timp de cincizeci de ani. Am totuși un dram de noroc, pentru mine Crevedia n-a murit, scumpul meu Crev n-a murit. Împreună cu el, în tinerețea noastră, am bătut la porțile de aur ale literaturii, împreună cu el am descoperit și am gustat farmecul poeziei, cu el am visat, cu el am sperat și am suferit când viața ne-a izbit așa de dur. Acum toate astea s-au dus, s-au stins odată cu el. A rămas concilianta amintire, domeniu din care nu te mai poate izgoni nimeni.

Cu sănătatea mea –, așa și așa, am la piciorul drept o pustie de arterită, ce trebuie să o menajez, altfel e foc și pârjol, dacă merg mai mult, intervin durerile, mai ales pe frig, deci majoritatea timpului o petrec în casă.

Îmi scrii că n-ai fi crezut să am atâția ani, dar ți-am luat-o eu înainte, nu-mi vine să cred eu în număratoarea lor. Și totuși. Unde s-au dus anii noștri?, când au trecut? Eu nu știu.

Pentru toți ca mine „bătrânețe haine grele” nu mai constituie ca pe vremuri un cântec de pahar, căci am de multe ori impresia că este un cântec de jale. Împotriva bătrâneții, ce zici? Pot găsi refugiu. Să-ți spun drept, câteodată îmi pot permite luxul de a-i da cu tifla, remarc imediat că gestul este categoric ineficace deoarece, se știe, bătrânețea nu-i prea binevoitoare cu bietul om.

Încheind aici, te rog să primești salutările mele prietenești cele mai dragi.

George Dorul Dumitrescu

P.S.

Scrie-mi mult și amănunțit, ce faci, ești însurat, ai copii, ce scrii?

Aștept.”

Aceste tulburătoare răvașe profilează chipul unui scriitor care știe că finalul e aproape, dar pentru care dragostea și setea de viață primează.

Ar fi incompletă biografia eroului nostru dacă nu aș relata o întâmplare care m-a ajutat să rectific unele detalii. Căutam în cimitirul Bellu din inima Bucureștiului mormântul istoricului Gheorghe Bezviconi. Obosit, m-am oprit pentru câteva clipe căutând cu privirea în jur. Mi-a atras atenția înscrisul de pe o cruce, care amintea de o revistă apărută la Bolgrad în perioada interbelică, „Familia Noastră”. Spre surprinderea mea, mormântului lui George Doru-Dumitrescu se afla chiar în fața mea.

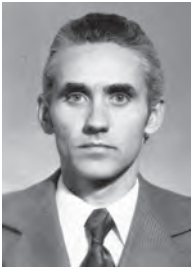

Am precizat astfel, că anul nașterii este 1901, și nu 1904, cum e indicat greșit în câteva dicționare. Am stabilit de asemenea încă o dată anul morții (1985) și locul înhumării scriitorului.

De acum încolo dicționarele și enciclopediile de specialitate vor putea utiliza date biografice veridice, așa cum sunt indicate și pe piatra de mormânt a lui George Doru-Dumitrescu.

Andrei CRIJANOVSCI

Nicanor Rusu: un destin greu încercat

A.C. – lingvist-lexicograf, filolog; profesor de limbi romanice. Autor: *Manual elemental de gramática histórica española, Dicționar de dificultăți ale limbii române, Profesorul Nicanor Rusu*. Coautor: *Antologia de la Literatura Española* (2 vol.).

Profesorul Nicanor Rusu (22 iulie 1910 – 26 septembrie 1990), poate mai mult decât alții, a încercat calvarul care s-a abătut peste noi în plin ev al civilizației. Având harul dumnezeiesc, talentul și vocația de filolog, el a absolvit cu brio Facultatea de Litere și Filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași în 1937 și a devenit asistent și colaborator al profesorului Iorgu Iordan la Catedra de filologie romanică. Prin anii 1936-1942 numele lui a devenit frecvent în publicațiile vremii (revistele „Însemnări ieșene”, „Italica” ș.a.) alături de nume remarcabile de italieniști, precum Andrei Oțetea, Ilie Minea, Iorgu Iordan, Gh. Ivănescu, Petru Ironie ș.a. A publicat multe studii, articole, note, traduceri, consacrate literaturii, culturii italiene și raporturilor spirituale româno-italiene.

În cadrul Institutului de Cultură Italiană din Iași, fondat în 1938 de către prof. Giuseppe Petronio, un „monstru sacru” al criticii literare și în general al culturii italiene, tânărul Nicanor Rusu a beneficiat din plin de cicluri de conferințe cu participarea cercetătorilor italieni de seamă: Giacomo Devoto, Matteo Bartoli, Giulio Bertoni, Carlo Tagliavini, Giuliano Bonfante ș.a.

În paginile sus-numitelor reviste a scris cu dăruire, talent și competență despre vârfurile literaturii italiene, precum Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Fr. De Sanctis, Giacomo Leopardi, Giovanni Verga, Gabriele D’Annunzio, Giovanni Papini ș.a. Astfel, în

1937 Nicanor Rusu publică în *Însemnări ieșene*, ca omagiu adus marelui poet romantic, articolul *Centenarul lui Giacomo Leopardi*. În 1939, în aceeași revistă, îi apare un amplu studiu *Coincidențe: Eminescu și Leopardi*, reeditat, după aproape 70 de ani de la publicare, în volumul *Eminescu la „Însemnări ieșene”* (Iași, 2006), o ediție îngrijită de Richard Constantinescu. Cunoscuta italianistă ieșeană, prof. Eleonora Cărcăleanu, în cartea sa *Leopardi în România* (Editura Minerva, București, 1983), menționează că Nicanor Rusu este „singurul cercetător, dintre cei mai vechi, care a reușit să realizeze o analogie mai largă între ei, coborând în profunzimea lirismului creației lor... Studiul său se bazează pe date concludente”. Un alt cercetător român al operei lui G. Leopardi, I. Cheie-Pantea, în cartea sa *Eminescu și Leopardi* (Editura Minerva, București, 1980), scrie că „Nicanor Rusu se dovedește un foarte bun cunoscător al poeziei leopardiene și dotat cu o sigură intuiție a structurii pesimismului celor doi poeți. El avansează ideea prețioasă cu privire la coincidența pesimismului cu idealismul (optimismul) în opera poezilor, fundamentându-și afirmația în special pe poezia de inspirație erotică și de evocare a trecutului”.

Un studiu de proporții, consacrat operei unui alt mare poet italian, N. Rusu l-a publicat în 1938, de asemenea în „Însemnări ieșene”, având ca titlu *Poetul laudelor: Gabriele D’Annunzio*.

În 1940 (în „Însemnări ieșene”) face o amplă prezentare a celei mai caracteristice opere a lui Giovanni Papini, *Un om sfârșit* – „o autobiografie exemplară a unui intelectual în anii de criză și scepticism care au precedat primul război mondial” (N. Façon).

Curând după cariera sa de cercetător la Iași, tânărul italianist basarabean și-a început perioada italiană propriu-zisă, obținând o bursă a Statului Român pentru Școala Română de la Roma. Astfel Nicanor Rusu devine membru al prestigiosului așezământ de studii și de cercetare chiar în centrul Italiei, Roma. Membrii Școlii au fost selectați dintre cei mai buni licențiați ai universităților române (București, Cluj, Iași, Cernăuți), bursele acordându-se în domeniile arheologiei, istoriei, filologiei și al artelor frumoase. Ideea înființării Școlii aparține istoricului Nicolae Iorga și arheologului Vasile Pârvan, care devine primul ei director (în anii 1922-1927). Până în 1947 i-au urmat în funcție George G. Mateescu, Emil Panaitescu și Scarlat Lambrino – personalități de prim rang ale științei și culturii românești a epocii. Între anii 1947 și 1969 Școala a

rămas închisă – motivul fiind bine cunoscut –, apoi redeschisă cu statutul de Biblioteca Română la Roma, pentru ca în anul 1990 instituția să devină *Accademia di Romania in Roma*. În fruntea Academiei din această perioadă s-au aflat Al. Balaci, italianist de renume, acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, istoric literar și reputat om de cultură, Marian Papahagi, italianist eminent, critic literar și traducător. Din 2008 până în prezent instituția este condusă de prof. clujean de istorie, membru corespondent al Academiei Române Mihai Bărbulescu. Acest scurt istoric al Academiei Române de la Roma ne convinge de nivelul înalt de pregătire științifică și intelectuală a membrilor-cursanți ai instituției, care au ajuns personalități marcante ale culturii românești, printre care: G. Călinescu, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, Mihai Berza, Dionisie Pippidi, Radu Vulpe, Claudiu Isopescu, Al. Marcu ș.a.

De acest mediu de înaltă tensiune intelectuală a știut să profite și Nicanor Rusu, care, în paralel cu activitatea în cadrul Școlii Române de la Roma, timp de doi ani – 1940 și 1941 – a pregătit doctoratul la literatura italiană, având ca temă *Limba operei lui Giovanni Verga*, pentru care i s-a conferit – la 28 noiembrie 1941 – titlul de doctor în filologie al Universității din Roma, luând nota maximă – o sută de puncte dintr-o sută de puncte posibile.

În 1942, publică în revista „Italica” un vast studiu – extras din teza de doctorat, sub titlul *Lingua e stile del Verga*.

Însă euforia extraordinarului succes în cercetare al tânărului basarabean nu a avut să dureze mult. Doar era în toiul cruntului război declanșat de cei doi tirani. A venit inevitabila mobilizare în Armata Română pentru a-și face datoria față de Patrie. După cum se știe, evenimentele s-au precipitat în defavoarea Țării. Din noiembrie 1944, pentru tânărul Nicanor Rusu începe calvarul: revenit în Basarabia natală, a fost arestat și ținut în lagărele sovietice de prizonieri de război timp de aproape patru ani, fiind purtat din lagăr în lagăr: Reni, Odesa, Jdanov, Poltava, Stalino. Crunta pedeapsă a căzut peste el din simplul motiv că tânărul și-a făcut studiile în Italia lui Mussolini! La ispășirea anilor grei de lagăr, obține dreptul de a se întoarce în Basarabia, pentru a trece printr-un alt calvar – prigoana în „libertate”: profesor rural la Otaci, apoi la Năvârneț (Fălești). În 1955 se stabilește în Chișinău, la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice, între anii 1958 și 1965 a deținut funcția de colaborator științific inferior la Institutul de

Limbă și Literatură al Academiei de Științe. Astfel, un specialist având două facultăți, cu doctoratul luat în Italia, a fost ținut ani de-a rândul în funcția de colaborator științific *inferior*! Abia în 1962, în urma unor multiple demersuri umilitoare, i s-au recunoscut titlul și diploma de doctor în filologie, echivalată cu cea sovietică de candidat în științe filologice. Între anii 1965 și 1980 a funcționat ca profesor-conferențiar la Catedra de Filologie Spaniolă și Italiană a Universității.

În toți acești ani profesorul N. Rusu a purtat povara și stigmatul „vini” sale față de regimul sovietic! Precum spunea Vl. Beșleagă, „aici și-a măcinat în van talentul și erudiția. A ajuns să fie internat la psihiatrie...”. Cu toate acestea, chiar și în condițiile draconice, umilitoare ale regimului de tristă amintire, savantul a căutat să-și pună vastele sale cunoștințe în slujba compatrioților: a publicat o valoroasă monografie despre Dante Alighieri (1965), a editat *Divina Comedie* (1968) în traducerea lui George Coșbuc, a scris și a editat studii, articole, prefețe la operele unor scriitori clasici italieni, spanioli și români, la autori antici ca Aristofan, Eschil, Plaut ș.a. A inițiat și a fost coautor al *Antologiei Literaturii Spaniole* (de la origini până în prezent). A publicat cursuri universitare de sintaxă și stilistică a limbii spaniole.

Când mă gândesc, cu trecerea anilor, la destinul Profesorului Nicanor Rusu, de altfel ca și la acela al profesorului Vitalie Sorbală, îmi apare în fața ochilor personalitatea lui Eugeniu Coșeriu, unul dintre marii lingviști ai lumii.

Trei români basarabeni, cu destine diferite, trecuți prin grele încercări ale vremii. Din fericire, destinul lui E. Coșeriu a stat sub zodia norocului și a împlinirii, pentru că s-a afirmat într-o lume liberă. Destinul lui Nicanor Rusu și acela al lui Vitalie Sorbală nu s-au împlinit pe potriva vocației și talentului lor, deoarece a fost frânt de un regim crud și inuman.

A pronunța numele lor este egal cu a protesta împotriva înjosirii onoarei și demnității umane, împotriva forței brutale și ocupației străine.

Consider că profesorul Nicanor Rusu merită din partea noastră, a elevilor săi, a societății civile un act reparatoriu exprimat prin efortul general de a promova moștenirea rămasă de la ilustrul cărturar.

Iar adevărul despre noi, tot ce ni s-a întâmplat, trebuie – deși cu întârziere – să ni-l spunem cu curaj până la capăt.

Nicanor RUSU

Coincidențe: Eminescu și Leopardi

În cartea pe care d. T. Vianu o consacră analizei operei poetice a lui Eminescu¹ d-se justifică astfel apropierile pe care le stabilește între poezia acestuia și aceea a altor poeți străini: „Analogii cu literaturile străine au fost introduse în scopul de a reliefa printr-o comparație o trăsătură sufletească, pentru a preciza o diferență, sau pentru a pune în lumină o influență în formarea concepției sale”.

Apropieri sporadice între poezia lui Eminescu și aceea a altor mari poeți ai romantismului occidental s-au făcut în diverse rânduri. S-a încercat chiar să se stabilească un fel de înrudire între aceste spirite (ex.: Vigny, Novalis, Lenau, Leopardi, Byron, Lermontov), înrudire care se explică nu atât prin influența pe care au exercitat-o unii asupra altora, cât mai cu seamă prin curentul de gândire în care s-au încadrat cu toții.

În ce-l privește pe Eminescu este util de reținut un foarte interesant articol pe care-l publică A. Philippide în *Viața Românească*, vol. XXXVIII (1915), pag. 159-193, intitulat *Coincidențe* și în care marele filolog semnala unele analogii cu poezii grece și latine din epoca clasică a antichității.

În rândurile de mai jos, noi ne propunem să scoatem în evidență o serie de analogii între

¹ Text preluat din volumul *Profesorul Nicanor Rusu. Studii. Articole. Traduceri*, apărut la Chișinău în 2011 sub îngrijirea profesorului Andrei Crijanovschi.

Eminescu și Leopardi care n-au fost semnalate și care ni se par în adevăr izbitoare.

Din prudență, le numim „coincidențe”, deoarece timpul nu ne-a permis să facem cercetările necesare spre a vedea dacă Eminescu l-a cunoscut pe Leopardi sau nu².

Spre deosebire însă de alți cercetători care au tratat problema într-un mod cu totul incidental, noi ne-am propus să prezentăm pe cât posibil și, natural, deocamdată schematic, toate analogiile ce ni le-a sugerat lectura îndelungată a lui Leopardi și Eminescu.

Deși ca adept al teoriei lui Schopenhauer despre lume și viață, Eminescu nu credea în progresul omenirii, scepticismul său făcându-l să vadă numai zădărnici în orice tentativă a spiritului uman de-a se ridica mai sus, s-a constatat că idealismul său este tot atât de puternic ca și pesimismul, căci nimeni n-a cântat mai frumos decât el trecutul nostru istoric și nimeni n-a iubit mai mult decât el acest pământ, așa de oropsit în decursul vremurilor (cf. *Doina, Scrisoarea III*).

D-l Vianu a arătat de altminteri că idealismul și pesimismul eminescian se armonizează perfect în sufletul poetului, aceasta fiind în general o caracteristică a tuturor romanticilor. Așa se explică de ce „critica pesimismului și aderarea la concepția pesimistă le întâlnim chiar la cele dintâi poezii” (cf. *Epigonii, Împărat și Proletar* etc.).

Aceași concepție tristă despre viață o are și Leopardi. Oamenii se nasc ca să plângă, zice el, iar motivul acestei stări de lucruri numai destinul îl cunoaște.

„Negletta prole

Naschemmo al pianto, e la ragione in grembo

De' celesti si posa”

(*Ultimo canto di Saffo*).

Durerea, amărăciunea și plictiseala formează viața noastră, lumea este un noroi și merită să suferim pentru ea.

„Non val cosa nesuna

i moti tuoi [o mio cuore], nè di sospiri è degna

La terra. Amaro e noia

la vita, altro mai nulla; e fango è il mondo”
(*A se stesso*).

Cu toate acestea, din aceeași nevoie de ideal, de bine și de frumos, Leopardi a cântat și el trecutul. Și el își creează în trecut o lume fictivă, numai pentru el și, cum este natural, pentru dânsul timpurile de glorie sunt acelea când trăiau oameni care preferau să se sinucidă decât să vadă libertățile lor călcate în picioare (cf. *Bruto minore*).

Cea mai caracteristică bucată ce amintește de prima parte a *Scrisorii III și IV* este *l'Inno ai Patriarchi*. Leopardi cântă aici vremurile cu mult prea fericite ale lui Adam, ale lui Noe, ale lui Avram și Iacob. În toată poezia se simte un suflu biblic, o adiere de liniște și pace și un farmec care amintesc de asemenea de V. Hugo (cf. *Booz endormi*).

Citez pasajul referitor la viața lui Avram și Iacob.

„Or te padre de'pii, te giusto e forte,
E di tuo seme i generosi alunni
Medita il petto mio, Dirò siccome
sedente, oscuro, in sul meriggio all'ombre
Del riposato albergo, appo le molli
Rive del gregge tuo nutrice e sedi,
Te de' celesti peregrini occulte
Beàr l'eteree menti, e quale, o figlio
Della saggia Rebecca, in su la sera, presso al rustico
pozzo e nella dolce
Di pastori e di lieti ozi frequente
Aranitica valle, amor ti punse
Della vezzosa Labani de [Rachel]”.

În definitiv Leopardi își dă seama că asupra fiecăruia planează o forță oarbă, gata a ne strivi oricând, care nu ține socoteală de rangul nimănui:

„Forse in qual forma, in quale
Stato chesia, dentro covile o cuna,
È funesto a chi nasce il dì natale”
(*Canto notturno di un pastore errante nell Asia*)

sau cum spune Eminescu:

„Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții,
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții”
(*Scrisoarea I*).

Lucru care nu-l împiedică să preamărească timpurile patriarhilor, după cum Eminescu proslăvește pe acelea ale lui Mircea.

Dar poezia în care Eminescu preamărește mai mult trecutul este fără îndoială *Epigonii*. Cât de mari și venerabili apar în ochii lui un Țichindeal, un Mumuleanu sau un Daniil Scavinschi!

Nu se gândește desigur nimeni să conteste sinceritatea părerilor lui Eminescu, dar cine-i mai citește astăzi cu toate laudele sale?

În cu totul alte condiții se găsește Leopardi când vorbește de înaintașii săi: un Dante, un Petrarca, un Ariosto, un Tasso sau un Alfieri (cf. poezia *Ad Angelo Mai*). Sentimentul care a dat naștere acestei bucăți este identic cu acel ce l-a determinat pe Eminescu să scrie *Epigonii*. Aceeași admirație pentru trecut, pentru noblețea sufletească a acelor mari spirite care și-au iubit cu pasiune țara, aducându-i glorie prin operele lor; același dispreț pentru prezent, pentru micimea de suflet a contemporanilor, pentru epigoni.

Iată ce spune de exemplu despre Petrarca.

„E le tue dolce corde
Susurravano ancora
Dal tocco di tua destra, o sfortunato
Amante... Oh! te beato,
A cui fu vita il pianto! A noi le fasce
Cinse il fastidio; a noi presso la culla
Immoto siede, e su la tomba, il nulla”.

Exact ceea ce va spune și Eminescu:

„Iară noi? noi, epigonii? ... Simțiri reci, harfe zdrobite,

.....

În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază”.

Mai interesant este însă pasajul referitor la Tasso, pentru care Leopardi a avut întotdeauna o adevărată predilecție, desigur și din cauză că viața aceluși nefericit poet se aseamănă cu aceea a lui Leopardi. – O Torquato, cine te-ar înțelege când fiecare nu se gândește decât pentru el? Câți n-ar socoti și astăzi o prostie chinurile tale, astăzi când tot ce-i mare și rar este socotit drept o nebunie!

„O caro,
Chi ti compiangeria,
Se, fuor che di se stesso, altri non cura?
Chi stolto non direbbe il tuo mortale
Affanno anche oggidi, se il grande e il raro
Ha nome di follia!”

Sunt versuri care cheamă îndată în minte pe ale lui Eminescu.

„Da, câștigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire”
(*Scrisoarea III*).

Prin contrast, prezentul este zugrăvit de amândoi poeții în culorile cele mai negre.

În primul rând, constatăm și la unul, și la celălalt o mare iubire de țară și o profundă durere, vecină cu disperarea, văzând soarta ei prezentă. De aici invectivele contra conducătorilor politici, contra guvernanților perfizi și lași. Fără a enumera toate pasajele unde fiecare din ei deplânge soarta țării sale, mă voi opri asupra imaginii plastice, a portretului pe care-l zugrăvește Eminescu în *Doina* și asupra aceluia pe care-l prezintă Leopardi în oda *All'Italia*.

Cine dintre români nu cunoaște pe de rost pasajul?

„Vai de biet Român săracul,
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se-ndeamnă,
Nici îi este toamna toamnă,
Nici e vară vara lui

Și-i străin în țara lui.

.....

Numai umbra spinului

La ușa creștinului”.

Și cine dintre italieni nu cunoaște portretul acestei femei înlănțuite, cu părul despletit, cu îmbrăcămintea în dezordine, cu fața ascunsă între genunchi, plângând.

„O patria mia,

Oimè quanto ferite,

che lividor, che sangue!

Oh! qual ti veggio,

Formosissima donna!...

Chi la ridusse a tale? E questo è peggio

Che di catene ha cardie ambe le braccia;

Si che sparte le chiome e senza velo

Siede in terra negletta e sconsolata,

Nascondendo la faccia

Tra le ginocchia e piange!”.

Nemulțumirea față de prezent și-o manifestă poezii noștri nu numai prin lacrimi pe mormântul trecutului. Spiritul lor anticivilizator și negativist îi determină să ia uneori atitudini mult mai energice. Vehemenței lui Eminescu din a doua parte a *Scrisorii III* nu-i găsim un pendant identic la Leopardi. Totuși poetul italian a tratat și el aceeași temă în *Pallinodia* care este tot o satiră a prezentului, a noului secol; decât tonul este aici mult mai calm, tot dezgustul lui Leopardi răsfârângându-se într-o ironie în care sarcasmul și zeflemeaua înlocuiesc vehemența limbajului eminescian.

Goana după fericire și conștiința zădărniceii oricăror eforturi omenești sunt zugrăvite magistral de Eminescu la începutul *Scrisorii I*:

„Unul caută-n oglindă de-și buclează, al său păr,

Altul caută în lume și în vreme adevăr”,

iar Leopardi în epistola *Al conte Carlo Pepoli* unul nu are în cap decât să-și îngrijească părul și să-și studieze mișcărilor, să aibă bucătari stră-

luciți, cai de rasă, să frecventeze diferite săli sau să se plimbe prin grădini și piețe, să participe la prânzuri și la jocuri ziua și noaptea; altul își cheltuiește vremea călătorind pe mări și prin țări. În sfârșit unul se face negustor, altul ofițer, fiecare căutând să ajungă fericit făcându-l pe altul să sufere.

„Lui delle vesti e delle chiome il culto
E degli atti e dei passi, e i vani studi
Di cocchi e di cavalli, le frequenti sale, e le piazze
romorose, e gli orti, Lui giochi e cene e invidiate danze
Tengon la notte e il giorno;
Altri... in cangiar terre e climi
L'età pendendo, e mari e poggi errando,
Tutto l'orbe trascorre...
Havvi chi le crudeli opre di marte
Si elegge a passar l'ore, e nel fraterno
Sangue la man tinge” etc.

Dar conștiința și sentimentul nimicniciei noastre, al efemerității existenței noastre pe pământ ce versuri îi inspira lui Eminescu!

„Iar în lumea asta mare noi, copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușuroaie de furnici;
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul”
etc.³.

Și ce versuri îi inspiră lui Leopardi! – Când stau uneori pe malul mării [poetul se afla în Napoli] și contempļu seara milioanele de stele pentru care nu omul dar pământul întreg este necunoscut și când mă mai uit la acelea care ne apar numai ca un fel de ceață [desigur *Calea Lactee*] pentru care și stelele și flanelele și soarele sunt de-a dreptul necunoscute ori le apar așa cum ne apar și ele nouă, ce fel te arăți atunci în fața mea, o neam omenesc orgolios?

„E poi che gli occhi a quello luci oppunto,
Ch'a a lor sembrano un punto,

E sono immensa i guisa
 Che un punto a petto a lor son terra e mare
 Veracemente; a qui
 L'uomo non pur, ma questo
 Globo ove l'uomo è nubba,
 Sconosciuto è del tutto; e quando miro
 Quegli ancor più senz' alcun fin remoti
 Nodi quasi di stelle,
 Ch'a noi paion qual nebbia, a cui non l'uomo
 E non la terra sol, ma tutte in uno,
 Del numero infinite e della mole,
 Con l'aureo solo insiem, le nostre stelle
 O sono ignote, o così paion come
 Essi alla terra, un punto
 Di luce nebulosa; al pensier mio
 Che sembri allora, o prole
 Dell'uomo?"⁴.

Caducitatea vieții omenești în comparație cu eternitatea naturii înconjurătoare o găsim exprimată la Eminescu în poezia *Revedere* (în formă populară):

„Ce mi-i vremea, când de veacuri
 Stele-mi scânteie pe lacuri,
 Că de-i vremea rea sau bună,
 Vântu-mi bate, frunza-mi sună;
 Și de-i vremea bună, rea,
 Mie-mi curge Dunărea.
 Numai omu-i schimbător,
 Pe pământ rătăcitor,
 Iar noi locului ne ținem,
 Cum am fost așa rămânem:
 Marea și cu râurile,

Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele”;

iar la Leopardi în poezia: *Il tramonto della luna*.

Colinele și văile după ce apune luna în întuneric. Dar starea aceasta nu durează mult, căci a doua zi soarele le va lumina din nou, înveselindu-le. Numai omul nu poate să-și întoarcă pașii înapoi spre copilăria ce-a rămas în urmă, căci nici o altă auroră nu-i va mai răsări, iar la capătul întunericului așteaptă mormântul.

„Voi, collinete e piagge,
Caduto lo splendor che all'occidente!
Inargentava della note il velo,
Orfane ancor gran tempo
Non resterete, che dall' altra parte
Tosto vedrete il cielo
Imbiancar novamente, e sorger l'alba.
Ma la vita mortal, poi che la bella
Giovanezza sparì, non si colora
D'altre luce giammai, né d'altra aurora.
Vedovo è insino al fine; ed alla notte
che l'altre etadi oscura,
Segno poser gli Dei la sepoltura”.

Iar ca o consecință logică a concepției lor pesimiste despre viață, poeții noștri văd în moarte o scăpare și o mângâiere în același timp. Iată de ce amândoi și-o închipuie ca pe-o fecioară binevoitoare care, îndurătoare, aduce alinare sufletului lor obosit.

„O, umbră dulce, vino mai aproape –
Să simt plutind de-asupra-mi geniul morții
Cu aripi negre, umede pleoape”

zice Eminescu în unul din sonetele din ultima parte a vieții, după cum Leopardi spusese cu o jumătate de secol înainte:

„Nul altro in alcun tempo
 sperar, se non te sola;
 solo aspettar sereno
 Quel dì ch'io pieghi addormentato il volto – nel tuo
 virgineo seno”
 (*Amore e morte*).

* * *

O temă care revine des în poeziile lui Eminescu și Leopardi ca și-n poeziile tuturor poezilor este dragostea.

Și aici există multă asemănare, multe coincidențe, între poetul român și cel italian.

Să luăm de pildă o poezie a lui Eminescu, din tinerețe, când poetul nu-și precizase încă definitiv atitudinea și când nu ajunsese încă la stăpânirea desăvârșită a formei. Este vorba de *Mortua est*. În fața unei morți așadar absurde, plin de îndoială și durere, poetul întreabă:

„De ce-ai murit înger cu fața cea pală?
 Au nu ai fost jună, n-ai fost tu frumoasă?”

Totuși cine poate ști dacă ea nu-i mai fericită acum? Această nesiguranță, această neliniște îl face să pună în fața sicriului deschis problema însăși a existenței noastre:

„Și-apoi... cine știe de este mai bine
 A fi sau a nu fi...”

De un lucru este absolut sigur:

„Că ceea ce nu e, nu simte dureri
 Și multe dureri-s, puține plăceri”

Reflecții asemănătoare are și Leopardi în fața mormântului unei fete... din antichitate. (*Sopra un basso-rilievo antico sepolcrale dove una giovine morta è rappresentate in atto di partire, accomiatandosi dai suoi.*)

Poate că ești fericită acum, zice și Leopardi,
 „Forse beata sei”

Dar mai bine era cu siguranță dacă nu te-ai fi născut.

„Mai non veder la luce

Era, credo, il miglior”.

Dar acum când toată frumusețea ca o regină îi împodobește fața și corpul și când toată lumea începe să se închine înaintea ei, ca să schimbe toate acestea cu tăcerile mormântului, mintea poate s-o priceapă, inima însă nu.

„Ma nata al tempo

C he reina bellezza si dispiega

Nelle membra e nel volto

Ed incomincia il mondo

verso lei di lontano ad atterrarsi...

cangiar con gli oscuri

silenzi dela tomba i dì futuri,

Questo se all'intelletto

Appar felice, invade –

D'alta pietade ai più constanti il petto”.

Nenorocit oriunde s-ar întoarce, oriunde s-ar îndrepta este neamul omenesc:

„Misera ovunque miri,

Misera Onde si volga, ove ricorra,

Questa sensibil prole”.

Acolo însă unde gândurile lor se întâlnesc mai mult mi se pare a fi când vor să exprime atotputernicia amorului, persistența imaginii iubitei, a unui gest, a unui cuvânt al ei în mintea poetului; obsesia acelui chip care ne luminează viața devenind ultimul scop și ultima rațiune a însăși existenței noastre:

„Te urmărește săptămâni

Un pas făcut a lene,

O dulce strângere de mâni,

Un tremurat de gene”

(*Ce e amorul?*).

Leopardi dezvoltă această temă într-un cadru mult mai larg și într-o poezie mult mai intimă: *Il Pensiero dominante*.

„Dolcissimo, possente,
Dominator di mia profonda mente;
Terribile, ma caro
Dono del ciel!”

Această poezie este poate singura în care Leopardi descrie o clipă fericită din viața sa atât de chinuită. O singură dată i-a fost dat omului acestuia să guste din bucuria vieții. De aceea inima lui ascultă și sub puterea acestui „pensiero dominante d'amore”, uriaș, care stă înfipt în mintea lui ca un turn într-o câmpie – deoarece toate celelalte gânduri s-au împrăștiat cu iuțeala fulgerului – poetul reușește să ne strecoare și nouă în suflet acea obsesie tainică despre care am pomenit și pe care ne-o sugerează așa de perfect și versurile lui Eminescu:

„Dispar și ceruri și pământ”
(*Ce e amorul?*).

„Ratto d'intorno, intorno... al par del lampo
Gli altri pensieri miei
Tutti si dileguar. Siccome torre
Insolitario campo,
Tu stai solo, gigante, in mezzo a lei”

Sfârșitul poemului *Înger și Demon*, când fata de împărat (îngerul) vine de împacă printr-o sărutare sufletul zbuciumat al revoluționarului (Demonul) este asemuit de d. Vianu cu poemul *Rolla* al lui Musset, unde desfrânatul bulevardelor își găsește mântuirea sufletului fiind sărutat cu adevărată dragoste de mica prostituată Marie.

Și într-un caz, și în altul avem de-o parte spiritul răului, al demonului (revoluționarul, desfrânatul), de alta, curăția și nevinovăția (prostituata lui Musset nefiind decât o victimă inocentă a societății), care, prin iubire, ajung să împace și să răscumpere, să salveze sufletele răzvrătiților.

Dar tema împăcării printr-o sărutare dată de femeia iubită amantului ce se afla pe patul de moarte a fost tratată și de alți poeți, de obicei ro-

mantici. Leopardi o tratează și dânsul în *Consalvo*. Aici nu mai avem, așadar, un răzvrătit, un demon, ci un îndrăgostit care suferă în taină o viață întreagă și numai în ultima clipă, la despărțire, îi cere femeii do-vada supremă.

Tema aceasta este utilizată, de altfel, și de antiromanticul G. Carducci într-o poezie intitulată *Gioafrè Radel*.

În sfârșit, o ultimă analogie se poate stabili și în reacțiunea pe care o au poeții noștri față de neînțelegerea ce provine din partea ființei iubite.

În mod obișnuit, se știe că atât Eminescu cât și Leopardi nu iubesc o anumită femeie, ci *femeia*. Fiecare a întrezărit în mintea lui un ideal de care ei sunt siguri că nu-l vor mai întâlni aici pe pământ. Dar de multe ori li se întâmplă să fie înșelați crezând că descoperă în vreun chip oarecare prototipul lor din lumea ideilor. Fiind repede dezamăgiți, o caută în trecut cum au făcut și cu celelalte aspirații ale lor (cf. Eminescu: *Scrisoarea IV*; Leopardi: *Alla sua donna*). Și la fel de violentă este ca urmare satira contra femeii obișnuite care se preface doar că înțelege simțirea ce-o trezește în inima poetului, dar preferă de fapt pe oricare crai de pică ori de mahala.

Oricine își amintește de sfaturile lui Eminescu din *Scrisoarea V* (Dalila).

„Tinere, ce plin de visuri urmărești vre o femeie⁵,
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi”.

Cine este familiarizat cu Leopardi găsește la poetul italian aproape aceleași termeni la adresa femeii de pe a cărei față a căzut masca fermecătoare de mai înainte.

„La acea imagine strălucită rar poate să ajungă o femeie comună. Ceea ce frumusețea ei proprie inspiră, o femeie nu-și dă seama și nici n-ar putea pricepe, căci nu încap sub frumusețea ei îngustă un astfel de concept. Și pe nedrept ne-am scandaliza de aceasta, pentru că este absurd să ceri unei ființe așa de slabe un lucru așa de greu. Căci dacă natura le-a dat un corp mai delicat, ele au în schimb și o minte mai puțin încăpătoare”, spune poetul din Recanati.

„A quella eccelsa imago
 Torge di rado il femminile ingegno;
 E ciò che inspira ai generosi amanti
 La sua stessa beltà, donna non pensa,
 Né comprender potria.
 Non cape in quelle
 Anguste fronti ugual concetto. E male
 Al vivo sfolgorar di quegli sguardi
 Spera l'uomo ingannato, e mai richiede
 Sensi profondi, sconosciuti, e molto
 più che virili, in chi dell'uomo al tutto
 da natura è minor. Che se più molli
 E più tenui le membra, essa la mente
 men capace e men forte anco riceve”
 (*Aspasia*).

Iar atunci când, după multe suferințe, poetul își dă seama de desăvârșita incompatibilitate între aspirațiile lui și scopurile practice ale femeii, ridicându-se din nou în „sfera lui de sus” și izolându-se de restul oamenilor, poate spune fără ură, dar și fără mândrie:

„Ce-ți pasă ție, chip de lut,
 Dac-oi fi eu sau altul?
 Trăind în cercul vostru strâmt
 Norocul vă petrece,
 Ci eu în lumea mea mă simt
 Nemuritor și rece”
 (*Luceafărul*).

„Che se d'affetti
 Orba la vita, e di gentili errori,
 È notte senza stelle a mezzo il verno,
 Già del fato mortale a me bastante
 E conforto e vendetta è che su l'erba

Qui neghittoso immobile giacendo,
Il mar la terra e il ciel miro e sorrido”
(*Aspasia*).

Note ■

¹ Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu*, Cartea Românească, București, 1930.

² Dintre apropierea ce s-au făcut până acum între poezia lui Eminescu și aceea a lui Leopardi noi cunoaștem numai următoarele: T. Vianu, *Poezia lui Eminescu*; D. Caracostea, *Eminescu față de Leopardi* („Revista Fundațiilor Regale”, 1938, nr. 2 și A. Belciugățeanu, *Giacomo Leopardi*, 1937 (broșură editată de Seminarul de Literatură Italiană de la Facultatea de Litere București).

³ *Scrisoarea I*.

⁴ *La Ginestra*.

⁵ Varianta corectă: „Așadar, când plin de visuri urmărești vre o femeie” (cf. *Convorbiri literare*, București, vol. XXI-II, 1 febr. 1890, p. 914-917).

„Însemnări ieșene”, nr. 10, Iași, 1939

Liliana ROSTEA

Sper, dar...

L.R. – profesoară de limba și literatura română și limba latină, magistrul în filologie. A profesat la școala Waldorf, la Liceul „Miguel de Servantes”, la Casa Limbii Române. Între 1999 și 2007 a activat în calitate de lector superior la Catedra Filologie Română a ULIM. În 2013 a făcut studii de omologare a titlului: licențiat în Filologie Clasică la Universitatea din Murcia, Spania, țară în care locuiește din 2007.

De la ultimul mesaj cu genericul „Dragă Petre...” a trecut suficient timp ca Lina să nu se mai împiedice de numărul lui, ori de câte ori pune mâna pe telefon. Nu s-au mai văzut nici întâmplător. Ar putea chiar să-l șteargă din memorie. A telefonului, firește. Dar, cum n-are atâta putere asupra propriei memorii, l-a lăsat să-și antreneze voința. Timpul e atotputernic. Și-a făcut o listă de planuri, în cap și pe ultima pagină a cărții pe care tocmai o citește, se consolează cu ideea că *sfârșitul vine, să-i cedeze locul unui început.*

Într-o cameră slab luminată de pe Drumul Viilor, ceasul de pe noptieră arată 22:23, lângă 55 de pagini citite, două hârtiuțe de la Paracetamolul înghițit. Un pahar de ceai rece, floare de tei cu mentă. Dacă nici pastila n-ajunge cu efect, se anunță o noapte pe pereți. Ar suna-o acum pe Diana, să-i ceară o programare pentru prima oră, da-i 22:30. Oare de ce dinții încep să doară după ce clinicile își încheie programul

Autoarea acestor pagini nu are pretenția de „a face” literatură. Pentru ea scrisul este mai curând un indispensabil și necesar mod de a comunica cu cei de acasă sau cu cei plecați în lume. Sentimentală sau ironică, meditativă sau ludică, Liliana Rostea, având un ascuțit spirit de observație, surprinde, într-un limbaj exact și coerent, personaje, întâmplări, amintiri, deziluzii, bucurii și necazuri, altfel spus, crâmpie din realitatea pe care o trăiește cu toată ființa. Omul, indiferent unde se află, își caută mereu un rost. Forând și explorând adâncurile existenței, scrisul poate oferi răspunsuri surprinzătoare la sinuoasele probleme ale vieții cotidiene („Limba Română”).

și neapărat sâmbăta ori duminica? Subiectul cărții începe s-o irite, are impresia că pe toți eroii îi dor dinții. Pornește chatul. Se încarcă de tupeu s-o abordeze pe Diana aici, la urma urmelor, rețeaua își are propriile norme de etichetă. Primește neîntârziat răspunsul: „Acuși o să-ți treacă. Măine dimineață te aștept”.

Degetele Linei flanează pe ecranul tabletei, ca picioarele unei balerine amețite, îi mai scrie Dianei un mesaj și se covrigește în fotoliu.

* * *

Victor virează pe Calea Moșilor. La 22.23 sunt 19 grade afară, pe spidometru – 55 de kilometri la oră. O siluetă în impermeabil roz scurtează dâra de lumină, proiectată de farul stâng pe asfaltul crăpat. Nu pricepe dacă stă ori vrea să traverseze. Încetinește. Duduia de cea mai veche profesie pășește pe loc. La fel și pe drumul vieții lui; mai des din astea, gata să i se arunce pe capot, i-au retezat pofta de o relație serioasă. Viața lui se împarte între două categorii de prieteni. Cei împovărați cu griji frumoase și cei care petrec prin cluburi în aventuri de unică folosință. Mai des printre cei din urmă, speră să treacă în prima categorie.

Parchează unde o fi. Intră în alimentara de sub balcon, cumpără cina cea de toate zilele a holteiului: pastrama, caș, ouă, pâine și-o bere nefiltrată. I-i în cot de replica vânzătoarei obosite, referitor la indecizia lui, mai cere o bere, căci cine știe ce-i va trece prin minte până la etajul trei?

Deschide ușa în întunericul singurătății lui. Aprinde lumina în salon, lasă cumpărăturile pe masa de la bucatărie, pornește laptopul și lumea virtuală. Pentru semifabricate și tartine urăște cel mai mult această libertate, dar, odată ce gustă din berea spumoasă, o reconsideră. E obosit și băutura rece ajunge la cap înainte de stomac. Trebuie să aibă măcar calitățile acestei beri femeia pentru care și-ar sacrifica ritmul. Să-l destindă și să-l amețească de la primul contact.

Citește știri, nu merg cu bere, nici fără asemenea știri nu merg. Coboară cursorul lent pe peretele plin de bancuri, muzică și gogomăanii. 1724 de *friends*. Când s-a adunat în contul lui, pe lângă cei trei oameni cu care realmente comunică, atâta plebe guralivă? Alerta scurtă de mesaj îl abate de la gânduri existențiale: „Sper, dar încă mă doare”.

Victor citește: *Lina Verdeș*. Nu-l mai supără *spam*-ul publicitar, nici acostările intenționate și niciodată n-a suferit de exces de curiozitate, dar apasă pe info, că nu-i vede poza de profil. Gol. Un singur album. De crini. 136 de poze. Le privește, citește descrieri și unele comentarii, îi pare familiar felul ei de a observa lucrurile și unele ipostaze ale realității. Ironică, oleacă vulgară din intenția de a părea directă. Sensibilă și fină.

Victor: Mai ești aici?

Lina nu răspunde. Victor trece în baie, să pornească mașina de spălat. Aude semnal de mesaj. Apasă butonul, se întoarce la stăpâna crinilor.

Lina: Nu era pentru tine mesajul. Scuze.

Victor: Mătincă bei bere ca și mine.

Lina: Nu, efectul analgezicilor.

Victor: Încurajator că nu-i fragment din vreo confesiune melodramatică. Frumoasă colecția. Ești fotograf?

Lina: Nu. Pasiune.

Victor: Și ce ziceai că te doare?

Lina: Nu contează. Scuze de deranj. Noapte bună.

El nu răspunde, apucă din nou sticla, se simte trimis la mama dracului, și nu se dă dus. Mai ales că are orgoliu și încă oleacă de bere. Nu i-e somn și chiar are chef de vorbă cu o femeie care pricepe mai mult de-o boabă în fotografie. Așa că-i scrie:

Victor: O fi noaptea ta de „Nu”, dar vrei să ne vedem? [...] Mâine. Că logic ar fi să ai o zi de „Da”?

Lina uită în care parte o doare, mai citește o dată mesajul. *Nu se poate! Adică e cu puțință, dar parcă lucrurile acestea se fac mai pe-ndelete. Lumea comunică un timp precaut, face schimb de poze, să nu se sperie unul de celălalt off-line, apoi își dau întâlnire prin vreo ceainărie, peste puterea buzunarelor lor sau în vreun club unde nu se aude cine și ce spune de la decibelii înnebuniți, să descopere, într-un final „fericit”, că detestă parfumul unul altuia.*

Lina: Măritată și foarte ocupată.

Victor: Minți. Femeile măritate la ora asta suspină de plăcere în brațele soțului.

Închide. Și așa a insistat mai mult decât îl definește. O fi având nevoie de timp, să-i asimileze obrăznicia. Are s-o caute mâine, dacă nu-i trece pofta, odată cu efectul tăriei.

Umbra cu ochii verzi

Iubirea trăiește, unde s-a născut. Caut-o dară, unde ai pierdut-o...

Marcu și Ana au avut copilăria plină unul de celălalt. Cele mai frumoase povești de dragoste încep în copilărie, când prea multă minte încă nu încurcă să fii și să simți autentic.

Joacă. Pozne. Mere și dulciuri împărțite. Săniuș. Hoinărit prin Jdojină. Cireșe furate. Scăldat la Pruteț. Alergat prin ploaie. Tăvălit prin frunze: sunt un fel de fotografii îngălbenite, într-un singur exemplar, cu cea mai frumoasă vârstă trăită cândva împreună.

* * *

Ana demult e măritată, are doi copii, casă mare, unica în sat pardoșită cu piatră de Cosăuți; 150 și doi de cai în garaj și ocol. Soțul mai întâi aducea bani de la Moscova, apoi din Germania, apoi iarăși de la Moscova. Se văd numai de sărbători, se aud numai la telefon, așa că se împacă bine.

Marcu este un bărbat dintre cei pe care-i suficient să-l vezi o singură dată, întâmplător, ca să-l memorizezi pentru toată viața. Dar nu-i și n-a fost însurat. Când i se face dor de-o coapsă caldă, vizitează hoteluri fițoase și timp de-o noapte trece în revistă toată kamasutra. Apoi se reconectează la formula și la ritmul său de viață: muncă, drumuri, oameni, bani. Naiba să-i ia de bani! Cu dânsa nu s-a însurat tot din cauza banilor. Când a vrut, nu-i avea deloc, când a agonisit, i se păreau puțini, când a avut destui, ea deja purta un inel subțire pe mâna stângă și un kilogram de viață sub inimă.

Așa și trăiește ferm convins că ELE sunt rele. Te trădează, când te aștepți mai puțin. Te înșală. Te mint. Te scurg de bani. Te folosesc.

Istoria lor poate nici n-ar fi existat, dacă nu era gardul. Gardul dintre casele lor, c-o ștachetă într-un singur cui, prin care a și crescut cărărușa dintre inimile lor. Umblau la aceeași grădiniță, apoi au învățat în aceeași clasă. Ana foarte bine. Marcu ca băieții. Ea avea de gând să devină medic, fără bani și sprijin, nu din principiu, ci pentru că nu-i avea, așa că nu-i rămânea decât să învețe foarte bine. El visa să trăiască bine, să nu bea ca taică-său, nici să împrumute vreodată bani ca dânsul. Ana era o copilă sfioasă, o umbră gri după spatele lui ocrotitor. Marcu, un pericol sălbatic, de care se agățau toate privirile femeiești.

După absolvirea școlii Ana a dat la Facultatea de Medicină. N-a trecut concursul. Nici în al doilea an. În al treilea nu și-a mai încercat norocul, a dus actele la Colegiul de Medicină din Raion.

Marcu a plecat la Capitală. Unii ziceau că la studii. Alții că la muncă. Gurile rele că s-a legat cu bandiții, că face pozne deloc creștinești. De prins nu l-au prins. Nici închis n-a stat.

Când să-l uite sătenii a revenit neașteptat de Blajini, direct la cimitir, cu o sticlă de vin italian și pască cu stafide, să-l pomenească pe taică-său, cu care n-a vrut să semene.

Ana încă învăța la Colegiu. Către acel moment își schimbase blana de șoricel sur pe un aer special de domnișoară cochetă. Marcu băgase de seamă schimbarea, aerul și faptul că ea încă era domnișoară. S-au ciugulit două săptămâni încheiate, au stârnit motive de atenție, de bârfe, de invidie și admirație. Ar fi trebuit să se însoare atunci, dar s-a dus.

A revenit peste jumătate de an, la Sfântul Andrei și i-a furat poarta lui Ion Ciocanu. Lumea a înțeles ce avea de înțeles: că Ion Ciocanu are fată de măritat și că Marcu al lui Vasile Prisăcaru a venit să i-o ceară de mireasă. Sărmanul Ion a căutat două zile poarta. Când a găsit-o, Marcu plecase din sat, fără să-i ceară nimic.

Ion Ciocanu s-a retras în beci pe jumătate de zi, să se gândească pentru dânsul și pentru fata lui, de-acum mare. A ieșit cu tot sângele în cap și s-a pus luntre și punte: „Ori te măriți, Dumnezeii măti, ori... Mare

școală n-ai făcut... Cine știe dacă ți-ai mai găsi de lucru... Măcar să te văd aranjată la casa ta, să nu mai rătăsești!”

Așa că după Crăciun Ana a și astupat gura căscată a satului. S-a măritat cu Petrică. Nu că l-ar fi ascultat pe taică-său, ci că-și dădea și ea seama ce se întâmpla cu Marcu, cu iubirea lor și cu așteptările ei.

În acel an Marcu n-a venit de Blajini, nici de Sfântul Andrei, i-o fi spus cineva de măritișul Anei. N-a venit nici peste un an, nici peste doi. Și-o fi deschis cont anonim în rețea să-i urmărească afișările și pozele. Nu mă încumet să afirm. Dar peste șase ani i-a văzut cineva parcată mașina cu numere străine în ograda părinților, taman lângă casa lui Petrică.

Bărbații la anii și la starea lui se distrează cu puștoaice de doi metri, siliconate și tuningate, de la care și scaunul miroase a Dior, dar el continuă să se gândească la capătul acesta de lume și să revină la ea ca la un monument în care și-a depozitat iubirea și cele mai senine amintiri.

* * *

Marcu scoate din sarai o taburetă cu vopseaua roasă. Aprinde un Parlament, proptește tabureta în mijlocul prispei și se uită cum Ana înșiră două ligheane de hăinuțe, mărimea trei ani-fetiță și cinci ani-băiețel. De peste două grădini înzăpezite se vede clar că are degetele strocojii de frig. Dar zâmbește fericită: că are ce înșira pe sârmă, că are cu ce-și hrăni copiii, că nu-s răciți și se joacă voioși. Cu un ochi urmărește cum lipesc copiii la omul de zăpadă. Și el urmărește cu amândoi...

Simte că-i vibrează pestelca, scoate abătută telefonul și aude găfăit cunoscut:

– Nu-i poarta!

– ... știi.

– Da unde-i? Știi?

– Nu.

Se uită la norii de fum de pe prispă. La taburetă și cojoc. Pune ultima pereche de ștrampi pe funie, se apleacă să strângă ligheanele. Cojocul se ridică.

Săniuța plină cu copiii ei gălăgioși o ia la vale spre prispă, adună viteză. Cât aruncă Ana ligheanele, s-o rupă din loc după chiotele de bucurie, săniuța trece printre ștachetele rupte, gata să se facă țândări de primul obstacol. Cojocul sare de pe prispă și se rostogolește de-a valma cu săniuța și copiii. Râd toți trei de parcă anume acesta era scopul șotiei... să ajungă una cu nămețul.

Ana aleargă cu o mie de gânduri în cap. Ridică și scutură de zăpadă cele două bucurii poznașe și aruncă, precum toată femeia blocată de necaz, cea mai nepotrivită frază:

– Lasă poarta în pace.

Marcu urmărește cum se mișcă ochii ei verzi ca două mărgele în boluri umede. Și spune ca tot bărbatul căruia nu-i pasă de necazul femeii:

– Ce-aș vrea și eu să am un fiu, să-mi semene... Să vrea să-mi semene...

Ana întoarce sania. Își cheamă copiii acasă. După ce trece de ștachetele rupte șoptește numai pentru sine: „Îți seamănă, nu-ți face griji...”

Tic-taaac

Unu arată 07:04, altul 07:07, celălalt 07:03, în antreu stă, iar pe cel din bucătărie l-au programat copiii: 13:42.

Știu exact care și cu cât se grăbește, unde trebuie să mă pornesc la timp și când pot folosi minutele din rezervă.

La medic, de exemplu, nu e necesar să fiu punctuală, nici dacă-s prima pe listă. Cronic începe audiența mai târziu. Dacă am programare după 11:00, pot să-mi iau o carte. Azi nu mi-am luat, ajung la opt și sper să nu-mi ies din pepeni că suntem chemați ca niște calorifere naturale, să încălzim sala de așteptare.

În față se așază un moșnegel de vreo 80 de ani. De la a doua încercare. Nu-l ascultă picioarele, nici brațul teafăr. Fixează ușa semideschisă, apoi degetul său bandajat, se uită la mine de parcă l-aș fi întrebat ceva. După 80 de ani probabil se citește mai mult în priviri, ori gândurile se aud mai clar ca glasul.

– O să-mi scoată ațele de la degetul mare. Am programare pentru ora 09:00.

„Cum pentru ora 09:00? Abia-i 08:10”. Îmi feresc privirea să nu-i dau de bă-nuit. Bătrânul se uită des, insistent la ceasul cu cifre mășcate. Medicul iese, invită conform listei, se uită la bătrân, la ceasul lui și pronunță numele meu:

– Intrați, doamnă, luați loc. Reacționez aproape odată cu ordinele lui. Intrați și dumneavoastră, domnule, treceți după paravan. Scuzăți, Liliana, n-o să dureze.

În timp ce aud zornăit de instrumente metalice pe masa de sticlă, medicul se adresează:

– Mai aveți astăzi vreo programare la alt medic? Păreați preocupat.

– Ah, nu. Am o întâlnire la geriatrie. Instrumentele se opresc de zornăit, se lasă o tăcere scurtă. Cu soția mea, servim dejunul împreună.

– Cum se simte?

– Are sindromul Alzheimer.

– Se supără dacă întârziati?

– Demult nu-și mai amintește cine sunt, de cinci ani nu mă recunoaște.

Medicul de familie o face pe psihologul, repetă ultimele lui gânduri pe un ton mai grav:

– Cu toate acestea dumneavoastră continuați s-o vizitați în fiecare dimineață și să serviți cafeaua împreună.

Bătrânul trage mult aer în piept. Adânc. De parcă înghite tot aerul din încăpere. De parcă nici mie, nici medicului nu ne-ar mai rămâne oxigen de respirat.

– Ea nu-și mai amintește cine sunt, dar eu încă îmi amintesc cine este ea și încă o iubesc.

Mă uit instinctiv la acele aurii ale ceasului meu vechi, la ridurile de sub el, nu înțeleg ce oră e, nici ce caut aici, de ce ascult și ce aud. Nu întârzie, nici nu se grăbește.

Mă bucur, sincer mă bucur, că dacă o să mă apuce și pe mine vreodată sindromul și vom fi ambii vii, fie chiar cu degetul mare spintecat, voi avea cu cine servi dejunul. N-am niciun motiv să nu nutresc speranța.

Pasul...

„Până la fericire nu-i decât un pas de iubire...”

Oare unde o fi citit asta? Pe pereții din rețea, ori în vreun blog.

În cartea de pe noptiera ei, dar și în cea din geantă contemplările despre iubire evită concizia de doi bani. Replicile spirituale din capul Lorei sunt gunoi de rețea. Se uită la șuvițele reflectate în geamul plouat și le flutură energic, de parcă ar scutura deșeurile digitale. Există un folos în orice pagubă. Pe lângă informare și comunicare pe apucate, relații trunchiate și emoții neconsumate își antrenează memoria cu folclor like-uit. Atinge geamul rece cu obrazul.

Și de ce anume această frază și-a amintit-o acum? Chiar de ce mereu îi vin cele mai nepotrivate gânduri în contexte improprii.

Încă o cafea fără pereche, la gust și de fapt. Bărbații care îi plac, n-o văd, pe cei care o plac nu-i vede ea. Un fel de asincronism optic, lua-l-ar naiba, tare frecvent după treizeci. Și nu-i vorba că n-are cine și unde-o vedea. E atât de la vedere, ca un exponat de muzeu cu inscripția *Nu atingeți!*

Urmărește ușa blocului de vizavi, o fi uitat-o cineva deschisă. Vântul izbește cu putere, nu-i ajunge o nimica toată s-o închidă. Nici ei nu-i ajunge un efort infim să spargă vitrina, ori gheața după care s-a baricadat.

Lumea își alege locuința pentru zonă, infrastructură, comodități, la urma urmelor pentru preț, dar ea a ales-o pentru fereastra aceasta de trei metri și-un pervaz bun de culcuș. Nu-i zi să nu-și aducă între toporașii albi cafeaua și gândurile. Din fereastră vede viața unei bune părți de oraș și pe cea de sub nas.

Pe scara ei locuiesc o pereche de bătrâni și două jumătăți de familie: o văduvă cu doi feciori, maturizați înainte de vreme, și un cineva – nici în-surat, nici celibatar. Îi aude de două ori pe zi ușa, în timp ce ea se spală pe dinți. Ironie ori nu, cam aceasta-i imaginea demografiei naționale în miniatură.

E vineri! Și miroase a primăvară. Doar miroase, încă-i frig ca iarna; umed, zăpadă cu noroi, streșini picurând.

Numai din desperare femeile își sacrifică confortul pentru ținută; puțin gândit, să nu zic nebun, îndrăzneț, să nu zic deocheat. Cu tot aerul rece și norii zburliți, Lora poartă mantou, cizme, ciorap și pălărioara din fetru de lână. Vântul i-a pipăit tot ce a putut atinge. Cam necalculată ideea de-a se plimba o stație pe jos, mai ales după 19.00, a încheștat-o răceala umedă. Întețește pașii spre căldura de acasă. Țopăie grăbită printre băltoace, cu gândul la pervaz, la cafea... Nu, azi o să sărbătorească de nevoie Mărțișor și primăvară. Și-a amintit de sticla de tărie, uitată în debara de la Crăciun.

Scoate cheia cu două degete nesupuse, dibuiește iala, dă s-o întoarcă, nu reușește, suflă în palmă, încă o tentativă. Forțează ușa cu umărul drept, se întoarce și cu stângul, zadarnic. Lovește necăjită cu pumnul. Își dă seama ca i-e peste puteri, își lipește resemnată spatele de metalul intact, pocnește cu tocul subțire. Ușa de la intrare emite un scârțâit scurt.

Dinu urcă două trepte. Aude zgomot lângă ușa lui, ridică privirea, vede o pereche de tocuri noi. Lasă privirea în jos, se gândește că-i cine vrea el să fie. Mai urcă zece trepte fără grabă, își rezervă timp pentru o salutare plină de sens. O privește pe Lora decepționat. Dinu la toate femeile se uită ca la a lui, care s-a dus acum trei ani, pe șase luni. La un an i-a trimis un pumn de bani și o listă de electrocasnice, să-i echipeze bucătăria, ca la oameni, că de nu... Nu-și mai amintea el *că-de-nu-uri* de-acestea fără de motiv din partea ei. Și a suspectat, ca orice bărbat mințit. I-a trimis banii înapoi, și o scrisoare, unica scrisă la ai săi treizeci și cinci de ani împliniți, care conținea, din zece cuvinte, trei „urgent” și un „aștept”. Încă n-a încetat să aștepte.

Salută duduia, fără sens. Lora răspunde zâmbind. Se simte vinovată pentru zâmbet, intuiește și motivul deziluziei lui. *De ce să se simtă vinovată? Stă sub propria ușă. Nu-i cere nimănui nimic. Își îndreaptă bretonul jilav, semn de „eu nu-s ceea ce vă imaginați”. „Oare știe că locuiesc aici?”*

– Nu puteți intra?

– Îhm. Nu știu ce are iala.

– Pot să văd? Dinu bagă cheia, nu-i ajunge un milimetru să intre până la capăt. Trebuie să chemați un meșter sau macaraua, dacă vreți să intrați pe fereastră.

– O grămadă de alegeri...

Îi întoarce cheia. Deschide ușa sa. Se oprește în prag. Se uită îndărăt la șuvițele castanii, privirea neliniștită, care evită s-o întâlnească pe a lui. Degetele roșii de frig.

– Vreți să intrați?

– Nu vă faceți griji.

– Nu-mi fac griji. Propun. Până chem meșterul.

Când un bărbat n-are chef de vorbă, i-i mută și tăcerea. Tace și ea, îl urmează resemnată. Încalță târlcii cu un călcâi mai lungi decât mărimea ei, trece fără invitație spre peretele de cărți. Lora inspiră adânc aerul camerei semiluminate. Miroase a bărbat parfumat cu Davidoff Hot, a cărți, a cafea cu rom și a lipsă de femeie. Dinu dă telefoane, repetă numărul apartamentului ei, urmărește cum îi cercetează Lora rafturile prăfuite; comodă, de parc-ar fi uitat de problema cu ușa, distinsă în stihia ei. Se ridică în vârful degetelor, se lasă în pirostrie, scoate câte un volum, îl șterge cu palma sa mică, citește pasaje la întâmplare.

– Ultima lingură de cafea din casa asta s-a consumat azi dimineață. Ceai verde beți?

Nu așteaptă răspunsul, aduce de la frigider o farfurie cu pastrama, brânză tăiată cubulețe și patru felii de pâine de secară. Pune pe masă două cești albe. Se miră de jena pe care i-o transmite prezența necunoscutei între pereții lui.

– Cum de nu v-am mai văzut niciodată până acum?

– Nu m-ați observat.

– V-aș fi observat.

Lora își dă seama că trebuie să înțeleagă ultima replică așa cum trebuie s-o înțeleagă. Nimic mai mult.

Face un pas.

...departe de gura lumii

Irina poartă sacou verde. Garderoba ei reflectă toate nuanțele verdelui, asortată cu ochii de smarald.

Puțină lume îi mai ține minte culoarea naturală a părului. Acum e roșcată. Își scoate șuvițele de sub eșarfa de in. Stinge lumina, iese din casă.

Salută vânzătorul de la chioșc:

– *Hola, Hugo!*

Hugo își ține barba în pumnii proptiți pe noutățile despre criză, șomaj și corupție.

– *Hola, señorita*, răspunde instantaneu, să nu piardă din vedere șuvițele cireșii, fluturate de vânt.

Nici un necunoscut nu s-ar fi gândit că fata aceasta, aparent extrovertită, în trei ani de cercetare, n-a participat la niciun botellon al colegilor, iar cunoscuții n-o invită, conștienți că ea mai degrabă bea bere cu cartea în mâini, până nu mai deslușește literele, decât să spurce gustul băuturii cu bârfe, aberații și hlizit.

În acești trei ani lista contactelor din telefonul ei s-a redus de două ori. Li se mai întâmplă unora, dacă nu tuturor celor plecați în lumea mare, să-și ia cu valiza de lucruri strict necesare relațiile strict apropiate.

Serile cu lună plină o aduc la Ebru... și nedorința de a-și spinteca sufletul în ochii oricui.

Irina crede ca cel mai bun loc în orașul acesta pentru a reflecta sunt podurile. Așa că-și croiește din când în când un răgaz de plimbat deasupra apei.

Podu-i lung cât firul gândurilor. Vântul atenuază zgomotul orașului savurând cafele. Mama lor de spanioli, niciodată n-au somn. Încep programul obișnuit, ca tot europeanul responsabil, la 08:00, iar nopțile îi pălește o epidemie de insomnie.

În apa neagră licăresc luminile felinarelor de pe ambele maluri. La mijloc realizează că în viața ei, ca și pe acest pod, toate drumurile au fost de sens unic și a mers numai înainte. Urmărește valurile scurte, cu un fel de regret, de parcă ar imprima poze alb-negru cu fețe dragi. Exact așa le-a petrecut, inertă și impotentă.

Bilanțurile financiare sunt chestie de bărbat, o femeie e mai pricepută la bilanțuri emoționale. Iarăși ajunge să se întrebe ce s-a întâmplat, ori mai grav, ce nu s-a întâmplat de-i atât de singură...

„Eu nu-s un milion de euro, să le plac tuturor, deși, în acest moment, aș prefera să fiu o bancnotă mov, decât 62 kile de mușchi și nerv, să mă iubească cineva,

să mă strângă cu grijă, să se teamă de-a mă pierde, să se gândească fericit la prezența mea în viața lui. Dacă tot fac paralela asta ridicolă dintre bani și oameni, ce rău îmi pare că sufletele noastre nu-s convertibile, ca și valuta, în orice parte a lumii. Când ajunsesem pe malul Ebrului, cel mai des mi se făcea dor de scrumbie, hrișcă și miere. Între timp m-am obișnuit cu mâncarea, dar tot mai tânjeam după mirosul anotimpurilor de acasă. Acum nu-mi mai pasă de arome, nici de atmosferă. Mi-e dor de mine între ai mei...”

Când să-i rămână vreo șapte metri din pod, i-a venit o poftă rară de ceai verde. Dar n-o să și-l prepare singură, să-l bea singură. Cam mult „singură” pentru o singură seară.

Se oprește în dreptul primului Pub apărut în cale. Observă atmosfera dinăuntru. O privire îngrijorată, nu a ei reflectată în geam, îi cercetează indiscret cătăturile.

„De ce îngrijorată? Ah, am lacrimi.”

Își șterge obrazii, se întoarce să plece. Nu se rușinează să meargă fără țintă plângând. Mai ales într-un oraș atât de mare, în care aproape nimeni n-o cunoaște și nu-i pasă de tristețile ei.

Dar ușa Pub-ului se deschide, doi metri de bărbat făcut, cu privirea indiscretă și oleacă mahmură îi blochează calea. Caută în smaraldul umed un gram de solidaritate. Articulează într-o spaniolă de care-ți vine-a râde:

– *N-ați vrea să serviți cu mine o cubată?*

Și ea râde.

Ceai verde sau cubată. Tocmai ceea ce beau doi moldoveni pe malul Ebrului? Tot avea de gând să intre și dacă nu-l sperie femeile miorlăite, nu răspunde. Intră. Se așază la masa lui.

– *Da eu mă pregăteam să-mi pun mintea în mișcare ca să vă cuceresc.*

– *Da eu am citit în ochii dumneavoastră că după ceea ce-ați consumat n-are rost să vă puneți mintea în mișcare.*

Nu va urma.

Cele mai durabile idile trăiesc departe de gura lumii...

Leo BUTNARU

Jurnal despre amânatul sfârșit al lumii (II)* (Lituania, 21-28 mai 2012)

L.B. – poet, prozator, eseist, traducător, Chișinău. Dintre volumele publicate: *Căruțul cu îngeri*, Chișinău, 2004; *În caz de pericol, antologie*, Iași, 2004; *Micșorarea distanței*, Timișoara, 2004, *Sfinxul itinerant*, București, 2004; *Ultima călătorie a lui Ulysse*, București, 2006; *Liberi în orașul interzis* (în colab.), București, 2007; *A opta zi*, București, 2008; *Copil la ruși*, 2008; *Enciclopedia sufletului rus & Gombrowicz*, 2008; *Ruleta românească*, 2010. Traduceri: *Avangarda rusă*, 2006; *100 de poeți ai avangardei ruse*, 2008 etc. Laureat a numeroase premii literare decernate de Uniunile Scriitorilor din Moldova și din România.

23 mai

În această oră devreme a dimineții notez ceea ce am constatat ieri seară: aici pare a se întuneca aproape cu o oră mai târziu decât la noi, astfel că lumea, în special cea turistică, hălăduiește agale prin urbea unui pre-amurg îndelung. Apoi, ca și ieri, un timp mă consacru conferinței la care va trebui să discutăm în baza temei prestabilite: „Sfârșitul lumii. E timpul să scriem poezii”. În original, versul-temă, preluat dintr-un poem al lui Aidas Marčėnas, arată / sună astfel: „Pasaulis baigias, todėl reikia rašyti eilėraščius”. Mă gândesc să amintesc despre ceea ce, iată, îmi amintește, la rândul său, *atotștiutorul* domn internet.

Zoroastrismul a fost prima teorie escatologică din istoria scrisă. În jocul imprevizibil al ipotezelor și metaforelor urmează *Calendarul Lung Mesoamerican*, zis mayaș. Apoi șamanii amerindieni Hopi. Ca o Carte a metamorfodelor, *I Ching*, din canoanele tradiției chineze cu Oracolul asistat de Dragonul de Apă Yang ce adună mările, oceanele, râurile, norii, roua, lacrimile, zăpezile, ghețarii într-un Lichid Atoatecuprinzător. (Aș putea scrie: *Cartea schimbărilor*, însă varianta aleasă aduce aici și

* Continuare. Partea I în nr. 1-4, 2013, p. 307-324.

Metamorfozele lui Ovidiu.) Percuții de ecou cu potopul creștinismului, cu Apocalipsa. Și cu sfârșitul timpului din *Qiyamah*-ul islamic. În vecinătate cu *Olam Haba* (Lumea ce vine) a iudaismului. Peste mările și oceanele lumii e atent la toate astea Chiva-hindusul distrugător în ciclurile cosmice Kalpa. (Remarc doar că simpla înșiruire a acestor și altor ipoteze escatologice sună ca un poem!)

Apoi, aici, la hotarele Lituaniei, cuvântă mitologia scandinavă Ragnarok, și ea vorbind de războiul de la sfârșitul lumii. Un fel de Armageddon ce s-ar declanșa undeva în Marea Baltică.

Sfârșitul lumii, Moartea Universului nu puteau să nu aibă legătură cu atât de cercetatul, reinterpretatul francez Nostradamus și cu Baba Vanga. Iar până la această țărancă bulgăroaică a fost Maica Shipton, clarvăzătoare și profet din Anglia sfârșitului de secol XV. (După ea a venit profetul... Shakespeare!...) În continuarea apocalipsei urmând poezia despre o supra-explozie pe Soare sau Moartea soarelui, ambele ducând la același rezultat: Sfârșitul Lumii. Se mai vorbește, „prorocește” despre perspectiva catastrofală a unei bruște schimbări a locurilor polilor magnetici sau chiar a completei lor dispariții. Eruptia unui supravulcan. Căderea unui asteroid nenorocitor. Modificarea (spre... mortificare) a climei. Foametea legată de suprapopularea bieteii noastre planete. O pandemie universală. Sau o catastrofă ecologică de aceleași proporții. Un război atomic. Sau altul biologic. Încălzirea globală – până se va ajunge la efectul de seră similar celui de pe Venus, unde atmosfera atinge 470 de grade Celsius! În genere dispariția atmosferei terestre. O nouă glaciațiune (ce va curma orice acțiune... vitală). Bioterrorismul. Inteligența artificială – haosul tehnologic.

Poemul (nostru) apocaliptic continuă cu New Age, ce-și trage numele de la noua *Eră astrologică a Vărsătorului* (spre care omenirea tocmai se îndreaptă, părăsind constelația *Peștilor*). Ar putea să se nască, murind adică, *Unda temporală zero* a lui Terrence Kemp McKenna. Iar până la ea ar fi posibil *Contactul extraterestru fatal*, pentru că *Planeta X*, identificată mai ales cu *Nibiru* din legendele sumeriene, dar și cu un alt corp ceresc, ar putea intra într-o eventuala coliziune cu Pământul.

Despre astea și altele voi vorbi în comunicarea mea, ajungând la aceeași constantă concluzie: poeții rămân a fi și pentru zilele de mâine

(de-a pururi ziua cea de mâine, – ca să-l parafrazez pe Eminescu) cei mai buni „specialiști” în domeniul sfârșitului lumii!

Cobor la micul dejun. În cafeneaua restaurantului, la îndemâna mușteriiilor se află o bibliotecă din 20-25 de cărți, unele destul de voluminoase, colecții de reviste. Până vine chelnerul, îmi zic să văd ce fel de tipărituri sunt, constatând că toate țin de... arta culinară, înșiruind interminabile serii de rețete. Îi zic tinerei chelnerițe ce îmi aduce platoul că, adică, voi înșivă vă faceți concurență... nelolială, pentru că gospodinele care învață ceva din cărțile și revistele astea nu vor mai veni toate să ia masa aici, ci vor prepara bucate acasă. Tânăra zâmbește, spunându-mi că, de fapt, majoritatea clienților sunt locatarii provizorii ai hotelului, iar pentru localnici nu contează doar bucatele, ci și atmosfera. Confirm și eu că e plăcut în acest local ce își deschide complet perețele de sticlă rulant spre bulevard, spre lume. Mă surprinde și o garafă pântecoasă, mult mai pântecoasă decât cea din scrisoarea eminesciană, plină cu sute – presupun – de dopuri de plută de la diferite sticle de băuturi care au tot fost deschise aici. Bineînțeles, lui Bahus i-ar fi plăcut ingenioasa compoziție.

Ușor, pe cât se poate de discret, îmi trec privirea peste chipurile celor din cafenea, după care un timp urmăresc lumea ce se perindă pe trotuarele din preajmă (bulevardul Gediminas nu e prea larg, trotuarul de vizavi părând aproape). Și ajung la una din constatările cu aspect oarecum mai general: aici, la Vilnius, unde s-ar fi părut că cele mai multe blonde ar trebui să fie naturale, e tocmai invers, ca la Chișinău, – predomină oxigenatele. Ceea ce, de fapt, nu-mi modifică deloc buna dispoziție matinală, cu care pornesc să hălăduiesc prin capitala celui mai sudic stat baltic, deoarece acțiunile poetice la care voi fi antrenat sunt fixate pentru după-amiaza zilei când, de altfel, îl voi reîntâlni, după 20+16 ani, pe Antanas A. Jonynas cu care, în junețe, acolo, în munții Pamir din Tadjikistan, am avut împreună isprăvi demne de a fi rememorate.

Dar încă o remarcă: am impresia că în Vilnius sunt deja mult mai multe domnișoare și doamne bronzate decât pe la noi, mai spre sud. Mă gândesc că explicația ar consta (și) în faptul că acest oraș e înconjurat – după cum am văzut din avion – de mii și mii de case și căsuțe de vacanță, de localități întregi din atari construcții nepretențioase care, în week-end, adăpostesc zecile de mii de orașeni ieșiți în mijlocul na-

turii – păduri, lacuri, râuri... În acele spații își schimbă culoarea tenului sexul frumos... Mai remarc că, precum toate orașele intens-turistice, Vilniusul nu e unul al tocurilor înalte. Predomină încălțăminteaa comodă, pentru pedestrașii avizi de cultură, dar și de oarece exotism, acesta, în doze mai mari sau mai mici, găsindu-se pretutindeni în lume.

Îmi zic să o iau în lung, în mare lung de bulevard Gediminas, până să ajung spre finele lui, cel puțin – până la apa Nerisului / Nemanului, unde – îmi indică un elementar prospect urban, – pe dreapta, se află sediul parlamentului lituanian. Însă nu voi fi... rectiliniu, ci îmi voi permite libere abateri pe dreapta, pe stânga, în ulicioare sau părculețe, în funcție de voia întâmplării, dar și de cea a unei inspirații / sugestii de moment, cu popasuri periodice pe una din băncile plasate în lungul trotuarelor parcă pentru a îmbia și ele vizitatorul să colinde Vilniusul, să o ia, pedestru, într-un periplu cognitiv, pentru că, de cum obosește, oricând găsește în apropiere un loc de odihnă.

După vreo oră de mers, chiar te așezi pe o bancă mai cu deschidere spre panorama lumii și contempli. Tragi concluzii, unele destul de bizare, parcă, dar fără de care nu poți să redai adecvat atmosfera din capitala nord-vestică. Spre exemplu, constați că la Vilnius sunt cu mult mai mulți bicicliști decât la Chișinău sau București. În schimb ți se par a fi mai rari porumbeii. Iar graurii ce tot trebăluiesc, preocupați, prin parcuri nu știi cum să-i... evaluezi. Sunt atâți câți sunt, și destul de vizibili / prezenți. Unii ciripind pe cornișele turnului cu ceas care, nu se știe de ce, stă cu acele încremenite la ora 16. (De ce nu la... 4 de noapte?...) Căldura i-o fi afectat și lui mecanismul, astfel că pe fotografiile turiștilor acea indicație cronologică va fi una... falsă. Dar parcă asta contează?...

Prin fața ta trece vreun asiatic (nu poți zice cu siguranță – un japonez, chiar dacă neamul nipon e și pe aici cel mai prezent, ca turist); omul are bocancii cam de iarnă, cu talpa groasă. Probabil, nu a crezut prognozei meteo că și în ținuturile baltice poate fi vară în toată legea.

La un moment dat, o scenă ce se derulează în plină stradă îmi va sugera și locul pe care îmi propun să-l vizitez obligatoriu... Scenă demnă de toată atenția (alegătorilor și politicienilor din RM). Întâmplare ceva mai agitată, neconcordanță cu spiritul general – calm – al Vilniusului. Cu vociferări, de data aceasta în rusește, limbă care nu se prea aude pe

aici. Ceva lume adunată „la scenă deschisă”, unde se întâmplă următoarele: discută doi polițiști cu un șofer „VW Golf”. Unul dintre polițiști arată cu bastonul mai sus de tabla cu numerele de înmatriculare ale vehiculului, spre un abțibild ce reprezintă... secera și ciocanul. Stau și eu, ca și alți gură-cască, dar poate... gură-închisă, urmărind scena. Pe capota limuzinei, celălalt polițist prinde a întocmi protocolul, spunându-i șoferului că acesta poate primi o amendă între 500 și o mie de litas, fiind pe loc obligat să înlăture obiectul scandalos: imaginea cu secera și ciocanul (1 euro echivalează cu 3,5 litas.) Pe când la Chișinău, deocamdată, izbăvirea de simbolica comunistă nu e decât un futil vis de (primă)vară... Eu unul însă, crezând totuși că odată și odată și pe la noi vor fi aplicate măsuri de contracarare a propagării simbolicii comuniste. La un moment dat, unul din cei ce urmăresc scena aproape că strigă: „Să se ducă la muzeul ocupației, să vadă acolo ce a fost cu secera și ciocanul”. Muzeul ocupației? „Și al genocidului”, precizează domnul ce vorbise către protagoniștii întâmplării, la rugămintea mea spunându-mi că nu ne aflăm departe de acea instituție: „E pe stânga bulevardului, cam la două sute de metri de aici”.

Cam într-un sfert de oră, ajung la un parc vast, iar pe stânga – monumentul ce amintește de timpurile în care Lituania mai era sub cizmă străină. Un indicator îți arată direcția spre Muzeul genocidului și ocupației. Un perete uriaș, înalt, cu desenele copiilor care, sute și sute, au desenat sau au pictat ceea ce înțeleg ei la tema dependenței țării lor, cândva, de nenici răi ce împușcau din tancuri, aruncau bombe din avioane, făceau ca florile din Lituania să se ofilească... Un astfel de zid-ecran al conștiinței copiilor care încearcă să se dumerească în probleme atât de grave, dramatice, inumane – genocid și ocupație – pare a fi unicul în lume.

Iar marea surpriză și, sigur, motivația unei atracții irezistibile spre muzeu e că el se află în fosta clădire a NKVD-ului, apoi KGB-ului! După ce l-am vizitat, pot spune că deja știu cum arată – cât de îngrozitor, cutremurător! – și ceea ce nu e permis să fie văzut la Chișinău: sediul KGB-ului republican pruto-nistean. Pentru că în cel al ex-KGB-ului sovietic lituanian am văzut nu doar camera de tortură barbară, ci și pe cea de execuție. Știți cum se numea, în limbajul cifrat al zbirilor, acea cameră?... „Bucătăria”! „Bucătăria” în care au fost luate / curmate mii

de vieți omenești! Câteva exemple din documentația atât de amplă și de înspăimântătoare ce urlă în zecile de camere ale muzeului – două etaje, plus subsolurile: în ziua de 2 martie 1945 la „bucătărie” au fost executați 42 de lituanieni! Pe 21 martie – 45. Iar pe 1 ianuarie (de An Nou) aceiași 1945 – 38 de persoane... Într-o vitrină – zeci și zeci de ștampile speciale ale KGB-ului, ca o captură diavolească, din care unele au fost bineînțeles aplicate și pe actele de condamnare la moarte a patrioților lituanieni. În acest labirint al crimei... – muzeul are circa 60 de săli, încăperi, spații, unele rămase exact în starea în care au fost găsite la „capturarea” lor de la „stăpânii”-kgb-iști, în special cele de la subsol – celulele deținuților, cabinetul șefului de gardă, boxele de doar 1,6 metri pătrați, unde erau ținuți noii arestați, cât timp le erau completate / fabricate actele. În aceste spații se putea sta doar în picioare.

Camera în care erau fotografiați deținuții și se efectua dactiloscopia... (Prin arhivele internet eu am găsit multe poze de cazier, ultime, ale unor mari personalități ale literaturii, teatrului, culturii ruse, ce aveau să piară în Gulag...). Camera de tortură, pardosită cu materiale izolatorii, să nu răzbată în afară țipetele condamnaților; o metodă de supliciu – pe podeaua de ciment, în formă de bazin, era turnată apă rece ca gheața, încât cel supus torturii se vedea nevoit să balanseze, până la extenuare, pe un trunchi îngust de beton; carcera în care era băgat deținutul din varii motive – pentru că ar fi ațipit în timpul zilei sau că ar fi comunicat prin alfabetul Morse cu alți nefericiți din infern. Sau că nu mărturisește ceea ce anchetatorul ar vrea să audă. Nu primea decât jumătate de litru de apă și 200 de grame de pâine pe zi. Frigul, foamea, istovirea, fizică, dar și psihică, frângeau omul, frângeau destinul... Camera de execuție, numită cu atâta cinism „Bucătăria”...

S-a păstrat o bună parte din... exponatele-mărturii despre ferocitatea călăilor, însă o altă parte din ele satrapii sovietici și acoliții lor locali, „cozile de topor”, au reușit să le distrugă: într-o cameră stau saci cu rămășițele fostelor documente secrete trecute prin „șișcornița” diavolului – mașina de tocat hârtia mărturiilor cutremurătoare; actele crimelor, urmele genocidului... De altfel, atari mașini de tocat prin 1990-1991 au funcționat din plin în sediile fostului CC al partidului comunist al Moldovei, în cele ale comsomolului, ministerului de interne, la KGB, în fostele cazărmi ale armatei sovietice etc. Dar nu e vor-

ba doar de sacii cu pleava documentaristică tocată aici în 1990-1991. Foarte multe documente au fost distruse prin alte metode (focul, apa etc.), altele duse în arhivele din Rusia, precum cele din Chișinău – la Tiraspol. Și totuși, peste 200 de mii de tomuri / mape au ajuns în Arhiva Specială a Lituaniei.

Iar în camera nr. 11 este amenajată o expoziție cu genericul „Lui Dumnezeu și Patriei”, dedicată preoților catolici supuși represaliilor. Unii dintre ei – pentru participarea la războiul de partizani care, în Lituania, a durat până în anul 1953. Mulți – pur și simplu pentru propagandă antisovietică. Statistica necruțătoare spune că, în total, a fost întemnițată 20 la sută din preoțime, iar 30 la sută din preoți erau puși sub urmărire. În unele fotografii – preoți care săvârșesc ritualuri religioase în mijlocul conașionalilor lor deportați în Siberia și Asia Mijlocie.

Periodic, în acest labirint al crimelor, în muzeul ocupației și genocidului răsună voci răstite, în amestec, rusești și nemțești – ordine militare, somații polițienești; glasuri răgușite de beție ce dau sentințe de condamnare la moarte... E un potpuriu, în melanj bolșevico-nazist (aici a fost și sediul Gestapo, „prelucrat” mai apoi de KGB, ce a dominat până în august 1991), care a și constituit fundalul sonor al groazei în anii, deceniile de ocupație, deportare, decimație a poporului lituanian, la acest capitol al istoriei – atât de asemănător cu noi, românii pruto-nistreni. Dar, spre deosebire de cele trei state baltice, noi încă nu ne-am încumetat să deschidem un muzeu al ocupației, nici chiar în acest an, când se împlinesc două secole de la sfârșirea Moldovei de către imperiul țarist.

În cabinetele călăilor gradați – portretul lui Dzerjinski, unul dintre părinții terorii bolșevice – ironia sortii, acesta își începuse activitatea revoluționar-politică aici, în Vilnius...

Muzeul e vast, necuprinse sunt spațiile crimelor stalinismului, post-stalinismului, sovietismului în general. Și eu reiau traseul muzeistic care e de fapt cel al unei Golgote a Lituaniei pe parcursul a 64 de ani. O iau de la început cu gândul deloc atins de orgoliu – o simplă idee a unui martor, a unui jurnalist, a unui scriitor ce speră să contribuie cât de cât la elucidarea urgiilor ocupației și la el acasă – gândul, ideea că, posibil, și aceste note i-ar putea ajuta pe responsabilii de la Chișinău, în primul rând pe cei din parlament, să meargă mai departe de piatra de temelie

a unui muzeu al genocidului, al ocupației – însemn instalat în Piața Marii Adunări Naționale cu perspectiva ca în locul lui să fie ridicat un monument al jertfelor stalinismului, comunismului, în multitudinea de manifestări antiumane ale acestora. Implicit, apare și un alt gând: eu unul aș aduce aici, la Vilnius, în muzeul genocidului și ocupației, pe toți deputații parlamentului moldovean, să vedem atunci ce ar cârâi relicele comuniste, „cozile de topor”, lașii, indecizii, ezitanții când e vorba să ia atitudini principiale față de crimele trecutului și să voteze corespunzător.

Muzeul genocidului a fost instituit în octombrie 1992 printr-un ordin al Ministerului Culturii al Lituaniei. Iată, nici măcar nu a fost necesară implicarea legislativului. Deci, pe când și la Chișinău un ministru al culturii pe potrivea omologului său baltic?... Dar, e adevărat, nu poți prelua așa, fără parlament, clădirea fostului KGB, unde actualmente e „securitatea democrației”. Nu poți prelua documentele ce dezvăluie ferocitatea ocupanților, deznaționalizatorilor, a criminalilor de tot soiul aserviți regimului comunist, vârfurile de baionetă ale zbirilor. În această instituție a memoriei naționale din Lituania sunt prezentate fișele personale de cadre, inclusiv fotografiile celor care au fost pe parcursul deceniilor capii NKV-KGB-ului, organizând epurarea etnică. Concomitent, apar și complicii lor – „cozile de topor”, informatorii, spionii de toate calibrele, modele din delațiunile acestora, în urma cărora erau întemnițați sau chiar executați cei pârâți. Pe timpul a trei perioade de ocupație, în Lituania a căzut jertfă represaliilor zece la sută din întreaga populație, adică circa 300 de mii de cetățeni. Închisorile, alte locuri de detenție se extindeau mereu, se renovau, inclusiv blestematul sediu al KGB-ului, pe pereții căruia s-au descoperit 18 straturi de vopsea! Iar în camera de execuție au fost depuse noi straturi de ciment peste podeaua veche, pentru a acoperi urmele de sânge otova. La construcția muzeului, înlăturându-se strat cu strat cimentul, s-au găsit obiecte ale deținuților, dar și osemintele acestora, pe care le vezi prin sticla organică durabilă, ce ține loc de dușumea.

Expozițiile de la etajul întâi reflectă viața în Gulag a lituanienilor în anii 1944-1956. Fotografiile condamnaților din viața lor liberă, apoi din cea de lagăr, documentele structurilor represive, memorandumul răzvrătiților din Vorkuta, veșminte, încălțăminte pe care le purtau

osândiții, cruciulițe, cărțulii de rugăciune, scrisorele, unele – pe coajă de mesteacăn... Imaginea de ansamblu este întregită de episoade din filme documentare, de fotografiile cimitirelor din Siberia în care s-au prăpădit balticii, europenii în general...

Este dramatic înduioșătoare expoziția intitulată „Viața continuă” în care se demonstrează cum, în pofida tuturor vicisitudinilor, a muncilor inumane la care erau supuși, atitudinilor dușmănoase față de ei ca „elemente antisociale”, întemnițaii, deportații, exilații se străduiau din răspuțeri să supraviețuiască, să-și pună odraslele pe picioare... În 1944-1953, din Lituania au fost deportați și 39 de mii de copii, dintre care 5 mii au murit!

Surghiuniții își păstrau obiceiurile, se străduiau să nu-și uite limba maternă, conștiința etnică și istorică, rămânând fideli valorilor creștine.

În această perioadă, în Lituania continua un război de partizani de mare amploare, cu unități naționale armate conduse de ofițeri profesioniști. Într-un raport al capului unui batalion sovietic de represalii se spune că efectivul acestuia a ucis atâția „bandiți” și a incendiat 46 de cătune! Fotografiile celor căzuți în luptă, printre care și cea a simplului învățător de țară Jonas Petrauskas, trădat de agenții-„cozi de topor”, fotografiati și ei de KGB, ca să-i aibă la evidență, dar – și la mână... Acesta era umanismul pe care sovieticii veneau să-l implanteze în teritoriile ocupate...

Până în 1991, a existat și o mișcare activă antisovietică susținută de biserică. În muzeu există mapele cu modele de caligrafie ale miilor de lituanieni suspectați, cărora puterea criminală râvnea să le depisteze și să le contabilizeze particularitățile individuale de orice ordin, cu aplicații în criminalistică (antisovietism!), psihologie, psihiatrie. Și în timpuri „pașnice” au căzut mii și mii de jertfe, cea mai mare parte din ele – de patrioți, de eroi adevărați. Până la lituanienii care, în noaptea de 13 ianuarie 1991, apărând sediul televiziunii naționale, au murit sub șenilele tancurilor sovietice. În august al aceluiași an a fost demontat monumentul lui Lenin din Vilnius, urmat de evenimente sângeroase: trupele speciale au ucis lituanienii aflați de gardă la hotarele țării lor, în prag de a-și recuceri independența. Muzeul genocidului și ocupației le readuce în prim-planul memoriei fapta, personalitatea.

O spun fără pic de exagerare: pe coridoarele fostului KGB, prin zecile de camere de muzeu am văzut nenumărați vizitatori. Acest spațiu are o atracție mai specială și prin sângerosul său exotism înspăimântător de cândva, prin aproape incredibila situație când bârlogul criminalilor, sadicilor, călăilor din comunism a ajuns loc liber, pe care îl poți vedea și tu, cetățean de rând, care cunoști atâtea despre ororile bolșevice, pigmentate, augmentate nu o dată de legende. Dar aici ai impresia că și suflul legendelor pălește în fața realității pe care o refac expozițiile muzeului genocidului, unde s-a păstrat până și biblioteca specială cu o tematica aberantă a opusculilor ideologice, cu coduri de legi, cu ucazuri ale puterii bolșevice care, prin găunoșenia frazeologică „pozitivă”, tănuiau de fapt mecanismele represive. E aici și literatura de specialitate a călăilor KGB-ului: documente directoare, instrucțiuni, broșuri despre spionaj, contraspionaj, urmărire a elementelor suspecte, indezirabile puterii, serii tematice, reviste de uz intern, elemente ale metodelor sovietice represive – toate puse în serviciul diavolului, întru sovietizare, deznaționalizare, depersonalizare, dezumanizare.

Instituția memoriei are mai multe expoziții itinerante... Muzeul de Istorie de la Chișinău ar face bine să solicite unele din ele...

(Cu titlu de P.S. ar fi să consemnez că, într-un loc al muzeului, pe un panou, sub sticlă, sunt reproduse secvențe-colaj, la întâmplare, din presa vremurilor trecute, printre ele și unele știri din... România ale nu mai știi cărui ziar rusesc, inclusiv decretul Consiliului de Miniștri de transformare a Institutului Pedagogic din Timișoara în Universitate... Aceasta se întâmpla acum jumătate de secol...)

Stau îndelung în scuarul din fața Muzeului jertfelor genocidului... Îți revii cu greu din șocul pe care ți-l produc cele văzute în fostul sediu al KGB-ului... Apoi mai trec o dată în lungul înaltului perete cu multe rânduri în care sunt aranjate desenele copiilor care au încercat să înțeleagă și ei ce a însemnat pentru străbunii, bunii, părinții lor ocupația... Neprihănită intuiție a copiilor, care au redat așa cum înțeleg ei dezastul, este și ea strigătoare la cer...

Fără grabă, îmi continuu periplul spre capătul de vest al bulevardului central, ajungând la Podul Verde. E unicul pod din Lituania flancat la ambele capete de statui de un realism socialist cras. Însă, așa s-a chib-

zuit: nu mai avem un alt pod cu statui. Ne place sau nu, dar aceasta a fost istoria. Trebuie să se știe. Astfel că, la un capăt, fotografiez statuile ce reprezintă clasa țăranilor – un bărbat și o femeie, pe cea a muncitorilor – un oțelar, pare-se, și un miner, să zicem, cu pichamărul pe umăr. La celălalt cap al podului – doi tineri studioși (cărți sub braț), intelectualitatea adică, apoi al patrulea grup statuar, despre care se mai discută în contradictoriu și azi: doi ostași sovietici, obligatoriu cu drapelul lângă ei, „eliberatori”, cum ar veni; cum... venea, cândva. Dar au rămas și ei, pentru că acest „Pod Verde” e unicul cu statui din Lituania, nu?... Statuile sunt din metal și, ca înadins, cea cu temă militară pare a fi și cea mai atacată de rugină...

Ceea ce îți modifică dispoziția e că aici, aidoma pe podurile de peste Sena, la Paris, mulțimea de lacăte copleșește grilajul „Podului Verde”; lacătele cu care, jurându-și credință până hăt... etc., perechile de îndrăgostiți își pecetluiesc destinul de nedespărțiți, de cei mai fideli, el – ei și ea – lui, cei mai... cei mai... Mai ales acum, în luna mai, când Vilniusul e plin de lăcrămioare – sigur, în imensele păduri lituaniene această plantă nu pare a fi amenințată cu dispariția și nu e ocrotită, nu e introdusă în „Cartea Roșie”, ca în Moldova Estică. Atâtea lăcrămioare de vânzare cu ciucurii albi ai floricelelor lor gingașe nu am văzut nicăieri altundeva. La o adică, de ce nu ar sta un buchețel și într-un pahar din camera mea de hotel?...

Valentin CIUCĂ

Eleonora Brigalda – vitalitatea structurilor cromatice

V.C. – critic de artă și eseist român. A publicat numeroase cronică plastice, studii și eseuri pe teme de artă. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Uniunii Artiștilor Plastici, secția de critică (din 1990); al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă – UNESCO; al Academiei Oamenilor de Știință din România și al Academiei Di Pontzen, Neapole (Italia). Volume recent publicate: *Mitologii subiective – Marcel Guguianu* (2008), *Vernisaje Selective* (2010), *Un secol de arte frumoase în Moldova* (2009), *Dicționarul ilustrat al artelor frumoase din Moldova, 1800-2010* (2011), *O viață... printre artiști și himere* (2013).

Comunicarea confraternă dintre artiștii din Iași și cei de la Chișinău, exersată constant cu permanent și reciproc respect a impus o relație onorată cu fiecare nouă întâlnire. Expoziția pictoriței Eleonora Brigalda din cele două impunătoare săli ale Uniunii Artiștilor Plastici de pe bulevardul principal al capitalei Moldovei a ținut capul de afiș al acestor zile de decembrie. Palmaresul convingător al expozițiilor anterioare, numeroasele participări la tabere de creație estivale, din țară sau străinătate, i-a conferit pictoriței un statut profesional și didactic convingător prin valoare și atașant, prin profunzimea, învecinată dramatismului expresionist unde suferința amplifică frustrările unei singurătați între ceilalți.

Dimensiunea intelectuală, stima de care se bucură între confrății de pe ambele maluri ale Prutului, atașamentul față de studenții săi de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, fac din artist un intelectual atașat valorilor autentice, responsabilității sociale și bucuriei de a comunica sub semnul unei gravități lucide și generatoare de speranțe în perspectiva integrării în sfera valorilor europene. Definită ca un creator cu personalitate caracterială și marcată de idealuri generate de istoria vitregă adesea a neamului său, pictorița sugerează aproape în fiecare compoziție idea-

lurile firești ale unei conștiințe lucide și devotare. Acest fel de comportament demn și nobil totodată, face ca publicul să-i acorde încredere totală și să o urmeze în proiectele sale artistice și umane. Nu întâmplător, generoasa Sală de expoziții Constantin Brâncuși, s-a dovedit la vernisaj neîncăpătoare, febrilă parcă și generatoare de substanțiale și libere comentarii. Prezența numeroaselor televiziuni, reporterii radio-urilor, au concurat și ele la freământul și emoțiile unui vernisaj cu totul deosebit.

Momentul primelor alocuțiuni au dat semnalul că acest eveniment cultural, încărcat cu tensiuni afective și cu analize pertinente, va avea consistența unui eveniment memorabil prin sensul metaforic al imaginilor și structurile plastice învecinate unui expresionism vital și incitant cromatic. Auditoriul a vibrat la maximum privind cu interes și satisfacție imaginile, a descifrat simbolurile ce sugerau obârșiile întemeietoare ale neamului, exprimate în compoziții monumentale prin dimensiuni și atașante prin sens, sugerând etnogeneza ca pe o valoare dăruită de divinitate și apărută cu imense sacrificii.

Compozițiile cu vechile mănăstiri rupestre au înțelesul creștinătății noastre din vremuri îndepărtate, semne vitale ale ortodoxiei noastre, și miracolului de a fi. Astfel de compoziții, pentru mulți efigii identitare, pentru alții reazemul unor idealuri definitive prin speranță. Eleonora Brigalda are, deci, un fel propriu de raportare la istoria locului din toate timpurile unde speranța nu poate lipsi. Chiar dacă ampla compoziție în triptic, Moldova, are sensul Crucificării ca jertfă, Mântuire, Înviere... În numele acestor valori cardinale, exprimate într-o cromatică viguroasă și convingătoare, cu o plasticitate elocventă prin tușe puternice și acordate cromatic, generează impresia inechivocă a unor tensiuni plastice monumentale. Cartea neamului se deschide parcă și mai convingător privitorului interesat de etnogenază, ca un fapt identitar ce nu se poate negocia vreodată. Corelativ, compozițiile cu idoli preistorice fac trimitere la protoistorie, dar și la rafinamentul simbolic al îndepărtaților noștri înaintași. Redescoperindu-i, Eleonora Brigalda se atașează, în fapt, de plastica formelor primitive, de desenele grațios șerpuitoare sau ferm încrustate pe suprafața vaselor de cult sau utilitare, amintind de străvechea cultură Cucuteni, identificată și pe teritoriul Basarabiei.

Într-un alt substanțial registru, pe dominantă a unui expresionism cu zone de armonie tandră, onctuoasă cromatic, subtilă, expozanta își etalează vocația pentru dialogul solitar, astfel încât psihismul artistei determină o feroare patetică uneori și convingătoare, tonul cromatic fiind amplificat prin exaltări reciproce. Pensulația vitală și ritmată trimite la sonoritățile unor melodii ascultate la un difuzor dat la maximum. Construcția imaginilor de această factură atestă un potențial imaginativ perfect asociat cu viziunea unui creator neinteresat de dulcegăriile de salon sau de lacrimogene confesiuni. Spectacolul vizual montat de regizoarea Eleonora Brigalda beneficiază cu personalitate de o viziune și un stil inconfundabil, puternic în expresie și subtil în înțelesuri, dovedind că cine are potențial creativ real are dreptul să provoace propriul destin.

În gesturile inechivoce de provocare a realității imediate, pictorița din Chișinău ridică cu nonșalanță mânușa oricărei provocări. Pictează așa cum sunt vremurile, paradoxale, încrâncenate, revoltate. Strigătul mut al confratelui Munch ne face să căutăm un sens și o speranță. Deocamdată, să ne mulțumim cu adagiul potrivit căruia lumea poate fi salvată prin Frumos. Poate și prin Bine și Adevăr... Eleonora Brigalda, iată un Om și un Artist care prin compoziție reconfigurează arhitectura lumii, iar prin culoare și afectivitate înveșnicește... Cu adevărat, o imagine echivalează cu mai mult decât o mie de cuvinte... critice!

Ana MARIAN

O fascinantă lume, vatra neamului

A.M. – absolventă a Facultății Arte Plastice a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Doctor în studiul artelor (2005). Membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici (2011). Colaborator științific superior la Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ș.M.

Sugestiv pentru activitatea de creație a protagonistei, titlul expoziției „Vatra neamului”, vernisată în decembrie anul trecut, la Centrul Expozițional al UAP „Constantin Brâncuși” din Chișinău, a constituit în fond retrospectiva discursului artistic al Eleonorei Brigalda, Om emerit, doctor în studiul artelor, profesor universitar.

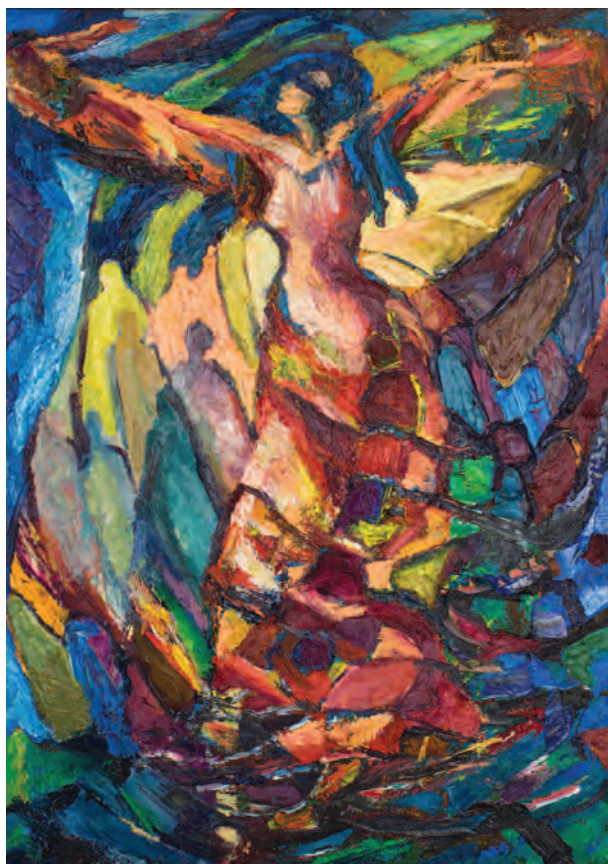
Așa precum sugerează și majoritatea lucrărilor distinsei pictorițe, totul – în viață, dar și în creație – începe de la vatra părintească, de acasă. Căldura lăcașului părintesc, având casa mare frumos aranjată, ca în zi de sărbătoare, pitorescul covorului moldovenesc, al prosoapelor și păretarelor, icoana din centrul compoziției sunt surprinse în tripticul *Acasă* (2012). Modul de reprezentare „primitivist”, cu perspectivă deformată, imprimă un farmec deosebit acestor amintiri ale Eleonorei Brigalda, evocând căldura palmelor mamei, cordialitatea tatălui, atmosfera inconfundabilă și de neuitat din anii copilăriei.

Tema activităților ancestrale ale țăranilor este oglindită în lucrarea *Carul cu fân* (2005), care oferă privirii un peisaj inedit, cu scări parcă ridicate pentru a urca la cer, un car fără boi, părăsit, și luna luminând acest spectacol nocturn.

Casele țăărănești ale pictoriței (*Casă bătrânească* [2003], *Casă bătrânească* [2009]) se

Eleonora BRIGALDA

Istorie și culoare

Moldova, ulei pe pânză, 65x90 cm, 2009

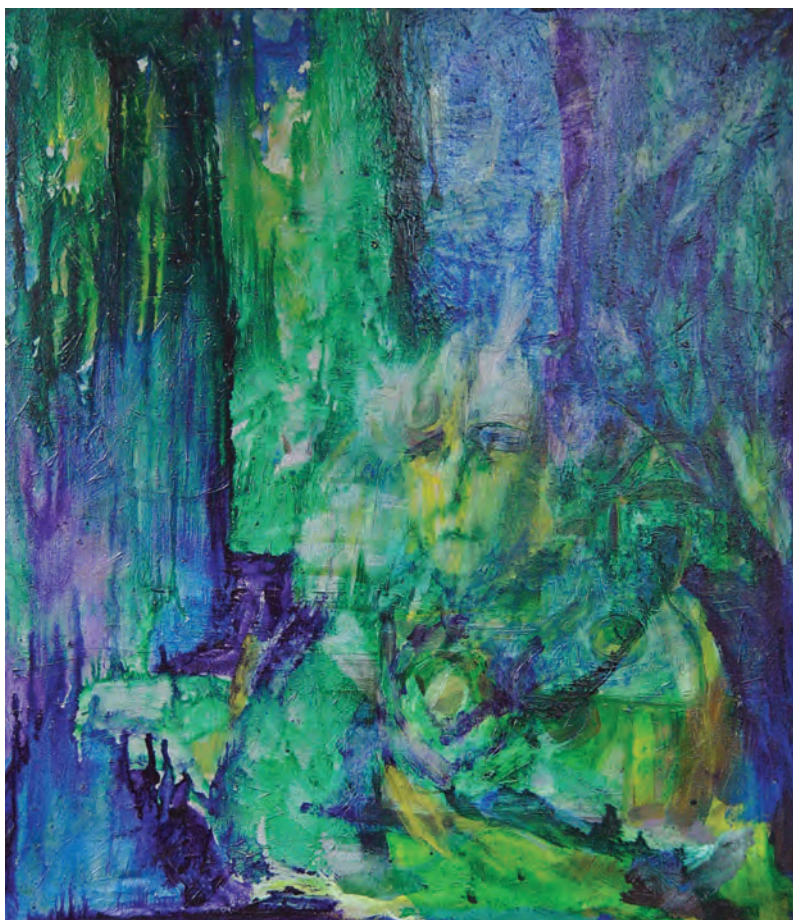
Curte din Pancevo, ulei pe pânză, 45x55 cm, 2012

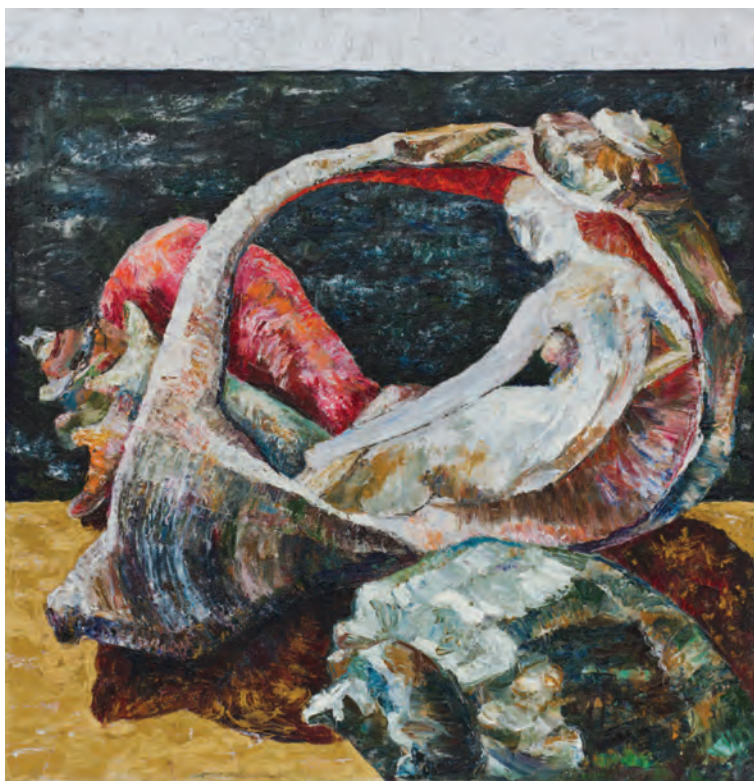
Galbenă gutuie, ulei pe pânză, 60x50 cm, 2009

Oraș medieval, ulei pe pânză, 60x46 cm, 2007

Autoportret virtual, tehnică mixtă, pânză, 70x85, 2002

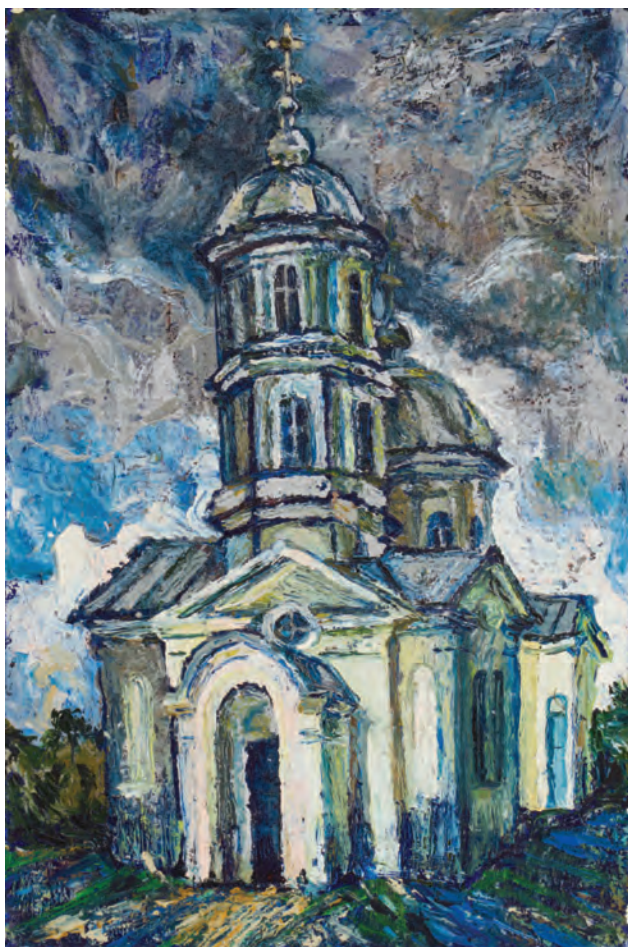
Ecoul mării, triptic, ulei pe pânză, 78x80 cm, 1998

Peisaj cu răchite, ulei pe pânză, 60x40 cm, 2009

Curte. Chișinău, ulei pe pânză, 50x40 cm, 2005

Biserica din Parcova, ulei pe pânză, 60x40 cm, 2003

Dumbrava roșie, triptic, partea centrală, ulei pe pânză,
160x120 cm, 2009-2012

La apus de soare, ulei pe pânză, 40x50 cm, 1996

Al nouălea val, ulei pe pânză, 80x80 cm, 2006

Stâncile din Corjăuți, ulei pe pânză, 70x55 cm, 2004

Mănăstiri rupestre. Saharna, triptic, ulei pe pânză, 80x78 cm, 1997

Peisaj autumnal, ulei pe pânză, 69x49 cm, 1997

Umbrela uitată, ulei pe pânză, 50x50 cm, 2003

remarcă prin detalii scumpe sufletului ei: portița, pomul din ogradă. Lumea privită de la fereastra casei părintești e curată și scăldată în alb, cu un soare imens, ca în timpurile de altădată. Gutuile de pe pervaz transmit parcă aievea gustul lor dulce-amăru (Galbenă gutuie [2009]).

Multiplele peisaje lucrute într-o gamă cromatică abundentă, dar cu dominante diferite, includ scene pitorești cu dealuri și stânci, un cer întotdeauna înnourat, imprimând compoziției note dramatice (*Stâncile de la Corjeuți* [2004]). Peisajul „de acasă” este, de fapt, amprenta sufletului fiecăruia dintre noi. Îndepărtarea de aceste plaiuri o resimțim nostalgic, contemplând multe dintre lucrările E. Brigalda.

Trecutul și prezentul, soarta, destinul de azi și de mâine al Republicii Moldova nu o lasă indiferentă pe pictoriță, care realizează pânze alegorice în acest sens: *Moldova* (2009) și *7 aprilie 2009* (2012).

Dramatismul existenței basarabenilor – război, deportări, foamete – este întruchipat în tripticul *Deportări* (2012, ulei pe pânză). Partea centrală a tripticului atinge cote maxime de tragism, pe fundalul unui tren în mișcare fiind repartizate convențional portrete de familie ale represașilor. Viața fericită, familia, traiul demn devin niște jucării în mâinile celor care au călcat cu tancurile peste țarina noastră. Ca o completare a acestei idei este și panoul *Mânie cerească* (2012), care îl reprezintă pe Sf. Arhanghel Mihail. Tratarea iconografică este abandonată – Sfântul, de obicei calm, are fruntea încruntată...

Tripticul *Dumbrava roșie* (2009-2012) reprezintă ceata lui Ștefan cel Mare, adunată lângă stejarul care-i poartă numele. Cromatica tabloului, contrastul alb-roșu-negru subliniază linia subiectului, tripticul amintind, prin rezolvarea plastică (mai ales ale părților laterale), lucrările târzii ale lui Kazimir Malevici.

Alt triptic, *Podul cu flori* (2010) este o realizare originală în spiritul artei abstracte, figurile – din stânga lui Ștefan cel Mare, din dreapta Mariei Voichița – amintind un colaj, fiind parcă decupate de pe tapiseriile sau picturile murale medievale.

Abordând teme istorice, Eleonora Brigalda caută răspunsuri și sensuri noi. Este elocvent în acest context tripticul *Eternitate* (1998-2002). Motivele din cultura Cucuteni-Tripolie (în centru) și cele ale culturii

sciților (în părțile laterale) sunt unite într-o compoziție armonioasă. Linia orizontului, care separă cerul de pământ, parcă amintește dilemele noastre existențiale.

Tema comunicării cu divinitatea este resimțită în tripticul *Mănăstiri rupestre* (1997). Peisajele sacre de la Butuceni (în centru), Saharna (în stânga), Țăpova (în dreapta), pe lângă cromatica armonioasă și formele stâncilor modelate măiestrit, conțin mărturia trecutului și îndemnul spre un viitor luminat de credință.

Peisajul este genul pe care Eleonora Brigalda îl practică frecvent în tabelele de creație: *Biserica din Pancevo* (2012), *Curte din Pancevo* (2012), *Biserica din Parcova* (2003), *Peisaj. Tescani* (2004) etc. Atmosfera lucrărilor este întotdeauna diferită, dar mereu plină de dramatism.

Tablourile urbane (*Peisaj medieval* [2007] și *Curte. Chișinău* [2003]) păstrează urmele civilizației, accentuează farmecul unor construcții vechi, iar melancolia și singurătatea își găsesc reflectare în peisajul *Pe lângă plopii fără soț* (2010). În compoziția *Stâna de Aur* (2012) nonfigurativul și figurativul conlucrează armonios. Tehnica mixtă este reușită, culoarea care „curge liber” creează efecte deosebite.

Ecoul mării, ca o chemare adâncă, misterioasă, se observă în mai multe compoziții și ia forme fantastice, ireale, romantice. Lucrările *Al nouălea val* (2006), *Ecoul mării*, triptic (1998) reprezintă relicve marine, scoici și un nud, care frapează prin modelajul fin, nuanțat. Fragile, aceste obiecte creează o atmosferă suprarrealistă, în interiorul scoicilor ascunzându-se vocea mării, vocea inefabilului, a destinului.

Printre naturile moarte se remarcă cea cu titlul *Pești* (2003). Pictată în culori vii, dar prin care transpare albul pânzei, această natură statică cucerește ochiul cu detalii realiste.

Expoziția Eleonorei Brigalda „Vatra neamului” ne oferă prilejul de a cunoaște o fascinantă lume de culori și forme plastice, justificând în cel mai viguros mod vocația unui autentic și talentat mânăitor de penel.

Notă biobibliografică ■

Eleonora Brigalda a studiat la școala republicană medie specială de artă plastică din Chișinău (1970-1977) și la Facultatea de arhitectură și urbanism a Universității Tehnice din Chișinău (1977-1982).

Lector la Institutul de Arte AMTAP din Chișinău (1983-1985), lector superior, conferențiar, șef al catedrei de Pictură, profesor universitar la Facultatea de Arte Plastice și Design, U.P.S. „Ion Creangă” (1988-2013); doctor în studiul artelor (1994).

Expoziții personale: Fundația Culturală Română, București, România (1997); Biblioteca „Onisifor Ghibu”, Chișinău, Republica Moldova (2005); Ambasada SUA, Chișinău, Republica Moldova (2006); Main-Kinzig-Forum, Gelnhausen, Germania (2010); Galeria UAP „Tonitza”, Iași, România (2010); Casa Corpului Didactic, Iași, România (2010); Centrul de Studii Europene, Iași, România (2010); Centrul Expozițional „C. Brâncuși”, Chișinău (2012) ș.a.

Premii / distincții / titluri onorifice: Premiul „Limba noastră română”, Concursul Uniunii Latine, Chișinău, R. Moldova (1982); Premiul „OMEGA” la expoziția „Saloanele Moldovei” (1997); Premiul Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova (2003); Premiul Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova (2005); Diploma de excelență, Uniunea Artiștilor Plastici din România, Iași (2009); Premiul Special pentru Pictură, Uniunea Artiștilor Plastici din România, Iași (2010); Titlul Onorific „Om Emerit” (2010); Premiul „M. Eminescu”, Muzeul „M. Eminescu”, UAP, România, Iași (2011); Premiul ITALIA pentru artă, Chișinău, Republica Moldova (2012).

Publicații: Este prezentă în presa de specialitate cu articole și recenzii privind istoria și teoria artei contemporane. Semnează volumele *Evoluția picturii de gen din Republica Moldova* (2002), *Pavel Șillingovski* (Maestri ai artei Basarabene din sec. XX) (2004), *Igor Vieru* (Maestri ai artei Basarabene din sec. XX) (2006), *Tudor Golenco* (2010).

Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din R. Moldova (1991), membru al Asociației Internaționale a Artelor Plastice IAA-AIAP UNESCO (1995).

Lina CODREANU

Viorel Huși – pictor din „orașul culorilor rumene și al luminii”

L.C. – profesor la Colegiul Național „Cuza Vodă” din Huși, jud. Vaslui. Publicist, documentarist. Semnează un *Dicționar al personalităților hușene* (în colab.), apărut în monografia *Istoria Hușilor* (Galați, 1995), studii științifice în vol. *Alma mater husiensis* (Iași, 2008) ș.a. În curs de apariție, vol. *Theodor Codreanu. Biobibliografie critică*, sub egida Bibliotecii Municipale „B.-P. Hasdeu” din Chișinău.

De mult timp, n-am mai văzut un astfel de album de artă care să-mi suscite interesul. L-am răsfoit pagină cu pagină, cu un fel de sfilă intelectuală, ca-n fața unui ansamblu arhitectural, pregătită să descopăr aspecte monografice și artistice inedite. Cauza, poate, e că cel despre care vorbim este din aura spirituală a Hușilor. Am în vedere albumul dedicat unui mare plastician al locului – Viorel Huși, editat la centenarul nașterii: *Pictorul și graficianul Viorel Huși. Centenar (1911-1972)*, București, „Monitorul Oficial”, 2012. Responsabilă de alcătuirea acestui maiestuos album, sub fericitul imbold al unei datorii filiale, împletit cu respectul pentru actul artistic, este plasticiana și muzeografa Aura Popescu, fiica pictorului. La realizarea tehnică au contribuit mai multe instituții și colecționari particulari, dar autoarea și-a extins cercetările în arhive, în presa vremii, a valorificat rezultatele unei documentări minuțioase asupra corespondenței de familie, transpunând chiar secvențe din propria memorie, cu voința expresă ca albumul să fie „o restituire a operei sale către publicul larg, iubitor de artă, dar și așezarea ei pe poziția cuvenită în ierarhia artelor plastice românești”, după cum precizează în nota de început. Pictorul s-a născut la Huși, pe 15 iunie 1911, și

a decedat la București, pe 25 octombrie 1972. Destinat unei aniversări centenare postume, albumul monografic se prezintă ca un omagiu cu ocazia împlinirii a patru decenii de la moartea artistului Viorel Huși.

Materialul cuprins în volum respectă și întărește rigorile unei structuri clasice a monografiilor despre personalități ale culturii și științei. După un argument al Aurei Popescu urmează, în *Cronologie*, o bază de date biografice, e drept, cam schematică, dar ținta albumului nu e una expres monografică, primând reproducerile artistice din creația pictorului. În cuprinsul a 296 de pagini, pe hârtie tipografică de o calitate deosebită, sunt reproduse fotografiile de familie și imagini de la vernisajul comemorativ din 1996, alte câteva reprezentând imagini ale urbei Hușilor, fotocopii secvențiale din corespondență și din documente. A doua parte, temeiul albumului omagial – cuprinzând peste 200 de pagini, în cap. *Pictură și Grafică* –, include 319 reproduceri, dacă am numărat bine, reprezentând lucrări ale pictorului și graficianului Viorel Huși. Albumul se încheie cu înșiruirea cronologică a *participărilor la expoziții* (între anii 1927 și 1972 și, postum, prezența lucrărilor în expozițiile organizate după anul 1972 până în 2010¹) și cu o *Bibliografie selectivă*.

Așadar, pe numele lui de buletin – Viorel Herșcovici, cel care avea să devină pictor renumit, – Viorel Huși s-a născut într-o familie de bună condiție, tatăl său fiind colonel medic, bine cunoscut în urbea Hușilor. Copilăria și anii de școală, până în 1928, s-au derulat în capitala fostului județ Fălciu, viitorul pictor absolvind cursurile Liceului „Cuza Vodă” și avându-l ca mentor pe Adam Balțatu – alt mare pictor hușean. Atât din *Cronologie*, cât și din capitolul *Corespondență (1929-1931)* înțelegem că din 1929 până la sfârșitul lui 1933 a urmat, cu întreruperi, cursurile Facultății de Medicină din Tours și Paris, încercând să nu dezmințască așteptările tatălui, care-i dorea o carieră profesională de medic. Însă nevoia de a comunica prin alte mijloace cu semenii, concretizată în prima lucrare originală, *Din curtea Episcopiei Hușilor*, realizată la 11 ani, precum și în prima participare, cu *Început de primăvară* (ulei pe carton), la un Salon Oficial de artă plastică (avea 16 ani), îi adu-

ce o notorietate precoce. E lesne de concluzionat că harul primordial era *pictura*, în egală măsură alean și tortură, libertate și captivitate. E probabil ca pendularea adolescentină între artă și știință, între vocația plastică și precizia chirurgicală, între traiul boem și viața riguros planificată să fi tulburat în adâncul conștiinței sale resorturi intime, nedezlegate nici de specialiști, încât chiar din perioada pariziană să se arate semnele unei boli îndelungi și nevindecabile. În final, balanța acestui echilibru fragil între știință și artă a înclinat talgerul cu limbajul liniilor și al culorilor.

Capitolul epistolar este de mare interes monografic, desprinzându-se câteva aspecte esențiale despre profilul spiritual al pictorului în tinerete: atragerea / vocația ineluctabilă, aproape devoratoare către arta plastică, o emoționantă dragoste filială, semnele unei boli chinuitoare și dorul de locurile natale.

Scrisorile sunt pagini dramatice despre o sfâșiere lăuntrică a artistului grijuliu, prins între două viituri: pe o cale să nu-și amărască părinții, adică să studieze medicina, și pe cealaltă cale să-și urmeze vocația de artist. Personal, confesiunile epistolare ale lui Viorel Huși îmi par de o impresionantă autenticitate, iar pictorul – un personaj dilematic, într-o dramă psihologică. Chiar în scrisoarea din 15 iunie 1929 (ziua majoratului!), la Paris fiind, deși se arată mulțumit de aprecierea profesorului de botanică, completează deznădăjduit: „Dar la un singur lucru mă gândesc, că nu pot face pictură și dorința mea s-a spulberat”, la care adaugă imediat: „Dar totuși mă bazez pe voință” (p. 13), adică pe *voința* pe care și-o impunea de a reuși în medicină, nu pe înclinația naturală spre cercetare medicală. Aidoma, în 1930, după doi ani de studiu istovitor în medicină, ar fi intenționat să se înscrie la facultatea de drept (care i-ar fi permis timp și pentru pictură), dar își mărturisește „curajul și pofta pentru pictură” și se simte strâmtorat, căci „nu știi singur ce să fac, partea vulnerabilă e pictura asta” (p. 15). Încă în anul 1929, criticul de artă Tancrede Viala observa dihotomia vocați-

ei – aspirație a tânărului artist, „un talent ieșit din comun”, „fire impetuoașă, temperament impulsiv și viguros, antrenat atât către artă, cât și către știință – medicină”. Vocea interioară îi luminează indeciziile și Viorel Huși alege să se specializeze la École des Beaux-Arts din Paris. Singură admiterea, numai pe baza unei mape cu lucrări prin care a impresionat comisia examinatoare, constituie o carte de vizită-argument a talentului său de plastician. După aceasta, este primit în atelierelor profesorilor Lucien Simon și Dévambez, urmându-și chemarea vocațională.

Cere părinților să-i trimită cărțile de medicină, dar și „șevaletul meu portatif” (p. 18). În veștile expediate către Huși aduce precizări, îndeosebi pentru tată, care avea nevoie de confirmarea că fiul îi va urma în carieră, despre perseverența și răbdarea în a învăța, despre reușitele personale în practica chirurgicală studentescă („a propos de disecție, fac ceva splendid cu aceeași răbdare care o întrebuițăm pentru desene”) și despre hotărârile sale sporadice: „Da, aș dori să mă fac chirurg” (p. 22). Ceea ce, probabil, îi explică medicul-tată în detalieri minuțioase îl duce cu gândul tot la pictură: „După cum scrii mata ar fi subiect de pictură în sala de disecție, dar nu prea se pretează la așa ceva” (p. 24). Cert e că scrisorile devin din ce în ce mai dense în informații despre activitatea artistică, pe care le strecoară printre celelalte: „Am terminat de acum un caiet mare de desene, e distractiv, mai ales în orele libere” (p. 21), „Am găsit timp să umplu cu desene după natură și 2 blocuri mari. Aș fi lucrat și mai mult dacă aș avea timp și dacă aș fi sănătos. Asta ce am făcut e bun făcut, *vor rămâne aceste desene*” (s.n., p. 25), „Mă specializez pe zi ce trece în desen, am ajuns să spun mai mult prin linie decât prin culoare” (p. 31). Sublinierea noastră punctează faptul că artistul era conștient de harul dat, de valoarea artistică și durabilitatea artei sale. În primăvara lui 1931, deși are de învățat, își face timp să viziteze sistematic saloanele Muzeului Louvre, se interesează de expozițiile din țară, își înrămează tablourile și trimite lucrări la Salonul Oficial de primăvară de la București. Diversitatea lumii pariziene, strâmtorările financiare, tumultul vieții, impresiile despre plastica din atelierelor artiștilor bizari și rebeli, exersarea unor metode noi, toate acestea și încă altele, pe care cei în domeniu le pot observa și comenta judicios, au contribuit la aprofundări și la acumulări temeinice în viziune, stil și

tehnică plastică, maturizându-l ca artist. În iunie 1931 pare entuziasmat de perspectiva de a schița „toate personalitățile politice, oameni de știință, toți profesorii de la facultatea de medicină din Paris”, încât singur începe să-și deschidă o „expoziție modestă de crochiuri”, care i-ar aduce și ceva profit financiar.

Crescut într-o bună tradiție a respectului și a iubirii față de familie, Viorel Huși păstrează nota respectuoasă și de intimitate familială, în ton molcom moldovenesc, adresându-se cu „Mult iubii mei părinți”, „Scumpii mei”, „Scumpul meu tătică”, „Dragă tată” și încheind cu declararea dragostei față de aceștia. Cere și primește sfaturi de specialitate de la tată („n-am putut adormi citind și recitind scrisoarea mamei, reflectând asupra fiecărui cuvânt și gata să pun în aplicare sfaturile mamei atât de bune”, p. 24) și, la rândul său, se îngrijorează de starea de sănătate a acestuia („vezi de ține dieta care țineai până acum, căci legumele îți vor face mult bine, nu te lăsa influențat de mama cu câte ceva bun”, p. 22). Cum părinții nu-l pot vedea și admira, fiul le descrie vestimentația, cu ușoară cochetărie filială: „umblu îmbrăcat impecabil, păcat că nu mă vedeți, stârnesc dragostea fetelor” (p. 21) sau precizează: „As-tăzi ca întotdeauna am fost îmbrăcat cu vestonul bleumarin fonce și cu pantaloni fantezi și cravată frumoasă, ansamblu admirabil, păcat că nu m-ai putut vedea și mama, tată! C'est dommage!” (p. 24). Fapt de netăgăduit, întrucât fotografiile din acea perioadă îl arată a fi un domn distins și elegant.

Capitolul de *Corespondență* se încheie cu o duioasă scrisoare a mamei Tina către unicul fecior aflat departe de protectoratul familial, a cărei adresare cuprinde tot dorul și toată iubirea de mamă: „Vioriță scump al mamei tale”. Îndeosebi de starea sănătății este îngrijorată biata mamă: „Te doare iubitele capul când te scoli?” sau „Ah, de ai ști cum tremur pentru tine și pentru sănătatea ta!”, dar se încurajează și își exprimă speranța că „vei termina cu bine anul și te voi vedea. Și așa se vor scurge anii și vei termina studiile și vei sta apoi lângă noi”.

Anii s-au scurs, studiile au fost abandonate, artistul s-a întors la Huși, a locuit apoi la București, a revenit frecvent și pe timp îndelung acasă... Viorel Huși a trăit, în mod paradoxal, un destin dilematic: pe măsură ce pictorul atingea noi culmi ale artei, era adânc străpuns de o boală necruțătoare. Criticul de artă Radu Ionescu, într-o cronică din 1996,

concentrează într-o frază toată drama existențială a artistului: „*Făcând din creația sa o suferință*, Viorel Huși trăia, în fața fiecărei lucrări, teama de a nu fi putut spune tot: «Cum să prinzi clipa asta? Cum să-i dai semnele eternității?»²» – iată întrebările care i-au apăsat existența” (s.n.). Nu era desigur un caz singular în lumea artei, Van Gogh, Ștefan Luchian, Modigliani și mulți alți artiști împărtășind același tip de viață.

Cu delicatețe, aproape metaforic („mi-e rănită inima”, „mi-e f. trist”), încă de la Paris, într-o epistolă datată „29/XII/930” le descria alor săi efectele atacurilor bolii: „De câteva zile sunt f. supărat, mi-e rănită inima, nu am pe nimeni, toată lumea e perversă, am rămas în același hotel singur singurel”, „Mi-e f. trist. Mă bucuram că acum câteva zile îmi era [bine], dar acum iar mi-e rău tot ca și înainte”. Își urmărește organic asaltul bolii și conștientizează că trupul și voința devin neputincioase: „Deși învăț, dar nu-mi ajută la nimic, căci rana din inimă nu mi-o poate vindeca nimeni” [...], „...m-am sculat, păream dispus, dar tot pesimist, nu mi-e bine, n-am poftă de mâncare, e jale. N-am gust de nimic”. „Am calități, dar nu știu să le întrebuițez, sunt capabil de multe lucruri, dar boala mea e mai puternică decât toate și nu-i găsesc leac, mă voi duce poate la un doctor. Sunt f. enervat” (p. 20). Urmează un tratament medical și, când nu se simte bolnav, face progrese la învățatură, este optimist, vesel, face plimbări: „sunt bine și mă scol în fiecare dimineață cu surâsul pe față” (p. 22), „foarte rar mă mai apucă câte o durere de cap”. Concluzia formulată în scrisoarea din 23 martie 1931 este dureroasă și pentru el, și pentru părinți: „Sunt veșnic sclavul obsesiei de care sufăr. Va trebui să mă îngrijesc neapărat...” (p. 30).

Deși aflat departe, își amintește nostalgic de meleagurile moldovenești, de „câtă bunăvoință și fervoare manifestam eu pe la sfârșitul studiilor liceale pentru medicină”, „de dulceața de caise”... Trimite și primește, se-nțelege, foarte des vești către / din orașelul dintre vii: „Știrile de la Huși nu lipsesc, în fiecare zi sosesc telegrame sau scrisori” (p. 17). De altfel, mult mai târziu (1961), într-o ciornă (de scrisoare) către Tudor Vianu, nota despre frumusețea peisajului: „Hușul e un oraș pitoresc, frumos așezat, înconjurat de jur împrejur de dealuri” (p. 51). Și acesta este un motiv pentru care autoarea albumului, Aura Popescu, atașează câteva ilustrate de epocă ale târgului Huși, reconstituind figurativ atmosfera elevat patriarhală în care s-a format artistul. Hușenii încă își

mai amintesc de omul pasionat de pictură, robust, cu barba în dezordine, cu ochii vioi scrutând coroana copacilor, strada șerpuind spre gară, dantelăriile zării, dealurile molcome, privind prin oameni și dincolo de ei, ieșit la o răscruce a străzilor cu învechitul șevalet portativ și pictând, îndeosebi toamna, sub privirile curioase ale copiilor și ale trecătorilor. De-ar mai trăi Viorel Huși, trecătorul care s-ar încumeta să intre în podgorii l-ar surprinde încă, desigur, cu șevaletul pe-un drumeag dintre vii, unde fiica Margareta și-a temeluit casa. Urmașii lui își amintesc de bunătatea paternală, de altruismul său, dar mai ales de pasiunea fără opreliște pentru pictat. Hușii au rămas tot un orașel liniștit, pitoresc, discret ocolit de vântoasele vremelnicei civilizații contemporane, cu atmosferă patriarhală, cu oameni ospitalieri și prietenoși, cu străzi întortocheate care încep de la Episcopie și se pierd zburătăcite spre culmi deluroase, cu parcuri ceva mai luminoase în care tinerețea se revarsă ca și-n alte timpuri. Cel mai elocvent atașament sentimental față de urbea natală este faptul că pictorul a preluat denumirea localității ca nume artistic, așternându-și cu sfoșenie semnătura jos, în colțul drept al lucrărilor: *Viorel Huși*. Confesiunea formulată într-un citat, preluat de Radu Ionescu dintr-o scrisoare a artistului, constituie o veritabilă carte de vizită a orașului, fiind memorabilă pentru istoria culturală a Hușilor. Iată:

„Sunt plecat din Huși, pentru lucru, oraș al amintirilor mele din copilărie și adolescență, al vinului bun, al livezilor cu pomi fructiferi, orașul soarelui, al culorilor rumene și al luminii. Pentru mine Hușul reprezintă frumusețea peisajului veșnic scăldat în lumină, într-un cuvânt ce a reprezentat Arles pentru Vincent Van Gogh, unul dintre pictorii pe care eu îi iubesc cel mai mult și în cel mai înalt grad, nu numai pentru viziunile lui coloristice de atunci, ci pentru faptul că a suferit atât de mult cu boala lui, precum și lupta grea ce a dus-o pentru existență” (p. 35).

Din nefericire, răspunsurile părinților din Huși sau alte scrisori ale pictorului nu s-au mai găsit... Redate în ordine cronologică, totuși, sumarele secvențe din corespondența din perioada studenției pariziene, corelate cu imaginile surprinse în tablouri, cu aprecierile critice ale oamenilor de artă, cu amintirile rudelor și cunoscuților, refac pas cu pas profilul spiritual al lui Viorel Huși, sortit unui zbucium derutant în a alege medicina sau arta.

O fasciculă aparține grupează în *Amintiri despre tatăl meu* emoționanta confesiune a Aurei Popescu. În prima parte reconstituie și comentează, în baza materialelor adunate, unele redate aici, traiectoria vieții lui Viorel Huși. În partea a doua sunt ilustrate momente din propria viață trăită alături de tată, mamă și cei doi frați (Margareta și Valentin), copiii fiind născuți după 1950. Grijuliu, Viorel Huși le trimitea ori le aducea cadouri dorite: dulciuri, îmbrăcăminte, îi povățuia în limitele bune morale, le povestea despre sine și le cerea să învețe ca să ajungă premianți. În vacanțe, îi lua pe copii la București, deși avea sănătatea șubrezită și trăia în condiții precare, aproape insalubre, în subsolul unei clădiri, chiar în apropierea unor rude bogate, dar indiferente și neomenoase. Oameni străini, dar cu suflet generos se îndurau de copii, oferindu-le găzduire ori aducându-le cele necesare. Solicitați, mulți oameni de cultură îi achiziționau tablourile, asigurându-le traiul de pe o zi pe alta. Totuși, boala lui Viorel Huși se agrava, așa încât o „congestie cerebrală” i-a lăsat orfani pe cei trei. Cu dârzenie, copiii au înfruntat greutățile. Aura Popescu a ajuns muzeografă și, rămânând în domeniul artistic, a putut prețui și scoate la vedere creația tatălui. Dovadă stă această apariție editorială, albumul monografic – *Pictorul și graficianul Viorel Huși*.

Referințele critice cuprind anii 1929-2011. Dacă, în ce privește datele biografice ale artistului, referenții au avut în cercetare cam același sumar documentar, totuși fiecare apreciere scoate la iveală noi valențe despre Viorel Huși – pictorul, într-o receptare nuanțată începând cu impresiile notate la Salonul Oficial din București din anul 1929. Adun într-un periplu impresiile cronicarilor de artă plastică, de la imaginea unui „abil ilustrator” (George Oprescu, 1933) ori „desenator dibaci” (Oscar Han, 1933) până la recunoașterea postumă a valorii operei sale care „autoritară și singulară, constituie ea însăși un capitol aparte al artei românești așezat însă, cu certitudine, în imediata vecinătate a celor mai mari contemporani” (Radu Ionescu, 1996).

Deși pare surprins ca într-un bildungsroman, artistul nu se încadrează într-o fluentă și clasică formare ca artist, ci, mai degrabă, dacă nu i-am cunoaște existența dramatică, ne-ar încânta cu ciudățeniile fermecătoare. Tancred de Viala își exprimă convingerea că, deși n-a studiat pictura în nicio academie, își va definitiva studiile la Paris. Oscar Han remarcă la pictor „desene vioaie, capricioase în linie, bărbătești, dar fără bruta-

litate, cu cotituri meșteșugite, neprevăzute și nemanierate”, iar îndemnul lui Nicolae Tonitza rămâne emblematic pentru destinul artistic: „Merită văzut – nu comentat”. Cel mai atent observator se dovedește criticul de artă Radu Ionescu, ale cărui bogate prezentări înglobează relevant trăsăturile temperamentale ale pictorului Viorel Huși, îi periodizează creația și descrie aspectele majore ale lucrărilor: „temperamentul său agitat, continuu neliniștit, impermeabil impulsurilor sau acțiunilor dinafară, chiar când acestea îi corespund structural” (p. 59); anul 1940 este de răscruce în structura psihică și în viziunea artistică, când „liniilor scurte, viguroase, nuanțate, le ia locul linii scurte, drepte, egale, acoperind toată suprafața desenată, nu numai delimitând-o ca în trecut” (p. 60); „un foarte fin observator, curios și atent la toate acele nuanțe care, puse în lumină de un gest, de o mișcare, caracterizează un om” (p. 59). Fin analist al structurii psihice, tot Radu Ionescu surprinde drama artistului supus unor stări contradictorii, de supliciu: „Luptând cu el însuși și împotriva lui însuși, el continuă să creeze acele imagini pitorești, asemenea unui haos organizat, pe care le înviează cu pete de culoare” (p. 62). O fire bivalentă observa și Ion Alex. Angheluş – poetul Hușilor: „prima oară era iritat, palid, răvășit, neliniștit, sumbru”, „a doua oară, aprins, vibrând în fața peisajului hușean”. Aidoma, Mircea Deac îl caracterizează „ca om și artist ciudat, izolat, nemulțumit, răzvrătit, neînțeles”, „neîncrezător în oameni, deși îi iubea”, arta fiindu-i „un crez și un foc nestins” (p. 64).

Cum harul artistului se cristalizează în operă, tot astfel în creație se vede artistul. E vorba despre *biografia interioară* a operei, fiindcă în operă, într-o înlănțuire iminentă, autorul disipează fărâme din experiențele sale de viață, din iubirea și amărăciunea, extazul și căderile ființei sale. Creatorul comunică cu lumea, exprimându-se într-un mod singular prin linie și culoare. De aceea se simte singur în mijlocul mulțimii, însă înconjurat de lume în cea mai acută singurătate. Peisajul și portretul create confirmă ceea ce vede cu ochiul interior, fiindcă autorul se mișcă într-un cadru tonifiant (într-o cromatică armonioasă, pastelată) ori terifiant (clar-obscur, sumbru, contorsionat de fenomene externe), iar figurile create comunică cu artistul (zâmbesc, îl mustră, vin în întâmpinare ori întorc spatele, sunt figuri triste, obosite, inerte, senine etc.). Putem s-o numim oximoronic „realitate imaginară”. Sunt două lumi aflate într-o tangență extrem de fragilă. Prin structura sa psihică,

Viorel Huși n-a observat întotdeauna granița, navigând în derivă ori pășind peste pragul unei alte lumi... În acest sens, de real interes este comentariul făcut de Radu Ionescu despre un modest desen dintr-un carnet al pictorului care reprezenta o sticlă cu apă „desenată exact, minuțios chiar”, ca în realitate, însă „tratând apa din sticlă asemenea unei mări în plină furtună, artistul, fără să bănuiască, și-a făcut propriul său portret. Cele două lumi ale sale, cea controlată și cea care îi scapă de sub control, coabitează, luptându-se acolo una cu alta” (p. 60). Afirmare întărită și de observația lui I. Alex. Angheluş: „Cine l-a văzut pe Viorel Huși, fie și numai în trecăt, și-a dat seama că era de mult numai al lumii operei lui” (p. 66).

Imaginea vechii aşezări moldave, târgul Hușilor, nu e omisă în comentariile cuprinse în capitolul *Cronici selective*, având în vedere că pictorul Viorel Huși „și-a propus un ambițios proiect de a făptui o monografie picturală a Hușilor, tentativă care-l singularizează printre confrăți” (Theodor Codreanu, 1997). Dar cine cunoaște urbea Hușilor, aşezată ca într-un căuş de palmă unde tumultul molcom al oraşului se pierde sub valurile dealurilor, va înțelege altfel eternizarea peisajelor în „clipa” furată din caruselul timpului. Regăsesc în plastica peisagistă o frescă atemporală a mişcării naturii în „veşnică trecere”, cum ar spune poetul. „Oraşul dintre vii” a rămas pentru Viorel Huși tărâmul paradisiac al copilăriei, de aceea a simțit o tainică chemare spre „acasă”. Aici a fost fericit, ocrotit, sănătos. Îndată ce a plecat din Huși, au apărut sentimentul înstrăinării, dificultățile financiare, semnele bolii chinuitoare, chiar dacă, indubitabil, această „ieşire în lume” a fost benefică pentru împlinirea sa ca artist, fiindcă a cunoscut lumea marilor artiști și s-a perfecționat în arta compozițională și de execuție.

Peisajele reproduse în partea a doua a albumului (cap. *Pictură*), în mare parte, sunt picturi în ulei executate pe carton datând din anii 1925-1929 (unele date fiind incerte), așadar înainte de plecarea lui Viorel Huși la studiul medicinei în Paris. Sunt urmate de mult mai multe acuarele, în majoritatea lor executate după 1930. Din capul locului se vede că Hușii reprezintă matricea spirituală a artistului. Chiar prima realizare plastică poartă amprenta locului: *Din curtea Episcopiei Hușilor*, întărită de alte denumiri care conduc spre aceeași zonă, precum *Toamna la poarta viei noastre*, *La cramă*, *Periferie la Huși*, *În curtea de la vie*, *Priveștiștea Hu-*

șilor, *Poarta de la vie, Trecător în margine de târg* ș.a. Alte lucrări poartă generic numele *Peisaj, Început de primăvară, Iarna, Toamna ori Peisaj de iarnă*, dar privesc atent se pot identifica particularități etnografice și aspecte diurne din viața târgului împodobit cu podgorii dantelate și așezat cuminte la poalele pădurii Dobrina.

Calculate estimativ, în total, 36 de tablouri poartă în denumire toponimul Huși și derivate ale acestuia, vreo douăzeci dintre ele fiind peisaje în acuarelă, celelalte – pictură, grafică, laviu, peniță și crochiuri din cărbune și creion. Spre argumentare, spicuim câteva titluri: *Peisaj din Huși* (8 lucrări) *Pe drum la Dobrina, Uliță din Huși, Peisaj hușean, Mahala din Huși, Case din Huși, Cules de vie la Huși* etc. Caracterul monografic al ansamblului plastic este dat de priveliștile care sugerează coordonatele geografice naturale: dealul magic al Dobrinei (*Pe drum la Dobrina, Spre Dobrina, La margine de oraș – Dobrina*), renumitele podgorii în care au fost ridicate gospodării pentru prelucrarea strugurilor (*Crama, În curtea de la vie, Peisaj – Repaus la vie*), livezile (*Livadă cu pomi – Dobrina*), satele de pe valea Prutului (*Case la marginea Prutului, Case la Drânceni*), marginile târgușorului (*Peisaj la marginea Hușului, Din împrejurimile Hușilor*). Între cei patru plasticieni renumiți ai locului – Ștefan Dumitrescu, Adam Bălțatu, Octavian Angheluță și Viorel Huși –, ultimul rămâne emblematic un *pictor al Hușilor*.

Obiectivele mai importante într-un târg cu viață patriarhală sunt zugrăvite frontal sau din perspectiva unei căi de acces – stradă, drum, alee, cărăruie, cale ferată: *Curtea spitalului din Huși, Sala de consultații, Drumul gării (Huși), Cantonul de la marginea orașului, Pavilionul de bărbați, Spitalul comunal, Peisaj – Gara din Huși, Locomotiva din gara Huși, Din curtea spitalului din Huși, Priveliște spre gară, Peisaj din Huși* (p. 169 – hala centrală se vede și azi).

Există perspective peisagistice diferite: deschise, de periferie, panoramice (*Priveliștea Hușilor, Peisaj la marginea Hușului, La marginea Hușilor*) și restrânse vederii – colțul de stradă sau curtea gospodarului (*Stradă în provincie* – p. 91, *Interior de curte* – p. 239, *Casa părintească, Casa noastră de la vie, Casă părăsită la Huși*). Descifrăm în tablourile lui Viorel Huși arcurile liniilor greoaie, nuanțele cromatice dense, lirisul cald, echilibrul de compoziție și tematica unitară a multor tablouri care întăresc ideea unei monografii pictate a Hușilor. Datarea tablou-

rilor și maniera constantă de execuție precum și dorul de Itaca natală exprimat cu sinceritate în confesiunile epistolare de la Paris conduc tot spre unitatea monografică. Chiar dacă izvorul de inspirație n-a fost doar meleagul natal, memoria afectivă a artistului diluează dimensiunile universalului, supunându-le unei grile de autohtonizare. Poate o stradă din periferia Parisului să-l fi inspirat, dar Viorel Huși o supune unei stilistici plastice a locului natal, o hușenizează.

Observat cu atenție, cerul nu e senin, dar solaritatea e vizibilă atât prin umbrele prelingându-se de la baza figurilor și a obiectelor, cât mai ales în seninătatea emoțională pe care o degajă tabloul. Nori îndepărtați, grupați sau zdrențuiți, în tulumbe încrețite sau înnegurați horesc în dezordine (*Peisaj de primăvară, Trecător în margine de târg*), se adună-n buchete roșietice (*Peisaj*, p. 100), ori se înșiruiesc în coloane de atac deasupra dealurilor tulburând liniștea așezării (*Peisaj de iarnă, Uliță cu felinar*). Nepăsători gravitației, dau viață imaginii și stabilesc un punct de sprijin privirii furate de infinitatea spațiului celest. Pe fundal, depărtarea se odihnește pe coama dealurilor vineții, atinge turle albăstrii de biserici ori mângâie acoperișurile caselor și vârfurile îndrăznețe ale copacilor.

Observ că din niciun peisaj nu lipsește *casa* – centru existențial. Peisajul se umanizează, pulsează, comunică o stare de spirit. Casele sau cramele solitare din podgorii și livezi poartă semnele vetustului și ale unei dezordini patriarhale. Formele cu generoase curburi dau impresia unei porniri din loc, abstrăgându-se gravitației, asemenea copacilor, gardurilor ori stâlpilor. Deasupra au povara ocrotitoare a acoperișurilor din stuf, paie sau tablă ruginită (*Periferie la Huși, Peisaj* – p. 142). Aflate într-o degradare lentă, par îmbătrânite, dar nu părăsite. Cu geamuri mici, inegale, uși înguste, hornuri zvârlite spre cer, beci căscat spre lumină și, neapărat, un brâu cenușiu care le îmbrățișează delimitându-le de sol, casele au specificul zonei Hușilor. Lipsite de pretenții arhitecturale, acestea au expresii umane, emană căldură, prietenie, te cheamă, au de șoptit o poveste în care sunt părtașe. Poartă în ele farmecul unei lumi apuse. Curtea are poartă somptuoasă (*Poarta de la vie*), este împrejmuită de gard împletit din nuiele ori făcut din scânduri (*Peisaj*, p. 100, 103, 189, închisă între acareturi (*Peisaj*, p. 92) sau semideschisă (*Pe drum de țară și Peisaj din Huși* – p. 152, *Peisaj cu case*). În ogradă,

animale, păsări, obiecte de uz gospodăresc specifice vieții de la țară, adică podgoreanului. În jurul cramelor, îndeosebi, tronează într-o veselie butoaiile goale, adevărate personaje care stau la sfat, participă la un joc bizar ori se bulucesc nerăbdătoare la ușă pentru a primi licoarea bahică (*Peisaj* – p. 86, 157, 230, *Cramă, La cramă*).

Peisajul de periferie rurală pare deschis către infinituri solare, în timp ce peisajul urban propune perspectiva aproapelui, uitătura împiedecându-se de trunchiul contorsionat al unui arbore, de un stâlp de felinar sau de-o căruță. Privite din intersecții, străduțele bătrânului burg sunt înguste, garnisite de-o parte și de alta cu case mai scunde ori frontal mai zvelte, cu acoperiș tăbluit, burlane pentru ploi, uși la vedere și ferestre înalte, boierești. Crășmele au obloane din lemn (*Stradă în provincie*). Pavajul pietonal, copacii singuratici, felinarele obosite (*Peisaj cu felinar*) întregesc compoziția în care monotonia este înviorată de siluete umane incerte aflate „în trecere”, de căruțele ori trăsurile trase de cai (*Peisaj din Huși* – p. 196, 219, *Mahala din Huși*), de serpentinele renumite ale căii ferate care oferă călătorului, și acum, mai ales noaptea, o suită de imagini spectaculoase (*Peisaj*, p. 221).

Deși pictorul are o tehnică aparte a portretului surprins în pete de culoare zăgăzuite într-o textură de linii filigranate (văzută separat, galeria bogată a portretelor merită o analiză de domeniu), în peisaj, figurile umane sunt prezențe simbolice, doar siluete în mișcare, solitare sau în grup, venind, plecând, ospitaliere, zgribulite... Viața podgorenilor și a târgoveților nu iese din tipic: ei „au treabă”, farmecul peisagistic nu le conferă stări meditative, nici îi însuflețește, nici îi lasă nepăsători. „Împrejurul” e casa naturii, o lume organic existențială aflată într-o eternă rotire de anotimpuri, în care oamenii, animați de febra muncii gospodărești, au intrat de-o veșnicie și trăiesc în nesfârșire.

În ansamblu, imaginile despre Huși alcătuiesc o lungă confesiune despre urbea natală, un jurnal plastic în care pictorul Viorel Huși își comunică *altfel* emoțiile și gândurile, revărsându-le compozițional și cromatic în tablouri. Fiecare peisaj e un poem în metafore cromatice rumenite de emoționante stări de spirit.

Ce mă impresionează mai mult în picturile lui Viorel Huși este imaginea drumului, începând cu pictura în ulei din 1926 – *Început de pri-*

măvară – până la desenele cu creion negru reprezentând imagini ale Hușilor: *La marginea Hușilor*, *Case la Huși*, *Străzi la marginea Hușilor*, *Cules de vie la Huși*. Bătătorit de căruțe și de podgoreni, acoperit de praful lutului galben, drumul nu este nicidecum neted ori lesne de parcurs. Căile se deschid de la o răscruce (unde pictorul obișnuia să-și plaseze șevaletul), șerpuiesc printre case, copaci, podgorii, pierzându-se ca un firicel de apă în propriul izvor. Drumurile au fluiditate, curg contorsionate precum firul apei, dar nu par că se revarsă, ci că se retrag, se ascund urcând în susul dealului. De aceea, semnificația drumului pare mult mai nuanțată, văzută nu doar ca o cale de acces în și dinspre târg. În fond, drumul creionează destinul sinuos al artistului care într-un fel de încleștare cu soarta nedreaptă a încercat s-o suporte și s-o învingă. Victoria lui sunt picturile care *vor rămâne*, cum el însuși era convins încă la 20 de ani (1931).

Albumul monografic editat de Aura Popescu – *Pictorul și graficianul Viorel Huși. Centenar (1911-1972)* – readuce în lumină opera artistică, deschide noi porți spre studiere aprofundată a unei creații care, nesitubilă într-un singur curent artistic, incită la interpretări, dar, mai ales, ilustrează locul unui pictor atipic, în ansamblul artei plastice românești și europene.

- Note** ■ ¹ Menționez faptul că în octombrie 1986, la Muzeul orășenesc al Hușilor, a fost vernisată o expoziție retrospectiv-omagială „Viorel Huși – 75”, cuprinzând lucrări din colecția familiei artistului și de la Muzeul bărlădean, care a avut un larg ecou în lumea artistică și în urbea natală.
- ² Întrebările pictorului se regăsesc în art. *Un poet al culorilor – Viorel Huși* de I. Alex. Angheluș („Cronica”, 1975).

Doina DRĂGUȚ

Brâncuși – în conștiința scriitorilor lumii

Brâncuși a devenit, încă din viață, un mit; el a intrat de timpuriu în conștiința nu numai a artiștilor lumii, ci și a poeților și prozatorilor de pretutindeni. Românul americanizat Peter Neagoe a scris un roman de mare succes: *Sfântul din Montparnasse*. Peter Neagoe era un nume în lumea beletristică și cinematografică de peste Ocean. Era cam de aceeași vârstă cu Brâncuși. Faptul că un mare romancier român stabilit în America a ținut să scrie un roman despre Brâncuși însemna o recunoaștere a modelului pe care-l reprezenta tânărul ce a făcut drumul de la București, via München, până la Paris, precum și a calităților sale morale. Au fost români care au făcut, pe jos, drumul din România până la Stalingrad, iar de acolo până în munții Tatra. Brâncuși n-a făcut decât drumul până în Cetatea Luminiilor, pe jos. Acolo, în Impasse Ronsin 11, părea să-și fi găsit rostul. Și-a zidit un cuptor de pâine, cu vatră, în care își pregătea cele trebuincioase zilei. Era un exotic din Orient, într-o lume populată de exotici și snobi. Consider că Brâncuși n-a făcut acest lucru decât dintr-un instinct de autoconservare; avea nebunia încrederii în talent, în talentul său, și, până la urmă, voia să-i desfidă pe academiștii care erau în vogă; era, cum spune Petre Pandrea, „țaran român și cetățean al Europei”.

Spuneam, ceea ce știe o întreagă lume, că Brâncuși, cu tenacitatea țărănilor liberi români, a moșnenilor, tenacitate strălucit investigată și explicată de Petre Pandrea, în volumul *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, s-a impus, acolo, la Paris, prin, pe de o parte, austeritatea felului său de viață și, pe de altă parte, deschiderea față de marile valori ale artei sculpturale. Să nu uităm că la Hobița, descendentul unor onorabili slujitori ai altarului ar fi putut să devină un lutier. Ce păcat că acea improvizație lutieră a lui Brâncuși s-a pierdut!

Ajuns la Paris, Brâncuși a intrat în boemă și, ceea ce este mai important, în conștiința oamenilor din „Orașul Luminilor”. Au fost și români care l-au „cercetat” în „bârlogul” din Impasse Ronsin. Între aceștia s-au aflat și Alexandru Philippide și Demostene Botez. Al Philippide a evocat austeritatea locuinței lui Brâncuși; era o diferență de 31 de ani între cei doi. Al. Philippide, în puținele sale pagini memorialistice, evocă interiorul atelierului lui Brâncuși, fără să scape (scria aceste pagini la senectute) faptul că acolo se preumblau frumuseți feminine precum irlandeza Eillen.

Atelierul din Impasse Ronsin era vizitat de toată lumea bună a Parisului și de peste Ocean, poate și pentru că procesul obtuzilor vameși americani îl făcuse celebru.

Se spune că atelierul lui Brâncuși devenise un centru de atracție mai important decât Turnul Eiffel. La Eiffel admiri și respecti corectitudinea calculelor matematice, în timp ce, în Impasse Ronsin, poți să urmărești cu imaginația zborurile „Păsării Măiestre”. Aceste zboruri, „mai lungi sau mai scurte”, nu puteau să nu-i sensibilizeze pe poeții din Orașul Luminilor. Între aceștia, francezul Jean Arp, semnatar al unei poezii intitulată *Coloana fără sfârșit*, belgianul André Castagnou, autor al unei metafore numită *Pasărea lui Brâncuși*, precum și Rainer Maria Rilke, cu poema *Cine spune că totu-i pieirii sortit?*. De peste Ocean, americanul Carl Sandburg, laureat al premiului Nobel, se înclină și el în fața vizionarismului și arhaismului lui Brâncuși. La noi, tinerii scriitori (mai tineri, ca vârstă, decât Brâncuși) Lucian Blaga, Dan Botta, Ion Vinea l-au omagiat încă din timpul vieții lui: semn incontestabil al prețurii pe care i-au acordat-o și al recunoașterii rolului acestuia în arta modernă.

Timpul a adăugat noi creații; scriitori de pe toate meridianele lumii s-au minunat în fața creațiilor brâncușiene și s-au simțit datori să le slăvească în paginile lor. „Nici unui alt artist, în toată literatura română, și nici unui alt artist român, în toată literatura universală – remarcă un comentator român, în 1970 – nu i s-a închinat în viață (...) un atât de nesfârșit colier de poeme, ca lui C. Brâncuși”. Un omagiu impresionant adus părintelui sculpturii moderne, poemele acestea sunt, în același timp, un omagiu adus forței românești de creație. Este cazul să-l cităm pe spaniolul Valentin Garcia Yebra: „Iubeam România cu mult înainte ca ochii mei să-i soarbă frumusețea. O iubeam cum ți-e dragă o rudă cu faimă, ale cărei fapte celebre ți-au umplut copilăria. E o iubire în care se amestecă gingășia și mândria, fiindcă cineva, născut din neamul tău, face ca numele lui, numele de familie, să fie rostit cu respect în țări depărtate și între oameni străini...”

Americanul Carl Sandburg remarcă, într-un eseu poetic, tocmai vocația marelui sculptor de a descoperi tainele lucrurilor: „...el știe cum unduie firele de păr în buclele și coadele de pe capul unei femei; și o știe de atâta vreme, încât nu uită de unde au venit și – încotro pleacă; și scotocește-n adânc după tainele întâilor și ale celor mai de mult făcători de forme”.

Un imn al veșniciei întru Brâncuși este și poema lui Rilke: „Cine spune că totu-i pieirii sortit? / Din pasărea pe care-o ai rănit / Știe cine dacă zborul nu rămâne / Și dacă florilor nu li-i, poate, merit / Să ne supra-viețuiască-n țărâne?”.

Pentru Lucian Blaga, *Măiastra* lui Brâncuși este „pasărea sfântă”: „Ai trăit cândva în funduri de mare / și focul solar l-ai ocolit pe de aproape. / În păduri plutitoare-ai strigat / prelung deasupra întinselor ape. // Pasăre ești? Sau un clopot prin lume purtat? / Făptură ți-am zice, potir fără toarte.”

Incontestabil, la eternitatea sculptorului eternității scriitorii lumii au adus, și aduc, omagiul lor deplin, au adus, și aduc, o contribuție inco-mensurabilă.

Revistă-școală, revistă-cetate

Una dintre cele mai prestigioase publicații de profil filologic din întreg spațiul românesc, bine fixată în realitatea lingvistică și socială din Republica Moldova, revista „Limba Română” are o deschidere largă spre problematica lingvistică general românească, dar și spre alte spații și contexte culturale ale lumii contemporane.

Mesajul revistei se adresează atât inteligenței și competenței, cât și fondului emotiv-sentimental al cititorilor. Alături de temele cu caracter științific, în paginile ei sunt mereu prezente și literatura, arta plastică, viața teatrală etc. Acest dialog al artelor ne face mai competitivi cultural în context românesc și european.

Alături de alte câteva reviste de cultură, „Limba Română” și-a configurat o ținută lingvistică și estetică aleasă, o prestanță intelectuală remarcabilă.

Echipa revistei a reușit să coaguleze în jurul ei autori de valoare, cu un demers cultural-științific modern, sincronizat cu mișcările de idei înnoitoare. Textele lor promovează primatul valoric, dezbateră de idei profesionistă, echilibrată, din care lipsesc extremismele patriotarde, compromisul estetic.

Implicată profund în procesul de renaștere națională, „Limba Română” este o revistă-școală, o revistă-cetate, ce confirmă neabătut că în Basarabia limba română se află la ea acasă, că românismul este o realitate vie, neperisabilă.

*Arcadie SUCEVEANU,
Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova*